ISSN 2224-8609

ВІСНИК

ВОЛИНСЬКОГО ІНСТИТУТУ

ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

№ 20

2018

Голова редакційної колегії:

Оксанич О. д.е.н., професор, Волинський інститут економіки та менеджменту.

Заступник голови редакційної колегії:

Горбовий А. д.т.н., професор, академік Академії економічних наук України та Інженерної академії України, Волинський інститут економіки та менеджменту.

Члени редакційної колегії:

Халецька А. д.н.держ.упр., професор, академік Академії економічних наук України, Університет державної фіскальної служби України;

Реслер М. д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і оподаткування Мукачівського державного університету, академік Академії економічних наук України;

Липчук В. д.е.н., професор, академік Академії наук вищої освіти України, член-кореспондент Національної академії аграрних наук України, завідувач кафедри статистики та аналізу, директор навчально-наукового інституту економіки АПК Львівського національного аграрного університету;

Гарасим П. д.е.н., професор, академік Академії економічних наук України, факультет управління фінансами та бізнесу, Львівський національний університет імені Івана Франка;

Ярош П. доктор, проректор зі стратегічного розвитку, Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Przeworsku (м. Пшеворськ, Республіка Польща);

Цібакова В. доктор, професор, ректор, Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave (м. Братислава, Словацька Республіка);

Вічіч С. доктор, ректор, Висока Хотелијерска школа (м. Белград, Республіка Сербія);

Штефко Р. доктор, професор, декан факультету менеджменту, Prešovská univerzita v Prešove (м. Прешов, Словацька Республіка);

Іллієв І. д.ю.н., професор, ректор, Частен професионален колеж «Света София» (м. Септември, Республіка Болгарія);

Магда Р. доктор, інститут економіки, методології та інформатики, Károly Róbert College (м. Дьєндьєш, Угорщина);

Чєнчяла Ю. доктор, ректор, Vysoká škola podnikání (м. Острава, Чеська Республіка);

Любас Б. доктор, професор, ректор, Nadbużańska Szkoła Wyższa im. Marka J. Karpia (м. Семятиче, Республіка Польща);

Гайда В. доктор, професор, ректор, Warszawska Szkoła Zarządzania (м. Варшава, Республіка Польща);

Спулбер Д. доктор, дослідник кафедри соціальних та політичних наук, Università degli Studi di Genova (м. Генуя, Італія).

Відповідальний секретар:

Степанюк О. к.т.н., доцент кафедри менеджменту організацій та зовнішньоекономічної діяльності, академік Академії економічних наук України, перший проректор Волинського інституту економіки та менеджменту.

Комп'ютерна верстка:

Горбач В. інспектор наукового відділу Волинського інституту економіки та менеджменту.

Збірник зареєстрований
Міністерством юстиції України 26.05.2011

Засновник збірника
Волинський інститут економіки та менеджменту

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ №18123-6923Р

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України (економічні науки) на підставі наказу МОН України від 26.05.2014 р. № 462

Видавець: Волинський інститут економіки та менеджменту
Адреса: вул. Електроапаратна, 3, м. Луцьк, 43020
тел./факс.: (0332) 78-98-33
e-mail: visnyk.viem@ukr.net

Рекомендовано до друку Вченою радою Волинського інституту економіки та менеджменту (протокол № 7 від 29 березня 2018 р.)

Опубліковані матеріали відображають точку зору авторів, яка може не збігатись з позицією редколегії збірника. Автори несуть відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб.

© Волинський інститут економіки та менеджменту, 2018

ЗМІСТ

Tatyana Busarieva
KNOWLEDGE ECONOMY INDEXES 8

Бакало Н. В., Омеляненко М. О.
УПРАВЛІННЯ РОБОЧИМ ЧАСОМ ТА ВІДПОЧИНКОМ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ 15

Баранов В. В.
ВИКОРИСТАННЯ БІЗНЕС-СИМУЛЯТОРІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ 20

Богдан Н. М.
ІНДИКАТОРИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ 28

Бойко О. О., Малярчук А. К.
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ 39

Буняк Н. М.
РИНОК ПРАЦІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ 46

Васильченко М. І., Маслак О. С.
ПРОЕКТНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ВПРОВАДЖЕННЯМ ПРОДУКТОВИХ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ 53

Васьківська К. В., Пазак М. Р.
ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ: НЕОБХІДНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА СУТНІСТЬ 61

Гончарук Т. В., Черешневий О. І.
МОБІЛЬНІ ДОДАТКИ – МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО ОБЛІКУ 69

Горобець Л. В., Грищук О. А.
ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ БІЗНЕСУ 76

Гусак Л. П.
МЕТОДИКА ОЦІНКИ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я 81

Жуковська В. М.
ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ 89

Зайцева Л. О.
СВІТОВИЙ ДОСВІД В ПОДОЛАННІ КРИЗИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 96

Зварич І. Т., Зварич О. І.
СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ 103

Зось-Кіор М. В.
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ СТРАТЕГІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДЕРЖАВНИМИ УСТАНОВАМИ 111

Іванова Н. В.
ІНФРАСТРУКТУРНА СФЕРА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ 118

Іванова Н. С.
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ «РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА» 126

Квач І. Я.
СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ ЗАТРАТ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА 133

Колупаєва І. В.
УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ: АНАЛІЗ, МЕТОДИ НА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ 140

Лазарєва О. В.
РОЛЬ ЗЕМЕЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ 150

Лебега О. В.
ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ОСВОЄННЯ РЕСУРСІВ СЛАНЦЕВОГО ГАЗУ 157

Лозовський О. М., Іванчук Д. О.
ІМІДЖ КЕРІВНИКА ЯК БАЗОВА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННІ СІЧАСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ 171

Лукіянчук С. М., Ковалевська В. В.
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ DATA MINING З МЕТОЮ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА 178

Лук'янчук О. М., Петрига Г. В.
ФОРМУВАНННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА 185

Мальцев Е. А.
ВИКОРИСТАННЯ ДИНАМІЧНОЇ РОЛЬОВОЇ МОДЕЛІ ДЛЯ ВІДБОРУ МЕНЕДЖЕРІВ 193

Мозговий О. М., Павлюк О. О.
РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ ТА РЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ 198

Нагорнова О. В., Ожема С. В., Овчиннікова О. Р.
КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УПРАВЛІННІ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ 207

Панасюк В. М.
СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА СТАН ТА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ 214

Панченко М. О., Капелюшна А. А.
ФАКТОРИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ З ВИГОТОВЛЕННЯ ФРУКТОВИХ ТА ОВОЧЕВИХ СОКІВ 221

Пенцак Є. Я.
КАЛІБРУВАННЯ ДИНАМІКИ РОЗПОДІЛУ БАГАТСТВА НАСЕЛЕННЯ НА ОСНОВІ ОБМЕЖЕНИХ КВАНТИЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК 228

Петрова О. О., Шепель Т. В.
АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ 235

Полінкевич О. М.
КИТАЙСЬКА МОДЕЛЬ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР 244

Поручинська І. В., Слащук А. М., Наневич О. К.
АНАЛІЗ РИНКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ПОСЛУГ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ 251

Саркісян Л. Г., Ковальчук І. І.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТРЕНДІВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ 256

Сербіна О. В.
ІНФРАСТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ КОНКУРЕНТНОГО 263
РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА США 263

Скупейко В. В.
ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 272

Сяська О. В.
ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ 280

Тульчинський Р. В.
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ 288

Хома І. Б.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ БІЗНЕСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 293

Шеверя М. Ю., Ревть Ю. І.
ІНФЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ КРАЇНАХ 302

Шифріна Н. І.
ВИЗНАЧЕННЯ ПРИОРИТЕТНОГО МЕТОДИЧНОГО АПАРАТУ ФІНАНСОВОЇ ОЦІНКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА 310

Шостак Л. В., Близнюк А. Л., Богдан М. А.
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ 316

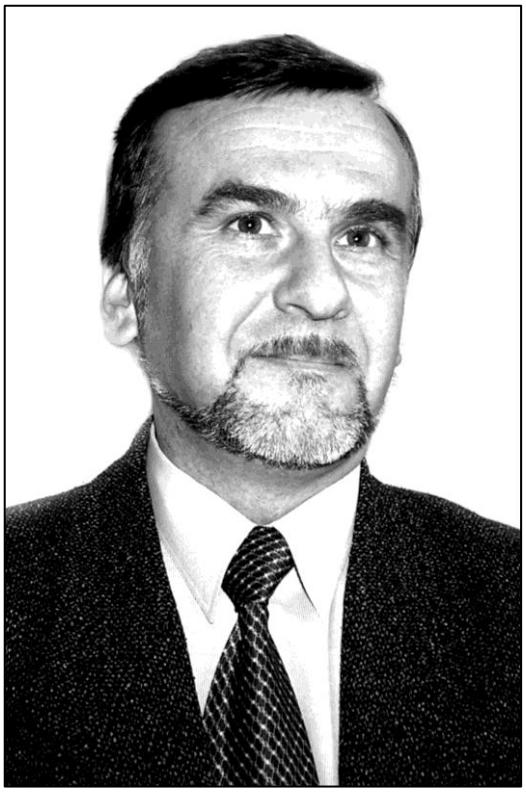

Шановні читачі!

Ми живемо в дуже непростий час. Соціально-економічні процеси, що відбуваються в Україні протягом останніх місяців, вимагають постійного пошуку шляхів вирішення проблем, які мають ключове значення не лише для економічного розвитку країни, але й для самого її існування як самостійної держави. Вибір європейського вектору розвитку означає передусім утвердження відповідних норм і стандартів у всіх сферах суспільства. Економіка є однією з найважливіших з них. Тому нові ідеї саме в цій царині знань сьогодні є вкрай важливими і актуальними.

Метою пропонованого читачам збірника є висвітлення нових підходів до вирішення актуальних економічних проблем, спектр яких є досить широким і охоплює питання теорії, методології і практики. Сподіваюсь, що кожен читач знайде у нашому збірнику наукових праць ту інформацію, яка буде корисною і придатною для практики, дозволить краще зрозуміти перебіг економічних процесів, стане поштовхом для розробки нових ідей, виникнення нових поглядів на проблеми економіки.

З повагою,
голова редакційної колегії наукового збірника
«Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту»,
доктор економічних наук, професор,
Оксанич Олександр Емануїлович

Tatyana Busarieva, PhD
State Higher Educational Institution
«Kiev National Economic University named after Vadym Hetman»

KNOWLEDGE ECONOMY INDEXES

The article defines the criteria for the formation of knowledge economy. The analysis of the indicators characterizing the efficiency of the use of knowledge in the economic development of the countries of the world is carried out. The basic indices of knowledge-based economy development are analyzed. The universal composite indices characterizing the state of knowledge economy are determined.

Key words: *knowledge economy, indices, criteria, economic development.*

У статті визначено критерії формування економіки знань. Проведено аналіз показників, що характеризують ефективність використання знань в економічному розвитку країн світу. Проаналізовано основні індекси розвитку економіки, яка основана на знаннях. Визначено універсальні композитні індекси, які характеризують стан економіки знань.

Ключові слова: *економіка знань, показники, критерії, економічний розвиток.*

В статье определены критерии формирования экономики знаний. Проведен анализ показателей, характеризующих эффективность использования знаний в экономическом развитии стран мира. Проанализированы основные индексы развития экономики, основанной на знаниях. Определены универсальные композитные индексы, характеризующие состояние экономики знаний.

Ключевые слова*: экономика знаний, показатели, критерии, экономическое развитие.*

Introduction. Knowledge, which was not distinguished by the classics of economic theory into a separate economic resource, along with labor, land, capital and entrepreneurial abilities has become such and no less important than the rest of the economic resource. It is its adherence to the other three main factors of production that revolutionizes the knowledge economy from all the previous ones. For the economy of the Middle Ages, the main resource was land, for the economy of an industrial society - capital, the main resource of the knowledge economy - information and knowledge. Elements of the knowledge economy are historically present in all socio-economic formations and civilizations, but only in the context of globalization they are manifested with the greatest clarity. Therefore, it is important with the help of the indexes of the knowledge economy to identify the level of its formation and functioning in developed countries of the world as far as those, that are developing.

Method (methodology). The article used general scientific methods, in particular the method of analysis and synthesis, the method of the system approach, the historical and comparative method etc.

Purposes of the article. The main purpose of the article is the analysis of the indexes of establishing and functioning of the knowledge economy and the necessity of the use of other universal indexes that are not meters of the knowledge economy and

are used for other purposes, but reflect different aspects and opportunities for identifying ways to achieve a state of the economy based on knowledge.

Results of the article. The issue of measuring the effectiveness of the use of knowledge remains uncoordinated due to the lack of a unified approach, a system of indicators for the development of a knowledge economy. To date, there are costly and profitable approaches to assessing the development of the knowledge economy. In particular, the cost approach, according to most scientists is based on the following principle: the costs of creating knowledge and the market value of the knowledge sold. As for the comparative approach, its essence is to compare the indicators of the development of the knowledge economy of a particular country with those of countries, that have achieved success in building a knowledge economy.

In the context of using two methods, mentioned above, to adequately assess the development of a knowledge-based economy, determination of the criteria of their measurement is the priority. As criteria for the development of the knowledge economy, certain characteristics of the new economy are adopted that reveal the most tangible consequences of the formation of a knowledge economy in certain spheres of society's life. Most authors(such as K. Verkman, G. Charmenson, D.Otrich, V.Shevchuk) distinguish three groups of criteria that characterize the formation of the knowledge economy, namely:

1. Economic criteria that take into account the economic manifestations of the development of the knowledge economy;

2. Technological criteria that fix the progress of the technological sphere in the transition to a new stage of economic development;

3. Social criteria that determine the impact of the development of the knowledge economy on the driving force of the economy – people, whose main ability generates the main factor in the production of a new period - knowledge. A person in a knowledge-based economy is not only a direct generator of the main resource of the economy, but also an integral element of society is affected by transformational changes[1,p.191].

On the basis of the criteria considered, the existing systems of indicators of the development of the economy based on knowledge are constructed. In the Table 1, grouped the most common indicators of the development of the knowledge economy by belonging to the criteria that characterize them.

Table 1.

Group of indicators of the level of knowledge economy development

Criteria	Indicators
1	2
Economic	The share of high-tech industries in the country's GDP Export of high-tech products Number of patents
Technological	Number of telephones per 1 thousand inhabitants Number of main telephone lines per 1 thousand inhabitants Number of computers per 1 thousand inhabitants Number of Internet hosts per 1 thousand inhabitants Cost of access to the Internet of a base level R & D expenses Number of publications in scientific and technical journals per 1 million people. Number of employees in the field of science and high technology

1	2
Sociological	Adult literacy rate The number of telephone subscribers per 10 thousand inhabitants Number of Internet users per 10 thousand inhabitants Percentage of population with basic computer skills Number of pupils per teacher Number of computers per 100 students Total expenditure on education per capita Average duration of training State Number of online government sites Availability of online government services The use of ICT in government offices

Source: created using [2, p.144-147].

Ensuring the formation of systems for monitoring the development of the knowledge economy and the calculation of integrated indexes in order to compare countries and regions under conditions of which the economy and society as a whole develop are engaged in various international organizations, including the UNESCO Institute of Statistics, Eurostat, the World Bank Institute, OECD, the International Union telecommunication etc.

Therefore at the beginning of the XXI century two indicators - the knowledge economy index and the knowledge index - are mostly used to assess the level of knowledge development.

Analyzing the index of knowledge it is necessary to mention that it is a complex economic indicator used to assess the ability to create, absorb and disseminate knowledge in the country. The index of knowledge consists of the index of economic and institutional regime (evaluates the conditions in which the economy and society as a whole develop), the index of education (characterizing the level of education of the population and the presence of his stable skills for the creation, dissemination and use of knowledge;), the index of innovation (characterizes the state development of the national innovation system in terms of readiness for the perception and adaptation of global knowledge for local needs, as well as the ability to create new knowledge and new technologies based on them) and the index of information and communication technologies, which assesses the level of information and communication infrastructure that facilitates effective dissemination and processing of information[3,p.65].

The index of knowledge economy is a complex indicator used to assess the effectiveness of the use of knowledge in the economic and social development of the country. This index characterizes the development of one or another country (region) in relation to the knowledge economy. The Index of Knowledge Economy, in addition to the indicators included in the Knowledge Index, includes the index of economic and institutional regime. Objectively examine one state of the state of knowledge economy and answer the question of how to bring the country closer to the state of knowledge economy.

At the same time, it is impossible to understand the real level of the development of the economy based on knowledge, using only two indexes.That's why along with the indexes mentioned above in the world practice used The Index of Knowledge Society and the Global Index of Knowledge Economy[4,p.231].

The structure of the knowledge society index developed in the methodology for determining the place of the country in the development of the knowledge society, proposed by the Department of Economic and Social Development of the United Nations Secretariat. It is a general indicator for measuring the knowledge society, which describes the achievements of the country (assessing participant) in this area. Calculated as the weighted average of the components of its indexes: the asset index (which evaluates the assets that determine the intellectual development of society), the index of favorable factors (measures the degree to which the state supports the human and information resources of the country) and the index of risk factors (which characterizes the degree to which the state provides the country with the promotion of the society of knowledge by reducing the impact of negative environmental factors on the human and ecology of the country).

The Global Knowledge Economy Index, developed to assess the country's readiness for a knowledge-based economy, in accordance with the methodology proposed by the United Nations Economic Commission for Europe. The global index of knowledge economy is an integrated indicator that assesses the level of compliance of the structure of economic relations of the country with existing factors of the knowledge economy. This index consists of the technological sub index (characterizing the national level of innovation activity, the use of the latest technologies in the economy, access of the society to information networks, educational methods), the state - institutional sub index (characterizes the institutional regime for the knowledge economy) and sub index of the macroeconomic environment (characterizes the conditions in which state provides the country with the promotion of a society of knowledge)[5,p.179].

There are other universal indexes (Table 2) that are not meters of the knowledge economy and are used for other purposes, but reflect different sides and opportunities for identifying ways to achieve a state of knowledge economy, since it is the knowledge economy that affects many areas of activity that should be reflected in the complexity of assessing its state. The main index of knowledge economy should be supplemented by the indexes that determine the innovation status, provide an ICT assessment, and also contain information about the human and scientific potential of the country. As a benchmark, the level of competitiveness should also be taken into account.

Table 2.

Additional universal composite indices that characterize the state of knowledge economy

Name of the index	Characteristics of the index	Connection with the knowledge economy
1	2	3
Global Index of Innovation GII	Index analyses 132 countries. The index defines the ranking of countries regarding to the creation of a favorable environment for innovation and the obtaining of results from it. The GII includes 7 sub-indexes, grouped in incoming (institutes and policies, human resources, general and IT infrastructure, markets competitiveness, companies competitiveness) and weekend (creative results, research results). 94 indicators are used to calculate sub indexes that cover various aspects of innovation development and are derived from a number of sources, including World Bank databases, the World Economic Forum, the International Telecommunication Union. The method of calculating the index is constantly improving.	The state of human capital and research is evaluated. Business stability is assessed based on the state of professional knowledge, innovative relationships and knowledge absorption. The output evaluates the results of the use of knowledge and technology (creation, impact and dissemination of knowledge) and creative results

1	2	3
Global Innovation Index BCG	Index is calculated in 101 countries of the world. The BCG International is expected by experts from the Boston Consulting Group, with the participation of the National Association of Manufacturers and the Manufacturing Institute. It includes six sub-indices: fiscal policy; other policies (education policy, trade policy, regulatory policy, intellectual property policy, immigration policy, infrastructure policy); innovative environment (state education, quality of work force, quality of infrastructure, 3 business environments); R & D results (R & D investments, publications and knowledge transfer, etc.); business efficiency (high-tech export, labor productivity); the impact of innovation on society. The first three sub-indexes are combined into "Innovative Conditions", and the next three are "Innovative Results."	For the knowledge economy, the conditions of innovation development, which promotes the dissemination and use of knowledge at the expense of a favorable innovation environment that affects innovative development by supporting or constraining the efforts of the economy
Innovation Potential Index ICI	Has been calculated since 2002 by the international research organization EFD - Global Consulting Network based on 131 countries. The structure of the Index includes the following factors: 1. Institutional environment: government efficiency; quality of public administration; structural policy; macroeconomic stability. 2. Human capital, vocational training and social inclusiveness. 3. Regulatory policy, terms and legal guidelines for doing business. 4. Research and development. 5. Susceptibility and use of information and communication technologies	Characterizes the know-how of human resources and enterprises and reflects their results of the use of knowledge
Total Innovation Index	A project of the European Commission PRO INNO EUROPE that includes 47 countries. Within the framework of calculating the SII index, the Euro Commission carries out analysis and benchmarking of the results of the implementation of national and regional innovation policies of the 27 countries of European Union, US, Japan and BRIC countries . SII is an integral indicator that takes into account heterogeneous data from various spheres of innovation activity. The method of calculating the SII index involves the calculation of 25 parameters for each country, divided into 3 groups: 1) Enablers, which include three innovative dimensions - "Human Resources", "Openness, attractiveness and level of research systems", as well as "Finance and Support"; 2) firm activity (Firm activities), provides for the definition: "Investments", "Communication and Entrepreneurship" and "Intellectual Assets"; 3) results (indicators of knowledge creation), diffusion indicators (diffusion), indicators of development (introduction) of innovations (applications), indicators of intellectual property (intellectual property).	The index comprehensively complements the assessment of the knowledge economy. It concerns many aspects of the formation and dissemination of knowledge. Characterizes the environment in which there are opportunities for creating innovations based on the use of different forms of knowledge; qualitative characteristics of human capital as the main carrier of knowledge and its use; state of research and development; the state of ICT as one component of the knowledge economy
Network Readiness Index	The Networked Readiness Index is a complex indicator characterizing the level of ICT development in the countries of the world. Since 2002, the World Economic Forum and the European Institute for Business Administration, within the framework of the special annual series of reports on the development of the information society in the world - The Global Information Technology Report, publish rating of countries according to the index. Currently, the study is considered one of the most important indicators of the country's potential and the possibilities for its development. It measures the information capabilities of the economies of 129 countries, with 67 parameters grouped into three groups (Environment, stakeholders, IT sector)	Used as a means of analysis to build comparative ratings that reflect the level of development of the information society in different countries.
Information society index (or ISI)	Started to be analyzed since 2007. It is calculated using the methodology of the International Telecommunication Union. Combined indicator characterizing the achievements of the countries of the world in terms of the development of information and communication technologies	Particular attention is paid to the ICT component of the knowledge economy. Expands the ability of countries to use the Internet, social integration and social infrastructure

1	2	3
Index of development of ICT	Contains 154 countries and was firstly calculated in 2009. 11 indicators are reduced to a single index, which is used as a tool for comparative analysis and compares the results of ICT development in countries of the world. These indicators relate to access to ICT, the use of ICT, as well as skills, that is, the practical knowledge of these technologies by the populations of the countries covered by the study	The level of ICT development today is one of the most important indicators of the economic and social well-being of the state
E Government readiness index	Was firstly used in 2011, the index is evaluated for 191 countries in the world. Gives a comparative assessment of 2 main indicators: the state of e-government readiness and the degree of electronic participation. To build a model for measuring digitized services, the review evaluates the state according to the quantitative composite index of e-government readiness based on site evaluation, telecommunications infrastructure and the use of human resources. The index consists of three source sub index-development of government websites, telecommunications infrastructure and human capital.	Displays the efforts of Governments to develop e-governance, taking into account their scale, infrastructure, availability and extent of ICT prevalence, educational and qualification levels of human capital in the country. Attention is paid to information-communication technologies.
Global competitiveness index	Developed by the World Economic Forum and compares the competitiveness of countries in 12 constituents: institutions, infrastructure, macroeconomic stability, health and primary education, higher education and training, market efficiency of goods, labor market efficiency, financial market development, technological readiness , the size of the market, the level of business development, innovation.	Assesses such components as the country's education system and innovation, which are the basis for the country's competitiveness, which are components of the knowledge economy
Human Development Index	The index was developed in 1990 by a group of economists from Pakistan; its conceptual structure was created thanks to the work of Amartya Sen. The index is published in the framework of the United Nations Development Program in the annual reports on human development since 1990. Three types of indicators are taken into account when calculating the HDI: life expectancy (estimates longevity), the level of literacy of the country's population (the average number of years spent on training and expected duration of studies), the standard of living estimated through GNI per capita at purchasing power parity(ppp)in US dollars	Integral indicator for comparison and measurement of living standards, literacy, education and longevity as the main characteristics of the human potential of the country under study, which is the tools for the development of the knowledge economy. Assesses the human potential for creating new knowledge and innovations.
Global creativity index	The model is called "3T" (Talent, Technology and Tolerance) and estimates 139 countries on the basis of each of these criteria, as well as all together. These three criteria are: 1. Technologies - investments in research and development, the number of patents per capita. 2. Talent - the proportion of adults with higher education and workforce in the creative sector. 3. Tolerance - attitude towards immigrants, racial, ethnic and social minorities.	Evaluates the creative potential of the population to determine the level of development of the knowledge economy.
Global talent index	The Global Talent Index incorporates the data analysis of 60 countries, measuring global talent in 2011. INSEAD, The Business School for the World, today released the fourth edition of Global Talent Competitiveness Index. Produced in partnership with The Adecco Group and the Human Capital Leadership Institute of Singapore, the GTCI is an annual benchmarking report that measures the ability of countries to compete for talent. The index assesses the policies and practices that enable a country to attract, develop and retain both 'Technical/Vocational skills' and the 'Global Knowledge skills' associated with innovation, entrepreneurship and leadership—the talent that contributes to productivity and prosperity.	Qualitative data for assessing economic indicators, cultural contexts, educational trends, health and market fluidity, which affect the capabilities necessary to achieve prosperity in the country
Index of education	This index lists data since 1980. Ranks participants according to their reading, math and science skills. Does not provide a collective assessment in all subjects, but gives an assessment for each subject area, the countries are ranked by the average score in each area. The study estimated about 470 thousand 15-year-old students around the world, that shoe the level of education in different regions.	The index measures the country's achievements from the point of view of the achieved level of education of its population, that has big influence on the development of intellectual potential in the frame of the functioning of knowledge economy.

1	2	3
Index of citation of scientific articles	In 1960, the Institute for Scientific Information (ISI), introduced the first citation index for articles published in scientific journals, initiating an IC such as the "Science Citation Index ", and then including public citation indexes Science ("Social Sciences Citation Index", SSCI) and arts ("Arts and Humanities Citation Index", AHCI). Since 2006, there are other sources of such data, such as Google Scholar. This IC is released in a limited version on CD, and is fully represented in the online project Web of Science. It will be seen in the journals, in the database of the SCI Journal & Country Rank, analytical to the portal.	Evaluates the exchange and transfer of knowledge between scientists, which provides an opportunity for their further testing, exchange and implementation in order to develop a knowledgeable sector of the national economy.

Source: fulfilled on the base of [6], [7].

Analyzing the information, mentioned in Table 2, it is necessary to conclude that the aspects of the development of the knowledge economy is mentioned in all the indexes, that are connected with innovation, telecommunication and knowledge.

Conclusion. In order to conclude all the information mentioned above it is necessary to summarize that, the knowledge index is a comprehensive economic indicator for assessing a country's ability to create, accept and disseminate knowledge, that is, a kind of indicator of its overall potential for the development of intellectual product. It characterizes the potential of a particular country or region in relation to the knowledge economy.

The main characteristic feature of the knowledge economy is the growth of labor productivity as a result of the active use of highly skilled labor, as well as the growth of investment in high-tech industries and high-tech industries. In our time, capital-intensive products are not necessarily produced in rich countries, but labor-intensive in countries with large labor. The availability of natural resources also has little effect on competitiveness: in the production of new products (computers, mobile phones, optical fibers, digital goods), they are used little. Investments of the state in human capital and knowledge have become the most important factor of stable and long-term economic growth.

Literature

1. Measurement of the knowledge economy: theory and practice. - Moscow: ISSR RAS, 2016. - 191 p.

2. Gordienko O.I. Factors of formation of the knowledge society in the context of sustainable development / O.I. Gordienko // Socio-economic development of organizations and regions: sustainability, development and innovation: materials of the reports of the Intern. scientific-practical. Conf. ; UO "VSTU". - Vitebsk, 2017. - P. 144-147.

3. Towards a knowledge-based economy. Country readiness assessment report. - Regional report. - UNITED NATIONS New York and Geneva, 2016. - 65 p.

4. Towards Knowledge Societies: UNECE World Report, UNESCO, 2015. - 231 p.

5. Understanding Knowledge Societies: Inside questions and answers with the Index of Knowledge Societies. - New York, United Nations. - 2015. - 179 p.

6. M.V. Arapov. Indicators of the knowledge industry: Europe, the United States, Russia. // Energy: economics, technology, ecology. - 2014. - No. 5. - P. 23

7. The internet resource. The regime of assess. http://ven.chdtu.edu.ua/article/viewFile/110643/105565

УДК 65.015.2

Бакало Н. В., к.е.н., доцент,
Омеляненко М. О.
Полтавський національний технічний університету імені Юрія Кондратюка

УПРАВЛІННЯ РОБОЧИМ ЧАСОМ ТА ВІДПОЧИНКОМ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Устатті розглядається вплив робочого часу та відпочинку на працездатність та організацію праці працівників підприємства, а також подальша розробка пропозицій щодо вдосконалення й організації графіку роботи персоналу.

Ключові слова: *режим праці та відпочинку, робочий час,організація праці, оптимальний режим праці та відпочинку.*

The article considers the impact of work and rest on the performance and organization of work of employees and further development of proposals for improving the organization chart and staff.

Key words: *regime of work and rest, working time, organization of work, the optimal mode of work and rest.*

В статье рассматривается влияние рабочего времени и отдыха на работоспособность и организацию труда работников предприятия, а также дальнейшая разработка предложений по совершенствованию и организации графика работы персонала.

Ключевые слова: *режим труда и отдыха, рабочее время, организация труда, оптимальный режим труда и отдыха.*

Вступ. У процесі роботи людям необхідні короткі, періодичні перерви, щоб підтримувати певний рівень своєї роботи. Потреба в такому відпочинку індивідуальна та залежить від здоров'я людини, його психофізіологічного стану, віку, статі, та інших чинників.Однак, іноді діяльність підприємств не може підлаштуватися до кожної людини особисто, оскільки це може вплинути на порушення виробничих процесів та підвищення вартості робочого часу. Тому компанія в цілому, а іноді і в деяких її підрозділах встановлює єдиний режим для роботи та відпочинку.

Аналіз останніх досліджень. Забезпечення належних умов праці, на думку В.І. Терещенка, передбачає розв'язання широкого кола проблем – «від правових форм, які впливають на продуктивність праці, до психофізіології трудової діяльності людини та обладнання приміщень і устаткування, що створює те матеріальне середовище, котре відображається на фізичній, інтелектуальній та психічній працездатності». Далі він пише: «Самопожертва в праці – це видатна і благородна річ, але лише тоді, коли вона раціональна і необхідна. Якщо ж самопожертва викликається лише поганою організацією і відсутністю

самодисципліни, тоді вона є злочином і перед собою, і перед суспільством, тому що людина – це найдорожчий із усіх виробничих ресурсів» [1]. Васюта В.Б. та Вісіч В.В. займалися питаннями наскільки правильно й раціонально на підприємстві чергуються праця і відпочинок, залежить зростання продуктивності праці й інтенсивності виробництва [2]. Багато часу питанням втрат робочого часу приділив у своїй праці Багрова І.В. [3], Калініна С.П. [4], Лук'янченко Н.Д. [5],та багато інших науковців.

Методика досліджень. Важливо детальніше розглянути як саме впливає графік роботи та відпочинку на працездатність персоналу підприємства, виявити причини марнотратства робочого часу та надати рекомендації з ефективного застосування робочого часу за для підвищення ефективних показників.

Постановка завдань. Завдання даного дослідження є необхідність переходу роботи у відпочинок має фізіологічну основу, всі заходи, пов'язані з затратами фізичної та психологічної енергії. Тому для того, щоб компанія працювала ефективно, необхідно організувати роботу співробітників, одночасно й постійно стежити за діяльністю працівників. Виходячи з цього мета статті є визначити як саме впливає графік роботи та відпочинку на працездатність персоналу підприємства, та подальша розробка пропозицій щодо вдосконалення режиму роботи та відпочинку на підприємстві.

Результати досліджень. Важливим елементом організації праці є раціональна організація використання робочого часу, що має велике значення для підвищення ефективності виробництва.

Поняття робочого часу охоплює періоди, протягом яких працівник виконує свої трудові функції відповідно до трудового договору і правилами внутрішнього трудового розпорядку, зазначеними роботодавцем.

Згідно з Кодексом законів про працю України нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 год. на тиждень. Підприємства й організації, укладаючи колективний договір, можуть установлювати меншу норму тривалості робочого часу. У разі шкідливих умов праці передбачається зменшення загальної норми робочого часу, вона не може перевищувати 36 год. на тиждень. Законодавство також установило скорочену тривалість робочого часу для працівників віком від 16 до 18 років – 36 год. на тиждень, а для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють у період канікул) – 24 год. на тиждень [6]. Підприємства та організації за рахунок власних коштів можуть встановлювати скорочену тривалість робочого часу для жінок, які мають дітей віком до 14 років або дитину-інваліда.

Відзначимо насамперед те, що поліпшення використання робочого часу є одним з основних шляхів підвищення продуктивності праці й збільшення випуску продукції. Загальновідоме положення про те, що будь-яка економія в остаточному підсумку зводиться до економії часу, що у свою чергу досягається у більшому ступені через вдосконалення організації праці.

Отже, на думку режим праці та відпочинку – це правила, положення та норми тривалості та чергування періоду роботи та відпочинку протягом зміни, дня, тижня, які встановлюються роботодавцем, в залежності від виду діяльності

підприємства та забезпечення підтримання працездатності і здоров'я працюючих.

З даного поняття випливає суміжне поняття, але більш у вузькому розуміння: оптимальний режим праці та відпочинку – найважливіша умова підтримки високої працездатності людини.

Організація праці та відпочинку будується на фізіологічних закономірностях пристосування організму людини до умов праці, колективу, конкретного виробничого процесу. На початку робочого дня, працівники працюють менш інтенсивно, так, як організму необхідний час, щоб звикнути до навантаження, та безпосередньо до роботи. Згодом (близько години) можемо спостерігати найбільш інтенсивну працю, яка триває 3-4 години, після чого організму необхідна перерва. Якщо ж наприклад, протягом всього робочого дняпрацівник матиме по 5-10 хв. перерви, то є вірогідність, що організм буде більш продуктивно працювати. На середині робочого дня працездатність починає знижуватися: зростає число помилок які припускаються працівником в трудових діях, знижується увага, підвищується питома вага браку. Після обіду помітно знижується продуктивність праці.

Звичайним, для сучасної людини є стрес: проблеми пов’язані з режимом праці та відпочинку, хронічна втома, емоційне вигорання, порушення сну, та психологічна втома – це все впливає на працездатність людини.Тому дуже важливо, щоб робочий день та години, коли організм людини перебуває у стані спокою, були продуманими та враховували особливості працівника (фізіологічні потреби та моральні). При цьому це не означає, що працівник повинен сидіти непорушно. В цей час, коли організм перебуває в «стані спокою», людина повинна почувати себе комфортно. Звісно, як працівник організовує свій відпочинок залежить індивідуально від кожного.

Стосовно витрати робочого часу керівників, відмітимо, що приблизно 23 % робочого часу менеджери витрачають на доопрацювання та виправлення помилок своїх підлеглих та колег, приблизно 21 % витрачається на виконання термінових розпоряджень вищого керівництва.

Тому, хто постійно перериває свою роботу або кому заважають сторонні, для виконання завдання потрібно значно більше часу, ніж зосередитись виключно на виконанні роботи такого ж обсягу. Перерви вимагають додаткових витрат часу і зусиль для чергового «розбігу» і «занурення» в роботу. Якщо об'єднати виконання декількох невеликих за обсягом, але подібних за характером робіт (наприклад, телефонні розмови, відповіді на кореспонденцію, обговорення службових питань зі співробітниками) в робочі блоки, то економія часу буде в наявності.

Відмітимо, що сучасні комп'ютери не лише полегшують роботу персоналу офісів в складанні звітів, ведення фінансової документації, оформленні проектів, але і допомагають відволіктися від робочих моментів. «Співробітник, перебуваючи на робочому місці, може не лише займатися своїми безпосередніми завданнями, а й витрачати час на особисті справи, спілкування і розваги». Згідно з результатами дослідження, Інтернет служить для українських користувачів важливою комунікаційною платформою і основним засобом спілкування:

приблизно – 52% користувачів виходять в Інтернет для перевірки електронної пошти, 40% – інформація про товари та певні послуги, близько 30% – використовують Інтернет як ресурс новин, для виходу в соціальні мережі. Важливість використання соціальних мереж дуже швидко зростає останнім часом. Найчастіше в мережу виходять користувачі у віці від 15 до 29 років (36% респондентів) і у віці від 30 до 44 років (36%). Третя частина респондентів, користується виходом в Мережу саме зі свого робочого місця. Отже, приблизно 85% користувачів читають новини в Internet, відвідують сайти знайомств і гороскопів, з них 60% витрачає час на пошук і скачування інформації, ніяк не пов'язаної з роботою. Ще одним популярним розвагою є комп'ютерні ігри. З спрощенням можливості доступу в Internet поширення набувають їх мережеві варіанти. Забуваючи про свої прямі обов'язки, персонал затягує в мережу на довгий період.

На багатьох підприємствах діють правила, які не дозволяють співробітникам використовувати робочий час в своїх особистих цілях. Оскільки вони отримують зарплату за 8-годинний робочий день, то їх розваги стають марною тратою коштів організації.

Кожен керівник мріє про те, що його підприємство постійно знаходитиметься в динамічному розвитку і з кожним днем збільшувало об’єм прибутку. Однак, якщо не організувати контроль робочого часу, то досягнути нових позитивних результатів залишиться не можливим. Адже без чіткого розуміння і усвідомлення того, куди витрачається робочий час персоналу, ефективно управляти компанією не вийде. Саме тому, рекомендуємо терміново приймати рішення щодо не організованого контролю робочого часу персоналу. І зробити це краще за все за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення для обліку та контролю.

Керівники визнають, що згідно з трудовим законодавством, співробітник має право на перерви але, тим не менше, закликають чітко стежити за ними і враховувати при цьому інтереси організації. Крім нераціонального використання часу, як правило, також керівників турбує і зниження ефективності роботи всієї комп'ютерної мережі. Справа в тому, що відвідування різних сайтів збільшує навантаження на корпоративні канали зв'язку, через що зростає час очікування передачі даних. Це призводить до «застою», через який частина інформації може не дочекатися своєї черги відправлення або прийому і просто загубитися.

Різні підробітки співробітників під час робочого дня особливо повинні турбувати керівників. Крім перерахованих вище причин, подібна практика своїх підлеглих, повинна акцентувати увагу саме на неефективності роботи з персоналом та безпосередньої організації праці. Бажання і можливість співробітників виконувати додаткову роботу говорить, з одного боку, про недостатню завантаженість, а з іншого – про незадоволення рівнем компенсації. Останнє може стати причиною звільнення цінного фахівця. Однак багато роботодавців ставляться до невеликих перерв досить лояльно, розуміючи, що людям, які працюють на посадах з певним рівнем стресу, необхідна

розрядка.Однак навіть найдемократичніші управлінці згодні з думкою, що особисті справи не повинні заважати ефективній роботі персоналу.

Як відомо, що кожна людина особлива, і не для кожного підходить робота в офісі. Є такі, яким важко працювати за графіком з 8:00 до 17:00. Тому в сучасному світі, й на багатьох підприємствах є так званий «гнучкий графік роботи», коли працівник може обрати самостійно, коли він бажає вийти на роботу. Також практикується робота вдома, звісно, якщо це дозволяє специфіка роботи. Для таких людей працездатність буде більшою, ніж, коли вони працюватимуть в офісі. Це свідчить про те, щоб роботодавці відступалися від вітчизняних режимів праці та відпочинку, а йшли на зустріч своїм співробітника, враховували їхні індивідуальні потреби, та не боялися експериментувати з графіком роботи. Так як, обравши правильну стратегію, результати продуктивності праці працівників, згодом задовольнить керівників, та підвищить прибутки компанії.

Щоб уникнути неефективного використання робочого часу та відкладання важливих завдань, радимо:

– не перевіряти пошту щохвилини, радимо ввімкнути автоматичну виїмку пошти в корпоративній поштовій програмі. Для більшості посадових осіб, трьох-чотирьох перевірок пошти протягом дня більш ніж достатньо. Краще робити це в певний час, добре відоме вашим колегам;

– 2-3 години в день усамітнюйтесь, для роботи над складними завданнями, які вимагають зосередженості. Варто зауважити на цьому та повідомити колег не заважати вам (одягайте навушники). закривайте поштову програму або відключайте WiFi;

– обговоріть з колегами час, в який ви, навпаки, відкриті для питань і дискусій. Краще, якщо це будуть певні години дня. З часом це входить у звичку і дисципліну;

– намагайтеся не брати роботу додому. Якщо хочеться зосереджено попрацювати над чимось поза офісом, краще використовувати для цього тихе кафе. До речі, пара годин такої роботи поряд з офісом ще й прекрасний спосіб переключитися на спокійний вечірній режим і перечекати дорожні пробки;

– важливо домовитися з керівництвом і підлеглими про те, що в неробочий час ви готові відповідати на телефонні дзвінки лише у виняткових випадках.

Висновки. На закінчення хотілося б відзначити, що основним принципом збереження здоров’я в трудовому процесі є чергування графіку роботи та відпочинку. Чіткий і правильний розпорядок дня значно полегшить будь-яку діяльність, дозволить максимально використати можливості організму, при цьому не завдаючи йому шкоди як фізично, так і морально.Роботодавцям слід переглянути свої погляди на робочий день свого персоналу, так, як індивідуальний підхід до працівників, може значно збільшити продуктивність праці їхньої компанії в цілому.

Список використаних джерел

1. Терещенко В.И. Организация и управление / Терещенко В.И. (опыт США). – М. 1965. - С. 20-26.

2. Васюта В. Б. Ефективність використання робочого часу на підприємстві [Електронний ресурс] / В. Б. Васюта, В. В. Вісіч // Економічний простір. - 2015. - № 95. - С. 180-188. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2015_95_20

3. Багрова І.В. Нормування праці: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 212 с.

4. Древаль О.Ю. Планування діяльності підприємства: конспект лекцій /О.Ю. Древаль. – Суми: Вид-во СумДУ, 2008. – 146 с.

5. Соціально-психологічні основи управління: навчальний посібник/Лук'янченко Н.Д., Бунтовська Л.Л., Шаульська Л.В., Єськов О.Л., Донецьк:ДонНУ, 2002. – 127 с.

6. Калініна С.П. Реструктуризація і регулювання зайнятості. (Монографія) /С. П. Калініна. – Донецьк, 2006. – 557 с.

УДК 004.94:378

Баранов В. В., к.е.н., доцент
Льотна академія Національного авіаційного університету

ВИКОРИСТАННЯ БІЗНЕС-СИМУЛЯТОРІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано сучасні комп'ютерні бізнес-симулятори. Досліджено їх ефективність у навчальному процесі, проведено пошук технології підвищення ефективності комп'ютерного моделювання бізнес-процесів та розглянуто перспективи розвитку бізнес-симуляцій.

Ключові слова: *програмно-імітаційні комплекси, бізнес-симулятори, активні засоби навчання, економічна компетентність, ефективне навчання, програми підготовки управлінських кадрів.*

The article analyzes modern computer business simulators. Their effectiveness in the educational process was studied, the search for the technology of increasing the efficiency of computer simulation of business processes and the prospects of business simulation development were considered.

Key words: *software simulation complexes, business simulators, active teaching methods, economic competence, effective training, management training programs.*

В статье проанализированы современные компьютерные бизнес-симуляторы. Исследована их эффективность в учебном процессе, проведен поиск технологии повышения эффективности компьютерного моделирования бизнес-процессов и рассмотрены перспективы развития бизнес-симуляций.

Ключевые слова: *программно-имитационные комплексы, бизнес-симуляторы, активные методы обучения, экономическая компетентность, эффективное обучение, программы подготовки управленческих кадров.*

Вступ. В умовах інтеграції країни в міжнародні ринки праці, товарів та послуг, особливого значення набувають відповідні зміни у системі освіти та професійної підготовки. З метою підвищення ефективності навчального процесу, зростання професійної компетентності студентів та удосконалення

навичок та вмінь у професійних фахівців науковці постійно ведуть активний пошук засобів, що підвищують ефективність навчання.

Впровадження інформаційних технологій в освіту є важливим чинником створення ефективної системи освіти, що відповідає вимогам сьогодення. Сучасна система освіти прагне до повної інформатизації навчального процесу: пояснення нового матеріалу відбувається за допомогою візуалізації процесів через презентації, відеолекції, анімації і т.п.; для закріплення навчального матеріалу застосовуються комп'ютерні тренажери, симулятори, електронні підручники; для контролю знань часто використовується комп'ютерне тестування.

Щодо підготовки фахівців економічного профілю то тут не можливо не звернути увагу на значний досвід зарубіжних навчальних та навчально-наукових установ у використанні бізнес-симуляторів, які ще називають програмно-імітаційними комплексами або комп'ютерними імітаційними моделями. Існуючий сьогодні спектр бізнес-симуляцій зазнає постійного розвитку, змін, нововведень, і також вимагає дослідження. На наше переконання, такі комплекси являють дуже ефективний інструмент навчання, а використання бізнес-симуляторів може значно поглибити знання та забезпечити формування умінь студентів вищих навчальних закладів у галузі економіки.

Більшість досліджень ефективності різних методик та підходів до професійної підготовки фахівців економічного профілю надають такі результати:

- традиційні методи навчання – 5%;
- соціально-ділові ігри – 20%;
- кейс-стаді – 25%;
- проектне навчання -35%;
- використання комп'ютерних бізнес-симуляцій - 60%.

Висока ефективність комп'ютерних бізнес-симуляцій пов'язана з особливостями даного метода навчання. Порівняно з іншими методами навчання комп'ютерні бізнес-симуляції мають наступні переваги: вони усувають тестування, тому що воно вбудовано в сам стимулятор; вони базуються на конкретному досвіді і на результатах практичної господарської діяльності; вони кидають виклик користувачам; значно мотивують до навчання; вчать вирішувати проблеми; надають досвід враховувати різні ризики.

Бізнес-симуляції на відміну від інших методів навчання надають можливість перевірити правильність обраної стратегії та методів керування у віртуальному середовищі уникаючи подібних ризиків у реальному бізнесі. Користувач стимулятора може отримати навички приймати комплексні рішення в умовах жорсткої конкуренції, проявити власні лідерські якості і організаційні властивості, набути навички командної роботи.

Аналіз останніх досліджень. Проблемами використання програмно-імітаційних комплексів економічного спрямування, займались К. Елдріч (C. Aldrich) 1, С.О. Мотуз 1, А. Фариа и Д. Дікінсон (A. J. Faria and John R. Dickinson) 3,

С. Фортман-Рое (S. Fortmann-Roe) 3, в Україні дану тему досліджували П. Г. Банщиков 4, В. Я. Паздрій 5.

Досліджували оцінювання ефективності інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) навчання та розглядали проблемами їх добору для наукової та навчальної діяльності у своїх працях такі науковці, як В.Ю. Биков 6, Т. А. Вакалюк 7, О.С. Головня8, К. Р. Колос 9, О. М. Спірін 7, 10 та ін.

Методика досліджень. Зважаючи на невелику кількість наукових публікацій із даної проблематики, питання використання комп'ютерних бізнес-симуляцій залишається не повністю вивченим. Нами застосовувались як загальнонаукові так і спеціальні методи і прийоми наукового дослідження: діалектики, аналізу і синтезу, класифікації та типології; системного підходу; статистичний аналіз. Також в ході виконання дослідження було використано:

– аналіз теоретичних джерел, досвід власної практичної участі в заходах, де використовувались бізнес-симулятори, досвіду використання бізнес-симуляторів в освітньому процесі зарубіжних навчальних установ, контенту Інтернет-ресурсів розробників та користувачів бізнес-симуляторів;

– узагальнення та систематизація прикладів використання програмно-імітаційних комплексів в освіті;

– опитування викладачів та студентів ВНЗ економічного профілю.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних комп'ютерних бізнес-симуляцій та аналіз ефективності бізнес-симуляцій у навчальному процесі.

Висока динамічність будь-яких змін притаманна сучасному суспільству та міжнародній економіці вимагає змін і від системи вищої освіти особливо у підходах та методах підготовки фахівці економічного профілю. Одним із таких підходів є практико орієнтоване навчання з використанням широкого набору засобів які підтвердили свою високу ефективність на управлінських програмах у провідних вищих навчальних закладах світу. До таких елементів можна віднести: бізнес-кейси, ділові ігри і комп'ютерні стимулятори найрізноманітнішої тематики і направленості. Останні заслуговують особливої уваги з огляду на все більше їх використання і тенденції інформатизації які також охоплюють систему вищої освіти. Використання бізнес-симуляторів надасть можливість змістовно доповнити викладання теоретичного матеріалу та виконання багатьох практичних завдань у рамках курсів економічного блоку у вищих навчальних закладах України.

Зважаючи на нагальні потреби освіти, можливості сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та значний досвід, накопичений у зарубіжних освітніх та освітньо-наукових інституціях у галузі використання симуляторів економічного спрямування, необхідним є аналіз прикладів використання таких інструментів навчання та їх узагальнення з метою визначення можливості та шляхів їх використання в освітній галузі України.

Результати досліджень. Пошуком найбільш ефективних форм та методів підготовки фахівців економічного та управлінського профілю активно почали займатись відразу після виникнення бізнес-шкіл на початку минулого століття. Основне завдання ефективного навчання полягало у добрі таких методів та

підходів які б здатні біли скоротити його тривалість значно підвищивши при цьому якісну складову. Були виокремленні так звані активні методи навчання які в наш час значно удосконалили і вони набули широкого розповсюдження. Одним із таких методів стало застосування так званих симуляцій які моделювали реальне середовище компаній та основні бізнес-процеси. В наш час застосування цього методу дуже поширене, починаючи від обов'язкового використання бізнес-симуляцій практично в усіх бізнес-школах 10 і закінчуючи впровадженням в сфері академічної освіти. У багатьох випадках бізнес-школи являються основними замовниками та генераторами ідей щодо створення необхідних економічних симуляцій. Надалі, як вже склалось, відбувається поступове поширення і використання таких розробок університетами, коледжами, різними установами які організують відповідну фахову підготовку або післядипломне навчання.

Зростання інтересу до бізнес-симуляторів було обумовлено такими чинниками: глобальна комп'ютеризація навчальних процесів; збільшення кількості курсів що вивчаються в різноманітному їх поєднанні з використанням різних методів навчання, в тому числі і не притаманних вищій школі; значно зросло інформаційне навантаження разом з тим технології доступу до даних стали простіше та доступніші.

Щодо історичного аспекту виникнення та розвитку симуляцій, то якщо не враховувати досвід військових ігор в ході яких опрацьовувались різні стратегії то перші ластівки почали з'являтись в 30-40 роках минулого століття. Вважається що бізнес-симуляції виникли на перетині розробок у таких сферах: військові ігри, дослідження операцій, освітні рольові ігри. Взагалі, засади активних методів навчання були сформульовані відомим американським педагогом Джоном Дьюі, який запропонував підхід до здобуття знань через практичну діяльності та власний досвід. У 1955 році з'явилась відома ділова гра корпорації Rand Corporation яка моделювала управління запасами харчування Військово-повітряних сил США в межах існуючої системи 3. Використання бізнес ігор датується 1956 роком, і ототожнюється з розробкою Top Management Decision Game Американською асоціацією менеджменту. Ця ділова гра стала потужним поштовхом до розробки великої кількості стимуляторів у подальшому. Пізніше, у 1960х роках цей підхід трансформувався у концепцію «конус досвіду Едгара Дейла», яка показує ефективність різних методів навчання. У доповнення до класичних методів навчання (лекцій та семінарів) були запропоновані: ділові та рольові ігри, опрацювання і аналіз реальних ситуацій, розробка власних проектів та імітації які трансформувались спочатку в бізнес-симуляції, а потім вже і в програмно-імітаційні комплекси економічної спрямованості. До початку 80х років бізнес-симуляції використовувались для моделювання поведінки змішаних підсистем, починаючи від фінансових показників компанії до рівня інфляції та безробіття в країні. Достатньо тривалий час подібні симуляції були направлені на моделювання та прогнозування економічних показників. Однак стимулятори які з'явились в останній час дозволяють не лише зрозуміти особливості функціонування окремих підприємств, організацій чи галузей, а дозволяють вирішувати значно

ширше коло завдань та набувати навички які раніше можливо було отримати лише у виробничому середовищі.

Застосування бізнес-симуляцій у навчанні фахівців економічного профілю цілком виправдане і як свідчить світова практика це найбільш ефективний підхід який поєднує в собі практично всі аспекти практичної діяльності. Використання бізнес-симуляцій у навчанні тісно пов'язано з появою у західній педагогіці концепції «learning by doing», що переводиться як навчання дією або навчання практикою. Комп'ютерні технології дозволили відтворювати практично ідентичну модель функціонування будь-якого підприємства, організації, або навіть цілої галузі, та вивели бізнес-симуляції на новий рівень, забезпечивши їх широке поширення та використання10. Логіка роботи у віртуальній компанії доволі проста: студенти повинні дослідити і оптимізувати основні бізнес-процеси уявної компанії і вивести її в лідери серед аналогічних компаній які керуються іншими учасниками процесу навчання. Взагалі, різновидів бізнес-симуляцій дуже багато, так само як і завдань які ставляться в тому чи іншому випадку. Бізнес-симуляції можуть бути: функціональними та цілісними; конкурентними чи неконкурентними; інтерактивними та не інтерактивними; галузевими та загальними; командними та індивідуальними; детермінованими та стохастичними; простими, середньої складності, складними; різними за часовою тривалістю.

Як приклад можна навести стимулятори які імітують діяльність національної економіки та особливості функціонування галузей. Такий стимулятор використовується для підготовки управлінців державного апарату або для формування відповідного кадрового резерву. Ще одним цікавим прикладом є бізнес-симуляція «Topaz Manegment Simulation» яка орієнтована на керівництво компанією на кількох міжнародних ринках. Користувачу потрібно налагодити виробництво та збут продукції, управління фінансами, роботу з персоналом та іншу операційну роботу. Дана симуляція покладена в основу світового змагання з менеджменту «Global Management Challenge». Аналогічно побудована російськомовна бізнес-симуляція «Віртономіка». Бізнес-симуляції є однією з найефективніших освітніх технологій, оскільки дозволяють учасникам отримувати навики, компетенції та практичний досвід в процесі навчання. Саме тому вони широко використовуються в навчальному процесі багатьох університетів, а також в бізнес-школах Гарварду, INSEAD, MIT Sloan та інших.

Проте, симулятори поки ще не можуть замінити кейсовий метод навчання. Критики кажуть, що робота на комп'ютері ізолює людей від зовнішнього світу, і вони недостатньо взаємодіють з іншими людьми, але ж саме в цьому і полягає завдання будь-якого успішного менеджера. Кейси також легше і дешевше розробляти, ніж симулятори.

Тому, розробники стали створювати кейси та симулятори, які використовуються в комбінації. Наприклад, відоме своїми кейсами видавництво «Harvard Business School Publishing» на початку 2008 року розробило перший он-лайн симулятор «The Universal Rental Car Pricing Simulation», який навчає принципам ціноутворення в управлінському середовищі. Студенти Гарвардської школи бізнесу відіграють роль регіонального менеджера з маркетингу в

компанії по здачі в оренду автомобілів. Незабаром з'явився симулятор «Benihana» (японська мережа ресторанів «Беніхана») для навчання операційного менеджменту. В його основі лежить однойменний кейс. Кейс «Benihana» ― один з найбільш відомих і продаваних кейсів в Гарвардській школі бізнесу.

Крім цього, видавництво «Harvard Business School Publishing» розробило такі симулятори, як «Everest» (сходження на гору Еверест) для навчання студентів лідерським якостям і навичкам командної роботи, «Back Bay Battery» (стратегічний інноваційний симулятор, який фокусується на інноваціях і ризиках, пов'язаних з розробкою продукту), Root Beer Game, M & A in Wine Country та інші.

Говорячи про Гарвард, не можна не згадати інші бізнес-школи. Наприклад, в бізнес-школі Уортона є Alfred West Jr. Learning Lab., у які професори сприяють розробці власних симуляторів для власних курсів. Професор може принести свій кейс і на його основі відповідні фахівці створять необхідний симулятор. В Alfred West Jr. Learning Lab розроблено понад 30 симуляторів, які застосовуються у програмі навчання Уортон. Деякі з симуляторів за ліцензією використовують в більш ніж 70 бізнес-школах світу. У всіх студентів програми MBA бізнес-школи Уортон є аккаунт в Wharton's OTIS. Це он-лайн торговий та інвестиційний симулятор, який дозволяє торгувати акціями, облігаціями, опціонами, тощо, використовуючи реальну ринкову інформацію. На рахунок студентам зараховується віртуальний мільйон доларів.

У найближчому майбутньому передбачається поява великої кількості поведінкових симуляторів, які тестують softskills студентів MBA. Одним з таких симуляторів є «Everest Leadership and Team Simulation», розроблений на замовлення видавництва «Harvard Business School Publishing». Бізнес-симулятор «Еверест» вчить роботі в команді та лідерству: як створювати команду, брати участь в ній, вести більш ефективно за собою колектив, яким чином лідери формують процес прийняття рішень командою, яким чином члени команди можуть поліпшити колективне прийняття рішень, яким чином команда може вирішувати проблеми і приймати рішення більш ефективно в ситуаціях, коли члени команди мають різною інформацією і мають різні інтереси, яким чином різні підходи до лідерства можуть впливати на роботу команди в ситуаціях, коли не вистачає часу або коли доводиться приймати рішення під тиском.

Дана методика навчання була використана в рамках навчального процесу при підготовці магістрів-менеджерів ЛА НАУ. Студенти мали можливість оглядово ознайомитися з розробкою Гарвардської бізнес-школи і побачити demo версію бізнес-симулятора «Everest Leadership and Team Simulation». Заняття було побудовано за такою схемою: лекція-презентація з використанням комп’ютерних засобів та проектора, короткі доповнюючи відеоролики, питання, обговорення поточної теми. На жаль, в рамках навчального процесу неможливо повноцінно попрацювати з цим симулятором в силу обмеженого класного часу (в Гарварді студенти знаходяться в віртуальному середовищі на протязі 6 днів). Також вільний доступ є лише до demo версії, а повна версія передбачає реєстрацію і оплату навчання в HBS.

Як показує власний досвід використання бізнес-симуляцій це можливо та ефективно в розрізі багатьох економічних дисциплін: менеджмент, маркетинг, менеджмент зовнішньоекономічної діяльності, управління персоналом та інші. Ефективно такі програмно-імітаційні комплекси можуть бути використані як в межах підготовки бакалаврів так і на магістерських програмах. Вони дозволяють поєднати дисципліни різних курсів з віртуальним середовищем компанії практично будь-якої галузі, форми власності та врахувати найрізноманітнішу специфіку. Крім цього сама концепція бізнес-симуляторів орієнтована на використання ігрових елементів, що при правильному балансі значно підвищує ефективність навчання за цим методом 5. Даний підхід дозволяє сформувати цілісне бачення функціонування конкретного бізнесу, краще зрозуміти основні виробничі та організаційні процеси, розвинути навички командної роботи, комунікації та управлінські компетенції.

Висновки. Майбутнє системи вищої освіти багато в чому залежить від розвитку ІТ технологій. Чим швидше вони дозволять ВНЗ перейти в інтернет-простір і освоїти цифрове навчання, тим активніше буде розвиватися ця галузь. Однією з таких цифрових технологій яку активно використовують для навчання еліти менеджменту є різноманітні бізнес-симулятори.

В останній час всі найбільш знані та авторитетні бізнес-школи світу (тобто Гарворд, Стенфорд, Масачусетский технологічний інститут та інші відомі університети), а разом з ними і більшість транснаціональних корпорацій використовують метод бізнес-симуляцій у підготовці як управлінців так і інших фахівців економічного профілю. Світова практика доводить не лише ефективність використання такого підходу у професійній підготовці, але й переконує у доцільності і необхідності застосування комп'ютерних симуляцій у сфері вищої освіти.

Комп'ютерна бізнес-симуляція має чітку мету – формування практичних навичок та компетенцій у осіб які навчаються і якісно відрізняє її від інших програмних продуктів в тому числі економічної тематики які в більшості орієнтовані на сферу розваг.

Список використаних джерел

1. C. Aldrich, Learning by Doing: A Comprehensive Guide to Simulations, Computer Games, and Pedagogy in E-Learning and Other Educational Experiences, San Francisco: Pfeiffer, A Wiley Imprint, 2005. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eu.wiley.com/WileyCDA/WileyTitle/productCd-0787977357.html

2. С. А. Мотуз, "Комплексное использование биржевых симуляторов как наиболее эффективное направление их применения", Управление экономическими системами , №12, с.49, 2013.

3. A. J. Faria and John R. Dickinson (1994). Simulation Gaming for Sales Management Training. Journal of Management Development, Vol. 13, No. 1, pp. 47–59.

4. S. Fortmann-Roe, "Insight Maker, A general-purpose tool for web-based modeling & simulation", Simulation Modelling Practice and Theory, #47, p. 28-45, 2014. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

https://www.researchgate.net/publication/263127834 _Insight_Maker_A_general-purpose_tool_for_web-based_modeling_simulation.

5. П. Г. Банщиков, О. О. Кизенко та Г. С. Скитьова, на “Особливості проведення інтерактивних занять під час комплексного тренінгу на основі бізнес-симуляції «Sigam-Market»”, на Аудиторна робота викладача і студента: досвід і напрями вдосконалення. Науково-методична конференція ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана». Київ, 2012.

6. П. Г. Банщиков, О. В. Грищенко, та В. Я. Паздрій, “Моделювання ринкового середовища компаній у навчально-тренінгових технологіях (на прикладі бізнес-симуляції «ViAl+»)”, Проблеми освіти: МОН України Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, №65, 2011.

7. В. Ю. Биков, О. М. Спірін, та Л. А. Лупаренко, "Відкриті web-орієнтовані системи моніторингу впровадження результатів науково-педагогічних досліджень", Теорія і практика управління соціальними системами, вип. 1, с. 3-25, 2014.

8. О. М. Спірін, та Т. А. Вакалюк, “Критерії добору відкритих web-орієнтованих технологій навчання основ програмування майбутніх учителів інформатики”, Інформаційні технології в освіті, №60, с. 275-287, 2017.

9. О. С. Головня, "Критерії добору програмних засобів віртуалізації у навчанні UNIX-подібних операційних систем", Інформаційні технології в освіті, №24, с. 119-133, 2015.

10. К. Р. Колос, "Модель процесу та критерії добору компоннетів комп’ютерно орієнтованого навчального середовища закладу післядипломної педагогічної освіти", Інформаційні технології в освіті, №17, с. 109-117, 2013.

11. О. М. Спірін “Критерії зовнішнього оцінювання якості інформаційно-комунікаційних технологій навчання”, Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, Вип. 9 (16), С. 80–85, 2010.

12. Business Simulation Games used to enforce EMBA learning [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL : http://www.topmba.com/mba-programs/business-simulation-games-used-enforce-emba-learning – Заголовок з екрану.

13. International Business and Strategy Simulation Game. Global Challenge [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL : http://www.cesim.com/simulations/ cesim-global-challenge-international-business-strategy-simulation-game – Заголовок з екрану.

14. Simformer Business Cup 2016 – Business simulations & Innovative Educational Tools [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL :https://simformer.com/events/ simformer-business-cup-2016 – Заголовок з екрану.

УДК 332.14:658

Богдан Н. М., к.е.н., доцент
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова

ІНДИКАТОРИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджуються підходи до формування системи індикаторів регіонального розвитку. Досліджено досвід країн ЄС, проаналізовано законодавчу та статистичну базу формування системи індикаторів регіонального розвитку в Україні. Запропоновано комплекс індикаторів, що відображають три аспекти розвитку: економічний, соціальний та екологічний.

Ключові слова: *регіональний розвиток, фактори розвитку регіону, індикатор регіонального розвитку, інтегральний індикатор, узагальнюючий показник.*

The article deals with formation of a system of indicators of regional development. The experience of the EU countries has been researched, the legislative and statistical base of the system of indicators of regional development in Ukraine has been analyzed. A set of indicators is proposed that reflect three aspects of development: economic, social and ecological.

Key words: *regional development, regional development factors, indicator of regional development, integral indicator, generalized indicator.*

В статье исследуются подходы к формированию системы индикаторов регионального развития. Исследован опыт стран ЕС, проанализирована законодательная и статистическая база формирования системы индикаторов регионального развития в Украине. Предложен комплекс индикаторов, отражающих три аспекта развития: экономический, социальный и экологический.

Ключевые слова: *региональное развитие, факторы развития региона, індикатор регионального развития, интегральный индикатор, обобщающий показатель.*

Вступ. Європейська спрямованість сучасного розвитку України потребує нових підходів до використання потенціалу регіонів, що забезпечить досягнення конкурентоздатності економіки і якості рівня життя населення, тому підвищення ролі регіонів у забезпеченні економічного зростання набуває особливої значущості, а це можливо лише за умов їх постійного соціально-економічного розвитку.

Окремі країни та регіони займають різне місце у світовій системі залежно від їх людського, природно-ресурсного, виробничого й науково-технологічного потенціалу. При цьому місце це може змінюватися залежно від темпів і якості динаміки їх розвитку. Сучасний економічний стан України, її регіонів та місць, як і багатьох інших держав, залишається нестійким та непередбаченим. Незначне економічне зростання в деякі періоди часу змінюється застоєм в інші періоди [1, с.7]. Тому необхідно розглядати розвиток регіонів як безперервний та комплексний процес, що є умовою та джерелом зростання економіки країни.

Розвиток регіону – процес багатоаспектний, багатовимірний та багатокритеріальний. Регіональний розвиток розглядається як сукупність економічного і соціального розвитку, що включає: зростання виробництва та

доходів; зміни інституціональної, адміністративної, соціальної структури; зміни суспільної свідомості. Регіональним вважається розвиток, що характеризується співвідношенням регіональних показників [2, с. 18].

На рівень соціально-економічного розвитку регіону здійснюють вплив три основні групи факторів, які є умовами та індикаторами успішного зростання: виробничі, ринкові, конкурентні. Фактори розвитку регіону включають географічне розташування регіону, природні та кліматичні умови, усі види регіональної політики, економічний, виробничий, ресурсний та демографічний потенціал (рис. 1).

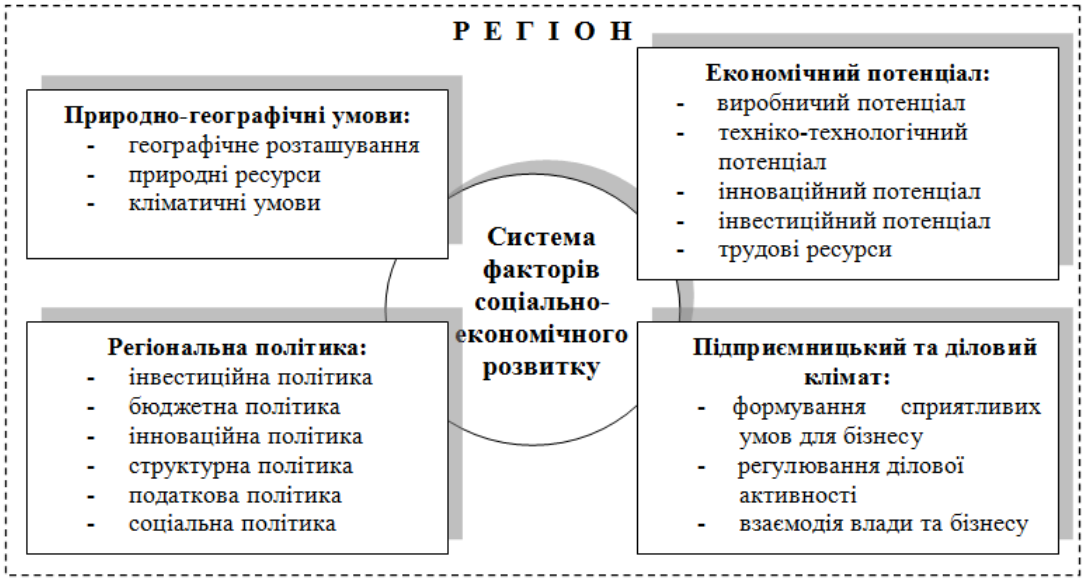

Рис. 1. Фактори соціально-економічного розвитку регіону [2].

Завдання довгострокової стратегії розвитку України, обумовлені передусім, необхідністю підвищення добробуту населення та забезпечення соціальних гарантій. Посилення ролі регіонів у забезпеченні ефективності процесів розвитку держави обумовлюють необхідність пошуку нових принципів і методів реалізації регіональної соціально-економічної політики. Планування та реалізація процесів соціально-економічного розвитку на регіональному рівні неможливі без формування та використання комплексної системи моніторингу регіонального розвитку з урахуванням певної системи показників та індикаторів, що обумовило актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Лауреати Нобелівської премії з економіки Г. Беккер [3], К. Ерроу [4], Б. Олін [5], Д. Стігліц [6], М. Фрідман, Ф. фон Хайєк, Т. Шульц, у своїх працях наголошували обмеженість ринкових механізмів вирішення фундаментальних стратегічних завдань суспільного соціально-економічного розвитку.

Серед авторів наукових праць, присвячених проблематиці розроблення індикаторів функціонування економіки регіону, можна назвати вітчизняних вчених В. Максимова, Амошу О.І. [7], В. Артеменко [8], Б. Данилишина [9], М. Долішнього, Макогона Ю.В., Шмигаль Д.А. [10] та закордонних С. Суспіцина, Н. Ратнер, Василенко В.Н., Кулагіна А.С., Леонтьєва Л.І., Мельника С.А. та ін.

У наукових працях вище згадуваних науковців пропонуються різні набори індикаторів та дещо різні інформаційно-методичні особливості щодо їх формування та розрахунку.

Проте, з огляду на складність цієї проблематики, з урахуванням складних умов мінливого середовища, її вирішення потребує подальших розвідок. Це обумовлює необхідність досліджень управління соціально-економічним розвитком на основі діалектичного поєднання ринкових та адміністративних методів, формування принципів і методів інтегральної оцінки стану соціально-економічної системи та прогнозування її динаміки.

Методика досліджень. Теоретико-методичною і методологічною основою даного дослідження є системний підхід, теоретичні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців. Поставлені завдання зумовили використання таких методів дослідження: абстрактно-логічного, зокрема прийомів аналогії та співставлення, індукції та дедукції, – для формулювання теоретико-методологічних основ теми дослідження, висновків та перспектив подальших досліджень; метод теоретичного узагальнення та аналітичний метод – для визначення комплексу показників та індикаторів регіонального розвитку.

Постановка завдання. Об'єктом дослідження є процеси соціально-економічного розвитку на регіональному рівні. Метою дослідження є методичні підходи до формування системи показників та індикаторів результативності регіонального розвитку.

Результати досліджень. Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [11] визначаються правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави [1]. Законом встановлюється загальний порядок розроблення, затвердження та виконання зазначених прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку, а також права та відповідальність учасників державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України. При цьому, виконання положень Закону можливе на основі розробки відповідного нормативно-методичного забезпечення. Саме ці обставини визначають актуальність наукового дослідження, його мету та основні завдання.

Питання регіонального розвитку регулюють цілий ряд нормативно-правових актів, серед яких варто вказати такі: «Про Концепцію державної регіональної політики» [12], «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» [13], «Про стимулювання розвитку регіонів» [14] та ін. Вказані нормативно-правових акти визначають пріоритети та принципи управління регіональним розвитком, основні заходи, спрямовані на забезпечення соціально-економічного розвитку України та її регіонів. Проте існує певна несистемність та суперечливість державної політики та діяльності в цій сфері, що пояснюється різноспрямованістю державного управління.

Відповідно до Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 року № 1602-III [14] та постанови Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 року № 621 «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» [15], Головним управлінням економіки Харківської області разом з іншими управліннями, відділами обласної державної адміністрації, обласними організаціями, райдержадміністраціями, міськ(рай)виконкомами, розробляються щорічні Програми економічного і соціального розвитку Харківської області на поточний рік.

У визначенні рівня економічного розвитку регіону застосовують певні традиційні показники, що описують рівень виробництва та зростання цього рівня в розрахунку на одну особу населення, валовий регіональний продукт, реальний валовий регіональний продукт на душу населення, рівень споживання окремих матеріальних благ, рівень доходів населення, темпи зростання цих показників тощо.

Однак розвиток регіону повинен розглядатися в сукупності соціальних і економічних цілей. Навіть якщо йдеться тільки про економічний розвиток, він зазвичай розглядається спільно з соціальним і включає до себе зміни в інституційній, соціальній, адміністративній структурах регіону, зміни суспільної свідомості, тривалість життя населення, рівень фізичного здоров'я, рівень освіти населення тощо.

Загострення проблем регіонального розвитку пов'язано з першочерговою необхідністю усунення невиправданої нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів, потребою освоєння природних ресурсів, підтримання екологічної рівноваги, вдосконалення територіальної структури господарства, забезпечення зайнятості населення. Проблема соціально-економічного розвитку регіону формується в кожному окремому територіальному утворенні і може чинити негативний вплив на економічний розвиток країни в цілому. У зв'язку з цим показники регіонального розвитку є індикаторами стійкості і соціально-економічної стабільності в суспільстві. У сучасних умовах велике значення надається актуальності вивчення та використання нових, ефективних методів впливу на соціально-економічні процеси в регіоні.

Соціально-економічний розвиток регіону можна визначати за допомогою сукупності певних показників та індикаторів, однак існують і інтегральні показники рівня розвитку регіону.

Для оцінки стану соціально-економічної регіональної системи, необхідні певні індикатори. Поняття індикатор в економіці має чимало тлумачень. Найпоширеніше – це визначення індикатора як те саме, що і показник, оскільки «indicator» у перекладі з англійської та латини – показник. Індикатор – це орієнтований економічний показник, вимірювання, що дає змогу певною мірою передбачити, в якому напрямі слід очікувати розвиток економічних процесів [16, с.176].

Під індикатором звичайно розуміють цифровий показник зміни економічної величини, що використовується для обґрунтування економічної

політики, спрямованості розвитку економічних процесів та оцінки їх результатів [17].

Індикаторами соціально-економічного розвитку вважають такі показники, які використовуються для оцінки якості життя людей, стану їх здоров'я, стан навколишнього середовища, оцінки впливу людської діяльності на стан навколишнього середовища і здоров'я людей [18]. Доповнив це визначення Я.О. Побурко [19, с.37], який запропонував під індикаторами розуміти конкретну міру вимірювання соціально-економічного явища або процесу.

Індикатором соціально-економічного стану регіону є числова статистична інформація про відхилення поточного значення показника, що оцінює стан регіону, від базового значення цього показника.

Індикатори соціально-економічного стану та розвитку регіону дозволяють системі статистичного моніторингу вирішувати такі завдання:

– визначення місця регіону і його ролі в минулому та майбутньому (індикативному) розвиткові господарського комплексу;

– створення підстави для однозначної оцінки ефективності господарювання в регіонах;

– бути базою для оцінки використання факторів розвитку господарського потенціалу;

– описання стану регіональної економіки і стану економіки, яка виходить за межі даного регіону [20].

У цілому система статистичного моніторингу з її показниками-індикаторами має пов'язуватись з напрямками регіональної політики, які в концентрованому вигляді зводяться до такого:

– необхідність міжрегіонального вирівнювання рівня душового споживання, або життєвого рівня населення, що проживає в регіоні;

– необхідність збільшення доходу в розрахунку на душу населення, що сприяє зростанню рівня споживання.

Під індикаторами сталого розвитку розуміють показники, які використовуються для оцінювання якості життя людей, впливу людської діяльності на стан довкілля і здоров’я людей [20, с. 67–72].

Індикатори економічного розвитку регіону – це визначення зміни якісних э економічних характеристик регіону, найважливішими елементами яких є нововведення і вдосконалення процесів регіонального управління. Індикатори економічного розвитку регіону – це ключові цифрові показники економічного розвитку, що відображають його тенденції розвитку і впливу на нього різних чинників. Індикатори регіонального розвитку відіграють провідну роль при виборі і формуванні стратегії розвитку регіону й оцінки результатів її реалізації.

Необхідно розглядати економічні явища в тісному взаємозв'язку із соціальними процесами, тому показники та індикатори мають використовуватися для характеристики та аналізу як економічних, так і соціальних аспектів розвитку.

Отже, найдоцільнішим є системний підхід до вивчення економіки, що припускає формування системи показників і охоплення усіх боків соціально-економічної діяльності та аспектів соціально-економічного процесу. Системний

характер соціально-економічної статистики має на увазі погодженість між різними показниками, що використовуються для опису й аналізу різних, але взаємозалежних аспектів економічного процесу.

Для формування інформаційної бази дослідження процесів регіонального розвитку необхідно визначення певних статистичних показників, ідентифікування явищ й процесів соціально-економічного характеру, а також з'ясування їхньої сутності.

Система показників являє собою сукупність взаємозалежних кількісних параметрів, що характеризують основні аспекти соціально-економічних процесів. Система показників повинна відповідати певним вимогам у відповідності із можливістю проводити дослідження стані та тенденцій економічного розвитку. Вона повинна мати всебічний характер, тобто, дослідження мають охоплювати усю сукупність господарюючих суб'єктів та усю різноманітність економічних взаємовідносин між ними, а також мають бути методологічно погоджені між собою.

Статистичні індикатори виражаються у двох формах:

– статистичні показники як індикатори;

– показники зі статистичних індикаторів, що використовуються для визначення наявності або вимірювання досліджуваного.

Індикатор на відміну від узагальнюючого показника дозволяє оцінити динаміку щодо загального, еталонного, середньогалузевого або середньостатистичного значення і таким чином дати безпосередню оцінку ситуації, зрозумілу особі, що приймає рішення. Індикатори мають:

– відображати вплив декількох тенденцій одночасно (мультифакторність);

– утримувати зрозумілу і однозначну інтерпретацію результатів для осіб, які приймають рішення;

– мати кількісне вираження стану об'єкта аналізу;

– давати можливість чітко визначити спрямованість змін, що відбуваються (позитивна чи негативна);

– формувати переважно на основі існуючої системи національної статистики при порівняно простій процедурі збору інформації та розрахунків;

– давати можливість оцінки об'єкта обстеження в динаміці [21].

Одна з найбільш повних за охопленням систем індикаторів сталого розвитку розроблена Комісією зі сталого розвитку ООН. Індикатори розбиті на основні групи:

– індикатори соціальних аспектів сталого розвитку;

– індикатори економічних аспектів сталого розвитку;

– індикатори екологічних аспектів сталого розвитку (включаючи характеристики води, суші, атмосфери, інших природних ресурсів, а також відходів);

– індикатори інституційних аспектів сталого розвитку (програмування і планування політики, наукові розробки, міжнародні правові інструменти, інформаційне забезпечення, посилення ролі основних груп населення) [22].

Будучи інструментом результативності управління, індикатор розуміється як інформація, кількісно визначає характеристику процесу (явища) в певний

момент часу і просторі. На відміну від показника, індикатор розглядається як більш складний інструмент управління, який носить векторний, спрямований характер і вбирає в себе заздалегідь проаналізовану, оброблену, інтегральну сукупність показників. Показники зазвичай задаються крапково і містять оригінальні дані для формування індикаторів.

Отже, формування сукупності індикаторів результативності функціонування регіональної соціально-економічної системи має враховувати три аспекти. По перше, коло базових показників має бути обмеженим декількома індикаторами (не більше 5-6). По друге, сукупність індикаторів має ґрунтуватися на трьох взаємозв'язаних обмеженнях: інформативності, корисності та об'єктивній можливості отримання даних.

Для найбільш точного, цілісного і комплексного уявлення про проведені роботи органами місцевого самоврядування необхідно застосовувати різні види індикаторів: прості і комплексні, кількісні і якісні (експертні), абсолютні і відносні, необхідно розглядати взаємозв'язок основних та додаткових показників.

Систему статистичних показників використовують для характеристики певних категорій. Вибір показників здійснюється на підставі ступеня його інформативності, що означає можливість його розрахунку.

Система показників розглядається в наукових працях з точки зору різних аспектів: економічного, екологічного, міжнародного та інформаційного.

Економічний аспект передбачає оптимальне поєднання державної, муніципальної, корпоративної та приватної власності, ефективність антимонопольного законодавства, якість та прозорість конкурентного середовища та функціонування економіки, наявність сукупних ринків (товарів і послуг, капіталів, трудових ресурсів, цінних паперів, нерухомості, тощо); засоби регулювання та стимулювання суспільно корисної діяльності.

Останнім часом міжнародним співтовариством приділяється багато уваги екологічному аспекту розвитку. Ним охоплюється забезпечення коеволюції суспільства і природи, людини і біосфери, відновлення гармонії між ними, створення реальних можливостей не лише для нинішнього, а й для майбутніх поколінь задоволення своїх основних життєвих потреб, здійснення теоретичних досліджень і розробка практичних методів ефективного використання природних ресурсів, розгортання маловідходних і безвідхідних технологій, широке впровадження біотехнологій, поступовий перехід від енергетики органічного палива до альтернативної енергетики, що ґрунтується на використанні відновлюваних джерел енергії, цілеспрямоване екологічне виховання населення.

Міжнародний аспект декларує відомі принципи міжнародного права у сфері міжнародних відносин: боротьбу за мир, вирішення суперечок мирними, політичними засобами, запобігання війнам та локальним військовим конфліктам, розвиток усебічного співробітництва та партнерства між країнами і народами в різноманітних галузях соціально-економічного та суспільного життя.

Інформаційний аспект розвитку спрямований на матеріалізацію досягнень фундаментальної науки, розповсюдження обміну інформацією, широке застосування електронних засобів зв'язку.

У країнах ЄС використовуються показники, що характеризують наступні тенденції щодо забезпечення сталого розвитку на рівні громад:

– диверсифікація економіки;

– замикання зв'язків у ланцюжку «виробництво-споживання» в межах населеного пункту;

– зонування території за функціональним призначенням;

– розвиток партнерських зв'язків з сусідніми населеними пунктами щодо спільно виробництва продуктів харчування, сировини і переробки відходів;

– забезпечення нульового природного приросту населення;

– автономізація громад та їх кооперація [21, с. 27].

Існують системи індикаторів, розроблених ООН, Європейським Співтовариством, Всесвітнім Банком та іншими провідними міжнародними організаціями. Найбільш значущими розробками є система інтегрованих екологічних й економічних національних рахунків, що запропонована статистичним відділом ООН, і система індикаторів сталого розвитку, яка створена Комісією ООН зі сталого розвитку [20].

Однією з найбільш складних та невирішених проблем оцінки рівня регіонального розвитку є його комплексність, що має визначатися системою репрезентативних показників, що характеризують стан економіки, фінансів, соціальної сфери, екологічного стану тощо. Вітчизняні науковці не дійшли єдиної думки щодо проблематики оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіону серед вітчизняних науковців не існує єдиної думки.

Так, В.Б. Артеменко пропонує п'ять синтетичних елементів категорії «якість життя», які характеризують рівень забезпечення життєдіяльності населення:

– індикатори якості населення – очікувана тривалість життя, природний рух, шлюби та розлучення, рівень освіти та ін.;

– індикатори добробуту (рівня життя) населення – реальні доходи та витрати, рівень споживання товарів і платних послуг, рівень охорони здоров'я, культури та ін.;

– індикатори якості соціальної сфери (соціальної безпеки) – умови праці населення, зайнятість населення, соціальний захист, рівень фізичної та майнової безпеки, ступінь корумпованості та ін.;

– індикатори якості навколишнього середовища – дані про забруднення повітряного басейну, водних ресурсів, земель тощо;

– індикатори якості фінансового забезпечення – дані про доходи і витрати місцевих бюджетів, офіційні трансферти та ін. [8].

Статистичний показник являє собою кількісно-якісну характеристику соціально-економічних явищ і процесів. Кількісний аспект відображає абсолютну та відносну величину показника, його розмір, а якісний – сутність показника в конкретних умовах, що визначають місце і час. Систему статистичних показників можна визначити як сукупність взаємозв'язаних показників, які застосовуються в статистичній практиці для характеристики

рівня, динаміки, ефективності, умов і особливостей соціально-економічних явищ і процесів.

На жаль, структура статистичної інформації, що склалася на сьогодні в Україні, не пристосована до комплексності та системності дослідження регіональної економіки. Існуюча система державної статистики не відповідає вимогам системного дослідження регіональної економіки в повній мірі, що ускладнює розрахунки індикаторів регіонального розвитку.

Загальноприйнято, що провідними індикаторами рівня соціально-економічного розвитку регіонів з позицій системи національних рахунків (СНР) вважають валовий регіональний продукт (ВРП) та валову додану вартість (ВДВ). Ці макроекономічні агреговані показники є основними при здійсненні моніторингу та аналізу, що здійснюють аналітики, експерти та науковці, державні органи управління та міжнародні організації, засоби масової інформації. Зважаючи на це, система управління регіональною економікою не може функціонувати без СНР, що дає змогу здійснювати моніторинг, моделювання, планування, прогнозування, регулювання та стимулювання процесів розвитку регіональної економіки, здійснювати оцінку результатів реалізації державної економічної політики а також результатів діяльності місцевих органів влади, проводити міжнародні макроекономічні дослідження.

Нині в Україні використовується СНР, прийнята в 1993 році Комісією Європейських співтовариств, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією Об'єднаних Націй та Світовим банком. У зв'язку з переходом України на міжнародну систему статистики та обліку відповідно до СНР було запроваджено розрахунок показника «валова додана вартість» на регіональному рівні.

Дана система забезпечує оцінку створеної реальної вартості та її розподілу в умовах ринкових відносин. У національних рахунках використовується два рівня показників і два методи їх оцінки. Для економіки в цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та валовим внутрішнім продуктом (ВВП) у ринкових цінах, для секторів, галузей і регіонів – випуском і валовою доданою вартістю у так званих основних цінах, за виключенням з ринкових цін чистих податків на продукти. Отже, валовий внутрішній продукт (ВВП) отримується як сума доданих вартостей галузей економіки та податків на продукти за виключенням субсидій. Податки на продукти включають податки, величина яких безпосередньо залежить від кількості чи вартості товарів та послуг, вироблених, реалізованих або імпортованих виробничою одиницею-резидентом.

Показники, що прийняті в якості індикаторів результативності регіонального розвитку:

– валовий випуск товарів і послуг (регіональний валовий випуск/продукт – ВРП) – вартість товарів і послуг, що є результатом виробничої діяльності одиниць-резидентів регіональної економіки у звітному періоді;

– проміжне споживання ПС (регіональне проміжне споживання) – витрати на товари, матеріальні послуги, які використані у звітному періоді для виробничих потреб (витрати на виробництво товарів та послуг);

– валова додана вартість ВДВ (регіональна валова додана вартість) – розраховується на рівні галузей економіки як різниця між регіональним валовим випуском та регіональним проміжним споживанням; на рівні регіону як сума валових доданих вартостей всіх галузей економіки.

ВДВ відображає додатково створену вартість у процесі виробництва. Показник ВДВ – це первинні доходи, створені інституційними одиницями та розподілені між ними. У національних та регіональних розрахунках використовуються два різні показники і два методи оцінки. Для економіки регіону в цілому результати вимірюються випуском товарів і послуг та ВРП у ринкових цінах; для секторів і видів економічної діяльності – випуском в основних цінах і валовою доданою вартістю [23].

Отже, для здійснення узагальнюючої оцінки рівня розвитку регіональної економіки використовують показники, що характеризують рух товарів та послуг, а також виробництво ВДВ, ВРП та ВВП – основних показників системи національних рахунків.

Запровадження принципів і класифікацій СНР у вітчизняній макроекономічній статистиці здійснено згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про впровадження системи національних рахунків» № 727 від 28 грудня 1992 року [24].

Водночас процес запровадження в повному обсязі міжнародних стандартів національного рахівництва не можна вважати завершеним. Навіть у розвинутих країнах цей процес є досить тривалим. В Україні ще не вирішено проблему адаптації методик розрахунку окремих показників СНР, впровадження нових рахунків, створення інтегрованих інформаційних ресурсів національного рахівництва із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій [25].

Втім, концепція соціально-економічного розвитку регіонів України підпорядковується концепції сталого розвитку, згідно з якою основною метою регіонального розвитку є не фізичне нарощування обсягів виробництва, а забезпечення високого рівня життя населення та постійне його підвищення при відповідному захисті і збереженні навколишнього середовища.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна дійти висновку, що при створенні різними країнами, у тому числі, і Україною, програм і проектів регіонального розвитку, при здійснення досліджень із різними цілями та напрямками використовуються різні системи індикаторів, що мають суттєві відмінності. Однак, необхідно враховувати три основні аспекти: економічний (регіональний валовий продукт, залучення інвестицій, валова додана вартість тощо) соціальний (рівень людського розвитку, що включає декілька індикаторів) та екологічний (рівень екологічної безпеки). Зрозуміло, що склад і підпорядкованість застосовуваних індикаторів залежить від тих завдань, для вирішення яких здійснюються дослідження. Розроблення комплексу відповідних індикаторів та особливостей їх розрахунку потребують подальших досліджень в сфері регіонального розвитку.

Список використаних джерел

1. Ковалевский Г.В. Проблемы формирования региональных экономических систем: монография / Г.В. Ковалевский. – Х.: ХНАМГ. – 2009. – 133 с.

2. Богдан Н.М. Житлово-будівельний комплекс в системі розвитку регіону : дис. … канд. екон. наук : 08.01.05 / Богдан Наталія Миколаївна. – Х., 2011. – 258 с. – Бібліогр.

3. Becker G.S. A Theory of Intergenerational Mobility / G.S. Becker, S.D. Kominers, K.M. Murphy, J.L. // Spenkuch MPRA Paper. – №66334, August 2015.

4. Arrow K. The Economic Implications of Learning by Doing / K. Arrow // Review of Economic Studies. – 1962. –Vol. 29. – No. 3. – pp. 155-173.

5. Ohlin B. A Bertil Ohlin Symposium. Durham / B. Ohlin // History of Political Economy. – 1978. – Vol.10. –№3. – pp. 352-506.

6. Peer Monitoring and Credit Markets Author(s): Joseph E. Stiglitz Source: The World Bank Economic Review / A Symposium Issue on Imperfect Information and Rural Credit Markets. – Published by: Oxford University Press. – 1990. – Vol. 4, №3 – pp. 351-366.

7. Амоша О.І. Соціальний діалог та соціальний капітал, як базис економічного розвитку регіону / О.І. Амоша // Часопис економічних реформ. – № 3 (23).– 2016. – С. 56-61.

8. Артеменко В. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів / В. Артеменко // Регіональна економіка. – 2006. – № 2. – С.90-97.

9. Данілишин Б. Экономика Украины: кризис развития и перспективы модернизации. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2010. – 414 с.

10. Шмигаль Д.А. Державні та регіональні джерела фінансування енергозберігальних проектів на Львівщині / Д.А. Шмигаль // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 2. – С. 133-137. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2015_2_32.

11. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. № 1602-III [Електронний ресурс] – Режим доступу http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1602-14

12.Указ Президента України від 25 травня 2001 року N 341/2001 «Про Концепцію державної регіональної політики» [Електронний ресурс] – Режим доступу http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/341/2001

13.Указ Президента України від 22 липня 1998 року N 810/98 «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/810/98

14. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 року № 2850-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 51 (ст. 548).

15. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 621 [Електронний ресурс] // «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного

бюджету» [Електронний ресурс] – Режим доступу zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=621.

16. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / Р. С. Дяків, А. В. Бохан та ін. ; за ред. Р. Дяківа. – К. : МЕФ, 2004. – 704 с.

17. Економічна енциклопедія: У 3 т. / Відп. ред. С.В. Мочерний. – Т.1. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

18. Сталий розвиток суспільства: роль освіти. Путівник / [В. Підлісник, І. Рудик, В. Кириленко. та ін.]; за ред. В. Підлісника. – К.: Вид-во СПД «Ковальчук». – 2005. – 88 с.

19. Побурко Я. О. Моніторингові оцінювання складних соціально-економічних явищ розвитку регіону / Я. О. Побурко – Л.: НАН Укр. Інстит. регіон. досліджень. – 2006.– 306 с.

20. О.І. Ляшевська Характеристика індикаторів сталого економічного розвитку регіону / О.І. Ляшевська. – [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/3/04.pdf

21. Сталий розвиток територіальної громади: управлінський аспект : [монографія] // за ред. Ю. О. Куца, В. В. Мамонової. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. – 335 с.

22. Доповідь «Про людський розвиток» Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_20072008_RU_indicators.pdf.

23. Богорад О.Д., Невелєв О.М., Падалка В.М., Підмогильний М.В. Регіональна економіка: словник-довідник. – К.: НДІСЕП, 2004. – 346 с.

24. Постанови Кабінету Міністрів України «Про впровадження системи національних рахунків» № 727 від 28 грудня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/727-92-п

25. Головач А.В., Захожай В.Б., Головач Н.А. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 333 с.

УДК 330.342.001.36

Бойко О. О., к.е.н., доцент,
Малярчук А. К., к.е.н., доцент
Вінницький науково-навчальний інститут
Університету державної фіскальної служби України

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПЛАНУВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів функціонування місцевих бюджетів. Проаналізований міжнародний досвід наповнення місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади та розроблені пропозиції щодо удосконалення ролі місцевих бюджетів в економічній системі держави.

Ключові слова: *місцеві податки та збори, оподаткування, євроінтеграція, органи місцевого самоврядування, місцеві бюджети, фіскальна децентралізація.*

The article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of the functioning of local budgets. The international experience of filling local budgets in the conditions of decentralization of power is analyzed and suggestions on improving the role of local budgets in the economic system of the state are developed.

***Key words**: local taxes and fees, taxation, eurointegration, local governments, local budgets, fiscal decentralization.*

Статья посвящена исследованию теоретических и практических аспектов функционирования местных бюджетов. Проанализирован международный опыт наполнения местных бюджетов в условиях децентрализации власти и разработаны предложения по совершенствованию роли местных бюджетов в экономической системе государства.

***Ключевые слова**: местные налоги и сборы, налогообложения, евроинтеграция, органы местного самоуправления, местные бюджеты, фискальная децентрализация*.

Вступ. Проблема державного управління бюджетними потоками в країні має науковий і практичний інтерес, особливо набуває все більшої актуальності в умовах євроінтеграційних процесів. Узагальнення наукових досліджень, теоретичного, практичного та зарубіжного досвіду в сфері державного управління місцевими фінансами дає можливість сформувати ефективну національну систему міжбюджетних відносин із врахуванням вітчизняних реалій та стратегічних цілей соціально - економічного розвитку України. Саме тому вивчення досвіду зарубіжних країн у галузі управління формуванням місцевих бюджетів і пошук шляхів його застосування в Україні має велике значення для розвитку та вдосконалення методів державного управління бюджетним процесом.

Аналіз останніх дослідженьДане питання, а саме формування місцевих бюджетів та способи його вдосконалення, досліджувала велика кількість вчених. Так, дослідженням розвитку поняття місцевих фінансів займались Власюк Н.І., Кириленко О.П., Ходорович В.І, Мединська Т.В., Кравченко В.І., Мельник М.І. та інші., приділили увагу процесам формування коштів місцевих бюджетів та напрямкам їх використання Василик О.Д., Єфремова І.І.,Луніна І.О. до вивчення проблеми розвитку системи місцевих фінансів зверталися Бодрова В.Г., Опарін В.М., Пасічник Ю.С., Петренко Ю.В. Питанням регулювання міжбюджетних відносин займалися Базилевич В., Карлін М., Булгакова С., Фещенко Л., Юрій С. та інші.

Методика досліджень. Теоретико-методичну основу дослідження становлять сучасна економічна теорія, методи наукового пізнання та методи фінансового аналізу. Використано основні методи наукового дослідження: індукції та дедукції, синтезу та аналізу, теоретичного узагальнення, порівняння – для визначення сучасних тенденцій формування доходів місцевих бюджетів України та зарубіжних країн.

Постановка завдання.Метою дослідження є розкриття теоретичних та практичних аспектів функціонування місцевих бюджетів, здійсння огляду міжнародного досвіду наповнення місцевих бюджетів в умовах децентралізації

влади та подання пропозицій щодо удосконалення ролі місцевих бюджетів в економічній системі держави.

Результати досліджень. Як надзвичайно широкий економічний процес фіскальна децентралізація включає не тільки перегляд структури податків і трансфертів, упорядкування видаткових повноважень, а й зміну ролі та місця органів управління в економіці. Майже всі країни, в яких функціонувала командна економіка, прийшли до того, що загальний рівень діяльності державного сектора має бути скорочений з одночасним посиленням місцевого самоврядування як одного з основних інститутів демократії. Загальне поняття фіскальної децентралізації включає політичні, економічні та інституціональні аспекти організації міжбюджетних відносин і охоплює багато сфер діяльності – від ефективності функціонування державних інститутів та розвитку стабільної фінансової інфраструктури до вдосконалення механізмів фіскальних трансфертів і підтримки системи соціального страхування. Добре розроблена політика фіскальної децентралізації має не тільки посилювати місцеву автономію, а й сприяти підвищенню політичної відповідальності, економічної ефективності та відкритості управлінських рішень.

Виконання місцевих бюджетів в умовах децентралізація тісно пов’язане з організацією системи державного управління. Вона сприяє побудові ефективних взаємовідносин між центральним урядом і органами управління на локальному рівні. Мотивація до здійснення широкої децентралізації владних повноважень включає два чинники: політичний, тобто як реакція знизу на жорсткий контроль центру в минулому, так і намагання центру провести приватизацію і послабити напружену фіскальну ситуацію; економічний, тобто усвідомлення необхідності ефективнішого використання ресурсів. Проводячи політику фіскальної децентралізації, необхідно: по-перше, чітко сформулювати цілі; по-друге, визначити роль держави в цілому та органів місцевого самоврядування, зокрема у здійсненні економічної політики країни; по-третє, врахувати, що фіскальна децентралізація може посилити прагнення територій з більш потужним економічним потенціалом до більшої автономності. Цілями фіскальної децентралізації є справедливе надання послуг, ефективний розподіл видатків, макроекономічне зростання та стабільність. Одним з основних аргументів на користь фіскальної децентралізації називається наближення управління до громадян, тобто посадові особи органів місцевого самоврядування більше проінформовані про потреби громадян і тому можуть їх краще задовольнити. За більшої фіскальної децентралізації полегшується співпраця органів місцевого самоврядування з приватним сектором, за якої обидві сторони можуть бути реальними партнерами.

Це підвищує ефективність діяльності недержавних структур, зменшує видатки місцевих бюджетів на виконання невластивих їм завдань, заохочує підприємців, громадські організації, приватні фонди вкладати кошти у розвиток місцевої інфраструктури. Децентралізація може певним чином сприяти макроекономічній стабілізації та зупиненню зростанню видатків центрального уряду. Крім цього, фіскальна децентралізація має важливий економічний аспект, оскільки створює умови для економічної конкуренції між регіонами та

населеними пунктами. Для оцінки рівня децентралізації в Україні визначимо частку доходів та видатків зведеного, місцевого та державного бюджетів у ВВП та порівняємо ці значення із аналогічними показниками у країнах Європи

Таблиця 1.

Показники доходів місцевого, державного та зведеного бюджетів України та європейських країн у 2012-2016 рр.

Рік	Частка доходів зведеного бюджету у ВВП,%		Частка доходів центрального бюджету у ВВП,%		Частка доходів місцевого бюджету у ВВП,%	
	Україна	Країни Європи (25 країн)	Україна	Країни Європи (25 країн)	Україна	Країни Європи (25 країн)
2012	31,6	45,4	24,5	23,8	7,2	11,5
2013	30,4	45,3	23,2	24,0	7,2	11,4
2014	29,1	46,3	22,6	24,0	6,4	11,3
2015	32,9	46,3	26,8	24,0	6,1	11,2
2016	32,8	46,2	25,6	23,7	7,1	11,0

Для оцінки рівня децентралізації в Україні визначимо частку доходів та видатків зведеного, місцевого та державного бюджетів у ВВП та порівняємо ці значення із аналогічними показниками у країнах Європи.

Із вищезазначеної таблиці бачимо, що частка акумульованих доходів в Україні за 2012-2016 роки коливається від 22,6% до 26,8% і в середньому становить 24,5% до ВВП. Частка доходів місцевих бюджетів України без урахуванням міжбюджетних трансфертів за цей же період в середньому становить 6,7% до ВВП із найнижчим показником 6,1% у 2015 р. та найвищим – 7,2% у 2013 р. Середнє значення частки доходів зведеного бюджету нашої країни за 2013-2016 роки становить 31,3%: у 2014 р. даний показник опустився до 29,1%, а у 2015 р. піднявся до 32,9% і майже не змінився у 2016 році. Із таблиці бачимо, що лише четверта частина зведеного бюджету України припадає на місцеві бюджети.

Далі проаналізуємо показники країн Європи. Частка доходів центрального бюджету у структурі ВВП країн Європи знаходиться на однаковому рівні протягом 2012-2015 років і складає 24%, і лише у 2016 році дана позначка опускається до 23,7%. Тобто охарактеризований нами показник і в Україні і в європейських країнах знаходиться приблизно на одному рівні. Чого не можна сказати про частку доходів місцевих бюджетів у ВВП, яка є дещо вищою у Європі в порівнянні з нашою країною. Так, даний показник у 2012 р. склав 11,4% і знизився до 11,0% у 2016 р.Тобто, через місцевий рівень ВВП розподіляється в більших обсягах в європейських країнах в порівнянні з Україною.

Розглядаючи частку доходів місцевих бюджетів у ВВП в кожній європейській країні окремо, слід звернути увагу на те, що даний показник є найвищим у Данії: у 2016 р. він становить 35,2%. Наступними за величиною частки слідують Великобританія (25,2% у ВВП) та Швеція (22% у ВВП). На однаковому рівні по величині частки доходів муніципалітетів у ППВ країни знаходяться Хорватія (11,9 %), Чехія (11,2%), Франція (11,2%) а також Австралія (8,5%), Словенія (8,5%), Литва (8,3%) та Німеччина (8,1%). Найменшу частку

ВВП перерозподіляють через місцеві бюджети Греція, чий показник становить 3,8%, Ірландія – 2,1%, Кіпр із позначкою 1,5% та Мальта – 0,6%.

Саме такі тенденції підтверджують той факт, що кожна країна має свої особливості у підходах та повноваженнях центральних та місцевих органів влади у частині фінансування бюджетів та міжбюджетних відносин.

В контексті фінансової децентралізації важливо розглянути формування доходів місцевих бюджетів.

Слід також сказати, що місцеві органи влади мають свободу щодо встановлення ставки податку, хоч і існують певні обмеження на практиці. Проте існує така закономірність: при перевищенні загального рівня місцевих податків, що узгоджується між муніципалітетами та Асоціацією місцевих влад Данії, рівень державних гарантій автоматично знижується. Існує практика винагородження окремих органів місцевого самоврядування додатковими гарантіями, за те, що ті, у свою чергу, знижують ставки податків. Зазначимо, що самі гарантії включають в себе нецільову субсидію, часткове відшкодування виконання певних повноважень та вирівнювання. Тому місцеві органи влади, маючи змогу коригувати ставки місцевих бюджетів, контролюються такими гарантіями з боку центральної влади.

Надання урядових позик органам місцевої влади у Данії є дозволеним лише в обмежених сферах таких, як інвестиції в комунальне господарство, соціальне житло або технології енергозбереження в будинках, та перебуває під суворим наглядом з боку держави. Такі заходи дозволяють значно мінімізувати заборгованість місцевих бюджетів та активізувати процеси децентралізації .

У Фінляндії протягом останніх років державна влада запроваджує в життя певну територіальну реформу, що змушує малих органів місцевого самоврядування об’єднуватись і спільно організовувати медичні та соціальні послуги. Тих, хто виявляє бажання до такого об’єднання влада нагороджує фінансовими стимулами. В результаті цього кількість муніципалітетів скоротилася з 448 у 2001 році до 313 станом на 1 січня 2016 року.Також Фінляндія має 19 регіонів з обмеженими функціями місцевого самоврядування щодо сфери регіонального розвитку, планування та просування регіональних інтересів .

Загалом органи місцевого самоврядування в цій країні також мають високим ступенем автономії як у фінансовому, так і в законодавчому плані. Саме вони в основному надають послуги соціального забезпечення, які також включають в себе вторинну медичну допомогу. В інших країнах надання подібної допомоги відноситься до органів врядування вищих рівнів.

Проте слід зазначити, що за останні роки за умови застою в економіці та збільшення витрат через старіння населення місцеві фінанси зазнали напруження, в результаті чого були підвищені податки та запозичення. Також урядом була встановлена верхня гранична межа для дефіциту муніципальних бюджетів. Створена Асоціація місцевих і регіональних органів самоврядування Фінляндії (AFLRA), яка представляє інтереси муніципалітетів, надаючи їм послуги в контексті фінансової підтримки та стабілізації місцевих фінансів. Видатки місцевого самоврядування у Фінляндії за даними рисунку 1.8 у 2016

році становлять 22,5% ВВП або 41% загальних державних видатків. Витрати у такі галузі, як охорона здоров'я, соціальний захист і освіта разом складають 70% місцевих бюджетів.

Якщо аналізувати структуру доходів місцевих бюджетів, то трохи більше половини муніципальних доходів становлять податки. Основним є податок на доходи фізичних осіб, що в складі податкових надходжень місцевих бюджетів має частку в розмірі 86%. Фінляндія є саме тою країною, де дозволено органам місцевої влади самостійно визначати та встановлювати базові ставки даного податку для мешканців тієї чи іншої адміністративної одиниці.

У Великобританії місцева влада має 4 основні джерела доходів:

- податок на житло;
- тарифи на рухоме майно;
- субсидії центрального уряду;
- різні збори і доходи від продажу ліцензій.

Окрім зборів та продажу, близько 75% витрат фінансується за рахунок другого та третього джерела, тобто урядових субсидій і тарифів на нерухоме майно.

Податком на житло, як правило стягується із нерухомого майна країни. У Великобританії існує вісім оціночних категорій, до кожної з яких відноситься те чи інше житло, виходячи із його реальної вартості, тобто суми, за яку можна б було його продати на ринку. Для малозабезпечених сімей, а також на житло, в якому мешкає менше двох дорослих, діють знижки та зменшені податкові ставки.

Податки у Великобританії збираються в загальнонаціональний бюджет і розподіляються потім між муніципалітетами [7, с. 312].

У Федеративній Республіці Німеччини кількість до місцевими вважаються земельні та общинні податки, виходячи із особливостей бюджетного устрою країни. Землі одержують наступні податки:

- податки на майно;
- податок на спадок;
- податок, який стягується при придбанні земельної ділянки;
- податок на автомобілі;
- податок на пиво;
- податок на проведення лотерей, скачок і з ігрових закладів;
- податок на пожежну охорону [7, с. 273].

Зазначенні вище статті податків дають понад 85% усіх податкових надходжень. Також, достатньо велику частку займають платежі із соціального страхування (внески на медичне та пенсійне страхування і страхування у випадку безробіття).

Також, серед доходів бюджетів громад налічуються різні адміністративні збори і доходи від місцевих ліцензій а також доходи від місцевого господарства, що складаються з надходжень від муніципальних будинків, водопостачання, газових заводів, електростанцій, мостів.

При достатньо великому колі місцевих податків витрати земель та громад повністю ними не забезпечуються. Для фінансування місцевих витрат бюджетів

земель та громад вони від федерального уряду надаються цільові та загальні дотації.

Місцеві бюджети ФРН завжди майже знаходяться у дефіциті та обтяжені боргами. Найвищу частку заборгованості мають бюджети громад.

Використання позик та покриття бюджетних дефіцитів на постійній основі, фінансування капіталовкладень сприяє зростанню заборгованості місцевих бюджетів та є основною причиною погіршення їх фінансового стану.

Висновки. Отже, ключовими напрямами удосконалення ролі місцевих бюджетів в економічній системі держави є збереження бюджетної автономії та фінансової самостійності місцевих бюджетів, стимулювання громад та формування спроможних територіальних громад, закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел доходів та розширення дохідної бази місцевих бюджетів, визначення нового механізму бюджетного регулювання та вирівнювання, надання нових видів трансфертів та посилення профільних міністерств за реалізацію державної політики у відповідних галузях. Разом із тим, для подолання викликів на шляху проведення фіскальної децентралізації необхідно здійснити такі кроки:

– -підвищити ефективність місцевих податків і зборів: спростити адміністрування податку на нерухомість без встановлення пільг, необхідно відновити транспортний податок;

– -затвердити державні соціальні стандарти і нормативи за кожним із делегованих державою місцевому самоврядуванню повноважень;

– -акцизний податок є нерівномірним для різних територій. Тому необхідно залишити надходження з акцизного податку до бюджетів об'єднаних територіальних громад, які об'єдналися відповідно до перспективного плану, а також до обласного бюджету.

Список використаних джерел

1. Боровик П. М. Вітчизняна практика та зарубіжний досвід бюджетних відносин на рівні місцевих бюджетів / П. М. Боровик, О. В. Ролінський, К. М. Мазур // Облік і фінанси. - 2015. - № 1. - С. 51-57.

2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 01.11.2017р. № 2456-17 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17

3. Каламбет С. В. Місцеві фінанси в умовах трансформації економіки України / С. В. Каламбет, С. В. Іванов, О. Г. Ярош // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. - 2014. - № 8. - С. 46-49.

4. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://sfs.gov.ua/.

5. Пігуль, Н. Г. Європейський досвід формування доходів місцевих бюджетів / Н. Г. Пігуль, І. М. Боярко, О. В. Люта // Вісник Хмельницького національного університету. Сер. Економічні науки. - 2012. - № 5. - Т. 2. - С. 138-142.

6. Тарангул Л.Л. Особливості формування міжбюджетних фінансових потоків в умовах запровадження в Україні бюджетної децентралізації / Л.Л. Тарангул, Т.А. Коляда // Фінанси України. - 2015. - №3. - С. 30-44.

7. Фінанси країн Європейського Союзу : навч. посібник / М. І. Карлін. - К. : Знання, 2011. - 639 с.

УДК 331.56

Буняк Н. М., к.е.н., доцент
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

РИНОК ПРАЦІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті досліджено ринок праці Волинської області. Проаналізовано структуру зайнятості та рівень безробіття населення регіону. Виявлено основні тенденції розвитку ринку праці Волинської області. Розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування ринку праці прикордонного регіону в умовах євроінтеграції.

Ключові слова: *ринок праці, зайнятість, безробіття, економічно активне населення, трудова міграція, прикордонний регіон.*

The labor market of the Volyn region is researched in the article. T*he structure of employment and the unemployment rate of the region's population are analyzed. The main tendencies of the labor market development in the Volyn region are determined. Proposals for improving the efficiency of the functioning of the labor market of the border region in the conditions of European integration are developed.*

Key words: *labor market, employment, unemployment, economically active population, labor migration, border region.*

В статье исследован рынок труда Волынской области. Проанализирована структура занятости и уровень безработицы населения региона. Выявлены основные тенденции развития рынка труда Волынской области. Разработаны предложения по повышению эффективности функционирования рынка труда приграничного региона в условиях евроинтеграции.

Ключевые слова: *рынок труда, занятость, безработица, экономически активное население, трудовая миграция, пограничный регион.*

Вступ. Ринок праці є важливою складовою частиною економічної системи країни, яка відображає її реальний стан, а також невід'ємною умовою її ефективного функціонування. Соціально-економічні перетворення, які сьогодні відбувають в Україні, зокрема посилення євроінтеграційних процесів, реформування господарського механізму, перехід до інноваційної моделі розвитку, збільшення обсягів внутрішньої міграції населення у зв'язку з військовим конфліктом на сході країни значно загострили проблеми, пов'язані із забезпеченням ефективної зайнятості населення.

Поглиблення диспропорцій соціо-еколого-економічного розвитку регіонів

України та деформація її інституційного середовища обумовлюють доцільність перенесення акцентів у сфері регулювання зайнятості з макрорівня на мезорівнь з метою врахування регіональних особливостей формування попиту та пропозиції робочої сили, особливо прикордонних регіонів.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню різних аспектів функціонування та розвитку регіональних ринків праці присвятили свої наукові праці такі вітчизняні вчені, як Є. Дронь, О. Іляш, В. Пігуль, О. Чуприна та інші.

Методика досліджень. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій з проблем забезпечення збалансованого розвитку ринку праці України, багато питань, пов'язаних із збалансуванням попиту та пропозиції робочої сили з метою забезпечення ефективної зайнятості населення потребують поглибленого вивчення. Залучення України до глобалізаційних процесів, посилення транскордонних міграційних процесів, трансформація інституційного середовища обумовлюють доцільність проведення додаткових досліджень саме на рівні окремих прикордонних регіонів, особливо тих, які межують з країнами ЄС.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка сучасного стану ринку праці Волинської області та визначення тенденцій його розвитку.

Результати досліджень. Визначальною характеристикою сучасного етапу розвитку вітчизняного ринку праці є накопичення різного роду проблем під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Основними з яких є: активізація євроінтеграційних процесів, часткова втрата українськими підприємствами ринків збуту продукції та розірвання виробничих зв'язків зі своїми контрагентами, які знаходяться в Російській Федерації, у зв'язку з наявністю військового конфлікту на сході України; зменшення обсягів надходження інвестиційних ресурсів внаслідок погіршення інвестиційного клімату, недостатнє реформування господарського механізму.

Ринок праці Волинської області будучи складовим елементом ринку праці України володіє спільними з ним рисами, водночас йому притаманні й специфічні особливості, які обумовлені економіко-географічним розташуванням території та історично сформованою спеціалізацією в межах країни.

Ситуація на ринку праці значною мірою визначається демографічними характеристиками регіону, зокрема статевою та віковою структурою населення, його розподілом за місцем проживання, інтенсивністю міграційних процесів тощо.

Станом на 1 січня 2017 року чисельність постійного населення Волинської області становила 1038,2 тис. осіб, що складає 2,4% від загальної кількості населення України. Протягом останніх кількох років в області зберігається стале співвідношення кількості жінок і чоловіків: 53%:47%. Більшість населення (понад 52%) проживає у міських поселеннях.

Для ринку праці Волинської області 2012-2016 роки були досить неоднозначними. Деяке покращення, яке спостерігалось у 2013 році, не мало свого продовження у 2014-2016 рр. Зокрема, у 2016 році відбулось зменшення кількості зайнятого населення у віці 15-70 років на 51,8 тис. осіб або 10,7% порівняно з 2013 роком (табл.1).

Таблиця 1.

Розподіл економічно активного населення Волинської області у 2012-2016 роках, тис. осіб*

Показники	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Економічно активне населення:					
- у віці 15-70 років;	481,8	483,6	455,4	440,4	431,8
- працездатного віку	445,4	450,2	435,8	432,9	426,3
Зайняте населення:					
- у віці 15-70 років;	442,8	445,7	410,5	397,3	382,1
- працездатного віку	406,4	412,3	390,9	389,8	376,6
Безробітне населення:					
- у віці 15-70 років;	39,0	37,9	44,9	43,1	49,7
- працездатного віку	39,0	37,9	44,9	43,1	49,7

Примітка: складено за даними Головного управління статистики у Волинській області.*

Найменшою частка економічно активного населення у віці 15-70 років у загальній кількості населення цього ж віку упродовж досліджуваного періоду була у 2016 році (57,7%), а найвищою – 64,8% у 2013 році. Кількість безробітних станом на 1 січня 2017 року становила 49,7 тис. осіб, що на 10,7 тис. осіб більше ніж у 2012 році. Загалом рівень зайнятості населення Волинської області у віці 15-70 років становить 51% і є одним з найнижчих в Україні.

Серед основних причин зниження економічної активності населення протягом 2012-2016 років були складна економічна ситуація в країні, військовий конфлікт на сході України, призупинення взаємовідносин з Російською Федерацією, що призвело до скорочення або призупинення діяльності багатьох великих підприємств області, скорочення робочих місць, а також робочого дня чи тижня.

Значною проблемою на шляху досягнення продуктивної зайнятості є вимушена неповна зайнятість. Кількість працівників області, які перебували в умовах вимушеної неповної зайнятості у 2016 році становила 12 тис. осіб: 3 тис. осіб знаходились у відпустках без збереження заробітної плати (на період припинення робіт), а 9 тис. осіб були переведені на неповний робочий день (тиждень).

Протягом аналізованого періоду значного поширення у Волинські області набула неформальна зайнятість населення, яка охоплює всі неформальні робочі місця на підприємствах як неформального, так і офіційного (формального) секторів економіки та в домогосподарствах. Неформальні трудові відносини переважають у секторі самостійної зайнятості населення (вулична торгівля, домашнє виробництво, особисте підсобне господарство з реалізацією продукції без реєстрації, будівництво тощо). Неформальна зайнятість поширена серед осіб, які, як правило, займаються некваліфікованою або фізичною працею. У 2016 році частка неформально зайнятих осіб у загальній кількості зайнятого населення Волинської області перевищувала середній показник по Україні і становила 28,9%.

В останні роки деяких змін зазнала структура зайнятості трудових ресурсів Волинської області. Зокрема змінилось співвідношення між сферою матеріального виробництва та невиробничою сферою на користь останньої. У

2016 році у оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів було зайнято 87 тис. осіб (22,77% від зайнятого населення), у сільському господарстві, лісовому господарств та рибному господарстві – 79,6 тис. осіб (20,83% від зайнятого населення), промисловості – 50,3 тис. осіб (13,16% від зайнятого населення). Така структура зайнятості зумовлена, насамперед, прикордонним положенням Волинської області, що сприяє розвитку оптової та роздрібної торгівлі, а також її історично сформованою сільськогосподарською спеціалізацією в межах України.

Значна частка зайнятих у промисловості обумовлена наявністю великих машинобудівних та харчових підприємств, а також підприємств переробної промисловості, які розміщені переважно в обласному центрі та містах обласного значення. Помітно низькою є частка населення зайнятого в інформаційній, фінансовій та страховій сфері. Водночас слід відмітити, що існуюча структура зайнятості не відповідає інноваційним стратегіям розвитку та не сприяє активізації інноваційних процесів у регіоні.

Досліджуючи стан ринку праці Волинської області, необхідно врахувати, що його економічну місткість переважно визначають господарюючі суб'єкти приватної та колективної власності.

Баланс на ринку праці виступає однією з головних умов ефективного функціонування економіки та забезпечення високого рівня життя населення. Для ринку праці Волинської області притаманна значна структурна та організаційна розбалансованість між кількістю зареєстрованих безробітних та потребою роботодавців для заміщення вакантних посад. Пропозиція робочої сили значно перевищує попит на неї. Незважаючи на певне покращення, що відбулось у 2016 році кількість зареєстрованих безробітних в понад 5 разів перевищує обсяг заявлених вакантних місць (Рис. 1).

Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 робочих місць (вакантних посад) у 2016 році порівняно з 2015 роком зменшилось на 62,67% з 150 до 56 осіб і було одним з найнижчих в Україні. Найбільше навантаження спостерігається на робочі місця таких професій як кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства, а найнижче – кваліфіковані робітники з інструментом, професіонали та фахівці.

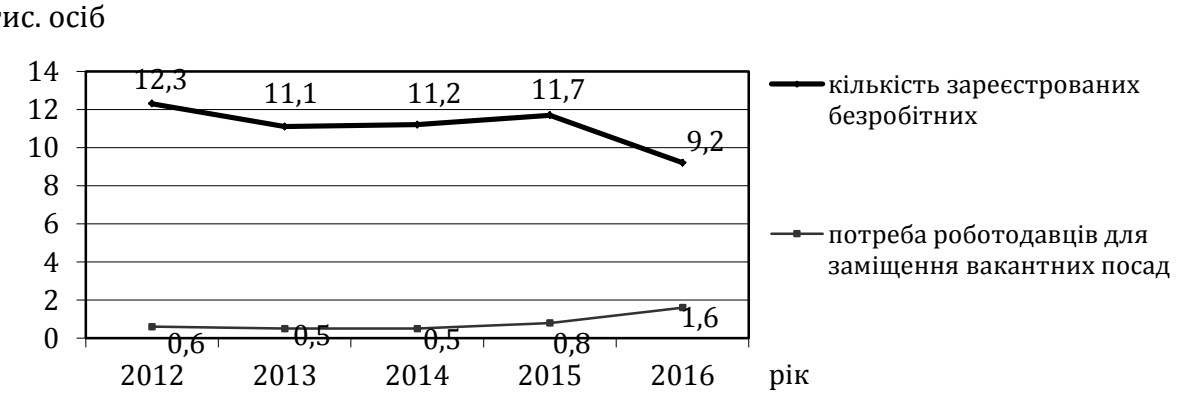

Рис. 1. Тенденції зміни попиту та пропозиції на ринку праці Волинської області у 2012-2016 роках*

Примітка: побудовано за даними Головного управління статистики у Волинській області.*

Проте, враховуючи думку експертів щодо того, що приблизно 60% ринку праці знаходиться в тіні, тому реальні показники, що характеризують його стан можуть дещо відрізнятися.

Одним з важливих детермінантів стану ринку праці поряд з попитом та пропозицією робочої сили є її вартість. Сьогодні Україна серед інших країн світу вирізняється низьким рівнем заробітної плати, яка хоча за останній період й зросла в гривневому еквіваленті, але у зв'язку з тим, що паралельно зросла й інфляція, населення не відчуло покращення рівня життя [4, с.178].

Зокрема, протягом аналізованого періоду середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників зросла з 2339 тис. грн. у 2012 році до 4047 тис. грн. у 2016 році. Водночас слід відмітити, що середня заробітна плата волинян майже на 22% менше ніж середня заробітна плата по Україні. Традиційно високою є заробітна плата працівників фінансової сфери, державного управління, промисловості. Водночас низькими є заробітки працівників зайнятих у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, тимчасового розміщування й організації харчування.

Складна економічна та політична ситуація, яка сьогодні спостерігається в Україні посилює міграційні настрої населення, особливо прикордонних регіонів.

Сучасний стан міграційних процесів в прикордонних регіонах України характеризується, з одного боку, природними міграціями населення (побутовий чинник), а з другого – міграціями, які викликані перерозподілом ринків праці [5, с. 106].

Протягом 2013-2016років значно активізувалась транскордонна міграція населення Волинської області в сусідні країни. Уряди суміжних прикордонних регіонів та країн ЄС, особливо Польщі, заохочують «приплив» відносно «дешевої» та кваліфікованої робочої сили з прикордонних районів України [2, с. 61].

Парадоксальним залишається той факт, що українці мігрують у пошуках роботи у держави, де рівень безробіття майже на такому ж рівні що і в Україні, а інколи й вищий [1, с. 252].

Сьогодні Польща відчуває потребу у вчителях, медичному персоналі, спеціалістах із середньою та вищою технічною освітою, а також робітниках найпростіших професій. За цих умов польські суб'єкти господарювання формують попит на українські трудові ресурси та пропонують заробітну плату, яка в кілька разів перевищує середню по Україні. У Польщі українці переважно працюють в домашніх господарствах та сфері ремонтно-оздоблювальних робіт, а також на будівництві.

Негативним явищем, яке характерне для ринку праці Волинської області, є те, що у пошуках роботи виїжджають за кордон не тільки працівники, які володіють найпростішими робітничими професіями, але й висококваліфіковані кадри (майже кожен третій із заробітчан має вищу освіту). Також спостерігається стрімке збільшення навчальної міграції серед молоді, яка бажає навчатись за кордоном з метою подальшого працевлаштування там.

Збереження існуючих тенденцій до зростання масштабів трудової міграції населення Волинської області може вже в найближчому майбутньому призвести

до дефіциту робочої сили відповідної спеціалізації та кваліфікації.

Отже, незважаючи на певні позитивні тенденції розвитку ринку праці Волинської області, ще залишається чимало проблем у цій сфері, основними з яких є:

– незбалансованість попиту та пропозиції робочої сили за професійно-кваліфікаційним, освітнім рівнями в різних сферах діяльності; невідповідність отриманих професій потребам ринку праці;

– поширення неформальної зайнятості серед населення області, зокрема високий рівень зайнятості населення у сімейному бізнесі, а також самозайнятості на підсобних селянських господарствах, роздрібній торгівлі тощо;

– деформація статевої та вікової структури населення;

– споживацькі настрої безробітних (відсутність бажання в частини з них шукати роботу у зв'язку з втратою можливості отримувати різні соціальні виплати та субсидії);

– зростання масштабів трудової міграції особливо серед жителів сільської місцевості та прикордонних районів (Любомльського, Володимир-Волинського, Іваничівського, Шацького), зміна її характеру (з сезонного на постійний), збільшення частки жінок серед трудових мігрантів тощо;

– висока частка безробіття серед молоді;

– невідповідність галузевої структури зайнятості потребам переходу до інноваційної моделі розвитку економіки.

Зменшенню напруги на ринку праці, створенню нових та збереженню існуючих робочих місць важлива роль відводиться державі.

На нашу думку, державна політика в сфері зайнятості населення повинна розроблятись з врахуванням особливостей, які характерні регіональним ринкам праці, а також бути орієнтованою на оптимальне забезпечення зростання продуктивності праці при збільшенні попиту на робочу силу.

До основних заходів щодо забезпечення продуктивної зайнятості у Волинській області слід віднести:

– збереження існуючих та створення нових робочих місць з урахуванням пріоритетів активізації інноваційних перетворень в економіці регіону;

– сприяння створенню малих та середніх підприємств як джерел нових робочих місць;

– спрощення умов започаткування і ведення власного бізнесу, сприяння розвитку фермерства;

– поширення гнучких форм і нетрадиційних видів зайнятості;

– підготовка та перепідготовка безробітних у відповідності з прогнозами щодо потреб роботодавців та з врахуванням пріоритетних напрямів розвитку економіки регіону,

– забезпечення тимчасової зайнятості шляхом організації оплачуваних громадських та сезонних робіт;

– формування взаємозв'язку між навчальними закладами регіону та ринком праці з метою визначення напрямів підготовки фахівців навчальними

закладами та підвищенні кваліфікації працівників;

– розвиток соціального партнерства взаємодії влади, бізнесу та соціуму з метою взаємоузгодження їх інтересів на принципах паритетності;

– розробка та прийняття на регіональному рівні програм реінтеграції вітчизняних трудових міграцій, надання їм соціальних гарантів за умови повернення на місце постійного проживання;

– сприяння працевлаштуванню молоді на перше робоче місце шляхом розробки та впровадження ефективного механізму надання дотацій роботодавцям;

– посилення мотивації до формальної зайнятості;

– сприяння зайнятості наймеш захищених соціальних категорій населення.

Висновки. Отже, сьогодні ринок праці Волинської області характеризується значною деформованістю, відсутністю паритету між попитом та пропозицією, високим рівнем неофіційної зайнятості, зростанням масштабів трудової міграції населення у працездатному віці.

Все це обумовлює необхідність розробки та реалізації системних заходів щодо забезпечення продуктивної зайнятості населення, збереження існуючих та створення нових робочих місць, удосконалення правового регулювання соціально-трудових відносин, підвищення рівня та якості життя, послаблення міграційних настроїв у населення, створення вигідних умов праці.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці організаційно-економічного механізму регулювання транскордонних міграційних потоків населення прикордонних регіонів України в умовах активізації євроінтеграційних процесів.

Список використаних джерел

1. Дронь Є. Трудова міграція як фактор впливу на національний ринок праці / Є. Дронь // Економічний аналіз. – 2010. – Вип.5. – С. 250-254.

2. Іляш О. Механізми та інструменти регулювання ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України / О. Іляш // Журнал європейської економіки. – 2014. – Том 13 (№1). – С.51-67.

3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу. - http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/

4. Пігуль В. В. Стан сучасного ринку праці України / В. В. Пігуль // Економічний вісник Національного технічного університету Україна «Київський політехнічний інститут». – 2016. – №13. – С.174-179.

5. Чуприна О. О. Дослідження ринку праці в прикордонних регіонах як фактора трудової міграції / О. О. Чуприна // Бізнес Інформ. – 2012. - №5. – С. 106-109.

УДК 334.025:338.439

Васильченко М. І., к.е.н., доцент,
Маслак О. С.
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ПРОЕКТНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ВПРОВАДЖЕННЯМ ПРОДУКТОВИХ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті розглянуто сутність поняття «продуктові інновації». Визначено, що саме такі інновації мають бути пріоритетними для підприємств харчової промисловості, адже рівень їх конкурентоспроможності залежить від співвідношення ціни і якості продукції. Обґрунтовано необхідність використання проектного підходу до управління впровадженням продуктових інновацій. Запропоновано модель системи управління впровадженням продуктових інновацій на підприємстві.

Ключові слова: *підприємство, продуктові інновації, проектний підхід до управління, система управління, харчова промисловість.*

The essence of the concept "product innovations" is considered in the paper. It is determined that such innovations should be a priority for the food industry, since the level of their competitiveness depends crucially on the ratio of price and quality of products. The necessity of implementation of the project approach to managing the introduction of product innovations is substantiated by authors. A model of the management system for the introduction of product innovations in the enterprise is proposed.

Key words: *enterprise, product innovations, project management approach, a management system, food industry.*

В статье рассмотрена сущность понятия «продуктовые инновации». Определено, что именно такие инновации должны быть приоритетными для пищевой промышленности, поскольку уровень их конкурентоспособности решающим образом зависит от соотношения цены и качества продукции. Обосновано необходимость использования проектного подхода к управлению внедрением продуктовых инноваций. Предложено модель системы управления внедрением продуктовых инноваций на предприятии.

Ключевые слова: *предприятие, продуктовые инновации, проектный подход к управлению, система управления, пищевая промышленность.*

Вступ. Для сільського господарства України 2016 рік став одним із найбільш успішних років за всю історію її незалежності. Згідно офіційних даних Міністерства аграрної політики та продовольства України [1], тоді урожай зернових культур досяг рекордного показника в обсязі 66 млн. т, у тому числі пшениці – 26 млн т. (9 місце у світі [2]). Поряд із цим, наша держава стала визнаним експортером соняшникової олії (56,4 % світового ринку) і третім за величиною експортером ячменю (18,5 %). Ще за дев'ятьма іншими статтями експорту аграрної продукції Україна увійшла до десятки найбільших експортерів у світі [3]. За переконанням Паламар І. [4], яка сьогодні очолює Асоціацію тваринників України, «… у збільшенні експорту зернових немає нічого поганого, адже він сприяє розвитку вітчизняного бізнесу, приносить країні валютну

виручку… проблемою є те, що нарощування експорту відбувається за рахунок зменшення внутрішнього споживання». Відтак, це може призвести до загострення проблеми продовольчої безпеки на рівні нашої держави. Про те, що така проблема вже існує, свідчить, зокрема, той факт, що у 2017 році в Глобальному рейтингу продовольчої безпеки, який формується на основі різних параметрів (екологічних, економічних показників, критеріїв фінансової та фізичної доступності, а також якості і безпеки продовольчих товарів), наша держава посіла 63-є місце з 112 можливих [5], а протягом останніх чотирьох років її позиція взагалі погіршилася на 16 пунктів.

Сьогодні Україна покриває потреби населення в переважній більшості товарів, які входять до складу продовольчого кошика [6]. Однак враховуючи високий рівень залежності від імпорту за окремими видами продуктів харчування, вважаємо, що рівень забезпечення продовольчої безпеки нашої держави потребує зміцнення. Досить вагома роль при цьому має бути відведена інноваційному розвитку підприємств харчової промисловості.

Аналіз останніх досліджень. Якщо вивченню проблеми інноваційного розвитку на різних рівнях управління присвячено чимало наукових праць українських і зарубіжних вчених, то проблема інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості лише починає привертати увагу наукової спільноти. Зокрема, висвітленню окремих аспектів даної проблематики присвячено наукові праці таких вчених, як Дерей Ж. і Завгородня Н. [7], Крисанов Д.П. [8], Купчак П.М. [9] та інших. Визнаючи виняткову теоретичну і практичну значимість наявних наукових досліджень, вважаємо за доцільне відзначити, що в контексті динамічних змін зовнішнього середовища подальшого вивчення потребують проблеми управління впровадженням продуктових інновацій на підприємствах харчової промисловості України, адже з одного боку, попит на продукти харчування завжди є стабільним, що робить харчову промисловість привабливою для потенційних інвесторів, а з іншого боку, попит на окремі види продуктів харчування (делікатесні, екологічно чисті продукти) тісно пов'язаний із рівнем платоспроможності населення.

Методика досліджень. На різних етапах наукового дослідження авторами було застосовано такі основні методи, як: абстрактно-логічний (при визначенні загальної схеми побудови наукового дослідження, виявленні найважливіших понять, обґрунтуванні висновків), порівняльний аналіз (під час вивчення даних Глобального рейтингу продовольчої безпеки), системний підхід та інші.

Постановка завдання. Метою даної статті є вивчення теоретичних аспектів і формування методичного інструментарію управління впровадженням продуктових інновацій на підприємствах харчової промисловості України із використанням проектного підходу.

Результати досліджень. Продуктові інновації являють собою не що інше, як розробку і впровадження технологічно нових і технологічно удосконалених продуктів [10]. Такі інновації є пріоритетними на ринках, що характеризуються високим рівнем конкуренції, на ринках, де вимогливі споживачі звертають увагу на співвідношення «ціна – якість», на ринках, де є чимало платоспроможних споживачів, яких цікавлять нововведення.

Продуктові інновації, зазвичай, поділяють на два типи [11]: горизонтальні – являють собою таку інноваційну активність підприємства, яка призводить до збільшення горизонтальної диференціації товарів, що виготовляються (це може бути створення нового виду товару і його упаковки); вертикальні – інновації, спрямовані на збільшення вертикальної продуктової диференціації; найчастіше вони пов'язані з істотним поліпшенням якісних характеристик товару. Однак у реальній господарській практиці обидва типи продуктових інновацій можуть бути впроваджені на будь-якому сучасному підприємстві. Тому необхідно розуміти, що на одних підприємствах оновлення «продуктового портфеля» може супроводжуватися розширенням номенклатури продукції, що виготовляється, в той час як на інших – навпаки, її звуженням.

Загалом, процес створення таких інновацій на підприємствах харчової промисловості пов'язаний із високим рівнем ризику, тому для розробки нових видів продукції, які будуть користуватися попитом на ринку, необхідно залучати фахівців із різних структурних підрозділів. Успішно поєднати зусилля кожного із них у напрямі створення продуктових інновацій можна лише за допомогою проектного підходу, методологічна сутність якого полягає в організації діяльності підприємства на основі реалізації окремих проектів, пов'язаних із досягненням певних стратегічних цілей.

На підприємствах харчової промисловості України використовуються різні системи управління створенням нових продуктів, які формуються з урахуванням специфіки господарської діяльності конкретного суб'єкта господарювання. Як правило, за реалізацію даного напряму діяльності на середніх підприємствах відповідають головні технологи, а на великих підприємствах – фахівці, що входять до складу тимчасових комітетів зі створення і розробки нових видів продукції, або спеціальних матричних і дивізіональних структур, що функціонують на постійній основі. Однак реалії сьогодення вказують на те, що процес роботи зі створення продуктових інновацій на підприємствах харчової промисловості має бути безперервним, оскільки потреби споживачів на ринку постійно змінюються. Безумовно, розробка нового виду продукції потребує комплексного підходу – це питання не лише технічних можливостей і технології підприємства. Успішність нового продукту залежить від багатьох чинників, оцінити значимість яких може у повній мірі лише служба маркетингу. Важливо зрозуміти кон'юнктуру і тенденції ринку, потенційні потреби, оцінити можливу відпускну ціну нового товару, споживчий попит, який впливає на ціну, очікуваний вплив нового товару на попит існуючих товарів-замінників тощо. Ці чинники постійно змінюються, тому необхідно своєчасно здійснювати корегуючі заходи. Інформація, необхідна для роботи над новим продуктом, може надходити з різних джерел, тому попередній відбір та подальший розвиток ідей, які можуть бути покладені в основу створення нових продуктів харчування, має здійснювати інноваційний відділ підприємства. За допомогою матричної структури управління він має змогу координувати інноваційну діяльність, залучаючи необхідних фахівців з різних структурних підрозділів (рис. 1).

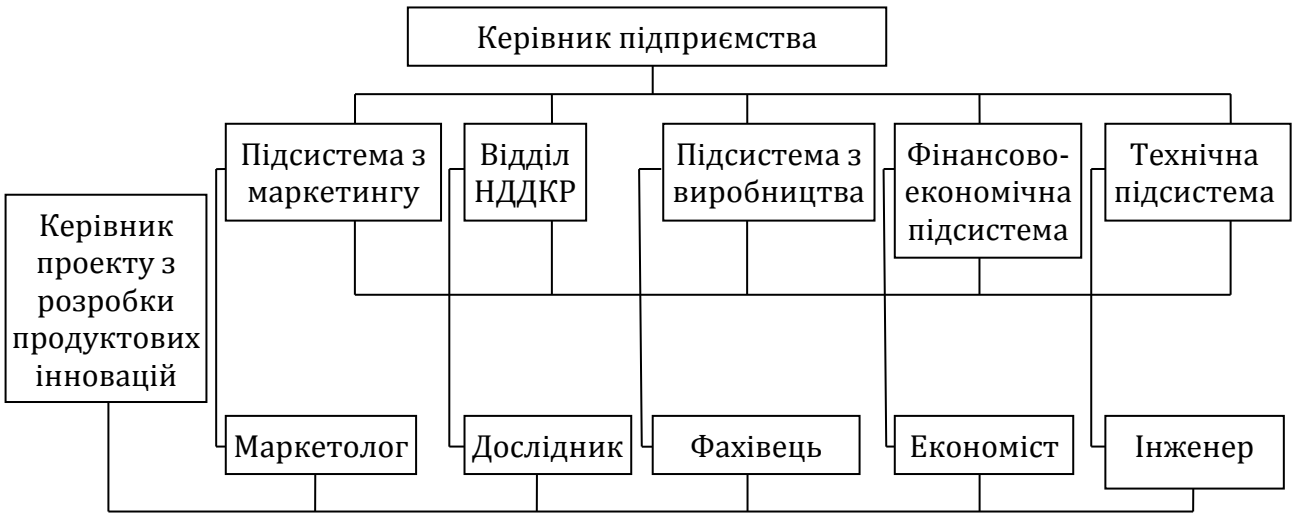

Рис. 1. Матрична структура управління впровадженням продуктових інновацій на підприємстві [запропоновано автором].

Як бачимо з рис. 1, така система управління дозволяє інноваційному відділу підприємства не лише оперативно отримувати інформацію про необхідність внесення змін у кінцевий продукт, але й знаходити ефективні рішення в інших видах господарської діяльності. У даному контексті мова йде, насамперед, про можливість: швидкої адаптації розроблених нових продуктів до умов діючого виробництва; пошуку ефективних інженерних рішень у процесі спільної роботи над проектом; проведення сертифікації запланованої до виготовлення продукції у плановому порядку, одночасно з сертифікацією продукції, що вже досить тривалий період часу виготовляється на підприємстві.

Проектний підхід до управління впровадженням продуктових інновацій н підприємствах харчової промисловості передбачає також необхідність поетапного структурування даного процесу і скорочення витрат часу за рахунок використання сіткових і календарних графіків робіт, які допомагають координувати діяльність зі створення продуктів харчування із залученням фахівців із відповідних служб і відділів підприємства (рис. 2).

Як видно з рис. 2, поява ідеї нового продукту – це складна і творча праця, пов’язана із об’єднанням даних, що надходять із різних відділів і служб підприємства.

Так, головне завдання інноваційного відділу підприємства полягає у тому, щоб не лише виокремити продукт, який потенційно буде сприйнятий споживачами, як новий, і буде затребуваний ринком, але й оцінити можливості виготовлення продукту в рамках конкретного підприємства харчової промисловості. Інноваційний відділ складає технічне завдання, необхідне для координації діяльності різноманітних служб, які залучаються у ході процесу розробки нового продукту, наприклад, для виконання необхідних дослідно-конструкторських розробок, пошуку необхідного обладнання тощо.

На основі даних, представлених різноманітними відділами і службами підприємства, обов’язково складається календарний план реалізації проекту з контрольними точками, за якими можна оцінити відповідність проекту запланованим термінам і цілям) і призначення відповідальних осіб за кожний із

етапів реалізації даного проекту, а в кінцевому підсумку – зробити висновок про необхідні терміни створення нового продукту.

Рис. 2. Розподіл робіт зі створення продуктових інновацій за основними структурними підрозділами підприємства [авторське бачення].

Далі необхідно не лише розробити рецептуру і визначити сировинні складові майбутнього продукту, але й деталізувати розробку рецептури, тобто визначити перелік сировинних компонентів, необхідних для закупівлі. З огляду

на те, що продукт новий, часто виникає необхідність пошуку постачальників сировинних компонентів, особливості взаємодії з якими також впливають на процес розробки і впровадження продуктових інновацій.

Важливим елементом розробки є дегустування пробної партії продукції як експертами з числа працівників підприємства, так і потенційними споживачами, на основі висловленої думки яких може корегуватися сама ідея продукту.

Незважаючи на те, що такий етап, як розробка упаковки, виділений у спеціальний розділ, досить часто кінцевому споживачеві складно розглядати окремо зміст і форму, тому вважаємо, що два різні етапи (розробка рецептури і розробка упаковки) доцільно проводити одночасно, або одночасно здійснювати тестування результатів такої діяльності. При цьому створення упаковки є специфічним і важливим елементом розробки нового продукту, тому вкрай необхідно проводити колегіальне обговорення можливого виду упаковки, розгляд різноманітних варіантів її форми, розробку певної конструкції, випробування макету. Не менш важливим завданням є також вибір назви продукту, оскільки саме словесна інформація – це основний інструмент комунікації у сучасному бізнес-середовищі.

Рис. 3. Система управління впровадженням продуктових інновацій на підприємствах харчової промисловості [авторське бачення].

Все це вказує на те, що система управління впровадженням продуктових інновацій на підприємстві харчової промисловості має бути однією із основних складових системи його загального управління, яка постійно зазнає впливу з боку тих чи інших факторів зовнішнього середовища (рис. 3).

За даними рис. 3, ефективне функціонування такої системи в розрізі основних етапів життєвого циклу продуктових інновацій, забезпечується використанням обґрунтованої бази пошукового, фінансового, функціонального інструментарію та інструментарію із комерціалізації інновацій.

Складність процесу управління впровадженням продуктових інновацій на підприємствах харчової промисловості визначається наступними особливостями: процес управління здійснюється у межах складної динамічної системи; суб'єкт управління впливає на складний об'єкт, що складається з різноманітних механізмів (організаційних, економічних, фінансових тощо); процес управління впровадженням продуктових інновацій складається з численних функціональних операцій, що виконуються різними відділами і службами підприємства, які взаємодіють між собою і зовнішнім середовищем.

Висновки. Сьогодні продуктові інновації спрямовані на переорієнтацію підприємства з недостатньо ефективних на більш перспективні види бізнесу. Впровадження таких інновацій являє собою не що інше, як сукупність інформаційних, маркетингових, організаційно-технічних заходів із запуску продуктових інновацій, що здійснюється на стадіях пробного запуску інновації, впровадження її на ринок і початку зростання з метою забезпечення пізнаваності нового продукту і готовності товаровиробника представити його на ринку, а споживачів – прийняти його. Як показує сучасна практика господарювання, продуктові інновації широко використовуються для диверсифікації господарської діяльності, коли підприємство, поряд із виготовленням значних обсягів певних видів продукції поступово освоює виробництво нових її різновидів. Це дозволяє суб'єкту господарювання не лише вийти на прибутковий режим діяльності з точки зору співвідношення поточних витрат і результатів, але й підвищити фінансову привабливість для потенційних інвесторів з точки зору прогнозованого внаслідок продуктових інновацій зростання ринкової вартості підприємства.

Управління системою впровадження продуктових інновацій на основі проектного підходу має беззаперечні переваги, оскільки сам процес управління є досить складним процесом формування і реалізації управлінських рішень у рамках цілеспрямованої дії на об'єкт управління, для організації і координації його діяльності при функціонуванні підприємства. Запропонована у межах даного дослідження методика може застосовуватися на будь-яких підприємствах харчової промисловості, проте економічний ефект залежно від специфіки діяльності конкретного суб'єкта господарювання може суттєво відрізнятися, що потребує проведення подальших розвідок у даному напрямі.

Список використаних джерел

1. Врожай зернових сягнув рекордних 66 млн тонн: Прес-служба Мінагрополітики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.minagro.gov.ua/uk/node/22985

2. Украина – 25-я в мире по урожайности пшеницы, и 6-я – по экспорту: ЛІГА Бізнес Інформ: Інформаційне агентство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://biz.liga.net/ekonomika/prodovolstvie/novosti/3613262-ukraina-25-ya-v-mire-po-urozhaynosti-pshenitsy-i-6-ya-po-eksportu.htm

3. Почему продовольственная безопасность Украины достигла уровня Венесуэлы и как можно ее восстановить? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://imfgroup.com.ua/ru/2017/04/06/ukrainefoodsecurity/

4. Чому погіршилася продовольча безпека в країні, і як цьому зарадити? – голова Асоціації тваринників України Ірина Паламар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://usba.com.ua/comu-pogirsilasa-prodovolca-bezpeka-v-krainі-i-ak-comu-zaraditi-golova-asociacii-tvarinnikiv

5. За чотири роки Україна просіла в рейтингу продовольчої безпеки на 16 позицій: Українські національні новини: Інформаційне агентство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unn.com.ua/uk/news/1695746-za-chotiri-roki-ukrayina-prosila-v-reytingu-prodovolchoyi-bezpeki-na-16-pozitsiy

6. Дрогомирецька М.І. Роль агропромислового комплексу у забезпеченні національної продовольчої безпеки / М.І. Дрогомирецька // Сучасні соціально-економічні тенденції розвитку АПК України: колективна монографія. – Умань: Видавець «Сочінський», 2015. – С. 65-71.

7. Завгородняя Н. Инновационное развитие промышленности Украины в условиях нестабильности / Н. Завгородняя, Ж. Дерей // Innovative economic and management: International scientific refereed and reviewed journal. – Batumi: National Institute of Economic Research and Batumi Navigation Teaching Institute, 2016. – P. 51-58.

8. Крисанов Д.Ф. Інноваційна діяльність переробно-харчових підприємств: проблеми, виклики та їх подолання / Д.П. Крисанов // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2013. – Вип. 9. – Т. 1. – С. 101-111.

9. Купчак П.М. Інноваційний розвиток харчової промисловості як чинник галузевої і національної конкурентоспроможності [Електронний ресурс] / П.М. Купчак // Економіка. Управління. Інновації. – 2009. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2009_2_22

10. Никитин И.В. Понятие, виды продуктовых инноваций и методы оценки эффек тивносты их внедрения предприятиями / И.В. Никитин // Социально-экономические явления и процессы. – 2011. – № 12 (034). – С. 217-221.

11. Филатова С.С. Основные факторы, определяющие состояние инновационной деятельности промышленных предприятий / С.С. Филатова // Транспортное дело России. – 2014. – № 6-2. – С. 20-21.

УДК 005.935

Васьківська К. В., д.е.н., професор,
Пазак М. Р.
Львівський національний університет імені Івана Франка

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ В УПРАВЛІННІ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ: НЕОБХІДНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ ТА СУТНІСТЬ

У статті досліджено сутність та основні аспекти поняття системи внутрішнього контролю. Особливої актуальності набуває обґрунтування ролі внутрішнього контролю в системі управління підприємством, як важливої і самостійної функції. Визначено основні передумови системи внутрішнього контролю. Наведено приклад зарубіжного досвіду країн США та Великобританії у побудові внутрішнього контролю на підприємстві. Узагальнено підходи до класифікації видів та функцій внутрішнього контролю, а також надано їхню характеристику. Визначено компоненти системи внутрішнього контролю та проаналізовано її складові. Представлено етапи побудови системи внутрішнього контролю на підприємстві. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на визначення порядку використання принципів внутрішнього контролю в процесі контролю за ефективністю використання фінансових потоків.

Ключові слова: *контроль, управління, система внутрішнього контролю, функції внутрішнього контролю.*

The article explores the essence and main aspects of the concept of the system of internal control. Particularly relevant is the justification of the role of internal control in the enterprise management system as an important and independent function. The basic prerequisites of the internal control system are determined. An example of foreign experience of the USA and Great Britain in the construction of internal control at the enterprise components are analyzed. The approaches to the classification of types and functions of internal control are summarized, as well as their characteristics are given. The components of the internal control system are determined and its components analyzed. The stages of construction of the system of internal control at the enterprise are presented. Further research should be aimed at determining the procedure for using the principles of internal control in the process of monitoring the effectiveness of the use of financial flows.

Key words*: control, management, internal control functions, internal control system.*

В статье исследована сущность и основные аспекты понятия системы внутреннего контроля. Особую актуальность приобретает обоснование роли внутреннего контроля в системе управления предприятием, как важной и самостоятельной функции. Определены основные предпосылки системы внутреннего контроля. Приведен пример зарубежного опыта стран США и Великобритании в построении внутреннего контроля на предприятии. Обобщены подходы к классификации видов и функций внутреннего контроля, а также предоставлено их характеристику. Определены компоненты системы внутреннего контроля и проанализированы ее составляющие. Представлены этапы построения системы внутреннего контроля на предприятии. Дальнейшие исследования должны быть направлены на определение порядка использования принципов внутреннего контроля в процессе контроля за эффективностью использования финансовых потоков.

***Ключевые слова**: контроль, управление, функции внутреннего контроля, система внутреннего контроля.*

Вступ. Сьогодні на більшості підприємств України використовуються спроби сформувати дієву систему внутрішнього контролю, органічно пов'язану з управлінською структурою підприємства. За оцінками експертів, дві третини банкрутств обумовлені внутрішніми проблемами та тільки одна третина – зовнішніми. Питання ефективного управління є важливими для всіх підприємств. Проте у моменти криз збільшується залежність фінансово-економічної стійкості суб'єкта господарювання від ефективної системи внутрішнього контролю, яка є невід'ємним елементом системи управління діяльністю підприємств. Контроль виступає методом для удосконалення управління діяльністю підприємств, який пронизує всі рівні. Вдосконалення системи внутрішнього контролю, що відбувається в даний час, пов'язане з усуненням тих недоліків, які мали місце на попередніх етапах її розвитку і призупиненням сучасних кризових явищ. Одночасно змінюються цілі, завдання і принципи контролю. Все це обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Питання впровадження внутрішнього контролю в систему управління діяльністю підприємств розглядалися у наукових працях багатьох вітчизняних вчених: Гуцайлюка З. В., Бутинець Ф. Ф., Білуха М. Т., Мурашко В. М., Павлюка В. В., М., Романіва Є М., Корягіна М. В., Куцика П. О., Пантелєєва В. П., Шевчука В. О. та зарубіжних науковців: Поукока М. А. (Poukok M. A.), Тейлора А. Х. (Taylor A. H.), Фрідмана П. (Daniel Paul Friedman). Результати досліджень провідних науковців свідчать про необхідність удосконалення системи внутрішнього контролю на підприємствах. Досліджуючи поняття "внутрішній контроль", справедливо підкреслити, що у авторів видань останніх років не існує одностайності при поданні його визначень. Так, Куцик П. О. внутрішній контроль характеризує як самостійну функцію управління, що виступає засобом налагодження зворотних зв'язків, завдяки чому управлінський персонал підприємства чітко простежує хід виконання прийнятих ним рішень [1, с. 25]. Пантелєєв В. П. окреслює внутрішній контроль (з позиції управління) як систему фінансового та інших видів контролю, яка передбачає наявність організаційної структури, методів і способів роботи [2, с. 32]. Науковець Д.К. Робертсон пропонує наступне визначення системи внутрішнього контролю: «це всі процедури і політика компанії, спрямовані на запобігання, виявлення і виправлення суттєвих помилок і спотворень інформації, які можуть виникнути в бухгалтерській звітності». В умовах невизначеності економічної ситуації в країні, кризових явищ, ускладнення фінансово господарських відносин суб'єктів господарювання, змін законодавства і фіскальної політики актуальності набувають подальші дослідження системи внутрішнього контролю на підприємстві, його цілей та основних компонентів.

Методика досліджень. В ході проведеного дослідження були використанні загальнонаукові методи пізнання, зокрема теоретичного узагальнення, групування, аналізу та синтезу.

Постановка завдання. Основним завданням даного дослідження є розкриття сутності та значення внутрішнього контролю в процесі управління діяльністю підприємством, а також узагальнення підходів до класифікації видів та функцій внутрішнього контролю. Розробка цілей та етапів побудови системи внутрішнього контролю на підприємстві.

Результати досліджень. Діяльність підприємств повинна підпорядковуватися певним вимогам сучасного стану економіки України. Підвищення ефективності діяльності за всіма напрямками є необхідною складовою сучасного розвитку економічних відносин. Прагнення вийти на міжнародний рівень вимагає забезпечення сталого розвитку підприємств, підвищення інвестиційної привабливості, збільшення вартості бізнесу тощо.

З метою збереження майна, своєчасного попередження нестач, розтрат і непродуктивних витрат потрібно насамперед забезпечити ефективність внутрішнього контролю. Функції ці повинні здійснювати керівники і фахівці структурних підрозділів підприємств та працівники бухгалтерії при виконанні своїх функціональних обов'язків. Деякі недоліки практики здійснення такого контролю викликані тим, що методичні прийоми його практично не розроблені.

Для посилення контролю за збереженням цінностей потрібно чітко визначити конкретних осіб, які матеріально відповідають за цю ділянку роботи. Але щоб знати, хто відповідає за недоліки в забезпеченні збереження цінностей і підвищенні ефективності господарської діяльності на підприємствах, повинна дотримуватися повна ясність і визначеність між матеріально відповідальними особами щодо розподілу їх обов'язків.

Для цього необхідна чітка, повна й інтегрована структура внутрішнього контролю, в якій усі підсистеми мають бути взаємозалежні. Низька якість внутрішнього контролю, недостатнє використання зворотного зв'язку не забезпечують передбачення помилок, а отже і запобігання їм у системі управління господарською діяльністю.

Поряд із тим багато недоліків в організації й здійсненні внутрішнього контролю на підприємствах можна було б уникнути за умови існування чітких розробок щодо конкретних явищ у наукових джерелах, але натомість багато авторів або упускають питання внутрішнього контролю, або не розкривають його методики, а це негативно впливає на практику здійснення внутрішнього контролю.

Система внутрішнього контролю являє собою політику і процедури, прийняті управлінським персоналом суб'єкта господарювання для досягнення цілей щодо забезпечення ефективного ведення господарської діяльності, у тому числі дотримання політики системи управління, забезпечення збереження активів, запобігання шахрайству та помилкам, їх виявлення, забезпечення точності і повноти облікових записів, забезпечення своєчасної підготовки достовірної інформації.

Структура внутрішнього контролю визначається як сукупність планів організації, включаючи ставлення керівництва, методи, процедури та інші заходи для забезпечення достатньої впевненості в тому, що наступні загальні цілі досягаються:

– подальший розвиток налагодженої, ефективної та результативної діяльності та якісних продуктів та послуг згідно з місією підприємства;

– захист ресурсів від втрат через брак, зловживання, неефективне управління, помилки, махінації та інші негаразди;

– дотримання законів, положень та настанов керівництва;

– розвиток і підтримання достовірних управлінських даних та їхнє правдиве представлення в звітності, що подається своєчасно [3].

Керівники окремих структурних підрозділів іноді не вникають у суть і ефективність рішень, тому з метою посилення контролю особливу увагу необхідно приділити перевірці економічної ефективності й доцільності здійснення господарських операцій підприємств. Контроль поточної господарської діяльності не завжди здійснюють комплексно, об'єднаними зусиллями аудиторів, економістів та інших спеціалістів підприємств. Цим повинні займатися спеціалісти, які знають економіку, технологію виробництва та ін.

Внутрішній контроль в системі бізнесу, на наш погляд, слід розглядати за наступними напрямами: перший – систематична і конструктивна діяльність з приводу контролю всіх, без винятків, управлінців як одна з найважливіших управлінських функцій; другий – стадія процесу управління виробництвом, яка здійснюється з використанням механізму зворотного зв'язку; третій – невід'ємна складова процесу прийняття і реалізації управлінських рішень на підставі даних контролю. Між управлінням і здійсненням внутрішнього контролю існують нерозривні зв'язки. Управлінська діяльність спрямована на досягнення суб'єктом управління поставленої мети, а контрольна діяльність – на досягнення мети, передбаченої суб'єктом управління.

У розвинутих країнах контроль виступає методом для удосконалення управління діяльністю підприємств, який пронизує всі рівні. Так, наприклад, у США і Великобританії діють стандарти, що зобов'язують підприємства створювати систему внутрішнього контролю (СВК) [4, с. 34- 35]. У 1985 р. комісія COSO (Комісія Тредвея, The Committee of Sponsoring Organization of The Treadway Commission) розробила концепцію, згідно з якою внутрішній контроль виступає процесом, який є результатом дій ради директорів, менеджерів усіх рівнів та інших співробітників компанії необхідним для забезпечення досягнення поставлених цілей за наступними напрямками: ефективність операційної діяльності, достовірність фінансової звітності, дотримання відповідних норм законодавства. Що стосується місця внутрішнього контролю, то він розглядається фахівцями Інституту внутрішніх аудиторів (США) як одна з функцій працівника (виконавці, керівник) на своєму робочому місці в межах повноважень, які йому надані [5, с. 331]. Усе це підтверджує значущість внутрішнього контролю та дозволяє сформувати низку завдань для господарюючих суб'єктів щодо організації на підприємстві внутрішнього контролю, за допомогою яких підприємства досягне основної мети управління та забезпечить фінансово-економічну стійкість

Основними передумовами виникнення системи внутрішнього контролю на підприємстві є:

– невизначеність;

– попередження кризових явищ;

– підтримання успіху;

– прагнення підвищити інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність підприємства;

– необхідність забезпечення законності та правильності відображення господарських операцій у бухгалтерському обліку та своєчасне виявлення відхилень та прийняття корегуючих заходів.

При розробці ефективної системи внутрішнього контролю керівництво підприємства ставить наступні цілі:

– забезпечення управлінського персоналу надійною інформацією;

– забезпечення збереження активів;

– забезпечення захисту інформації;

– забезпечення ефективності господарської діяльності;

– забезпечення відповідності методики й організації обліку прийнятій обліковій політиці;

– забезпечення дотримання правил складання і подання фінансової звітності.

Внутрішній контроль здійснюється безперервно. Окремі контрольні заходи проводяться в залежності від виникнення такої необхідності. Керівництво підприємства самостійно встановлює склад, терміни і періодичність процедур щодо контролю. Головний принцип організації внутрішнього контролю – доцільність та економічність. Усі документи внутрішнього контролю мають абсолютно конфіденційний характер. Внутрішній контроль розподіляється на попередній, поточний і наступний.

Попередній контроль передує фінансово-господарській операції або процесу, діє до їх здійснення. Це дає можливість заздалегідь обґрунтувати економічну доцільність та вірогідність тієї чи іншої операції, своєчасно усунути недоліки, запобігти недоцільним витратам, безгосподарності і марнотратству. В умовах ринкової економіки об’єктом попереднього контролю є комерційні угоди, договірні зобов’язання, цінні папери (акції, сертифікати, векселі тощо) та інші виробничі, переробні, реалізаційні, розрахункові операції та операції з попереднього оформлення відповідних документів. Цей вид контролю є найбільш ефективним та може здійснюватись під час складання нормативів, кошторису, при розробці норм витрат і витрат сировини та готової продукції, плануванні прибутків.

Поточний контроль на підприємствах здійснюється на стадії завершення тих чи інших господарських чи фінансових операцій на певних ділянках виробництва, зберігання та реалізації продукції. Це дозволяє своєчасно впливати на негативні операції з метою їх усунення. Поточний контроль з боку керівників і фахівців бухгалтерських служб підприємств має особливе значення під час оформлення та аналізу грошових, розрахункових, виробничих та інших операцій, підписання документів і надходження їх до бухгалтерії.

Наступний контроль здійснюється відповідно до Закону України " Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні" [6]

шляхом проведення ревізій і тематичних перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств. На відміну від попереднього та поточного, наступний контроль передбачає перевірку господарських операцій після їх здійснення. Саме тому його ефективність у поточній господарській діяльності підприємств менша, ніж попереднього і поточного. Але наступний контроль характеризується більш повним і глибоким підходом до вивчення фінансово-господарської діяльності, він здійснюється на державному рівні, і це дає можливість забезпечити всебічну і комплексну перевірку правильності, і законності фінансово-господарських операцій на підприємствах, виявляє порушення і зловживання, які інколи можуть приховуватись системою поточного контролю.

На будь-якій стадії процесу управління неминучі відхилення фактичного стану об'єкта господарської діяльності, що виражений у вартісних показниках, від запланованого. Для своєчасної інформації про якість та зміст таких відхилень необхідний внутрішній контроль. Особливість внутрішнього контролю полягає в його "двоїстій ролі" у процесі управління підприємством. В результаті ґрунтовної імплементації внутрішнього контролю до основних складових процесу управління підприємства на практиці неможливо визначити "функціональне коло діяльності" для працівника таким чином, щоб він ізольовано відповідав лише за певну функцію управління без його взаємозв'язку і взаємодії з внутрішнім контролем. Тому вважаємо, що будь-яка функція управління обов'язково інтегрована з внутрішнім контролем. Теоретично розглядаючи кожну функцію управління як окрему стадію процесу управління, припускаємо, що функція внутрішнього контролю притаманна кожній стадії, для оптимального її здійснення.

На нашу думку, серед основних функцій внутрішнього контролю можна виокремити:

– Діагностична функція - спрямована на вивчення, оцінку та систематизацію реального стану діяльності підприємства, виявлення прихованих резервів для розвитку, передчасне виявлення негативних явищ, таких, як зловживання, крадіжки, банкрутство тощо.

– Превентивна функція допомагає виявити небажані відхилення та запобігти негативним наслідкам.

– Координаційна функція забезпечує постійне та безперебійне функціонування внутрішнього контролю, злагодженість у роботі всіх суб'єктів контролю, єдність та узгодження на всіх етапах управлінського процесу, відсутність у дублювання функцій управління.

– Комунікаційна функція уможливлює зворотний зв'язок усередині підприємства між його підрозділами та зовнішнім середовищем, забезпечує надання інформації для виконання діагностичної функції.

– Інформаційна функція - складається із забезпечення, збору, обробки достовірної інформації для суб'єктів контролю про дійсний стан об'єкта для вироблення та реалізації ефективних управлінських рішень .

– Корегувальна функція полягає у наданні пропозицій щодо корегувальних заходів до вже прийнятих управлінських рішень, пошук засобів для своєчасного

усунення виявлених помилок та відхилень та попередження їх появи в майбутньому.

– Функція оцінки забезпечує як оцінку стану об'єкта контролю, так і всієї системи внутрішнього контролю взагалі.

Основу системи внутрішнього контролю складає сукупність суб'єкта, об'єкта і засобів контролю, та їх тісна взаємодія в здійсненні контрольних функцій і прийнятті управлінських рішень. Без названих компонентів неможливо забезпечити чітке функціонування всіх ланок системи внутрішнього контролю підприємства.

Суб'єктом внутрішнього контролю підприємства є працівник або учасник (власник) підприємства, що здійснює контрольні дії при виконанні покладених на нього обов'язків або тільки на підставі відповідних прав. Усіх суб'єктів внутрішнього контролю доцільно розподілити за такими рівнями з точки зору значимості у системі внутрішнього контролю:

1. Управлінський персонал та спеціалісти, до функцій яких входить попередній, поточний та наступний контроль;
2. Обліковий персонал на чолі з головним бухгалтером, якому належать функції контролю на всіх етапах відображення господарських процесів;
3. Спеціальні внутрішні контролюючі служби, створені на підприємстві з метою проведення того чи іншого контролю:
4. Наглядові ради;
5. Ревізійні комісії;
6. Інвентаризаційні комісії;
7. Комісії з розслідування незвичайних подій;
8. Внутрішні аудиторські служби.

Об'єктами контролю є: внутрішньогосподарські підрозділи, які виконують відповідні функції і вносять свій внесок до вирішення загальних господарських проблем.

Засоби контролю являють собою конкретні процедури, встановлені керівництвом і здійснювані співробітниками підприємства на окремих напрямах і ділянках господарської діяльності. До найбільш поширених засобів контролю можна віднести: підписи розпорядників на документах керівника і (або) головного бухгалтера або інших уповноважених осіб; внутрішні і зовнішні звірки розрахунків; зустрічні взаємоперевірки бухгалтерських записів, система контролю з боку кожного бухгалтера за якістю роботи підлеглих їм співробітників; перевірка правильності здійснення документообігу і т. д.

Процес побудови системи внутрішнього контролю можна здійснити таким чином:

– проаналізувати та зіставити намічені раніше програмні цілі функціонування підприємства з фактичними результатами;

– розробити і документально закріпити нову, відповідну до умов господарювання, що змінилися, програму розвитку підприємства, а також комплекс планових заходів, здатних забезпечити її виконання;

– здійснити аналіз ефективності існуючої структури управління підприємством і визначити напрями її коригування, встановити правила

взаємовідносин управлінських структур, їх права та відповідальність, передбачити розподіл між ними штатних одиниць і фінансових ресурсів, функцій управління тощо;

– розробити методики контролю конкретних господарських операцій з активами та зобов'язаннями підприємства, що дозволить регламентувати взаємовідносини адміністрації з фахівцями структурних підрозділів з приводу здійснення заходів контролю;

– визначити і відобразити в програмних документах можливі шляхи вдосконалення системи внутрішнього контролю з урахуванням подальшого розвитку підприємства;

– розробити і затвердити положення про організацію системи внутрішнього контролю або іншого спеціалізованого підрозділу контролю.

Висновки. Отож, лише у взаємодії компонентів системи внутрішнього контролю - суб'єкта, об'єкта і засобів контролю, - при здійсненні ними контрольних функцій і прийнятті управлінських рішень можна забезпечити ефективне функціонування суб'єкта господарювання.

Створення ефективної системи внутрішнього контролю на підприємстві дозволить забезпечити ефективне функціонування, стійкість і максимальний розвиток підприємства в умовах багатопланової конкуренції, своєчасно виявити та мінімізувати комерційні, фінансові та інші ризики в управлінні підприємством та сформувати адекватну сучасним, постійно змінним умовам господарювання систему інформаційного забезпечення всіх рівнів управління, що дозволяє своєчасно адаптувати функціонування підприємства до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Прямий та зворотній зв'язок між підрозділами підприємства створюють функції внутрішнього контролю, завдяки яким реалізуються наступні завдання: забезпечується послідовність виконання прийнятої стратегії підприємства; зберігаються та раціонально використовуються ресурси підприємства; керівництво підприємства отримує якісну інформацію; своєчасно виявляються та мінімізуються фінансові та комерційні ризики в управлінні діяльністю підприємства.

Перспективним напрямком подальших досліджень внутрішнього контролю для підприємства є контроль за ефективністю використання фінансових потоків.

Список використаних джерел

1. Куцик П. О. Внутрішній контроль розрахункових операцій в системі управління будівельним підприємством / П. О. Куцик // Вісник Львівської комерційної академії. – 2013. – Вип. 32. – С. 117-123.

2. Пантелєєв В. П. Внутрішній аудит : навч. посібник / В. П. Пантелєєв, М. Д. Корінько, В. О. Шевчук; Державна академія статистики, обліку та аудиту Державного комітету статистики України. – К., 2006. – 247 с.

3. Гавришко І.К. Вимоги до оцінки якості внутрішнього контролю // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010.- № 1. – С. 56 – 62.

4. Костирко, Щ. О. Внутрішній контроль фінансово-економічної стійкості підприємства: зміна існуючої парадигми в кризових умовах [Текст] / Р. О. Костирко, В. О. Шевчук // Статистика України. –2009.–№3. – С.34-39.

5. Редько, О. Ю. Аудит в Україні. Морфологія [моногр.] / О. Ю. Редько. – К.: ДП «Інформ. – аналіт. агентство», 2008.–493с.

6. Верховна Рада України(2015) «Закон України Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», доступний з: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-12 (Доступ 28 грудня 2015).

УДК 004.732.057.5:657:061.1

Гончарук Т. В., к.е.н., доцент,
Черешневий О. І., аспірант
Вінницький національний аграрний університет

МОБІЛЬНІ ДОДАТКИ – МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО ОБЛІКУ

У статті розглянуто підходи щодо процесу модернізації системи бюджетного обліку, зокрема шляхом впровадження мобільних додатків у роботу облікових працівників у бюджетних установах.

Детально проаналізовано використання мобільних додатків замість звичних бухгалтерських програм, виявлено недоліки у їх формуванні та запропоновано рекомендації щодо їх доопрацювання.

Розроблено методичні рекомендації щодо простішого адаптування бюджетних установ до вимог часу шляхом використання мобільних додатків у роботі суб'єктів державного сектору.

Зроблено висновки про значущість проведених розробок і висловлено пропозиції щодо подальшого реформування бюджетного обліку в контексті світової інтеграції та економічної глобалізації.

Ключові слова: *бюджетний облік, військовослужбовці, грошове забезпечення, інновації, мобільний додаток, модернізація, рахунки бухгалтерського обліку.*

The article deals with approaches of process of modernization of the budget accounting system, in particular by introducing mobile into the work of accounting workers in budget institutions.

It is made the detailed analysis of the use of mobile applications instead of the usual accounting software. It is identified a number of deficiencies in their formation and recommendations for their revision are suggested.

The methodical recommendations for simpler adaptation of budgetary institutions to the requirements of the time are developed through the use of mobile applications in the work of public sector subjects.

The conclusions about the significance of the work are carried out and the proposals for further reformation of budget accounting in the context of global integration and economic globalization are made.

Key words: *budget accounting, military men, cash collateral, innovations, mobile application, modernization, accounting records.*

В статье рассмотрены подходы к процессу модернизации системы бюджетного учёта, в частности путем внедрения мобильных приложений в работу учётных работников бюджетных учреждений.

Подробно проанализировано использование мобильных приложений вместо привычных бухгалтерских программ, выявлен ряд недостатков в их формировании и предложены рекомендации по их доработке.

Разработаны методические рекомендации для лутчшей адаптации бюджетных учреждений в условиях современных реалий путем использования мобильных приложений в работе субъектов государственного сектора.

Сделаны выводы о значимости проведенных разработок и сформулированы рекомендации для дальнейшего реформирования бюджетного учёта в контексте мировой интеграции и экономической глобализации.

Ключевые слова: *бюджетный учёт, военнослужащие, денежное обеспечение, инновации, мобильное приложение, модернизация, счета бухгалтерского учёта.*

Вступ. Бюджетний облік і контроль як елемент інформаційно-аналітичного забезпечення бюджетного процесу зазнав чималих змін за період розвитку незалежної України.

Сучасні темпи розвитку економіки диктують нові вимоги до обліку в установах державного сектору, що вимагає вдосконалення його організації. Реформування бухгалтерського обліку бюджетних установ шляхом впровадження в дію мобільних додатків є першим кроком до якісних змін. В умовах активного залучення України до процесів світової інтеграції та економічної глобалізації, методологія, теорія, методика та організація бюджетного обліку потребують гармонізації з міжнародними обліковими позиціями.

Мобільні пристрої з величезною швидкістю нарощують своє проникнення в усі сфери життя як в Україні, так і в світі. У 2013 році смартфонів було продано більше, ніж персональних комп`ютерів. І експерти прогнозують, що вже в наступному році планшети обженуть класичні настільні комп`ютери з продажу. В 2018 році очікується, що смартфони стануть в шість разів популярнішими від персональних комп'ютерів. Настають часи мобільного «клондайку» для бізнесу. Мобільний додаток - програма лояльності та модернізації системи бюджетного обліку та грошового забезпечення. Останнім часом зручно і модно стало використовувати додаток замість звичних бухгалтерських програм [1].

Аналіз останніх досліджень. Питання реформування бухгалтерського обліку в державному секторі позиціонуються у напрацюваннях таких відомих дослідників: О. Андрієнко, М. Бондар, Л. Гізатуліна, Р. Джога, Л. Жидеєва, В. Жук, Т. Єфименко І. Лепетан, Н. Коваль, С. Свірко, А. Фаріон, Є. Шара, Г. Янчук, Ф. Ярошенко та ін.

Методика досліджень. Варто зазначити, що проблематика питання розглядається досить обмежено, у тому числі і через відсутність широкого кола вчених-обліковців із цього напряму.

Нами ж пропонується розгляд цієї надзвичайно актуальної теми у контексті її інноваційності, зокрема з використанням у роботі бухгалтерської служби мобільних додатків. Важливість саме такої постановки питання зумовлена тим,

що інновації у модернізації грошового забезпечення військовослужбовців та в роботі бухгалтерської служби бюджетних установ відіграють вирішальне значення щодо формування їх конкурентоспроможності.

Вищезазначені задачі та нагальність їх розв'язання визначають актуальність представленого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо модернізації бухгалтерського обліку в державному секторі України, шляхом використання мобільних додатків.

Результати досліджень. Ера мобільних пристроїв стрімко розвивається, щодня змінюючи цілі ринки товарів та послуг. У кишені практично кожного сучасного користувача знаходиться смартфон чи інший мобільний гаджет. Такі тенденції викликали бум і в сфері мобільних розробок. Більшість глобальних сервісів уже давно мають власні мобільні додатки, які дозволяють користувачам смартфонів зручно користуватися можливостями сервісу через свій улюблений пристрій. Мобільні додатки – це потужний інструмент для розвитку business-to-business and business-to-consumer комунікацій [2].

Сьогодні спостерігається певний дефіцит ідей у сфері використання мобільних додатків для бухгалтерського обліку та грошового забезпечення. Звичні схеми, які працювали з сайтами, в Мобайлі не працюють [1].

Для подолання цих проблем ми створили інноваційний інтерактивний продукт - мобільні додатки «Рахунки бухгалтерського обліку» та «Грошове забезпечення військовослужбовців» (рис. 1-2). Нові додатки розроблені для операційної системи Android, оскільки Android є найбільш часто використовуваною операційною системою для мобільних телефонів українських військовослужбовців і курсантів, їх можна безкоштовно завантажити на Google Play. Мобільні додатки обладнані пошуковою системою, крім того, завжди відображають повні та актуальні дані: одразу після змін у законодавстві автоматично інформація відображається у додатку, тобто немає потреби в оновленні його версії.

До недавна вся інформація про рахунки бухгалтерського обліку розміщувалися виключно на сайті Міністерства фінансів України та інформація про грошове забезпечення військовослужбовців поширювалася лише у друкованому форматі. Наразі дізнатися інформацію про виплати для військовослужбовців і план рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі та типову кореспонденцію до них стало просто та зручно.

Офіцери, прапорщики та солдати, мають можливість, за допомогою розроблених нами мобільних додатків, самостійно розрахувати суму виплат.

Усі розрахунки грошового забезпечення та винагород наведені згідно останніх редакцій Наказів Міністерства оборони України та усіх додаткових керівних документів, роз'яснень, телеграм від Департаменту фінансів Міністерства оборони України.

Це революційне рішення, адже порядок нарахування грошового забезпечення військовослужбовців не змінювався із часів Радянського Союзу. Те, що пропонується сьогодні, – значно підвищить захист та соціальну справедливість. Ми відходимо від того, як було колись, мобільні додатки

«Грошове забезпечення військовослужбовців» та «Рахунки бухгалтерського обліку» є прозорими та ефективними.

Також суб'єкти сектору загального державного управління, можуть активно залучати мобільні додатки для швидкого пошуку назви рахунку бухгалтерського обліку та типової кореспонденції.

Крім того, для простішого адаптування бюджетних установ до вимог часу та з метою тлумачення їх основних термінів та можливостей, ми пропонуємо методичні рекомендації з використання мобільних додатків для модернізації бухгалтерського обліку для суб'єктів державного сектору, зокрема військовослужбовців.

Ефективність використання мобільного додатку ви відчуєте відразу після того, як спробуєте. Особливо це зручно для людей, які відчувають дискомфорт при спілкуванні з незнайомими людьми, в такому випадку - в цьому не буде потреби. Програма дозволяє здійснити розрахунок заробітної плати самостійно. Ви завжди зможете спланувати свій бюджет. Вам не доведеться в поспіху обдзвонювати всі можливі службові телефони працівників бухгалтерської служби в пошуках отримання необхідної інформації.

Завантаження мобільного додатку та його встановлення не складе труднощів. Вам потрібно знати мінімальні навички роботи із смартфоном.

Настанова з використання програми «Грошове забезпечення військовослужбовців».

Програма розраховує щомісячне грошове забезпечення, грошову допомогу для оздоровлення, матеріальну допомогу, грошові виплати військовим резервістам, військовозобов'язаним та винагороду за тривалу безперервну службу. Доцільне застосування для військовослужбовців Міністерства оборони України.

Відповідними віртуальними кнопками здійснюється маніпуляція програмним забезпеченням. Ввідні дані використовуються для здійснення розрахунку належної виплати. Програма розроблена з максимальним спрощенням для використання користувачем.

Безпосередній вивід інформації здійснюється на екран. Також детальна інформація з розрахунком зберігається на пам'ять телефону у форматі txt.

Зчитування інформації з зовнішніх носіїв не здійснюється.

Настанова з використання програми « Рахунки бухгалтерського обліку».

Програма передбачена, як довідник рахунків бухгалтерського обліку для бухгалтерів бюджетних установ. Налаштована система пошуку рахунків, характеристика рахунку та типова кореспонденція рахунку.

Рис. 1. Мобільний додаток «Грошове забезпечення військовослужбовців».

Відповідними віртуальними кнопками здійснюється маніпуляція програмним забезпеченням. Ввідні дані використовуються для здійснення пошуку рахунків. На екран пристрою відображається опис рахунків та типова кореспонденція рахунків. Програма розроблена з максимальним спрощенням для використання користувачем.

Безпосередній вивід інформації здійснюється на екран. Зчитування інформації з зовнішніх носіїв не здійснюється.

Бажано використовувати найновіші версії операційної системи Android.

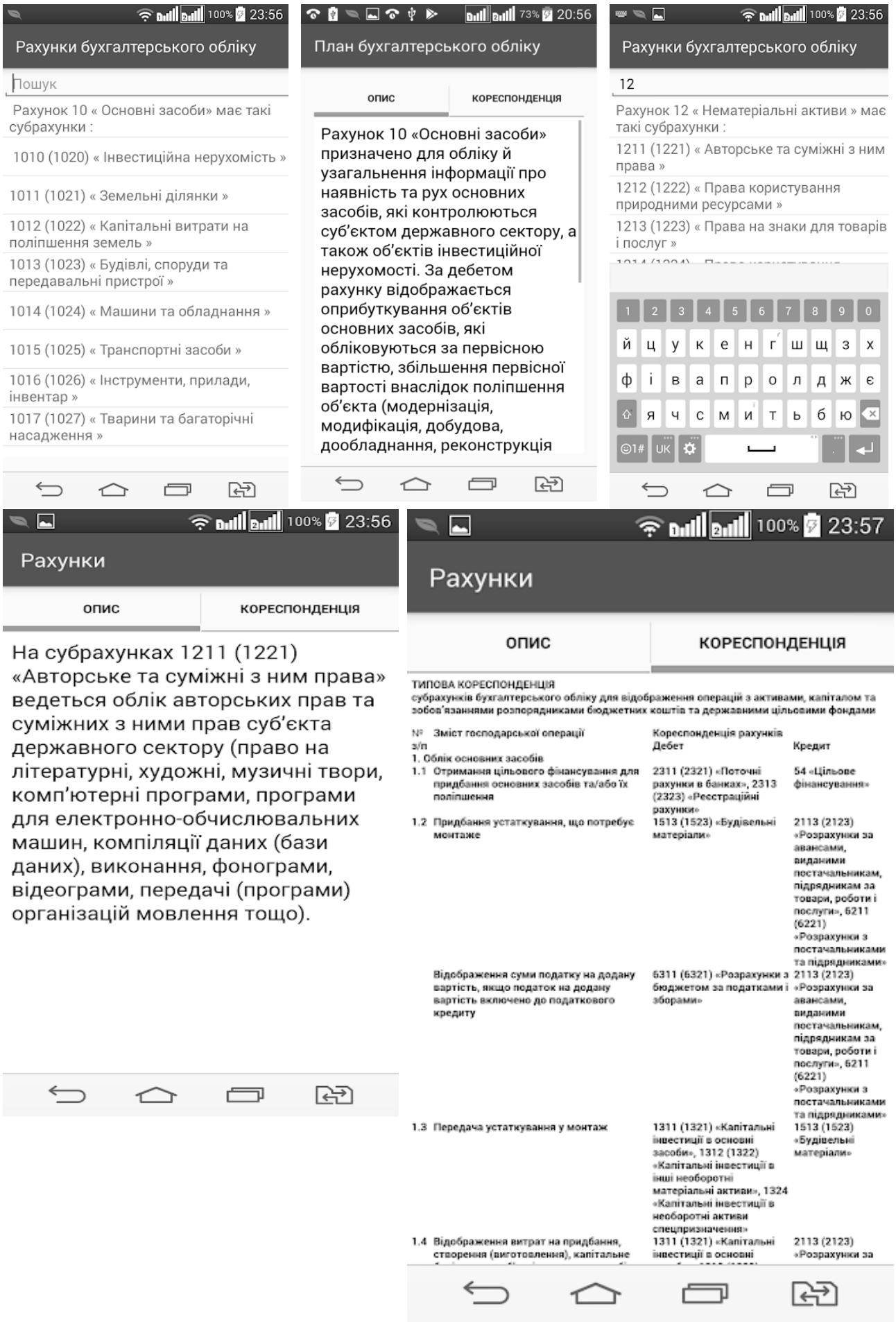

Рис. 2. Мобільний додаток «Рахунки бухгалтерського обліку».

Розроблені дві програми для смартфонів на базі Android, практично застосовуються з 2017 року для ведення бухгалтерського обліку та розрахунку грошового забезпечення для військовослужбовців Збройних Сил України у військових частинах: А-0707 м. Гайсин, Вінницької області, 3008 Національної гвардії України м. Вінниця та Військовому інституті телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут.

Для зручності, у таблиці 1 відобразимо переваги та недоліки застосування на практиці мобільних додатків.

Таблиця 1.

Переваги та недоліки використання мобільних додатків «Грошове забезпечення військовослужбовців» і «Рахунки бухгалтерського обліку»

Переваги	Недоліки
1. Доступні для безкоштовного завантаження.	1. Інформація доступна не для всіх користувачів мобільних девайсів.
2. Додаток постійно оновлюється.	2. Розроблені для військовослужбовців та працівників бухгалтерії державних установ.
3. Надання оперативної допомоги при визначенні суми грошового забезпечення; пошуку рахунку бухгалтерського обліку, опису до нього та типової кореспонденції рахунків.	3. Бажано використовувати найновіші версії операційної системи Android.
4. Детальна інформація без доступу до мережі Інтернет, мобільного зв'язку та Wi-Fi.	4. Дещо незручний інтерфейс, який не дає ввести одразу потрібний для обрахунку оклад військовослужбовця.
5. У програмах можна змінювати розмір, колір і вигляд шрифту. Є режим нічного читання.	5. Технічні бар'єри, відсутність нових гаджетів у військовослужбовців та працівників бухгалтерії.

Джерело: сформовано авторами.

Із часом ми плануємо зробити мобільні додатки більш персоналізованими, щоб пропонувати кожному користувачеві інформацію, корисну саме для нього.

Висновки. Мобільні додатки прості у користуванні та економлять ваш час, а з мобільним інтернетом й взагалі дарують вам абсолютну незалежність. Використовуйте частіше мобільні додатки «Грошове забезпечення військовослужбовців» та «Рахунки бухгалтерського обліку». Це просто і комфортно. Мобільні додатки розроблені для того, щоб заощадити Ваш час.

Модернізація системи бюджетного обліку шляхом створення дієвої інтегрованої інформаційно-аналітичної системи управління державними фінансами - економічне та соціальне зміцнення України.

Список використаних джерел

1. Інтернет-клуб «Мій Бізнес» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://msb.aval.ua/news/?id=24743.

2. [bvblogic] – інноваційна компанія по розробці та впровадженні ефективних IT-рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bvblogic.com/ua/mobile-app.

3. Фаріон А.І. Модернізація бухгалтерського обліку в державному секторі України та шляхи її реалізації : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук : 08.00.09 / Фаріон Антоніна Іванівна. – К., 2011. – 157 с.

4. Свірко С.В., Самчик М.Ю. Бюджетний облік в Україні: новації XXI ст.

Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2017. Вип. 1 (36). С. 221 – 246.

УДК 378

Горобець Л. В.,
Грищук О. А.
Вінницький кооперативний інститут

ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФАХІВЦІВ ЯК ЗАПОРУКА УСПІШНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ БІЗНЕСУ

У статті розглядається проблема неготовності фахівців різного спрямування оволодівати новими знаннями та застосовувати новітні інформаційні технології в діяльності підприємства в умовах стрімкого розвитку ринку таких технологій та значному їх впливу на функціонування бізнесу на прикладі приватного підприємства.

Пропонуються шляхи вирішення зазначеної проблеми.

Ключові слова: *інформаційна компетентність, інформаційна технологія, професійна компетентність, безперервне навчання, продуктивність праці.*

The article deals with the problem of the unpreparedness of specialists of different directions to master the new knowledge and apply the latest information technologies in the enterprise in the conditions of the rapid development of the market of such technologies and their significant influence on the functioning of the business on the example of a private enterprise.

Suggested ways to solve the problem.

Key words*: information competence, information technology, professional competence, continuous training, productivity of work.*

В статье рассматривается проблема неготовности специалистов разного направления овладевать новыми знаниями и применять новейшие информационные технологии в деятельности предприятия в условиях стремительного развития рынка таких технологий и значительного их влияния на функционирование бизнеса на примере частного предприятия.

Предлагаются пути решения указанной проблемы.

Ключевые слова: *информационная компетентность, информационная технология, профессиональная компетентность, непрерывное обучение, производительность труда.*

Вступ. Сучасні умови діяльності суб'єктів господарювання в умовах жорсткої конкуренції характеризуються високим рівнем непередбаченості й динамічності та зумовлюють необхідність пошуку нових, відповідних реаліям життя підходів до забезпечення успішного довгострокового функціонування підприємства.

У сучасному суспільстві безупинно збільшується обсяг нових інформаційних продуктів та технологій, що підвищують ефективність праці, зростає можливість оперативної передачі інформації та її аналізу.

Основними чинниками, що сприяють збільшення інтересу компаній до впровадження інформаційних технологій, є прагнення керівництва підвищити рівень оперативності в управлінні підприємством завдяки швидкому отриманню достовірної інформації. Достовірність та оперативність бізнесу в наш час стає не так перевагою, як вимогою з боку фінансових партнерів, інвесторів та власників компаній. Інформаційні продукти підтримують реалізацію стратегії, бізнес-процесів компанії.

На допомогу бізнесу швидко розвивається ринок інформаційних технологій.

Разом з тим, збільшення обсягу програмного забезпечення, швидке зростання чисельності користувачів і обсягу операцій, розширення систем електронної торгівлі, обумовлює необхідність приділяти більшу уваги формуванню інформаційної компентності фахівців, що працюють у сфері економіки.

В умовах розвитку інформаційного суспільства необхідні фахівці, які здатні до застосування інформаційних технологій у всіх сферах професійної діяльності, а володіння інформаційно-аналітичними навичками є необхідною умовою продуктивної праці.

Аналіз останніх досліджень. У зарубіжній науковій літературі дослідники тлумачать поняття «competence» («компетентність») як спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок. Згідно з міжнародними стандартами, поняття компетентності означає здатність кваліфіковано виконувати завдання або роботу. Компетентність містить у собі знання, вміння, навички, ставлення, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати ті чи інші функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або конкретній діяльності [1].

Автори наукових публікацій підкреслюючи важливість та багатогранність інформаційної компетентності виділяють окремі її частини. Так, наприклад, В. Ю. Биков та О. В. Овчарук виокремлють інформаційно-комунікаційну компетентність; Є. О. Лодатко – інформаційно-технологічну, а К. В. Коробкова – інформаційно-комп'ютерну компетентність [2-3].

О.І. Миронова, яка в своїх дослідженнях виокремлює саме інформаційну компетентність та визначає її як здатність ефективно виконувати інформаційну діяльність (при вирішенні професійних завдань, навчанні, в повсякденному житті) з використанням інформаційно-комп'ютерних технологій, що передбачає володіння інформаційною компетенцією і сформованою готовністю (містить і особистісні якості) до вирішення відповідних завдань з урахуванням набутого досвіду, з можливістю самостійної організації власної діяльності, із здійсненням самоконтролю і усвідомленням особистої ролі при їх реалізації і можливих наслідків здійснення [4, с. 169].

Н.В. Баловсяк в своїх працях щодо підготовки майбутніх економістів також виокремлює інформаційну компетентність та її складові, а саме:

– інформаційну, яка визначає здатність ефективної роботи з інформацією в різних формах її подання;

– комп'ютерну або комп'ютерно-технологічну, яка визначає вміння і навички при роботі з сучасною комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням;

– процесуально-діяльну, яка визначає здатність застосовувати сучасні засоби інформаційно-комп'ютерних технологій для роботи з інформаційними ресурсами та рішенням різних завдань [5, с. 227-256].

У наукових публікаціях українські вчені Г. С. Терлецька [6], К. І. Ладиченко [7], Т. Ю. Морозова [8] ґрунтовно дослідили аспекти формування та розвитку світового ринку інформаційних технологій.

Методика досліджень. Залишається недослідженим питання впливу інформаційної компетентності вже працюючих фахівців в галузі економіки на функціонування бізнесу.

Постановка завдання. На тлі стрімкого розвитку ринку інформаційних технологій та значному їх впливу на функціонування бізнесу постає проблема неготовності фахівців різного спрямування оволодівати новими знаннями та застосовувати новітні технології в діяльності підприємства.

Результати досліджень. Дослідження даної проблеми та пошук шляхів її вирішення проводились на приватному підприємстві «Міцне здоров'я», що складається з великої мережі аптек (біля 50), складу та офісу.

У аптеках працівники займають наступні посади: завідувач аптекою, фармацевт, провізор, менеджер з продажів, санітарка-прибиральника. Тільки від фахівців на посаді санітарки-прибиральниці не вимагається володіння спеціалізованим програмним забезпеченням. Інші фахівці повинні впевнено, швидко та без помилок працювати з ПК. Але, як показує дослідження, є певна кількість працівників, у якої виникають труднощі при роботі з програмами і тоді робочий час витрачається для з'ясування шляхів вирішення проблем, а не на виконання посадових обов'язків, що може призводити до зниження ефективності діяльності працівника на робочому місці та втрати клієнтів.

Ще більше продуктивність праці залежить від рівня володіння ПК у працівників офісу. Фахівці, що займають посади заступника директора, менеджери різних ланок, маркетологи, провідні фахівці, юристи мають на робочому місці індивідуальні комп'ютери. Але дослідження показало, що вони також не в повній мірі володіють функціоналом тих комп'ютерних програм, що необхідні для виконання посадових обов'язків. Більше труднощів виникає у людей середнього віку, хоча вони мають досить великий досвід роботи. І це не дивно, тому що у часи їх навчання мало уваги приділялось формуванню інформаційної компетентності у ВНЗ.

Здивувала ситуація, коли навіть деякі молоді та перспективні фахівці не могли в повній мірі скористатись функціоналом широкорозповсюдженної програми MS Excel, яка вивчається у школах та вишах. Рівень володіння цією програмою виявився недостатнім, від фахівців вимагаються більш глибокі знання та вміння застосувати їх у фаховій діяльності. Як приклад такого функціоналу можна навести засіб створення зведених таблиць та написання макросів у MS Excel.

Зовсім недавно на підприємстві було впроваджене програмне забезпечення Qlik Sense, що являє собою платформу для аналізу даних. За допомогою програми Qlik Sense можна самостійно аналізувати і досліджувати дані, можна ділитися отриманими знаннями з іншими фахівцями, аналізувати дані в групах і у всій організації. Програма Qlik Sense дає можливість задавати собі питання і відповідати на них, самостійно йти по шляху пізнання. Програма Qlik Sense дозволяє колегам приймати рішення в спільній роботі [9].

На досліджуваному підприємстві молоді фахівці навчалися працювати з вищезазначеною програмою на тренінгах за межами підприємства.

Отже, сучасні реалії, у яких функціонує бізнес, вимагають постійного, безперервного навчання більшості фахівців інформаційним технологіям, що постійно розвиваються, удосконалюються, змінюються.

Окремо розглянемо роботу відділу програмування. З інформаційною компетенцією тут, як зрозуміло, не має проблем. Але у роботі ІТ-фахівцям, особливо молодим працівникам, як показало дослідження, не вистачає галузевої компетенції. Часто виникає ситуація, коли під час спільної праці фахівців різних напрямів виникають труднощі, нерозуміння, а інколи і небажання повідомляти свої професійні секрети.

Для підвищення рівня фахівців на підприємстві, робота якого аналізувалась, створюється система безперервного навчання працівників за допомогою системи навчання та тестування Collaborator E-Learn.

Система Collaborator E-Learn призначена для організації навчальних процесів за допомогою дистанційних технологій.

Система Collaborator E-Learn дозволяє вирішити такі завдання:

– Зниження витрат на навчання і тестування персоналу.

– Забезпечення оперативної доставки навчальних та інформаційних матеріалів користувачам системи.

– Підвищення ефективності професійної підготовки і мотивації співробітників.

– Забезпечення моніторингу та контролю якості професійної підготовки.

– Надання можливості навчання незалежно від місця розташування користувача.

– Комфортне навчання як на стаціонарних комп'ютерах, так і за допомогою портативних мобільних технологій.

Режим роботи онлайн надає можливість користуватися даною системою фахівцям, що працюють у підрозділах, територіально віддалених від офісу.

У системі Collaborator E-Learn приватного підприємства «Міцне здоров'я» розміщуються текстові матеріали, презентації, фільми, тести. Присутній також навчальний контент з інформаційних технологій.

Отже, ми бачимо, що на ринку інформаційних продуктів з'являється програмне забезпечення, що допомагає адміністрації підприємства навчати співробітників, розширювати професійну компетентність.

При таких умовах на перший план виходить задача з формування здатності працівників до самонавчання, самовдосконалення, а в контексті даної статті до

самостійного оволодівання інформаційними технологіями за своєю професією, хоча це одна з головних задач вищої школи.

На думку авторів до вирішення поставленої проблеми потрібно підходити комплексно: більш інтенсивно впроваджувати комп'ютерних технологій у фахові дисципліни протягом навчання, на підприємствах створювати навчальні класи, проводити тренінги, формувати спеціальні підрозділи тренерів, відвідувати навчальні та рекламні заходи за межами підприємства. Необхідно мати хоча б одного фахівця, який міг би стати проміжною ланкою між програмістами та досвідченими фахівцями в галузі діяльності підприємства.

Висновки. Впровадження комп'ютерних технологій у повсякденні процеси підприємств зумовлено поширенням та необхідністю обробки величезних масивів інформації у найкоротші терміни. Такі новації змінюють сучасні методи ведення бізнесу, генерують унікальні конкурентні переваги для підприємств. Вплив сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на діяльність підприємства величезний, оскільки прямо пов'язаний з підвищенням ефективності роботи як кожного окремого фахівця, так і підприємства в цілому.

Разом з тим, впровадження сучасних технологій вимагає від фахівців набуття інформаційної компетентності, відсутність якої може негативно вплинути на розвиток підприємства. У професійній компетентності фахівців особливе та значуще місце займає інформаційна компонента. Тобто від фахівця вимагається здатність використовувати новітнє програмне забезпечення, оперативно та якісно аналізувати данні, бачити тенденції за допомогою сучасних інформаційних технологій. Але не всі фахівці готові сприймати та впроваджувати у свою діяльність нові знання.

Вирішувати цю проблему необхідно як під час навчання у ВНЗ, так і під час професійної діяльності на робочому місці. На підприємствах потрібно розвивати систему безперервного навчання працівників з використанням систем дистанційного навчання та тренерського складу, формувати у працівників навички самоосвіти та самовдосконалення, уміння подолати психологічний бар'єр страху перед невідомим. З інформаційною технологією не можна просто ознайомити. Набуття інформаційної компетенції вимагає сталих навиків та знань, готовності до постійних змін та вдосконалення.

Отже, в сучасних умовах інформаційну компетентність слід включати у структуру професійної компетентності фахівця будь-якого профілю, та постійно її поповнювати протягом усього життя.

Список використаних джерел

1. Dictionary.com [Electronic resource] / Access at: http://dictionary.reference.com/browse/competence.

2. Формування інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті у контексті євро інтеграційних процесів створення інформаційного освітнього простору: Посібник / Під заг. Ред. В.Ю. Биков, О.В.Овчарук. – К.: Атіка, 2014. – 212 с.

3. Лодатко Є.О. Інформаційно-технологічна компетентність як основа підготовки майбутніх інженерів-педагогів до розвитку технічної творчості учнів

/ Є.О. Лодатко // Молодь і ринок. – 2015. – № 7. – С. 13-16. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2015_7_4

4. Миронова О.І. Формування інформаційної компетентності студентів як умова ефективного здійснення інформаційної діяльності / Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2010. № 17 (204).

5. Баловсяк Н.В. Формування інформаційної компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Баловсяк Надія Василівна; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. К., 2006. 334 с.

6. Терлецька, Г. С. Інформаційні технології на ринку послуг: проблеми, зміни, розвиток [Електронний ресурс] / Г. С. Терлецька, О. В. Бабич // Ефективна економіка. — 2014. — № 6. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3123

7. Ладиченко, К. І. Сучасні тенденції розвитку світового ринку інформаційно-комунікаційних послуг [Електронний ресурс] / К. І. Ладиченко, В. В. Тронько // Ефективна економіка. — 2015. — № 2. — Режим доступу: \www/URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3830 3.

8. Морозова, Т. Ю. ІКТ-ринок як чинник оптимізації структури ІКТ-освіти [Текст]: зб. наук. пр. / Т. Ю. Морозова // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. — 2008. — № 3. — С. 195–199.

9. Что такое Qlik Sense? − Qlik Sense - Qlik | Help [Електронний ресурс] . — Режим доступу: https://help.qlik.com/ru-RU/sense/1.1/Content/Introduction.htm.

УДК 316.422:613/614(045)

Гусак Л. П., к.пед.н., доцент
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

МЕТОДИКА ОЦІНКИ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

В статті розглядається методика розрахунку індексу інноваційності системи охорони здоров'я країни як в цілому так і на регіональному рівні, проводиться аналіз значень індексу системи охорони здоров'я України і її регіонів. Зокрема, розраховано індекс інноваційності системи охорони здоров'я Вінницької області, досліджено його динаміку і проаналізовано темп його росту.

Ключові слова: *інноваційність, індекс інноваційності, інноваційний розвиток системи охорони здоров'я, субіндекс показника, референтні точки.*

The article deals with the methodology for calculating the national healthcare innovation index at the state and regional levels. The data points of the healthcare system`s index of Ukraine and its regions are performed and reviewed in this research. Besides, the healthcare innovation index of Vinnytsia region, its ranking and growth dynamics have been calculated and analyzed.

Key words: *innovation, index of innovation, innovative development of health care system, subindex indicator, reference points.*

В статье рассматривается методика расчета индекса инновационности системы здравоохранения страны как в целом, так и на региональном уровне, проводится анализ значений индекса системы здравоохранения Украины и ее регионов. В частности, рассчитан индекс инновационности системы здравоохранения Винницкой области, исследовано его динамику и проанализировано темп его роста.

Ключевые слова: *инновационность, индекс инновационности, инновационное развитие системы здравоохранения, субиндекс показателя, референтные точки.*

Вступ. На сучасному етапі розвитку економіки важливою є роль інновацій в усіх сферах людської діяльності. Основною є соціальна сфера, яка безпосередньо визначає стиль і рівень життя людей, а також добробут і споживання.

Охорона здоров'я є однією з найбільш важливих галузей соціальної сфери, тому що допомагає підтримувати людський капітал в працездатному стані та зберігати людські ресурси. Стан охорони здоров'я в ряді регіонів залишає бажати кращого. Тому вивчення питань використання ІКТ в охороні здоров'я, її модернізації та оцінці рівня інноваційного розвитку є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень. Зрозумілий інтерес науковців до питання інноваційного розвитку закладів охорони здоров'я та реформування системи охорони здоров'я. Огляд наукових праць свідчить про те, що це питання досліджувалось досить широко, зокрема, його вивчали М. Авксєнтьєв, Л. Бакрош, А. Банин, Е. Биргер, М. Борисенко, Ю. Вороненко, З. Гладун, Ю. Гришан, П. Клименко, А. Козеркевич, В. Куценко, В. Лехан, Н. Матинян, А. Мокрицька, І. Немець, А. Ница, Л. Пиріг, В. Пономаренко, Т. Попченко, В. Присенко, І. Рожкова, Н. Семенченко та багато інших. Також вказані питання розроблялись і іноземними дослідниками, зокрема, Carey D. та Patrick Lenain.

Методика досліджень. Однак, як свідчить аналіз літератури, питання про методику розрахунку індексу інноваційності системи охорони здоров'я майже не розглядалось.

Постановка завдання. Мета данної статті - здійснити розрахунки та проаналізувати значення індексу інноваційності системи охорони здоров'я України на загальному і регіональному рівнях.

Результати досліджень. Для оцінки рівня інноваційного розвитку охорони здоров'я розглянемо методологію розрахунку індексу інноваційності, який є одним з показників, що характеризують рівень розвитку економіки.

Досліджуючи інноваційність охорони здоров'я, можна виділити три групи показників: фінансування, інвестиції, матеріально-технічна база; система підготовки та підвищення кваліфікації кадрів; показники здоров'я населення.

Отже, ефективна система охорони здоров'я повинна не лише запобігати появі захворювань і приділяти велику увагу їх профілактиці, а також пропагувати здоровий спосіб життя та спорт.

Таким чином, для оцінки інноваційності охорони здоров'я доцільно використовувати такі показники: витрати на охорону здоров'я (частка в ВВП); частка сучасного, технологічно нового медичного обладнання в загальному обсязі обладнання; рівень інтернетизації охорони здоров'я; чисельність дослідників, зайнятих в охороні здоров'я; число виданих патентів на винаходи в галузі охорони здоров'я; використання нових методів лікування і діагностики

(частка нових методів в загальному обсязі); очікувана тривалість життя при народженні; захворюваність на 100000 осіб населення; чисельність осіб, які займалися в фізкультурно-оздоровчих клубах, секціях і групах.

З огляду на методологію ведення статистичної бази України в області охорони здоров'я, в даний час існує можливість підрахувати тільки показник інноваційності без урахування показників використовування нових методів лікування і діагностики, частки сучасного медичного обладнання в загальному обсязі і числа виданих патентів на винаходи в області охорони здоров'я.

Індекс інноваційності охорони здоров'я розраховувався за формулою:

$$I = \frac{(В + Н + О + Д + Ф - З)}{6},$$

де: *В* – субіндекс частки витрат на охорони здоров'я у ВВП; *Н* – субіндекс інтернетизації; *О* – субіндекс очікуваної тривалості життя при народженні; *Д* – субіндекс чисельності дослідників, зайнятих в охороні здоров'я; *Ф* – субіндекс осіб, які займалися в фізкультурно-оздоровчих клубах, секціях та групах; *З* – субіндекс захворюваності населення.

Відповідно до формули додаються чинники, що позитивно впливають на рівень здоров'я населення, і віднімаються – негативні, знижуючи загальний рівень індексу.

Для розрахунку субіндексів необхідно визначити референтні точки (таблиця 1).

Таблиця 1.

Референтні точки за показниками інноваційного розвитку системи охорони здоров'я

Показники	Референтні точки	
	max	**min**
Витрати на охорону здоров'я, у % від ВВП (значення Нідерландів за 2012 рік)	12,7	0
Рівень інтернетизації установ охорони здоров'я (відсоток від числа обстежених організацій, що використовують Інтернет)	87	0
Очікувана тривалість життя при народженні, років (показник Японії в 2012 році)	83,5	0
Чисельність дослідників, зайнятих в охороні здоров'я (% від загальної зайнятості в охороні здоров'я)	0,32	0
Чисельність осіб, які займалися в фізкультурно-оздоровчих клубах, секціях та групах, осіб	6380673	0
Захворюваність на 100000 чоловік населення	69002	0

З метою найбільш коректного розрахунку в деяких показниках застосовуються максимальні значення зарубіжних країн. У разі вибору максимуму з динаміки показників України рівень індексу інноваційності галузі буде істотно завищений.

Максимальне значення частки витрат на охорону здоров'я у ВВП, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, досягалося в 2012 році Нідерландами і склало 12,7% [10].

Рівень інтернетизації розраховувався за даними Державної служби статистики України [2]. Показник являє собою частку організацій охорони здоров'я, в яких використовується мережа Інтернет, в числі організацій, що досліджуються.

Показник очікуваної тривалості життя при народженні є, на думку Всесвітньої організації охорони здоров'я, індикатором ефективності роботи системи охорони здоров'я. Максимальне значення індикатора було досягнуто в 2012 році Японією - 83,5 років [5].

Показник чисельності дослідників, зайнятих в охороні здоров'я, характеризує якісний рівень кадрів охорони здоров'я. Фахівці, зайняті в науці, мають більш якісні знання і практичний досвід [6].

Показники для розрахунку субіндексів нормувалися за формулою:

$$Індекс = \frac{П - П_{\min}}{П_{\max} - П_{\min}},$$

де: $П$ – значення показника; $П_{max}$ – максимальне значення; $П_{min}$ – мінімальне значення.

Отриманий індекс інноваційності представлений на рисунку 1.

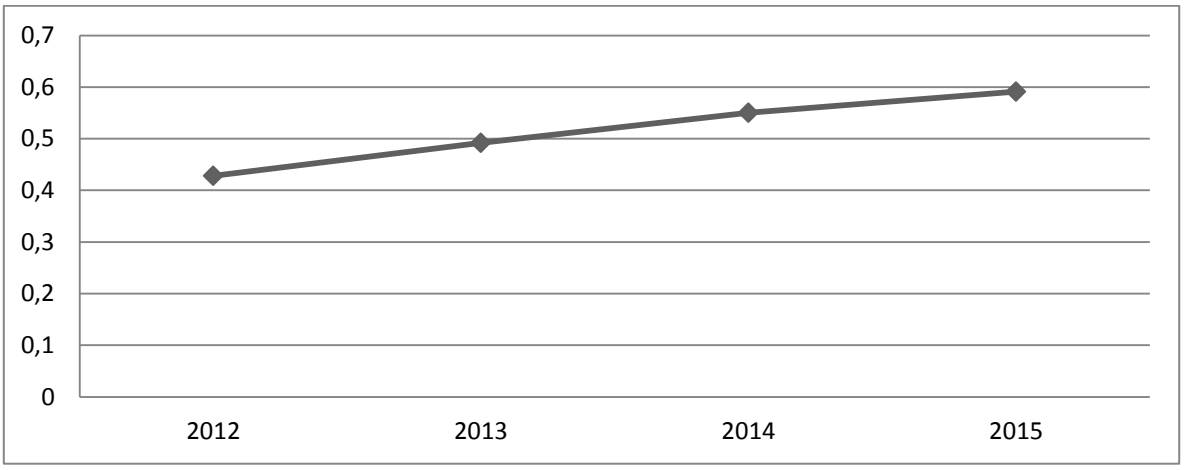

Рис. 1. Динаміка індексу інноваційності системи охорони здоров'я України.

За графіком видно, що значення індексу інноваційності охорони здоров'я України знаходиться на не високому рівні. Найбільшими складовими його показниками є чисельність дослідників, зайнятих в охороні здоров'я і захворюваність населення, найменший з індикаторів - витрати на охорону здоров'я у відсотках до ВВП.

За 2012-2015 роки спостерігається збільшення індексу інноваційності охорони здоров'я України в основному за рахунок зростання використання установами мережі Інтернет і чисельності населення, що займалися в фізкультурно-оздоровчих клубах, секціях і групах. Субіндекс очікуваної тривалості життя збільшиться незначно, всього на 0,003 за період, що аналізується (таблиця 2).

Таблиця 2.

Динаміка індексу інноваційності системи охорони здоров'я України

Роки	Витрати на охорону з здоров'я, (% від ВВП)	Рівень інтернетизації установ охорони здоров'я (% від числа обстежених організацій, що використовують Інтернет)	Очікувана тривалість життя при народженні (років)	Чисельність дослідників, зайнятих в охороні здоров'я (% від загальної зайнятості в охороні здоров'я)	Захворюваність на 100000 чоловік населення	Чисельність осіб, які займалися в фізкультурно-оздоровчих клубах, секціях та групах, осіб	Індекс інноваційності системи охорони здоров'я України
2012	0,591	0,502	0,852	0,947	1,000	0,673	0,428
2013	0,598	0,731	0,854	0,959	0,992	0,799	0,492
2014	0,583	0,893	0,854	0,988	0,910	0,891	0,550
2015	0,614	0,996	0,855	0,993	0,910	0,998	0,591

В сучасних умовах неможливо підрахувати інноваційність регіонів України за вищевказаними показниками. У зв'язку з реалізацією в суб'єктах країни Програм модернізації охорони здоров'я можна виділити наступні показники, що характеризують рівень інноваційного розвитку регіональних систем охорони здоров'я: очікувана тривалість життя при народженні, років; чисельність займалися в фізкультурно-оздоровчих клубах, секціях і групах, осіб; задоволеність населення медичною допомогою, %; забезпеченість лікувально-профілактичних установ (далі – ЛПЗ) лікарями, %; кількість будівель ЛПЗ, які пройшли капітальний ремонт, з числа тих, які його потребують, %; кількість пацієнтів, у яких ведуться електронні медичні картки, %; кількість ЛПЗ, що використовують електронний документообіг при обміні медичною інформацією, від загальної кількості ЛПЗ, %; захворюваність населення (кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань, тис.); дитяча смертність, на 1 тис. народжених живими; смертність населення в працездатному віці, на 1000 чоловік населення.

Таким чином, зазначені показники відображають рівень здоров'я населення, матеріально-технічної бази і негативні тенденції в суспільстві.

Дані представлені по регіонах України, які опубліковані у відкритому доступі в мережі Інтернет Програми інформатизації галузі охорони здоров'я, Програм модернізації охорони здоров'я.

Розрахунок індексу проводиться за тією ж формулою, з перетворенням згідно кількості доданків, а також з урахуванням негативних факторів. В даному випадку такими факторами є захворюваність населення, дитяча смертність і смертність населення в працездатному віці.

Визначимо для розрахунку референтні точки (таблиця 3).

Таблиця 3.

Референтні точки для визначення індексу інноваційності охорони здоров'я за показниками регіональних програм модернізації

Показники	Референтні точки	
	max	min
Очікувана тривалість життя при народженні, років (показник Японії в 2012 році)	83,5	0
Чисельність осіб, які займалися в фізкультурно-оздоровчих клубах, секціях та групах, осіб	336591	0
Задоволеність населення медичною допомогою, %	100	0
Забезпеченість ЛПЗ лікарями, %	100	0
Кількість будівель ЛПЗ, які пройшли капітальний ремонт, з числа тих, які його потребують, %	100	0
Кількість пацієнтів, у яких ведуться електронні медичні карти, %	100	0
Кількість ЛПЗ, що використовують електронний документообіг при обміні медичною інформацією, від загальної кількості ЛПЗ, %	100	0
Захворюваність населення (кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань, тис.)	31162	0
Дитяча смертність, на 1 тис. народжених живими	16,7	0
Смертність населення в працездатному віці, на 1000 чоловік населення	19,2	0

Отримані результати індексів за 2012-2015 роки представлені в таблиці 4.

Таблиця 4.

Індекс інноваційності системи охорони здоров'я регіонів України

Назва регіону	2012	2013	2014	2015
Вінницька	0,242	0,388	0,440	0,463
Волинська	0,196	0,317	0,353	0,395
Дніпропетровська	0,222	0,249	0,251	0,348
Донецька	0,271	0,286	0,295	0,301
Житомирська	0,260	0,284	0,295	0,300
Закарпатська	0,165	0,295	0,316	0,417
Запорізька	0,261	0,397	0,439	0,491
Івано-Франківська	0,364	0,410	0,475	0,507
Київська	0,241	0,372	0,428	0,451
Кіровоградська	0,194	0,219	0,258	0,304
Луганська	0,164	0,198	0,229	0,281
Львівська	0,277	0,398	0,416	0,441
Миколаївська	0,206	0,224	0,347	0,399
Одеська	0,199	0,285	0,350	0,395
Полтавська	0,148	0,278	0,350	0,386
Рівненська	0,204	0,218	0,289	0,319
Сумська	0,199	0,224	0,325	0,378
Тернопільська	0,231	0,369	0,458	0,476
Харківська	0,196	0,217	0,353	0,395
Херсонська	0,222	0,234	0,351	0,384
Хмельницька	0,271	0,286	0,295	0,301
Черкаська	0,160	0,184	0,245	0,300
Чернівецька	0,165	0,195	0,276	0,317
Чернігівська	0,161	0,202	0,239	0,291
м. Київ	0,491	0,506	0,561	0,593

Найбільший темп приросту індексу інноваційності охорони здоров'я в 2015 році в порівнянні з 2012 роком спостерігається в регіонах з найнижчим рівнем інноваційності системи охорони здоров'я, таких як Миколаївська, Полтавська, Чернігівська, Чернівецька області і т.д. В Полтавській області індекс в 2015 році порівняно з 2012 роком зріс 260%, а м. Київ – на 121%. Такий низький приріст пов'язаний з тим, що Київська система охорони здоров'я знаходиться на одному з найвищих рівнів в Україні.

В цілому рівень інноваційності охорони здоров'я регіонів низький. В 2015 році найвище значення склало 0,597 в м. Київ, а найнижче в Луганській області - 0,281. В цілому велика частина регіонів має значення вище 0,2.

У 2015 році за рівнем інноваційності охорони здоров'я Вінницька область займає 4 місце зі значенням індексу 0,463. Темп приросту в 2015 році в порівнянні з 2012 роком склав 191%.

Динаміка індексу інноваційності охорони здоров'я Вінницької області і темпи зростання представлені на рисунку 2 і в таблиці 5.

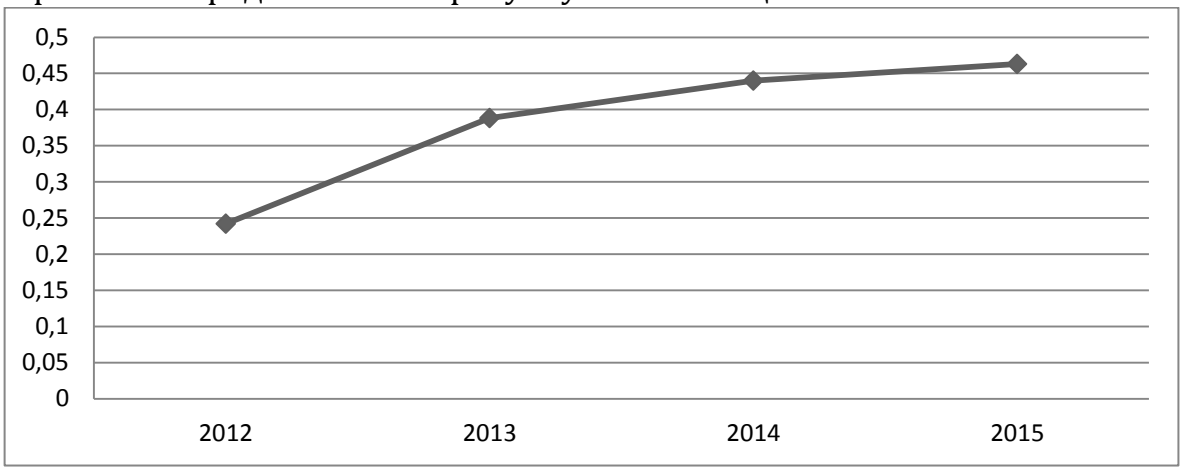

Рис. 2. Динаміка індексу інноваційності системи охорони здоров'я Вінницької області

Таблиця 5.

Темп росту індексу інноваційності системи охорони здоров'я Вінницької області

Показник	2012	2013	2014	2015
Значення індексу	0,242	0,388	0,440	0,463
Темп росту, %	-	160,3	113,4	105,2

Індекс інноваційності охорони здоров'я Вінницької області буде рости в переважній мірі за рахунок збільшення частки ЛПЗ, що пройшли капітальний ремонт, ведення електронних карток пацієнтів, популяризації автоматизованого запису на прийом до лікаря, використання в ЛПЗ електронного документообігу і зниження смертності населення в працездатному віці. Субіндекс дитячої смертності збільшиться у зв'язку з переходом на стандарти Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній день рівень інноваційного розвитку охорони здоров'я регіонів України знаходиться на низькому рівні. З

огляду на можливості регіональних програм модернізації при умові їх успішної реалізації, створюються передумови для збільшення рівня інноваційності систем охорони здоров'я суб'єктів України. Інноваційність зросте за рахунок введення інформаційних технологій: автоматизованого запису на прийом до лікаря, використання електронного документообігу і ведення електронних медичних карт пацієнтів. Також буде проведено капітальний ремонт будівель ЛПЗ, які їх потребують і оснащення їх сучасним обладнанням.

Список використаних джерел

1. Головне управління статистики у Вінницькій області: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]: Режим доступу : http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/4687-2010-11-12-10-48-01.html

2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

3. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2015 році: Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]: Державна служба статистики України. – Київ, 2016. – 92 с.: Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publzdorov_u.htm

4. Збірник «Україна спортивна - 2015» [Електронний ресурс]: Режим доступу : http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/26806

5. Мировая статистика здравоохранения 2014 г.: значительный рост продолжительности жизни [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2014/world-health-statistics-2014/ru/

6. Національна академія медичних наук України [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.amnu.gov.ua/index.php#

7. Національні рахунки охорони здоров'я (НРОЗ) України: Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]: Державна служба статистики України. – Київ, 2017.: Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/ 15/Arch_nroz_bl.htm

8. Охорона здоров'я Вінниччини [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://vinobliacms.vn.ua/statistic/charts_2012-2016

9. Центр медичної статистики МОЗ України [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://medstat.gov.ua/ukr/statreports.html

10. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарну епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2015. / За ред. Шафранського В.В.; МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – Київ, 2016. - 452 с. - Режим доступу: http://www.uiph.kiev.ua/dawnload/Vidavnictvo/Shchorichna%20dopovid/Щорічна%20доповідь.2016.pdf

УДК 658.14:339.3

Жуковська В. М., к.е.н., докторант
Київський національний торговельно-економічний університет

ОЦІНКА ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ПІДПРИЄМСТВ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

У статті проаналізовано фінансові результати у розрізі великих, середніх та малих підприємств галузі торгівлі. Виявлено об'єктивні та суб'єктивні чинники збитковості підприємств торгівлі та визначено шляхи підвищення їх ефективності

***Ключові слова**: рентабельність, прибуток, збиток ,підприємство торгівлі,*

The financial results in the context of large, medium and small enterprises of trade are analyzed in the article. Objective and subjective factors affecting the loss of trading enterprises are identified. The ways of increasing efficiency are determined

***Key words**: profitability, trade, profitability, profit, loss, trade company*

В статье проанализированы финансовые результаты в разрезе крупных, средних и малых предприятий торговли. Выявлены объективные и субъективные факторы убыточности предприятий торговки, предложены пути повышения их эффективности

***Ключевые слова:** рентабельность, прибыль, убуток, предприятие торговли*

Вступ. Оцінка прибутковості підприємства є складовим елементом комплексної діагностики будь-якого підприємства, що дає змогу оцінити результати і ефективність компанії, визначити поточний стан розвитку показників рентабельності, виявити можливі фінансові обмеження та джерела підвищення фінансової результативності. Адже прибуток підприємства є джерелом виробничого і соціального розвитку трудового колективу, джерелом інноваційного інвестування у прогресивні технології торговельного бізнесу. Водночас політика державного регулювання повинна сприяти фінансовій результативності підприємств внутрішньої торгівлі, адже це вагома частка податкових платежів, які акумулюються в державному бюджеті та майже чверть активно зайнятого населення. Тому оцінка, виявлення тенденцій та чинників фінансової результативності підприємств є перманентним процесом аналітики галузі торгівлі, що й обумовило актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Для виявлення стану ефективності діяльності підприємств внутрішньої торгівлі використовуються показники рентабельності. проблематика підвищення ефективності діяльності підприємств внутрішньої торгівлі знайшла своє відображення у монографічних працях вчених-економістів А.Мазаракі, І. Бланка, В.Лагутіна,Г. Ситник, І. Височин, І. Маркіної та ін. [1-5], де висвітлено методологічні основи фінансового планування; методичні підходи до прийняття фінансових рішень на підприємстві торгівлі. Є.Масленнікова та О.Побережець присвятили розробці пропозицій щодо вдосконалення податкового планування [5, с. 512-518]. Г.П'ятницька та В. Жуковська акцентували увагу на глобальних чинниках соціально-економічного впливу на результативність підприємств внутрішньої

торгівлі [1, с. 790-828; 4, с.110-117]; Н. Верхоглядова розглядала рентабельність як один з основних показників ефективності діяльності підприємства, що характеризує інтенсивність його роботи [6, с. 316]. Враховуючи вищезазначене, у даній статті проведемо ретроспективний аналіз рентабельності товарообороту, витрат на оплату праці підприємств торгівлі у розрізі за їх розмірами (великі, середні, малі) та визначимо тенденційність ефективності результатів діяльності протягом 2010-2016 р.р. Стаття є продовженням низки публікацій автора щодо виявлення соціально-економічних важелів розвитку підприємств торгівлі [4, с.264-270; 5;7].

Методика досліджень. Методологічною і теоретичною базою дослідження слугували монографічні видання присвячені аналізу ефективності діяльності підприємств торгівлі, а також методи економіко-статистичного та системного аналізу, логіки, синтезу та індукції, графічний метод візуалізації трендів фінансової результативності.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз рентабельності великих, середніх та малих підприємств внутрішньої торгівлі, виявлення чинників їх збитковості та формулювання пропозицій щодо підвищення їх прибутковості.

Результати досліджень. згідно даних Державної служби статистики[8] в Україні на початок 2017 р. налічувалось 306 тисяч підприємств внутрішньої торгівлі, в тому числі на частку великих за розміром підприємств припадало 30% від загальної їх кількості. Аналітичний огляд загальної кількості підприємств протягом 2010-2016 р.р. свідчить про тенденцію їх скорочення майже 19% у порівнянні з 2010р. де їх налічувалось 378 тисяч (без урахування ^{1241,1}). Головними чинниками скорочення загальної кількості підприємств вважаються [1,4,7] такі як: а)лібералізація процесів відкриття та закриття підприємств, що дозволила суб'єктам господарювання закрити непрацюючі підприємства, що перестали працювати після світової фінансової кризи 2008 року; б) процеси поглинання і злиття - це характерна тенденція у секторі торгівлі для отримання підприємствами (торговельних мереж) конкурентних переваг; в) політичні потрясіння 2013 року, анексія Криму, війна на Донбасі суттєво вплинули на скорочення підприємств, зменшення на третину робочих місць(у 2013 р на підприємствах працювало 1156,1 тис. осіб); г) падіння курсу гривні в 2014 р. що призвело спаду ділової активності, закриття багатьох видів бізнесу; до зниження споживчих настроїв населення та їх купівельної спроможності тощо.

Показниками ефективної діяльності є показники рентабельності, що відображають наскільки діяльність підприємства є прибутковою в усіх аспектах його діяльності та величини доходу (товарообороту). Так, обсяг товарообороту підприємств торгівлі після падіння у 2013-2014р.р. лише з 2015 року мав тенденцію до зростання: з 4170 млрд. грн. у 2014 р. до 6237 млрд. грн. у 2016р. Відповідно рівень рентабельності товарообороту підприємств торгівлі протягом 2013-2015 р.р. був від'ємним, оскільки фінансовий результат до оподаткування показав збиток (рис.1.).

Втім у 2012р. та 2016 р. рівень рентабельності мав позитивні значення: на кожні 10 грн. товарообороту підприємства торгівлі у 2016 р. припадало всього 3

коп. прибутку, натомість у порівнянні з 2015 р. спостерігається 41 коп. збитку та 79 коп.- у 2014р. Хоча, не можна не враховувати тіньовий сектор торгівлі, який відіграє фінансову роль (до 24%) у зниженні прибутковості галузі торгівлі.

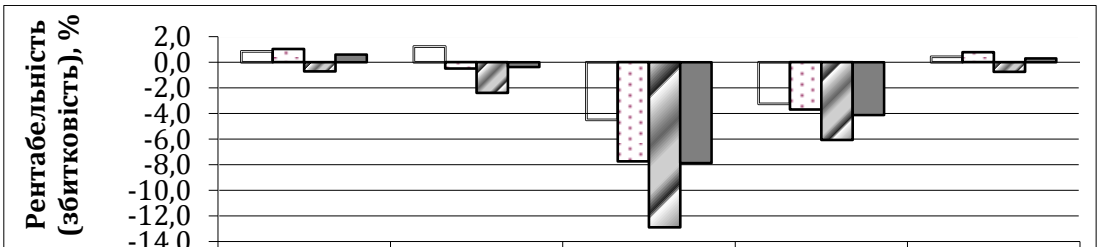

	2012	2013	2014	2015	2016
великі	0,9	1,2	-4,5	-3,3	0,4
середні	1,0	-0,5	-7,7	-3,7	0,8
малі	-0,7	-2,4	-12,9	-6,1	-0,8
Всього	0,6	-0,4	-7,9	-4,1	0,3

Рис. 1. Динаміка рівня рентабельності товарообороту підприємств за ВЕД «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів»

Джерело: розраховано автором за даними [8].

Результати нашого аналітичного дослідження фінансових результатів підприємств торгівлі протягом 2010 – 2016 р.р. виявили наступне (рис.2). 1) по-перше, сукупний фінансовий результат підприємств торгівлі за 7 років від'ємний, і складає -161 млрд. грн. При цьому основна частка збитків отримана в 2014р. становила 128 млрд. грн.. а у 2015 р. – 80 млрд. грн. відповідно; 2) по-друге, частка прибуткових підприємств в сукупному їх обсязі зросла з 63% в 2010 році до 76% у 2016 році; 3) розмір збитків, що отримує в середньому одне збиткове підприємство, значно вищі за прибутків, що отримує одне прибуткове підприємство. Так у 2015 році 1% прибуткових підприємств отримав 748 млн. грн. прибутків, а 1% збиткових підприємств отримав 5751 млн. грн. збитків (у 2016 році 982 млн грн прибутків і 2774 млн. грн збитків відповідно).

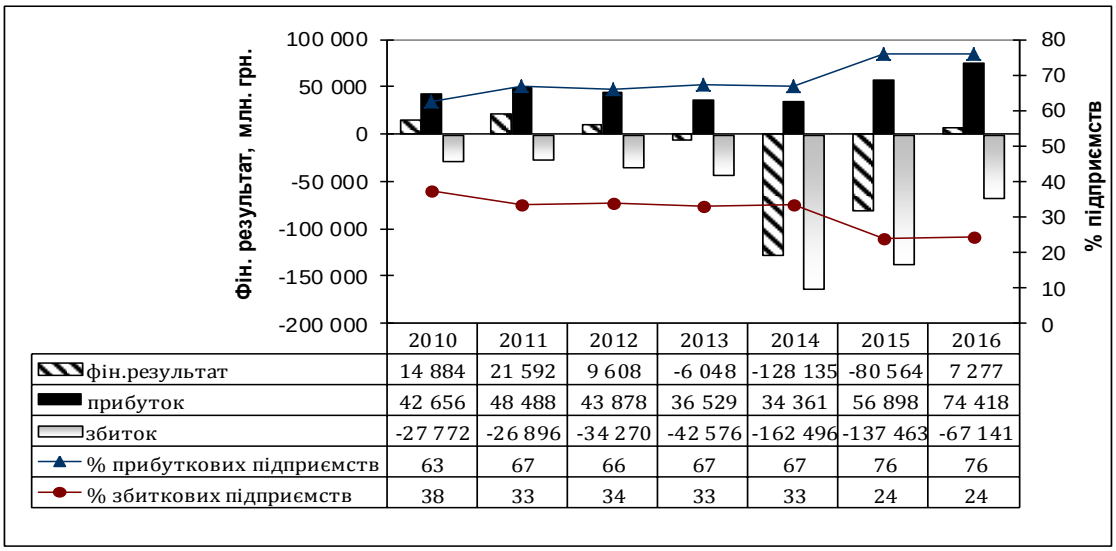

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
фін.результат	14 884	21 592	9 608	-6 048	-128 135	-80 564	7 277
прибуток	42 656	48 488	43 878	36 529	34 361	56 898	74 418
збиток	-27 772	-26 896	-34 270	-42 576	-162 496	-137 463	-67 141
% прибуткових підприємств	63	67	66	67	67	76	76
% збиткових підприємств	38	33	34	33	33	24	24

Рис. 2. Динаміка фінансових результатів до оподаткування підприємств торгівлі за ВЕД «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів».

Джерело: побудовано за даними [8].

Збитковість підприємства протягом тривалого часу веде до втрати обігових коштів, нарощування боргів та банкрутства. Однак аналіз динаміки фінансових результатів прибуткових підприємств торгівлі, показує зростання прибутків протягом 2015 - 2016 р.р. порівняно з 2012-2014 роками (рис. 3).

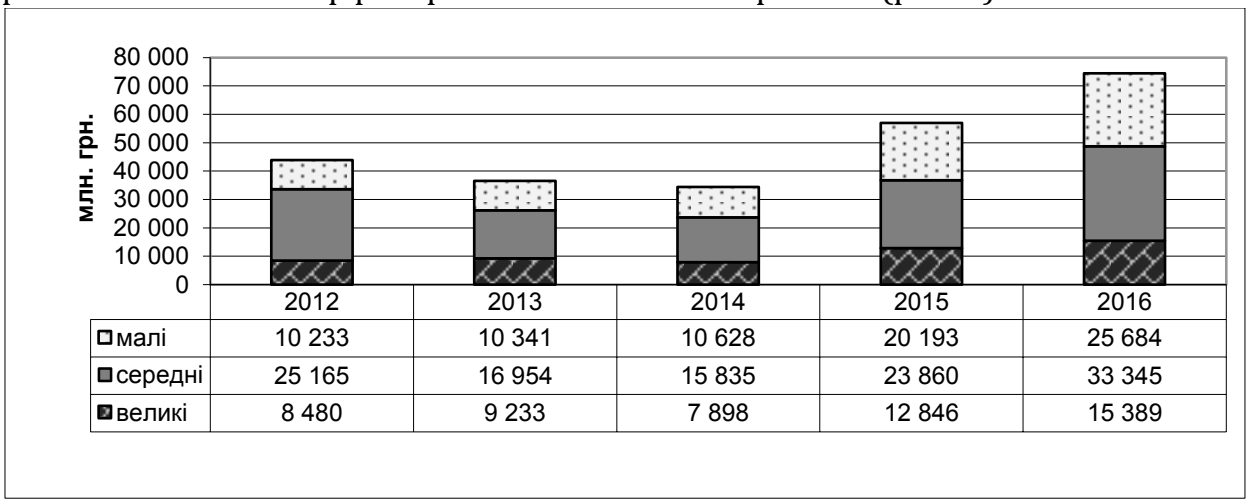

	2012	2013	2014	2015	2016
малі	10 233	10 341	10 628	20 193	25 684
середні	25 165	16 954	15 835	23 860	33 345
великі	8 480	9 233	7 898	12 846	15 389

Рис. 3. Фінансові результати прибуткових великих, середніх та малих підприємств внутрішньої торгівлі, млн.грн.

Джерело: побудовано за даними [8].

Серед підприємств, що відносяться до великих (кількість працівників понад 250 осіб, дохід понад 50 млн. євро), сукупний фінансовий результат за 7 років від'ємний і складає 16, 6 млрд. грн. або 10% від суми збитків усіх підприємств галузі. Статистичні дані підтверджують стрімке збільшення кількості (на 23) збиткових підприємств внутрішньої торгівлі у 2014р. (рис. 4). Їх кількісне значення майже дорівнювала кількості прибуткових. Тому обсяг отриманих збитків великих підприємств у 2014 році в 4 рази перевищив обсяги прибутків прибуткових великих підприємств.

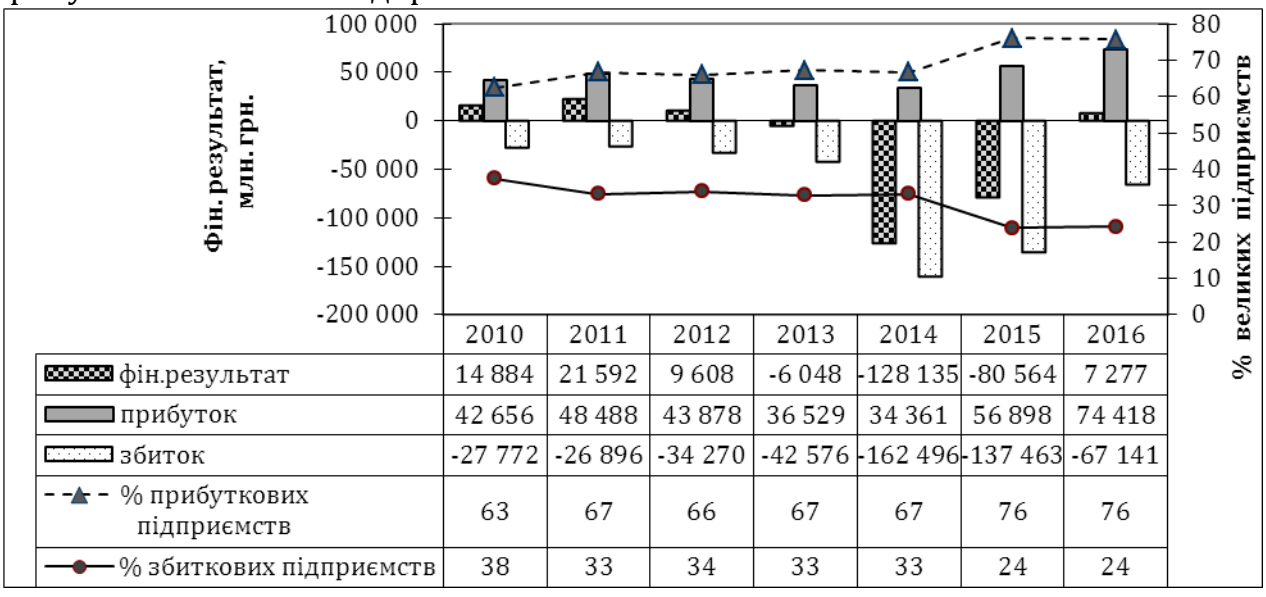

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
фін.результат	14 884	21 592	9 608	-6 048	-128 135	-80 564	7 277
прибуток	42 656	48 488	43 878	36 529	34 361	56 898	74 418
збиток	-27 772	-26 896	-34 270	-42 576	-162 496	-137 463	-67 141
% прибуткових підприємств	63	67	66	67	67	76	76
% збиткових підприємств	38	33	34	33	33	24	24

Рис. 4. Динаміка фінансових результатів до оподаткування великих підприємств торгівлі.

Джерело: побудовано за даними [8].

Високий рівень збитковості підприємств України за ВЕД «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» у цілому та підприємств торгівлі зокрема, не є природнім, оскільки основною метою створення і діяльності підприємства є отримання прибутку. Втім сукупний фінансовий результат середніх і малих підприємств за 7 років також був від'ємним (рис. 5).

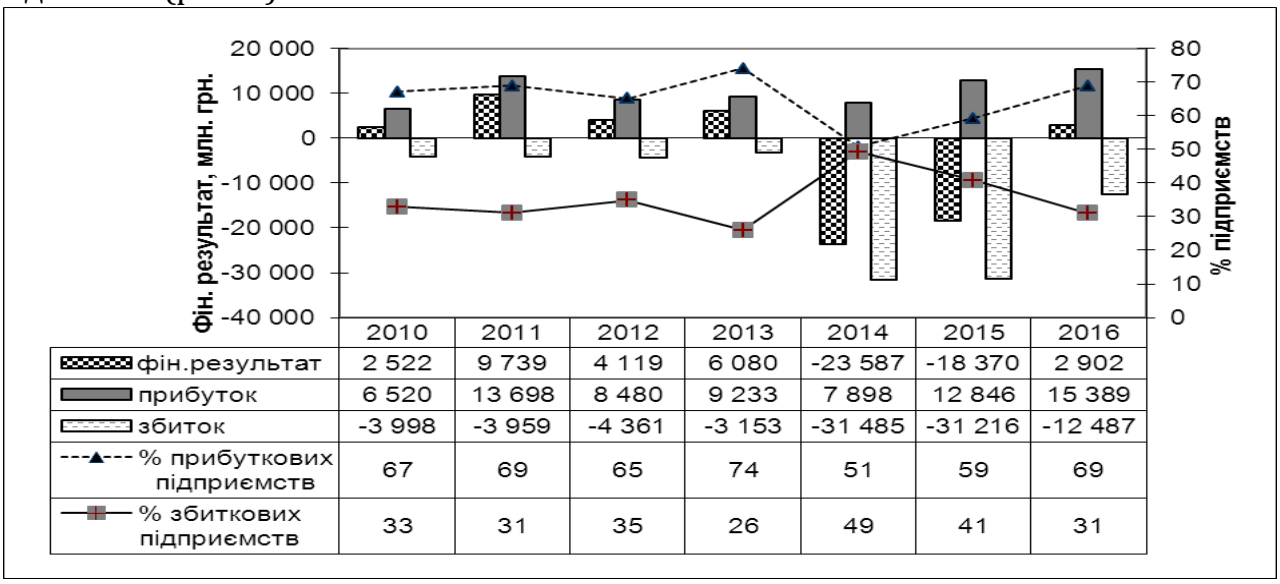

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
фін.результат	2 522	9 739	4 119	6 080	-23 587	-18 370	2 902
прибуток	6 520	13 698	8 480	9 233	7 898	12 846	15 389
збиток	-3 998	-3 959	-4 361	-3 153	-31 485	-31 216	-12 487
% прибуткових підприємств	67	69	65	74	51	59	69
% збиткових підприємств	33	31	35	26	49	41	31

Рис. 5. Динаміка фінансових результатів до оподаткування середніх підприємств торгівлі

Джерело: побудовано за даними [8].

Для середніх збиткових підприємств, що показали збиток - він склав 50,4 млрд. грн. або 31% від суми збитків усіх підприємств галузі торгівлі. З 2014 р. спостерігалось зростання на 10% кількості збиткових підприємств до 40% у порівнянні з 2013 р.

Сукупний фінансовий результат протягом 2010-2016 р.р. (рис. 6) малих підприємств (кількість працівників до 50 осіб, дохід до 10 млн. євро) був від'ємний і становив 94 млрд. грн. або 58% від суми збитків усіх підприємств галузі за сім років. При цьому обсяги отриманих збитків збиткових малих підприємств щорічно перевищували обсяги прибутків прибуткових малих підприємств.

Аналіз ефективності витрат на оплату праці у 2016 р. підприємств за ВЕД «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» (рис. 7), свідчить про незначне покращання їх рівня рентабельності (за виключенням малих підприємств.) В середньому на кожну гривню, витрачену на оплату праці підприємствами припадало майже 13 копійок прибутку, що є досить низьким показником у цілому для галузі торгівлі.

Тенденції збитковості підприємств торгівлі мають ряд суб'єктивних та об'єктивних причин. Суб'єктивними, тобто що залежать від рішень керівництва підприємства, причинами збитковості є наступні:

1. Значні обсяги діяльності підприємств знаходяться в тіні і не відображаються у фінансовій звітності. Поширеною є практика завищення

витрат, неповне відображення всіх доходів, що негативно впливає на фінансовий результат;

2. Значна частина діяльності великих підприємств торгівлі (торговельних мереж) проходить через офшори, де осідає частина прибутків, при цьому витрати лишаються в Україні. Таким чином, цілком успішне підприємство за бухгалтерським обліком виглядає збитковим;

3. В Україні не розвинений ринок цінних паперів, а тому у власників та керівників крупних торгівельних підприємств відсутня мотивації до збільшення легальної прибутковості, оскільки доступ до ринку дешевих капіталів (кредитів) все одно закритий;

4. Відсутність судової реформи і практика «кришування» бізнесу стимулюють підприємства до приховування реальних доходів та прибутків.

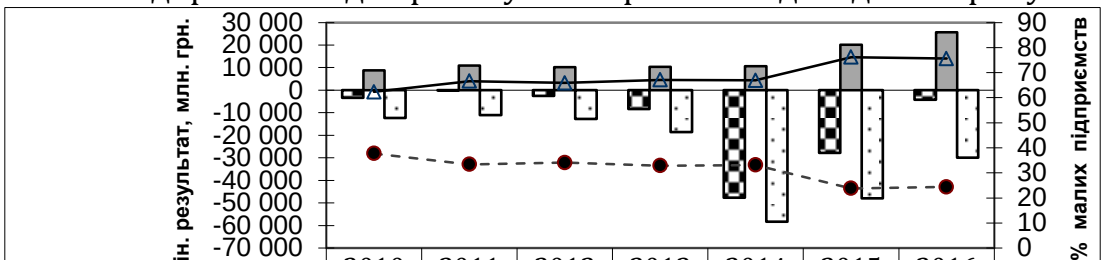

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
фін.результат	-3 470	-193	-2 581	-8 334	-47 690	-27 784	-4 321
прибуток	8 837	10 919	10 233	10 341	10 628	20 193	25 684
збиток	-12 307	-11 112	-12 813	-18 675	-58 318	-47 977	-30 005
% прибуткових підприємств	62	67	66	67	67	76	76
% збиткових підприємств	38	33	34	33	33	24	24

Рис. 6. Динаміка фінансових результатів до оподаткування малих підприємств торгівлі.

Джерело: побудовано за даними [8].

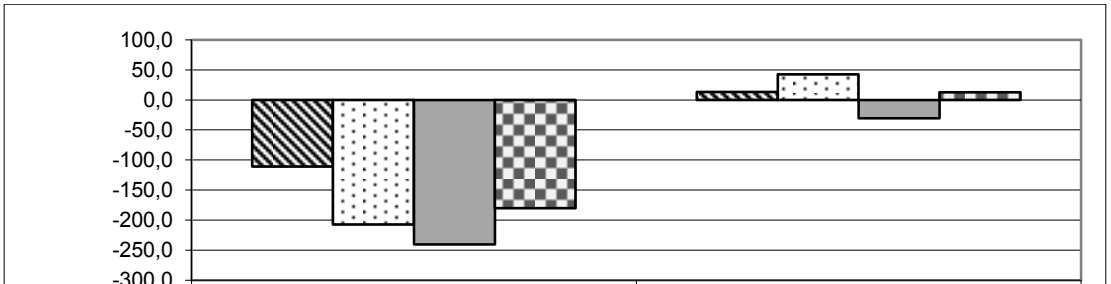

	2015	2016
великі	-110,9	13,2
середні	-207,6	42,3
малі	-240,7	-30,4
Всього	-180,3	12,8

Рис. 7. Динаміка рівня рентабельності витрат на оплату праці підприємств торгівлі.

Джерело: розраховано автором за даними [8].

В Україні діє мораторій на перевірки бізнесу. В країнах з динамічно зростаючою економікою такі заходи в комплексі зі зниженнями ставок оподаткування ведуть до зростання економіки та збільшення податкових надходжень (крива Лаффера). Водночас податкова лібералізація в Україні може призвести до позитивних результатів лише в комплексі із заходами по боротьбі із корупцією, захистом прав власності (судова реформа), заходами, спрямованими на зниження кредитних ставок, поліпшення інноваційного клімату для підприємств.

До об'єктивних, тобто які не залежать від рішень керівництва підприємств, необхідно виділити наступні чинники[4,5]: 1) падіння курсу гривні в три рази у 2014 році призвело до втрат активів та доходів підприємств, що призвело до збитковості; 2) банкрутство майже половини банків у 2014-2016 роках призвело до втрат грошових коштів підприємств торгівлі, що були клієнтами цих банків; 3) торговельні війни з Росією та вимушена переорієнтація на інші ринки збуту обумовило збільшення витрат підприємств торгівлі та подекуди вихід з ринку; 4) корупційна складова: відсутність цивілізованої судової системи збільшує витрати підприємств, через що зростають ціни, знижуються споживчі настрої.

Збитковість підприємств торгівлі гальмує інноваційний розвиток галузі, підприємства втрачають активи, збільшуючи заборгованість перед банками та постачальниками, втрачаючи ринки збуту. Виважена стратегія управління фінансовим потенціалом підприємства та ефективний соціальний діалог на різних рівнях управління, сприятиме виявленню резервів росту рентабельності та стійкості підприємств.

Висновки. Таким чином, протягом 2010-2016 рр. підприємства України демонстрували низький рівень ефективності господарської діяльності, а отримані фінансові результати не дозволяли здійснювати поповнення власного капіталу за рахунок реінвестування прибутку в обсягах необхідних для відновлення фінансової стійкості, посилення поточної та перспективної платоспроможності, покращення якості майнового стану. Резервами підвищення абсолютної суми прибутку є оптимізація витрат на збут товарів, жорстка логістика операційних процесів, політика інвестування у соціальний та інноваційний потенціали цифрового розвитку підприємства..

Список використаних джерел

1. Внутрішня торгівля: монографія / А.А. Мазаракі, В.Д. Лагутін, А.Г. Герасименко [та ін.]; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг. - екон. ун-т, 2016. – 864 с.

2. Фінанси торгівлі: монографія / Г.В. Ситник. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 672 с.

3. Височин І.В. Управління товарооборотом підприємств роздрібної торгівлі : монографія / І.В. Височин. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 544 с.

4. Пятницкая Г.Т.Развитие внутренней торговки: современные трансформации и приоритеты социализации / Пятницкая Г.Т., В.Н Жуковская // Актуальні проблеми економіки – 2015. – №11.– С.106 – 119

5. Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики: [монографія] / за ред. І.А. Маркіної. – Полтава. : Полтава: видавництво «Сімон». ун-т, 2017. - 728 с.

6. Верхоглядова Н.І. Зміст та значення прибутку як головної рушійної сили ринкової економіки / Н.І. Верхоглядова // Економічний простір. – 2010. – № 21. – С. 312–320.

7. Жуковська В.М.Соціальний потенціал розвитку підприємств торгівлі /В.М Жуковська // Вісник Одеського національного університету. Економіка, 2015. – Том 20 Вип. 6. С.88 – 93

8. Державна служба статистики України – [Електронний ресурс] – Режим доступу http://www.ukrstat.gov.ua/

УДК 336.71

Зайцева Л. О., к.е.н.
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

СВІТОВИЙ ДОСВІД В ПОДОЛАННІ КРИЗИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті визначено роль банківської системи для розвитку економіки країни. Розглянуто систему участі центрального банку у здійсненні банківського нагляду в інших країнах. Представлено досвід подолання та заходи, спрямовані на запобігання банкрутству банківської системи.

Ключові слова: *банк, банківська система, банківське регулювання, реструктуризація банків, гарантії по банківським зобов'язанням.*

The article defines the role of the banking system for the development of the country's economy. The system of participation of the central bank in the implementation of banking supervision in other countries is considered. The experience of overcoming and measures aimed at preventing the bankruptcy of the banking system is presented.

Key words*:* bank, banking system, bank regulation, bank restructuring, guarantees under bank obligations.

В статье определена роль банковской системы для развития экономики страны. Рассмотрена система участия центрального банка в осуществлении банковского надзора в других странах. Представлен опыт преодоления и меры, направленные на предотвращение банкротства банковской системы.

Ключевые слова: *банк, банковская система, банковское регулирование, реструктуризация банков, гарантии по банковским обязательствам.*

Вступ. Функціонування ринкової економіки неможливе без ефективної банківської системи, яка забезпечує діяльність грошового ринку, активно обслуговує і впливає на всі економічні та соціальні процеси, які відбуваються в державі, а також виступає важливою складовою інвестиційного процесу. Банківська система будь-якої країни відображає її соціально-економічний устрій, механізми товарно-грошових відносин, соціально-політичний розвиток. Показовим є той факт, що найбільшими банками світу, з точки зору ринкової

капіталізації, є банки США та Великобританії, а також Китаю – країни, яка на сучасному етапі розвитку демонструє найшвидші темпи зростання економіки. Станом банківської системи можна робити висновки про рівень економічного і політичного розвитку самої країни. Так, у розвинених країнах загальні активи банків складають 95–100% ВВП країни [11].

Аналіз останніх досліджень. Серед наукових робіт, в яких досліджуються роль і значення банківської системи для економіки держави, слід виділити дослідження таких науковців, як Золотарьова О. В.,Корецька Н. І., Орлюк О. П., Правдивцев П. А., а теоретичні та прикладні аспекти подолання банківської кризи, представлені в працях вітчизняних науковців – Жежерун Ю. В., Кашпрук Ю. А., Коваленко В. В., Кушнір С. О., Павлюк О. О., Устинова І. П.

Методика досліджень. Банківська система є однією з провідних ланок фінансової системи, від стабільності якої залежить подальший розвиток економіки України, можливість виходу на міжнародні ринки та активної участі у глобалізаційних процесах.

Кризовий стан банківського сектору не лише гальмує розвиток підприємництва, сприяє занепаду виробництва, а й призводять до економічного занепаду країни. Саме тому, необхідно, орієнтуватись на досягнення держав з розвиненою ринковою економікою, вивчати їх досвід антикризових заходів для створення дієвих механізмів упровадження та розробляти ефективні національні антикризові програми.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні ролі банківської системи у економічному розвитку країни та застосуванні досвіду розвинених країн світу в подоланні кризи банківських систем.

Результати досліджень. Банківська система є невід'ємною складовою фінансової системи економіки країни. Через банківську систему діє механізм розподілу фінансових ресурсів та грошових коштів, відбувається їх мобілізація та залучення в економічний обіг. Як елемент фінансової системи, банківський сектор бере участь у реалізації широкого спектру функцій зазначеної системи тому виділяють наступні напрями впливу банківської системи на фінансову сферу:

– створення грошей і регулювання грошової маси, що забезпечується оперативною зміною банками маси грошей в обігу, через збільшення або зменшення її відповідно до зміни попиту на гроші;

– забезпечення механізму об'єднання фінансових ресурсів та їх розподілу між окремими суб'єктами господарювання;

– забезпечення насичення ринку ціновою інформацією, що дозволяє координувати децентралізований процес прийняття рішень в окремих галузях економіки;

– забезпечення безперебійного функціонування платіжних систем, зокрема, шляхом удосконалення способів клірингу та здійснення розрахунків, що сприяють розвитку торгівлі;

– розробка та забезпечення способів управління ризиками;

– забезпечення способів переміщення фінансових ресурсів у часі, через кордони держав та між окремими галузями економіки [4,с. 85].

Необхідність формування банківської системи як особливої структури, що діє в економіці країни, визначається двома основними групами причин:

– перші, що пов’язані з необхідністю здійснення суспільного нагляду і регулювання банківської діяльності, узгодження комерційних інтересів окремих банків із державними та суспільними інтересами – забезпеченням стабільності національної валюти і стабільної роботи банківських установ;

– другі, пов’язані з функціонуванням грошового ринку, забезпеченням збалансованості попиту і пропозиції на грошовому ринку і в кожному його секторі. Для забезпечення цього завдання банки повинні опиратися на значний набір банківських інструментів, щодо відповідності вимогам мобільності. В такому разі при виникненні необхідності установи зможуть заповнити будь-який сектор ринку, яким би вузьким чи невигідним він не був [9].

Стабільність банківської системи має величезне значення для ефективного здійснення грошово-кредитної політики. Так, в Україні банківська система є найбільш потужним сегментом фінансового сектора, на яку припадає 93,7% від загальних активів фінансових установ країни.

Банки складають невід'ємну частину сучасного грошового господарства, їх діяльність тісно пов'язана з потребами відтворення. Вони знаходяться в центрі економічного життя, обслуговують інтереси виробників, пов'язуючи грошовим потоком промисловість і торгівлю, сільське господарство і населення[2].

По суті, банківська система – це серце господарського організму будь-якої країни. Найважливіші функції банків полягають у забезпеченні безперебійного грошового обороту капіталу, у наданні можливостей отримання необхідного фінансування підприємствами державою, приватними особами, а також створенні сприятливих умов для вкладення коштів з метою накопичення заощаджень в національній економіці. У всьому світі банки мають значну владу і вплив, вони розпоряджаються величезним грошовим капіталом, який стікається до них від підприємств і фірм, від торговців і фермерів, від держави і приватних осіб. Серед 100 найбільших банків світу за підсумками 2016 р.: 19 банків Китаю, США – 10, Японія – 9, Великобританія, Франції, Східна Корея, Німеччини – 6, Канада – 5, Італія, Сінгапур – 3[1].

Однак, в сучасних умовах швидкого розвитку банківського сектору у більшості країн світу спостерігається наступна тенденція: значна частка активів всієї банківської системі країни зосереджена в 3–5 найбільших банках країни. Не є виключенням й Україна – три найбільших банки концентрують 48% активів банківської системи [8].

Сучасний стан банківської системи в Україні слід характеризувати, як кризовий, а в період банківської кризи необхідні чіткі нововведення, реформи, заходи щодо регулювання та контролю за банківською системою. Світовій практиці відомі різні методи регулювання, застосування яких сприяло виходу з банківських криз. Міжнародний та вітчизняний досвід свідчить, що по-перше, основні чинники фінансової дестабілізації у період економічних криз зосереджені в банківському секторі. Вразливість фінансової системи пов’язана з депозитно-кредитними операціями, розподілом ризиків та забезпеченням ліквідності; по-друге, банки в сучасних умовах глобалізаційних процесів

виступають основним чинником стабілізаційних заходів, оскільки економічна стабільність банківської діяльності стосується безпосередньо сфери діяльності всіх суб'єктів економіки і тільки стійка банківська система може протистояти кризовим явищам [10].

Виникає потреба знайти підхід для стабілізації банківської системи в кризовий час та надати йому поштовху для розвитку. Безпека і стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів є головною метою банківського нагляду. У світовій практиці немає єдиного підходу до інституційної побудови системи банківського регулювання. Значною мірою вона визначається особливостями соціально-економічного та історичного розвитку країн, характером і традиціями банківської системи, політико-юридичними чинниками. Так, у більшості країн з високим рівнем розвитку економіки з кінця 60-их років XX століття були проведені законодавчо-інституційні реформи. Метою цих реформ було пом'якшення, а то й відміна деяких заборон і обмежень для суб'єктів грошово-кредитного ринку, зокрема тих, що стосувались відкриття банками нових установ, філій, створення холдингів, регулювання відсоткових ставок і тарифів на банківські послуги. У практику було введено нові фінансові інструменти та нові види банківського обслуговування. Характерною рисою розвитку сучасної системи банківського регулювання у розвинених країнах світу є посилення вимог щодо забезпечення прозорості діяльності банків [5].

На сьогодні, з інституційної точки зору, можна виділити три групи країн, відмінних у способах організації побудови наглядових систем, місця і ролі центрального банку в цих системах:

– наглядова діяльність здійснюється лише центральним банком: Україна, Австралія, Ісландія, Іспанія, Ірландія, Італія, Нова Зеландія, Португалія;

– наглядова діяльність здійснюється центральним банком спільно з іншими органами: США – Федеральна резервна система спільно з міністерством фінансів, незалежним агентством і Федеральною корпорацією страхування депозитів; Швейцарія – центральний банк спільно з банківською комісією; Німеччина – Бундесбанк спільно з Федеральною службою кредитного контролю;

– наглядова діяльність здійснюється іншими установами: Данія, Канада, Люксембург, Швеція, Австрія, Фінляндія, Норвегія [6].

Відомо, що фінансова система майже будь-якої країни складається з сектору страхування, банківського та фондового секторів. Вони функціонують з різними ступенями фокусування функцій регулювання та нагляду. Відповідно до цього виділяють три основні моделі банківського регулювання та нагляду: модель «єдиного фінансового органу управління», модель «двох вершин», «секторна» модель.

За моделлю «єдиного фінансового органу управління» регулювання і нагляд за всіма секторами національної фінансової системи, зокрема банківським, сектором страхування та фондовим сектором, здійснюється єдиним наглядовим органом, що несе відповідальність за стійкість фінансової системи країни і забезпечує застосування уніфікованих підходів і механізмів банківського нагляду. Дана модель отримала свій розвиток зокрема в Австрії, Німеччині, Японії, Швеції і Великобританії [3].

Згідно з моделлю «двох вершин» об'єктом регулювання та нагляду одного і того ж органу є два сектори фінансового посередництва (банки і фондові компанії, банки і страхові компанії, фондові і страхові компанії). Дана модель в повному обсязі прийнята в Нідерландах. Вона визначається спробою регулятора досягти, з одного боку, макро- і мікропруденційної стабільності, а з іншого – захистити права інвесторів незалежно від виду їх діяльності [3].

Модель нагляду – «секторна» полягає в тому, що за здійснення нагляду в кожному конкретному фінансовому секторі відповідає спеціальний орган. Єдиний державний наглядовий орган, що відповідає за діяльність всієї фінансової системи в цілому, створений у 28 країнах світу. В останнє десятиліття спостерігається перехід від секторної моделі до моделей «єдиного фінансового органу управління» та «двох вершин». Даний перехід характерний для таких країн, як Греція, Португалія, Литва, Фінляндія, Франція. Важливою причиною цього є постійно зростаюча потреба в координації зусиль наглядових органів, що функціонують у різних фінансових секторах країни. Дана обставина є наслідком ускладнення банківського бізнесу і зростання тенденцій до створення фінансових конгломератів, діяльність яких охоплює крім ринку банківських послуг також і ринок страхування та ринок цінних паперів [12].

Такі структурні зміни привели до посилення взаємозв'язку між колись розрізненими видами діяльності у сфері фінансових послуг, а отже, і до появи небезпеки, що проблеми в одному секторі можуть ослабити інший сектор або навіть всю фінансову систему держави. Прагнення до консолідації наглядових органів виявляються і на міжнародному рівні. Воно пов'язане з тим, що діяльність банків із кожним роком дедалі більше виходить за межі окремої країни і набуває глобального характеру [6, с. 6].

У більшості країн центральні банки несуть відповідальність за системну стабільність і здійснюють пруденційне регулювання і нагляд за банками. В окремих випадках центральні банки виконують наглядові функції стосовно небанківських інститутів. Світова практика дає можливість виділити три основні моделі організації банківського регулювання:

1. Зосередження регуляторних повноважень у центральному банку. Так Центральний банк наділяють функціями регулятора банківської діяльності не тільки країн, що розвивається, й країни з розвиненою економікою, наприклад, Греція, Португалія, Іспанія.

2. Існування незалежного спеціального органу в тісному зв'язку з центральним банком та міністерством фінансів. Прикладом слугує організація банківського регулювання у США. Нагляд і регулювання діяльності комерційних банків у США здійснюють взагалі три органи: Федеральна резервна система, Федеральна корпорація страхування депозитів та Управління контролера грошового обігу. Ці організації є основними, але не даними регуляторами фінансової системи США, і між ними існує угода про виключення дублювання функцій. Нагляд за ощадними банками та кредитними спілками здійснюється двома додатковими наглядовими органами: Управлінням з нагляду за ощадними установами і Національною асоціацією кредитних спілок.

3. Створення мегарегулятора. Модель характеризується повним делегуванням функцій регулювання єдиному органу регулювання фінансового ринку – мегарегулятору. Така модель прийнята в 28-ох країнах світу: Австрії, Німеччині, Великій Британії, Бельгії, Швейцарії, Польщі, Словаччині, Чехії, Данії, Ісландії, Ірландії, Угорщині, Казахстані, Латвії, Мальті, Нікарагуа, Норвегії, Південній Кореї, Швеції, Японії, Естонії, Бахрейні, Саудівській Аравії, Бермудах, Каймановых островах, Мальдівах, Гібралтарі та Сінгапурі.

При цьому в більшості країн функції нагляду відокремлені від центрального банку і передані мегарегулятору. Винятком є Сінгапур, Чехія та Словаччина, у яких повноваження мегарегулятора закріплені за центральним банком, та Ірландія, де мегарегулятор створений на базі автономного підрозділу центрального банку. У всіх країнах підходи до вирішення взаємодії цих органів управління мають свою специфіку та залежать від балансу політичних сил у країні, традиційного розподілу повноважень і регулятивної культури [12, с. 89].

Щодо виходу з кризи в банківському секторі, то слід звернути увагу на досвід Швеції, а саме на її антикризову програму, яка до цього часу вважається однією з найефективніших в історії. Так, на початку 1990-х років у Швеції різко впали ціни на активи, і банки, які в попередні роки слідували невиправдано ризикованим стратегіям, опинилися в жалюгідному стані. Реакція уряду на кризу була швидкою й ефективною: по-перше, два найбільші банки були націоналізовані, і для роботи з їх проблемними активами були створені спеціальні керуючі компанії; по-друге, оцінка реального стану справ і обсягу втрат у всіх банках була проведена на самому ранньому етапі. Це сприяло вибору правильних стратегій: необхідна допомога надавалася тільки потенційно життєздатним банкам. До того ж уведення загальної гарантії за зобов'язаннями банків і перехід на плаваючий валютний курс відновили довіру до валюти, необхідну для шведських банків, які фінансували свою діяльність переважно за рахунок іноземних позик. Такі дії Швеції дали змогу банківській системі швидко відновитися, при незначних фіскальних витратах [7].

Не менш повчальним є досвід Туреччини в 2000 р. по виходу з банківської кризи. Так, подорожчання долара разом із дефіцитом бюджету, спровокувало посилення недовіри як до валюти, так і до банківської системи в цілому. Уряд був змушений вжити наступні заходи: ввести гарантії по банківським зобов’язанням та впровадити програму реструктуризації банків, яка включала низку кроків, серед яких:

– реструктуризація державних банків (скорочення чисельності персоналу та відділень державних банків, ліквідування короткострокової заборгованості банків);

– реструктуризація банків, що входили в систему фонду страхування депозитів (депозити та вклади в іноземній валюті було переведено в інші банки, проведено скорочення персоналу, реструктуризація боргів великої кількості великих боржників цих банків);

– укріплення приватних банків (був проведений аудит та виділені банки, які потребували збільшення капіталу, якщо акціонери не мали змогу забезпечити потреби банку в капіталі, то їм надавався субординований кредит);

– поліпшення механізму регулювання банківської системи.

Програма, що мала в основі укладення договору між центральним банком та іншими банками з питань проблемних активів мала назву «Підхід Стамбула», і полягала в тому, що центральний банк викупав у банків проблемні активи в обмін на реструктуризацію боргів банками. Витрати для Туреччини на подолання кризи понад 30% ВВП виявилися достатньо високими, але реалізація цієї програми та створення жорсткої системи регулювання дали можливість здійснити реформування та оздоровлення комерційних банків [7].

Висновки. Стабільна банківська система, яка динамічно розвивається, – неодмінна умова стійкого економічного зростання всієї країни. Україна має побудувати свою програму оздоровлення банківської системи. Так керівництву Національного банку України слід використати досвід вирішення схожих проблем, пов'язаних із гіперінфляцією та великим дефіцитом бюджету, шляхом посилення банківського регулювання або заходами, що використовувались в Туреччина та Швеції.

Отже, при сучасному стані банківської системи країни вкрай важливими стануть заходи щодо подолання банківської кризи, серед них пріоритетними є: створення прозорої системи та правової бази регулювання банківської діяльності; реструктуризація НБУ; критична оцінка роботи банків на перспективу життєздатності; поліпшення валютного курсу в країні.

Список використаних джерел

1. Top Banks in the World 2015. relbanks.com. 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.accuity.com].

2. Гроші та кредит: підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.library.if.ua.

3. Жежерун Ю. В. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки банківської діяльності /Ю. В. Жежерун // «Актуальні питання безпеки фінансової системи держави». – Х.: ХНУВС, 2014. – С. 129-133.

4. Золотарьова О. В. Сучасний стан та перспективи розвитку банківської системи України / О. В. Золотарьова, В. О. Галаганов // Проблеми економіки та політичної економії. - 2017. - № 1. - С. 83-98. [Електронний ресурс]. – - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pepe_2017_1_5.

5. Кашпрук Ю. А. Міжнародний досвід реформування банківських систем у розвинених країнах світу / Ю. А. Кашпрук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.3. – С. 150-151.

6. Коваленко В. В. Банківський нагляд: навч. посіб. / В. В. Коваленко. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 262 с.

7. Кушнір С. О. Подолання кризи банківської системи: світовий досвід та перспективи для України /С. О. Кушнір, О. О. Вітковська /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://global-national.in.ua/archive/11-2016/152.pdf

8. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua.

9. Орлюк О. П. Банківська система України. Правові засади організації/ О. П. Орлюк. – К.: Юніком Інтер, 2003. – 240 с. , С. 37.

10. Павлюк О. О. Досвід зарубіжних країн у застосуванні банківського нагляду та регулювання / О. О. Павлюк // Науковий вісник Дипломатичної академії України. - 2015. - Вип. 22(3). - С. 216-222. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2015_22(3)__26.

11. Правдивцев П. А. Роль стабільної банківської системи в розвитку економіки країни. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 2014 р. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика»,– 120 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://molodyvcheny.in.ua/ files/conf/eko/ 05may2014/ 05may2014.pdf.

12. Устинова І. П. Міжнародний досвід організації систем регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ/ І. П. Устинова, Ю. І. Полторацька,/ Юридичний вісник 1(42) 2017с. 86-91 [Електронний ресурс]: Режим доступу: goo.gl/b1odtm.

УДК 332. 1

Зварич І. Т., д.політ.н., професор
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Зварич О. І., к.е.н.
Івано-Франківський університет Короля Данила

СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

У статті аналізуються концептуальні підходи до соціально-економічного розвитку регіонів України на сучасному етапі її розвитку в ринкових умовах.

Ключові слова: *територіальні інтереси, регіон, регіональна соціально-економічна політика, верховенство загальнодержавного права, місцеві ресурси, міжрегіональні економічні зв'язки, внутрішня і зовнішня регіональна економічна політика.*

The article analyzes the conceptual approaches to the socio-economic development of the regions of Ukraine at the present stage of its development in competitive business environment.

Key words: *territorial interests, region, regional socio-economic policy, the supremacy of national law, local resources, interregional economic relations, internal and external regional economic policy.*

В статье анализируются концептуальные подходы относительно социально-экономического развития регионов Украины на современном этапе её развития в рыночных условиях.

Ключевые слова: *территориальные интересы, регион, региональная социально-экономическая политика, верховенство общегосударственного права, местные ресурсы, межрегиональные экономические связи, внутренняя и внешняя региональная политика.*

Вступ. Територіальні інтереси у сучасному світі життєво важливі для кожного народу і для кожної держави та її регіонів. Розбудовуючи власну державність, Україна поряд із забезпеченням стабілізації та розвитку економіки повинна визначити нову для себе, справді науково обґрунтовану регіональну і структурну політику, тож аналіз концептуальних підходів до її здійснення

актуалізує постановку цієї проблеми та її апробацію у відповідному фаховому науковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень. В останній час стає все більше і більше праць стосовно теоретичних та прикладних аспектів різних теорій і концепцій регіонального розвитку, відтак наводити окремі з них, на наш погляд, доцільності немає. Проте робіт, присвячених саме аналізу різних концептуальних підходів до його здійснення все ще обмаль, що і стало предметом розгляду у пропонованій статті.

Методика досліджень. У процесі дослідження використовувались методи аналізу і синтезу, системного підходу та порівняльно-критичного аналізу, історичний, узагальнення та інші залежно від того чи іншого аспекту проблеми, яка розглядається.

Постановка завдання. Коли ведуть мову про регіональну соціально-економічну політику, то йдеться, по-перше, щодо активізації державного сприяння насамперед демократичному самоврядуванню і управлінню соціально-економічною розбудовою конкретного регіону у його органічних інтеграційних взаємозв'язках з усіма іншими територіями по горизонталі та із державою в цілому по вертикалі. При цьому правові та економічні взаємовідносини і регулятори між державою та регіональною владою базуються на конституційних засадах за визначального принципу верховенства загальнодержавного права і відповідних законів та підзаконних актів. Другим із напрямків є адекватне поглиблення територіального поділу праці та спеціалізації, створення структур, які б відповідали природним умовам кожної території та критеріям оцінки сучасного комплексного розвитку, здешевлення та якості виробництва, як і ключової інфраструктури та регіонального ринку. Рівень віддачі тих регіональних ресурсів, які функціонують в обігу, насиченість ринку товарами і послугами залежать насамперед від ефективності використання наявного науково-технічного потенціалу, досягнутого рівня господарювання та підприємництва, від ступеня насиченості та активності відповідних дій у кожному із конкретних регіонів різних форм конкурентоспроможних ефективно діючих господарсько-економічних систем. Третій – здійснення регіональної науково-технічної політики економного і раціонального використання головним чином усіх місцевих ресурсів, широкого застосування маловідходних, безвідхідних, енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій і різних організаційних форм виробництва з високою кінцевою результативністю, екологічною чистотою, а також із збереженням та своєчасним відтворенням природного потенціалу для забезпечення гідного рівня життя не тільки нинішнього, але і майбутніх поколінь. Четвертий – налагодження тісних міжрегіональних економічних зв'язків у межах єдиного ринкового простору держави, рівно ж як і забезпечення її територіальної недоторканості та єдності. Водночас Україна завжди має бути відкритою у економічному відношенні, входити на взаємовигідних принципах еквівалентності до різних міждержавних регіональних і світогосподарських формувань (відкритість ринку, інвестицій, товарів, технологій, цінних паперів та праці тощо) і розширювати взаємовигідне співробітництво з ними. У

відповідності із визначальними національними інтересами можуть формуватись також і відповідні вільні економічні зони та інші сучасні форми підприємництва. Відповідно до цього для державних і регіональних органів управління є вкрай важливим вибір саме тих підходів до здійснення регіональної соціально-економічної політики, яка найбільш придатна на сучасному етапі розвитку України як держави, яка послідовно інтегрується у Європейський і світовий економічні простори.

Результати досліджень. Територію України, її різноманітні природні багатства, зокрема, грунти та надра, рослинний і тваринний світ, рельєф та кліматичні умови, характер і густоту розселення, національний та соціальний склад населення і вже традиційне розміщення продуктивних сил, рівень економічної розбудови територій досліджено вже доволі фундаментально. Накопичено досить детальний опис та великомасштабний картографічний матеріал з визначенням різних історичних, природно-кліматичних, соціально-економічних, етнічних, господарських та людських характеристик кожної із місцевостей. Це є міцним науковим фундаментом і для розробки та здійснення ефективної регіональної соціально-економічної політики.

Сьогодні існує адміністративно-територіальний поділ України на Автономну Республіку Крим, 24 області, столичне місто Київ, місто Севастополь та 490 районів [1; 2]. Модель оптимального функціонування регіональної та місцевої економіки у єдиній соборній державі вимагає якнайточнішого врахування ключової специфіки умов господарювання, ресурсних можливостей і ринкових зв'язків на мікрорівні для того, щоб забезпечувати їх інтенсивний соціально-економічний розвиток. Розглядаються проекти нового адміністративного поділу України [3]. При цьому ефективне регіональне реформування неможливо здійснити і без всебічно обґрунтованих проектів та згоди на це представницьких місцевих органів. Більше того, мають бути відповідні конституційні гарантії від проявів волюнтаризму у визначенні регіональних і адміністративних формувань. Національний склад та характер Української держави потребують відповідної однорідності адміністративного поділу її території. І за прогнозами щодо майбутнього комплексного розвитку і розміщення усіх продуктивних сил, інфраструктури економічні регіони можуть бути значно більшими за розмірами від теперішніх районів і сільських поселень. А за ринкових умов такі нові територіальні комплекси визначаються за чинниками науково-технічного прогресу, змінами виробничої та ринкової структур і заздалегідь продуманими процесами трансформації відповідної системи регіонального адміністративно-територіального устрою.

Валютно-фінансовій, кредитній, податковій та ціновій політиці Уряду України щодо регіонів потрібно створювати належні передумови і для внутрішніх нагромаджень, формування повноцінних місцевих бюджетів та необхідних інвестиційних ресурсів на безінфляційній основі. Передовсім без цього неможливо структурно і якісно оновити виробництво, диверсифікувати капітал та відповідно пожвавити економіку територій. Владні структури областей і районів за допомогою різних важелів покликані всіляко сприяти подальшому розвитку підприємництва та ініціативи, яка має спрямовуватись на

ефективне використання різних місцевих ресурсів. Особливо підвищується значення активізації трудового потенціалу великих, середніх і навіть частини малих міст, де темпи спаду виробництва, зниження життєвого рівня громадян і прояви депопуляції та загальної демографічної кризи набувають справді катастрофічного характеру. Це стосується також доволі великої частини і сільських поселень. Парламентом та Урядом України вживаються необхідні заходи стосовно пріоритетного розвитку села. Але їх реалізація здійснюється вкрай повільно, тож низка поселень не може самотужки навіть освоїти і ту допомогу, яка іноді все ще надається. Тому особливих зусиль вимагає пошук щонайбільш ефективних шляхів та методів розбудови також невеликих сільських поселень, які істотно виснажені економічно і, на жаль, демографічно [4 – 6].

За умов нових форм господарювання і ринку за належної матеріально-технічної підтримки є справді реальні можливості найефективнішого забезпечення продуктивного використання земель, постійної зайнятості та гідного життя селян. За рахунок місцевих нагромаджень, кооперування ресурсів і державної підтримки необхідно зміцнювати виробничу базу українського села, розвиваючи у ньому промисли та інфраструктуру, здійснювати не лише первинну, але і глибоку промислову переробку та зберігання продуктів, налагоджувати належне технічне та побутове обслуговування жителів села, виробництво будівельних матеріалів та споживчих товарів тощо. Це має стати надійним економічним підґрунтям і для подальшого формування сільського населення із його збалансованою статевовіковою структурою та розширеним демографічним відтворенням.

Вчені Національної академії наук України і провідних науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів на сьогодні ретельно вивчають різні проблеми регіональної політики і регіонального управління, опрацьовують відповідні пропозиції [7]. Справа тільки у тому, наскільки вони сприймаються владними структурами і з якою оперативністю втілюються у життя. Адже регіональна соціально-економічна політика є тим ефективнішою, чим ґрунтовніша її наукова база. Теоретичні ж розробки різних регіональних проблем і узагальнення досвіду багатьох держав світу свідчать, що досить жорстко централістські та автаркічно-федералістичні моделі облаштування територій та регіональних систем управління ними всередині держави призводять здебільшого до негативних як економічних, так і політичних наслідків. У першому випадку відбуваються сковування ініціативи та економічних інтересів місцевого самоврядування та підприємництва, що своєю чергою доволі істотно гальмує подальший розвиток господарства і ринку, здебільшого призводить до неминучого відставання, застою та кризового стану. У другому – зазвичай проявляються вкрай небезпечні тенденції до федеративної автаркії та недопустимого обмеження самої системи господарювання і обігу надвузькими рамками регіону із послабленням зовнішнього товарообміну. Це, із врахуванням економічного руху назад, до часів натурального типу господарювання може призвести навіть до повного розпаду єдиної держави і утворення на її руїнах нових дрібних країн на зразок роз’єднаних між собою

вкрай відсталих в економічному, а також і соціальному плані архаїчних удільних князівств.

При цьому академік М. І. Долішній наголошував на тому, що регіональна політика повинна означати насамперед таку політику, яка має ознаки, що вирізняють її від інших її видів. Водночас, за М. І. Долішнім, при визначенні цього терміну є необхідність у його тлумачення як у широкому, так і у вузькому розумінні. Тоді «… у першому випадку це означає політику, яку здійснює держава щодо регіонів і вони самі у межах наданих їм прав та повноважень. У другому – регіональна соціально-економічна політика зводиться виключно до певних дій держави і саме у цьому контексті можна казати про державну регіональну політику» (підкр. авт.) [8]. Одночасно для сучасних дослідників регіональних процесів важливим є передовсім два принципових моменти у визначення поняття «регіональна політика», на яких також наголошував М.І. Долішній: перший з них характеризує довільне тлумачення ними його ключового слова – «політика», адже далеко не усі заходи, що реалізуються державою чи місцевими органами влади, є виразом практичного втілення певного виду політики як системи дій, яка орієнтована на досягнення поставлених цілей; другий – полягає в осмисленні інтересів суб'єктів регіональної політики, одже йдеться не лише про те, хто їх виражає і яким методами відповідно відстоює.

Тож, саме невизначеність і правова нерегламентованість фундаментальних принципів регіональної політики у практичній площені набирає ознак спотворених форм так званого регіонального егоїзму. Отже, за висновком цього вченого, регіональну політику потрібно розглядати крізь призму конкретизацію інтересів, які нею реалізовуються: "Наскільки специфічними є інтереси регіонів, що відображають історичні, етнічні, природні, екологічні, соціальні, культурні особливості територій, настільки конкретно диференційованими є інтереси держави у відношенні до них… Таким чином, у широкому розумінні регіональна політика – це система цілей і дій, які спрямовані на реалізацію інтересів держави щодо регіонів та їх внутрішніх інтересів, яка реалізується за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, економічну і екологічну специфіку територій" [6, с. 14-16].

Внутрішня і зовнішня регіональна політика повинна здійснюватись у їх органічній єдності. Безумовно, кожний економічний і адміністративний регіон має мати своє власне обличчя, структуру, відповідні якість господарства та ринку. Території, де народжуються, проживають, працюють і ведуть своє господарство, формуються фізично та духовно, старіють і помирають люди, не можуть прогресувати без високопродуктивної праці та належного регіонального відтворення головним чином за моделлю комплексного соціально-економічного і культурного розвитку. А це – головна мета стратегії та тактики кожної регіональної влади і господарських (підприємницьких) структур, які функціонують на її території. Водночас ринковий підхід передбачає перш за все стимулювання покриття мінливого попиту товарною масою місцевого товаровиробника та за рахунок імпорту відсутніх товарів у збалансованій

структурі з експортом власних – для того, щоб досягти справді гідних стандартів належного забезпечення і життя різних верств громадян.

Державна влада координує та спрямовує діяльність місцевої насамперед за допомогою механізму економічного регулювання і визначення оптимальних співвідношень місцевих і державного бюджетів, створення регіональних та центральних інвестиційних фондів, належної розбудови ефективного місцевого і загальнодержавного інфраструктурного забезпечення соціально-економічної сфери [9 – 11]. Але, було б величезною помилкою не враховувати поряд з регіональними особливостями міжрегіональну єдність відтворювальних макроекономічних процесів глобального циклічного розвитку, які зумовлюють об'єктивні тенденції не лише кооперації та інтеграції внутрішніх територій кожної держави, а і до широкого виходу регіонів та країни загалом на міждержавні інтеграційні зв'язки. При цьому регіональна політика є органічною складовою загальнодержавної. У перехідний період вона базується перш за все на рівні соціально-економічного і культурного розвитку територій та результатах нових відкриттів і розробок, зокрема, у соціально-економічній сфері, та на довгострокових прогнозах структурних і якісних зрушень у вітчизняному виробництві, на внутрішніх та зовнішніх ринках. Отже, пошук найбільш вигідних ніш у міжнародному і внутрішньому міжрегіональному поділах праці, спеціалізації, кооперації та інтеграції виробництва і збуту продукції є однією із вирішальних проблем регіонального соціально-економічного розвитку. Критерієм його узагальнюючої оцінки є рівень валового внутрішнього продукту (ВВП) та національного доходу (НД) на одного жителя кожного регіону і України в цілому.

За обставин перехідного періоду формування політично і економічно незалежної держави Україна активно прагне саме до політики мінімізації негативних проявів дезінтеграції та розвитку сучасної регіональної політики на принципах місцевого самоврядування за верховенства передовсім національного законодавства, чим забезпечується органічне поєднання державних, регіональних і місцевих інтересів, сприяючи максимально повному використанню основного внутрішнього потенціалу кожного із регіонів та кожної місцевості. Таким чином, чим краще діятиме наявна система управління і господарювання у кожному конкретному регіоні та чим повніше використовуватимуться його ключовий потенціал і наявні природно-кліматичні умови для високоефективного розвитку властивих саме йому товаровиробництва та ринків, чим новішими і щільнішими стають міжрегіональні взаємозв'язки з поглиблення спеціалізації та розвитку інтеграції, тим економічно і соціально міцнішою є держава, тим все кращим стає повсякденне життя її народу.

Сьогодні існують різні варіанти врегулювання досить гострих проблем регіонального соціально-економічного розвитку [7]. Здебільшого вони так чи інакше зводяться насамперед до обґрунтування і формування відповідних нормативних та взаємовигідних відносин територій з центром. Насправді ж регіональна політика – це не тільки побудова взаємовідносин по вертикалі, але і по горизонталі із виходом на доволі широкі міжнародні економічні

взаємозв'язки. Це передовсім необмежений простір для економічного прогресу регіонів, що уможливлює економічний та загальний прогрес держави. Саме цим забезпечується розумна ефективна науково обґрунтована регіональна соціально-економічна політика, якою охоплюються усі сфери людської діяльності, включаючи поряд з раціональним розміщенням і розвитком продуктивних сил, міських та сільських поселень різні регіональні особливості інвестиційної, як і структурної, промислової, аграрної, демографічної, соціальної, екологічної та національної політики. Інакше кажучи, регіональна соціально-економічна політика – це невід'ємна складова усієї загальнодержавної політики та її найбільш важливий блок у відповідній моделі сучасного державно-адміністративного устрою. Водночас науково обґрунтована регіональна політика кожної демократичної держави виключає крайнощі у діях центру щодо управління її регіонами. Із одного боку, спокуса скеровувати їх методами тоталітарного режиму, що паралізує усі ініціативи та інтереси місцевих органів влади і суб'єктів господарювання із їх ефективного розвитку, а із іншого – методами управління за принципами "повної автономії регіонів", ігноруючи загальнодержавні інтереси і закони, що неминуче призводить до розвалу держави, подрібнення її на регіональні "шматки" та їх виокремлення в окремі державні утворення.

Об'єктивною передумовою найдоцільнішої регіонально-територіальної організації економіки та її раціонального комплексного використання є природнокліматичні, ресурсні, демографічні, культурні та інші особливості територій, потенціал яких потрібно використовувати із метою підвищення добробуту місцевого населення і для зміцнення національної економічної системи. Такими ж передумовами та завданнями мають вичерпно керуватись і фундаментальна, і прикладна наука у вирішенні різних технологічних, економічних, соціальних та організаційно-управлінських завдань, що вимагає комплексних регіональних досліджень і розробок, які складають основу наукового забезпечення економічного розвитку регіонів. При цьому в успішному розв'язанні найважливіших регіональних проблем вирішальну роль відіграє орієнтація на розбудову саме такої національної економічної системи, яка була б конкурентоспроможною та ефективнішою, аніж вже діюча, із випереджаючими темпами розвитку усіх прогресивних господарських і ринкових структур. Одночасно із цим штучне послаблення державного управління економікою, у тому числі під виглядом демократизації суспільства і ринкової лібералізації, супроводжується проявами регіоналізації та наївними намаганнями автономного входження окремого регіону у ті чи інші ринкові простори Заходу або Сходу чи Півночі або Півдня, забуваючи при цьому про загальнонаціональні інтереси. Така небезпека необґрунтованої регіоналізації випливає ще із того, що Україна успадкувала деконцентровану у територіальному відношенні національну економіку, а її колишня регіональна економіка створювалась на підгрунті формування єдиного загальносоюзного народногосподарського та значною мірою і соціально-побутових комплексів.

Висновки. За результатами цього та інших досліджень регіональних соціально-економічних проблем можна зробити висновки щодо можливостей і

потреб регіонів України, зміцнення економічних, технологічних, транспортних, соціально-культурних та інших зв'язків між ними, розвитку міжрегіональних ринків і виходу на міжнародні ринки експортних українських товарів та послуг, капіталів, науково-технологічних і культурних цінностей тощо. А це вимагає докорінного підвищення рівня технологічної завершеності виробництва та послаблення впливу негативних зовнішніх чинників на національну економіку. Насамперед необхідно позбуватись різних нераціональних міжнародних економічних взаємозв'язків. Вони мають вибудовуватись тільки на усталених принципах належних взаємовигоди та паритету. При цьому регіональній політиці не слід обминати вкрай гостру проблему формування робочих місць – ліквідацію старих і створення нових, перекваліфікацію кадрів для різних регіональних структур та формування прогресивних напрямків економічного і соціального розвитку. Водночас надзвичайно важливо належно досліджувати, розробляти і здійснювати мікрозональну інтеграцію для формування сучасних ефективних господарських систем, власне, інтегрованого типу, необхідні в умовах інтеграції Україні у європейський, передовсім Європейського Союзу, і глобальний світовий економічний та політичні простори.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Ухвалена Законом України від 28. 06. 1996 року (зі змін. і доп.). – К., 2001.

2. Кількість адміністративно-територіальних одиниць в України на 1 січня 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrstat.org.

3. Проект Закону України "Про територіальний устрій України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: csi.gov.ua.

4. Зварич І. Т. Щодо доцільності використання інноваційних технологій стратегічного планування місцевого соціально-економічного розвитку на рівні сільських громад / І. Т. Зварич, О. Ю. Прокопенко, В. П. Петренко // Наук. вісник Чернівецького торговельно-економічного ін-ту КНТЕУ. – Чернівці: АНТ Лтд., 2004. – Вип. IV. – С. 247-257.

5. Комплексна програма соціально-економічного відродження аграрного сектора області / Абрамик М. І., Баланюк І. Ф., Будзяновська Х. І., Васильченко Г. В., Вишиванюк М. В.,… Зварич І. Т. та ін. – усього 26 осіб. Наук.-вироб. видання. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 50 с.

6. Комплексна програма перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2003 – 2010 роках і на період до 2015 року / Ткач Р. В., Брус В. Х., Остафійчук Б. К., Саблук П. Т., Постолянок Р. А.,… Зварич І. Т. та ін. – усього 66 осіб. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 80 с.

7. Щукин Б. Н. Индикативный план как организационный механизм реализации экономической политики государства / Щукин Б. Н. // Государственное регулирование рыночной экономики: сб. научн. трудов. – К., 1992. – С. 2-20.; Кетова Н. П. Региональные рынки: проблема регулирования / Кетова Н. П. // Социально-политический журнал, 1994. – № 6. – С. 32-34; Кирюшкин В. И. Государственное и местное регулирование территориального

развития / Кирюшкин В. И. – Экономист, 1994. – № 8. – С. 63-74; Лексин Б. Программные методы регулирования территориального развития / Лексин Б. // Российский экономический журнал, 1994. – № 5-6. – С. 44-67; Червона Л. Г. Проблемы планового регулирования экономики в новых условиях / Червона Л. Г., Попов А. Г. // Проблемы управления государственным сектором экономики: сб. научн. трудов. – Донецк: НЭП НАН Украины, 1996. – С. 41-50; Госніченко Т. П. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація / Госніченко Т. П., – К., 1997. – 448 с.; Терон І. Сучасні проблеми формування державної регіональної економічної політики: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук / Терон І. // Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – К., 2001. – 24 с.; Долішній М. І. Основи регіоналізації: концептуальний підхід до / Долішній М. І., Злупко С. М. // Регіональна економіка, 2003. – № 3. – С. 7-17.

8. Долішній М. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть: нові пріоритети: Монографія Долішній М. І. // НАН Україна, Ін-т регіональних досліджень. – К.: Наукова думка, 2006. – 512 с.

9. Зварич І. Організація управління процесом реалізації стратегії розвитку регіону / І. Т. Зварич, В. М. Кузьмин, З. І. Федорук // Соціально-економічні дослідження – в перехідний період стратегічне планування регіонального розвитку (зб. наук. праць). Вип. 5 (XLIX) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. М. І. Долішній. Львів, 2004. – С. 71-76.

10. Зварич І. Т. Проблеми і перспективи реформування економіки України / І. Т. Зварич // Україна: державність, історія, перспектива. Матер. регіон. наук. конф. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – С. 17-26.

11. Зварич І. Т. Про стратегію соціального розвитку Івано-Франківщини до 2018 року / І. Т. Зварич // Наук. вісті Івано-Франківського ін-ту менеджменту та економіки "Галицька академія". Матер. І-ї наук.-техн. конф. за міжнар. участю "Еколого-економічні проблеми Карпатського єврорегіону", 24-29 травня 2004 року. – Івано-Франківськ, 2004. – № 1 (5). – С. 11-22.

УДК 351

Зось-Кіор М. В., д.е.н.
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ СТРАТЕГІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДЕРЖАВНИМИ УСТАНОВАМИ

В статті доведено, що формування та розвиток сучасної системи соціальних послуг із домінуванням їх на рівні місцевої громади розширить спектр цільових соціальних груп і одночасно підвищить адресність та якість надання соціальних послуг. Визначено, що від децентралізації сфери соціальних послуг виграють усі суб'єкти цього процесу. Одержувачі послуг одержать доступ до соціальних послуг, які краще задовольняють їх потреби. Для громади позитивними моментами є те, що це дасть їм можливість краще дбати про своїх членів і самим шукати оптимальні шляхи вирішення своїх проблем. Для держави позитивними моментами є те, що обмежені бюджетні

ресурси використовуватимуться ефективніше. Для громадян позитивними моментами є те, що вони будуть краще забезпечені соціальними послугами, яких вони потребують.

Ключові слова: *процес стратегічної організації, надання соціальних послуг, державні установи.*

The article shows that the formation and development of a modern system of social services with their domination at the level of the local community will expand the range of target social groups and at the same time increase the targeting and quality of provision of social services. It is determined that all subjects of this process will benefit from the decentralization of the sphere of social services. Recipients of services will have access to social services that better meet their needs. For the community, the positive points are that it will give them the opportunity to better care for their members and themselves to look for the best ways to solve their problems. For the state, the positive points are that limited budget resources will be used more effectively. For citizens, the positive points are that they will be better equipped with the social services they need.

Key words: *the process of strategic organization, provision of social services, government agencies.*

В статье доказано, что формирование и развитие современной системы социальных услуг с доминированием их на уровне местной общины расширит спектр целевых социальных групп и одновременно повысит адресность и качество предоставления социальных услуг. Определено, что от децентрализации сферы социальных услуг выигрывают все субъекты этого процесса. Получатели услуг получат доступ к социальным услугам, которые лучше удовлетворяют их потребности. Для общества положительными моментами является то, что это даст им возможность лучше заботиться о своих членах и самим искать оптимальные пути решения своих проблем. Для государства положительными моментами является то, что ограниченные бюджетные ресурсы будут использоваться эффективно. Для граждан положительными моментами является то, что они будут лучше обеспечены социальными услугами, в которых они нуждаются.

Ключевые слова: *процесс стратегической организации, предоставление социальных услуг, государственные учреждения.*

Вступ. Проведений аналіз досвіду надання соціальних послуг у європейських країнах свідчить про перспективний розвиток соціального партнерства в трикутнику «держава – бізнес – громада» шляхом здійснення процесу децентралізації соціальних послуг, розукрупнення великих закладів і центрів, що сприяє зменшенню нерівності громадян у доступі до соціальних, медичних, освітніх та інших служб, їх територіальне наближення до місця проживання людини. Характерною рисою є диверсифікація постачальників послуг усіх форм власності, залучення громадських, приватних і благодійних організацій на конкурсних засадах, а також відкрита інформація для потенційних клієнтів і зацікавлених осіб щодо переліку соціальних послуг та державних і недержавних установ, які їх надають у конкретній місцевості. Діючі індикатори якості соціальних послуг дають можливість оцінити вплив соціальних послуг на покращення життя отримувача конкретної послуги, а також здійснюється моніторинг ефективності діяльності соціальних служб і працівників тощо. Заслуговують на увагу механізми державного та незалежного

моніторингу якості послуг та оперативна система санкцій за порушення якості.

Аналіз останніх досліджень. Зазначені підходи до надання соціальних послуг можна легко запровадити в Україні, адже багато недержавних організацій мають досвід залучення додаткової фінансової та технічної допомоги з боку міжнародних донорів та організацій, приватного бізнесу, мають адаптовані новітні технології соціальної роботи і підготовлені людські ресурси. Нині більшість центрів соціальних служб не співпрацюють або неефективно залучають ресурси недержавного сектора на місцях [1]. Іншою причиною недостатнього залучення недержавних організацій є відсутність механізму ліцензування щодо надання соціальних послуг з боку державних органів виконавчої влади.

Підвищення рівня співпраці з недержавним сектором удосконалить підхід до модернізації соціальних служб та сприятиме повному соціальному охопленню послугами найуразливіших категорій населення, ранньому виявленню проблемних сімей та своєчасному наданню їм адресної та якісної підтримки працівниками як соціальної сфери, так і працівниками інших галузей.

Заслуговує на увагу застосування кращого закордонного досвіду в частині альтернативних джерел фінансування соціальних послуг [2, 3], а саме – переведення на самоокупність або фінансування за рахунок благодійних коштів.

Додаткового інтерес має існуюча в багатьох розвинених країнах соціальна інтеграція в суспільство «нетипових» осіб через розвиток системи нестаціонарних закладів, де соціальне обслуговування осіб відбувається за місцем їхнього проживання. До них належать: центри (денних послуг, тимчасового догляду, підтримки родин та опікунів, кризові, раннього втручання тощо); притулки (відкритого типу); моделі самостійного проживання у громаді (будинки групового проживання, міні-гуртожитки, соціальний супровід проживання у власній квартирі тощо); профілактичні програми (попередження насильства в сім'ї, дитячої бездоглядності, соціального сирітства, інституалізації); програми фостерінгу (перебування, догляду, виховання в прийомних сім'ях); програми розвитку волонтерського руху у наданні соціальних послуг; інноваційні послуги на базі інтернатних установ тощо. Такий підхід позитивно позначається на самопочутті та саморозвитку конкретної людини, на зміцненні родинних стосунків тощо. Проживання в стаціонарному закладі вважається за доцільне лише в тому випадку, коли неможливо створити умови для його догляду на рівні громади – у біологічній або фостерній (прийомній) сім'ї чи незалежного проживання (індивідуального або групового) з підтримкою та соціальним супроводом [4, 5, 6].

На нашу думку, доцільно дослідити переваги та недоліки такої форми для кожної соціально вразливої категорії. Хоча очевидно, що в Україні стаціонарні установи соціального обслуговування необхідно модернізувати, тобто перетворити їх на допоміжні служби, які дають змогу неповносправним жити без відриву від соціуму та отримувати реабілітаційні послуги за місцем проживання або у центрах денного перебування [7, 8]. Надання консультативних послуг, наприклад, не потребує значних витрат, але користь від них важлива для вибору людиною відповідної соціальної поведінки.

Отже, актуальність підвищення ефективності організації та надання соціальних послуг особі, сім'ї, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, зумовлює невідкладність дій з роздержавлення соціальної сфери, децентралізації соціальних послуг.

Методика досліджень. Невирішеними раніше частинами проблеми удосконалення процесу стратегічної організації надання соціальних послуг державними установами є визначення заходів щодо вдосконалення нормативно-правового механізму створення сучасної системи соціальних послуг та основних положень організаційно-функціонального механізму функціонування сучасної системи соціальних послуг.

Постановка завдання. Надання рекомендацій щодо удосконалення процесу стратегічної організації надання соціальних послуг державними установами

Результати досліджень. Насамперед необхідно подолати безсистемність і непослідовність у законодавчій сфері – доцільно створити дієві нормативно-правові та організаційні передумови для передачі адміністрування соціальних послуг на місцевий рівень підприємницьким структурам, приватним фізичним особам, недержавним організаціям, а роль держави залишити як замовника і контролера за дотриманням стандартів якості надавачами соціальних послуг, виконання функцій із стандартизації та ліцензування соціальних послуг і регламентування інспекційно-наглядової діяльності щодо їх надання. Держава має контролювати та регулювати діяльність соціально спрямованих установ, організацій, закладів та підприємств незалежно від форм власності та їх підпорядкування шляхом соціального замовлення та ліцензування, що обумовить конкуренцію і стимулюватиме до підвищення якості послуг. Це виявляється у контролі за умовами надання соціальних послуг, висуванні вимог до рівня кваліфікації працівників та якості надання соціальних послуг тощо. Система ліцензування успішно діє у Великій Британії, Франції, Люксембурзі, Угорщині, Болгарії.

При цьому необхідно визначити перелік безоплатних послуг, гарантованих державою, для категорій осіб, які мають право на їх отримання. Решту видів послуг надавати на платній основі приватною структурою, яка виграла тендер і має право укласти соціальний контракт із державою щодо надання певних соціальних послуг. Така система відносин між державою та недержавними організаціями діє у багатьох європейських країнах. Наприклад, у Німеччині недержавні організації є найбільшими постачальниками соціальних послуг. Аналогічна система функціонує в Угорщині та Великій Британії. Отримання контракту від місцевих органів влади є престижним для недержавних організацій, а тому організації конкурують між собою за отримання таких контрактів. Створення такої системи стане додатковим стимулом і для державних структур працювати ефективніше, оскільки реальною буде загроза втратити бюджетне фінансування.

Потребує правового врегулювання і механізм соціального замовлення органами місцевого самоврядування на соціальні послуги, які надаватимуться

провайдерами на договірних умовах за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також визначення правових меж щодо повноважень і відповідальності надання соціальних послуг суб'єктами підприємництва та недержавними організаціями.

Отже, вдосконалення нормативно-правового механізму створення сучасної системи соціальних послуг включає:

– розробку рекомендацій щодо підвищення якості та ефективності надання соціальних послуг шляхом внесення змін до бюджетного законодавства, до Законів України «Про місцеве самоврядування», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про об'єднання громадян», «Про соціальні послуги»;

– удосконалення нормативно-правової бази щодо укладання контрактів, стимулювання та регулювання діяльності комерційних організацій, що працюють у цій сфері, з метою реалізації на практиці принципу добровільності вибору закладу та місця отримання соціальних послуг;

– прийняття законопроекту щодо контролю державою якості надання соціальних послуг;

– законодавче визначення переліку гарантованих державою безоплатних послуг і категорій населення, які мають право на їх отримання, а також визначення видів допомоги, яка надаватиметься на платній основі.

Сучасна система соціальних послуг потребує дієвого фінансово-економічного механізму, зокрема необхідно:

– розробити стандарти забезпечення громадян соціальними послугами у громаді, які мають стати основою для визначення зобов'язань органів місцевого самоврядування та фінансового нормативу бюджетної забезпеченості видатків місцевих бюджетів на соціальні послуги;

– розробити механізми закупівлі соціальних послуг у недержавних суб'єктів за рахунок бюджетних коштів;

– проаналізувати фактичні витрати установ соціального захисту з метою визначення доцільності існування мережі таких установ на місцевому рівні, виходячи зі співвідношення попиту та пропозиції на соціальні послуги, а також для формування консолідованого бюджету соціального захисту населення і розподілу його між виконавчою владою, місцевим самоврядуванням і безпосередніми отримувачами соціальних послуг.

Організаційно-функціональний механізм функціонування сучасної системи соціальних послуг потребує:

– організувати ефективну систему обліку потенційних одержувачів різних видів соціальних послуг, тобто створити єдиний реєстр осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;

– впровадити державні стандарти соціальних послуг і їх якості та розробити і запровадити індикатори якості соціальних послуг;

– розробити критерії визначення потреби у послугах та оцінювання спроможності суб'єктів надавати якісні соціальні послуги шляхом впровадження ліцензування та соціального замовлення, державної стандартизації, а також через регламентацію інспекційно-наглядової діяльності надання соціальних послуг;

– створити модель ліцензування державних установ, громадських організацій та приватних структур, що надають послуги населенню;

– здійснити заходи щодо забезпечення прозорого залучення неурядових організацій до надання соціальних послуг громадянам за рахунок державного та місцевих бюджетів;

– удосконалити управління державними видатками на соціальні послуги з метою їх раціонального використання;

– децентралізувати управління та підсилити роль місцевого самоврядування щодо визначення потреби, планування, фінансування та організації надання соціальних послуг;

– визначити пріоритетні завдання у системі соціальних послуг, спрямованих на децентралізацію згідно з принципами Європейської соціальної хартії;

– внести кардинальні зміни в інфраструктуру державних закладів, які надають соціальні послуги, тобто змінити баланс стаціонарних та альтернативних послуг;

– вдосконалювати існуючі та створювати нові види соціальних послуг;

– продовжити активну роботу з розробки стандартів різних соціальних послуг, залучаючи фахівців не тільки Мінсоцполітики та інших профільних міністерств і відомств, але й недержавні громадські організації, зацікавлених осіб та іноземних спеціалістів;

– створити для надавачів соціальних послуг усіх форм власності рівні умови;

– розробити сучасну систему моніторингу й оцінки якості наданих соціальних послуг та ефективності роботи соціальних служб.

На нашу думку, децентралізація соціальних послуг посилить відповідальність недержавного сектору та органів місцевої влади за якість, фінансове забезпечення, вибір надавача соціальних послуг, адже вони перебувають найближче до потреб людей, тому краще можуть визначити ті категорії населення, які в конкретному регіоні потребують пріоритетної уваги і допомоги, оперативно виявити та надати об’єктивну інформацію щодо потреб малозахищених громадян, кількості бенефіціарів і ступеня серйозності проблеми, а також раціональніше можуть розподілити державні кошти залежно від пріоритетів і потреб своїх територіальних громад.

Процес децентралізації сприятиме покращенню планування майбутнього попиту на послугу, дасть змогу розширити доступ осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги та соціальних послуг, а також враховувати потреби в соціальних послугах і місцеві особливості їх надання тощо.

Тісна співпраця з недержавними громадськими організаціями на державному, регіональному, місцевому рівнях, соціальне партнерство та соціальне замовлення в усіх сферах соціальної роботи, конкурентне середовище між державою і приватними структурами сприятиме створенню та розвитку ринку соціальних послуг, покращенню якості соціального обслуговування громадян шляхом впровадження багатьох сучасних та ефективних методик, які

використовують неприбуткові організації, і скорочуватиме витрати на виробництво соціальних послуг, що дають змогу здешевити соціальні послуги, створити можливість людям самостійно вибирати заклад і форми отримання соціальних послуг. Підвищиться також ефективність розподілу централізованих і нецентралізованих фінансових ресурсів між установами соціального захисту населення внаслідок визначення потреб адміністративно-територіальної одиниці в соціальних послугах, їх видах та обсягах.

Висновки. Міжнародний досвід і проблеми, які накопичилися у вітчизняній системі державного управління, засвідчують про необхідність надати більше повноважень органам місцевого самоврядування у сфері визначення пріоритетів місцевого соціального розвитку, спрямування роботи місцевої інфраструктури соціального обслуговування громадян, планування та розпорядження бюджетними ресурсами на соціальний захист і соціальне забезпечення. Таким чином, децентралізація управління та посилення ролі місцевого самоврядування щодо визначення потреби, планування, фінансування та організації надання соціальних послуг створять сучасну систему соціального обслуговування осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

Формування та розвиток сучасної системи соціальних послуг із домінуванням їх на рівні місцевої громади розширить спектр цільових соціальних груп і одночасно підвищить адресність та якість надання соціальних послуг; забезпечить доступність, ефективність розподілу та використання фінансових, матеріальних, кадрових ресурсів завдяки кращому реагуванню на потреби людей; забезпечить чіткий взаємозв'язок між коштами, які сплачують платники податків, і рівнем послуг, які надаються у громаді за рахунок цих коштів; створить сприятливі умови для надання соціальних послуг недержавними суб'єктами.

Від децентралізації сфери соціальних послуг виграють усі суб'єкти цього процесу: самі одержувачі послуг, оскільки вони одержать доступ до соціальних послуг, які краще задовольняють їх потреби; громади, оскільки вони краще дбатимуть про своїх членів і, що не менш важливо, самі шукатимуть оптимальні шляхи вирішення своїх проблем; держава, оскільки її обмежені бюджетні ресурси використовуватимуться ефективніше, а громадяни будуть краще забезпечені соціальними послугами, яких вони потребують.

До перспективних напрямів подальших досліджень так само слід віднести: удосконалення фінансового механізму державного управління щодо забезпечення населення соціальними послугами; організація надання соціальних послуг суб'єктами підприємництва і недержавних організацій; введення в дію інструментів організаційного механізму державного управління таких, як стандартизація, соціальне замовлення та укладання контрактів, вивчення у процесі здійснення реформи соціальних послуг в Україні податкових аспектів діяльності недержавних організацій та їх фінансування.

Список використаних джерел

1. Гафарова К.Е. Глобальна трансформація системи соціальних послуг:

автореф. дис. ... канд. екон. наук: [спец.] 08.00.02 / К.Н. Гафарова. – К.: ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана», 2011. – 20 с.

2. Бєлєвцова Я.С. Механізм підвищення якості соціальних послуг на рівні місцевих органів влади: автореф. дис. ... канд. наук здерж, упр.: [спец.] 25.00.02 / Я.С. Бєлєвцова. – Харків, регіон, ін-т держ. упр. НАДУ при Президентові України. – Х., 2011. – 20 с.

3. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.

4. Казанчан А.А. Соціальне обслуговування громадян в Україні: проблеми теорії та практики / А.А. Казанчан // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – No 4. Том. 2. – С. 14–18.

5. Іляш О. Щодо перспективних напрямів підвищення якості соціальних послуг в Україні. Аналітична доповідь: [Електронний ресурс] / О. Іляш. Національний інститут стратегічних досліджень: веб-сайт. – 2014. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/763.

6. Литвиненко В.М. Соціальні послуги у сфері соціального захисту населення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: [спец.] 12.00.05 / В. М. Литвиненко; Харківський нац. ун-т внутр. справ. – Харків. 2012. – 20 с.

7. Лібанова Е. М. Інноваційні важелі демографічної політики / Е. М. Лібанова // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент. – 2016. – № 9. – С. 21-33.

8. Кривоконь Н.І. Роль соціально-психологічного забезпечення в контексті «психологізації» соціальної роботи / Н.І. Кривоконь // Психологія і особистість. – 2015. – No2 (8). Ч. 1. – 2015. – С. 201-213.

УДК 338.49

Іванова Н. В., д.е.н., доцент
Чернігівський національний технологічний університет

ІНФРАСТРУКТУРНА СФЕРА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті розроблено теоретичні і методологічні положення, обґрунтовано наукові та запропоновано практичні рекомендації щодо модернізації інфраструктурної сфери з урахуванням стратегічних орієнтирів регіонального розвитку в умовах євроінтеграційного вибору України. Підкреслено пріоритетність трансформації інфраструктурного сектору, який виступає каркасом економічних відносин та ефективним засобом реалізації інтеграційних процесів в Європейський Союз.

***Ключові слова**: інфраструктурна сфера, модернізація, інтеграція, регіональний розвиток, виробнича інфраструктура, ринкова інфраструктура.*

In the article the theoretical and methodological states been developed. Scientific advice have grounded and practical advice on upgrading of infrastructure spheres have offered, taking into account the strategic guidelines for regional development in the European integration choice of Ukraine. The

priority of transforming the infrastructure sector has emphasized, which acts as a frame of economic relations and effective way of implementing the integration process in the European Union.

***Key words**: infrastructure sector, modernization, integration, regional development, industrial infrastructure, market infrastructure.*

В статье разработаны теоретические и методологические положения, обоснован научный базис и предложены практические рекомендации по модернизации инфраструктурной сферы с учетом стратегических ориентиров регионального развития в условиях евроинтеграционного выбора Украины. Подчеркнуто приоритетность трансформации инфраструктурного сектора, который выступает каркасом экономических отношений и эффективным средством реализации интеграционных процессов в Европейский Союз.

***Ключевые слова**: инфраструктурная сфера, модернизация, интеграция, региональное развитие, производственная инфраструктура, рыночная инфраструктура.*

Вступ. Сучасний етап розвитку вітчизняної економіки, ураховуючи посилення процесів глобалізації і регіоналізації, у поєднанні з глибинною трансформацією суспільних відносин, актуалізує проблематику інфраструктурного забезпечення у системі відтворювальних процесів саме на регіональному рівні. Тривалий період секторальним сегментам інфраструктури не приділялось належної уваги, більш того, по відношенню до сфери матеріального виробництва їм відводилась обслуговуюча роль. Відтак, наразі саме незадовільний стан інфраструктурного забезпечення стає одним з головних обмежувачів економічного розвитку регіональних господарських систем.

Аналіз останніх досліджень. свідчить що вирішенням завдань інфраструктурного розвитку присвячені праці як закордонних, так і вітчизняних вчених, серед яких необхідно відзначити Х. Зінгера, Р. Йохимсена, П. Кругмана, П. Розенштейн-Родана А. Сміта, Ф. Перу, Д. Рікардо, Й. Тинбергена, А. Янгсона, Є.Б. Алаєва, В.А. Жаміна, В. П. Красовського, Б. Х. Краснопольського, І. М. Маєргойза, А. Є. Пробста, Д.А. Антонюка, П.Ю. Бєлєнького, А.В. Рибчука, А. А. Ткача та багатьох інших.

Методика дослідження. Аналіз функціонального навантаження об'єктів інфраструктурного комплексу засвідчує, що інфраструктура за своїм морфологічним та економічним змістом має певні об'єктивно належні їй родові ознаки. На основі вивчення функціонального призначення інфраструктури, слід підкреслити, що з методологічного погляду дослідження територіальної організації інфраструктурного комплексу повинно здійснюватися з урахуванням її територіальних функцій. Тому наразі потребує поглиблення методологія дослідження впливу інфраструктурних функцій на регіональний розвиток.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є формування методологічних основ та узагальнення практичних напрямів реалізації системи інфраструктурного забезпечення регіональних потреб економіки.

Результати досліджень. Особливості та стан інфраструктурного забезпечення національної економіки та її регіонів на сучасному етапі розвитку обумовлений наступними особливостями, а саме, інфраструктура:

- є продуктом розвитку продуктивних сил суспільства;
- є складовою та одночасно передумовою виробничих відносин;

– її зміст визначається єдністю формуючих її галузей і видів діяльності;

– є відображенням тих економічних відносин, які склалися на певному етапі розвитку економічної системи та притаманні суспільству;

– види діяльності формуючих сукупність інфраструктурних галузей обумовлюються тими функціональними призначеннями чи пріоритетами, які визначають наявні регіональні потреби у виробничому обслуговуванні.

Досліджені раніше методологічні аспекти становлення та розвитку інфраструктури як економічного феномену [1] дозволяють надати дефініцію системи інфраструктурного забезпечення регіону як системи інтегрованих елементів продуктивних сил та виробничих відносин, що представлена просторово окресленою сукупністю об'єктів і форм економічної діяльності, котрі гармонізують процеси суспільного виробництва і споживання та створюють сприятливі умови для комфортності й якості життя населення.

Взаємозв'язок основних компонент інфраструктурної сфери регіональної економіки наведено на рис. 1. Базисними системними складовими при цьому є суб'єкти інфраструктурного забезпечення (котрими виступають оператори інфраструктурного ринку, спеціалізовані компанії з надання інфраструктурних послуг) та об'єкти інфраструктурного забезпечення (сектор матеріального виробництва, нематеріальна та соціальна сфера).

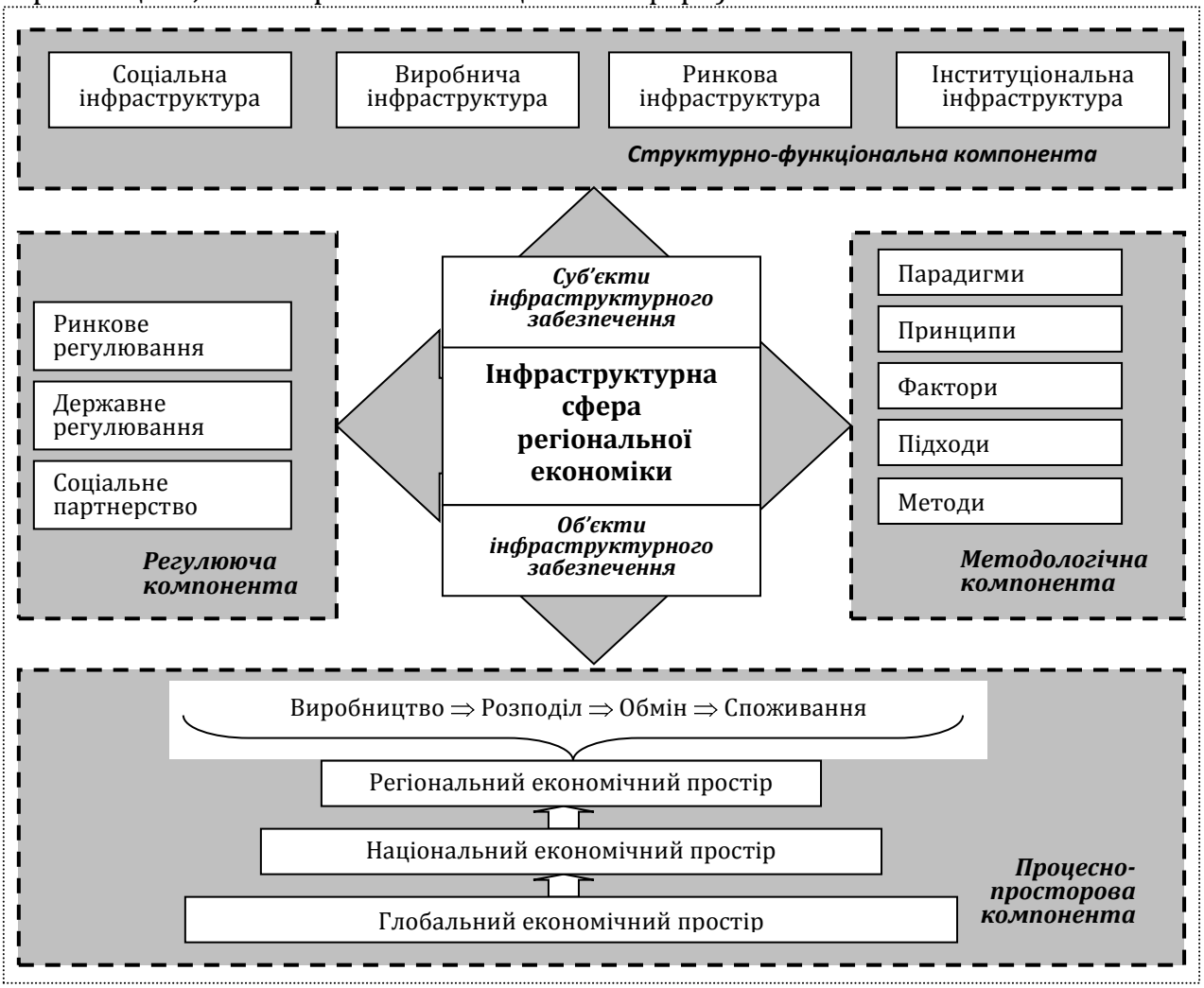

Рис. 1. Модель інфраструктурної сфери регіональної економіки.

Джерело: розроблено автором.

В основі функціонування інфраструктурної сфери лежить інтегрований підхід, який найповніше дозволяє реалізувати парадигмальні домінанти інфраструктурного забезпечення та забезпечити виконання концептів політики регіонального розвитку і передбачатиме поєднання таких підходів:

– секторального (галузевого) – диверсифікована структура регіональної економіки дозволяє сформувати власний інфраструктурний потенціал, який володіє специфічними властивостями, притаманними спеціалізації регіону та відповідає суспільним потребам;

– територіального (просторового) – забезпечує досягнення рівномірного та збалансованого розвитку території, розвиток міжрегіонального співробітництва, запобігання поглибленню соціально-економічних диспропорцій шляхом формування оптимально розосередженого інфраструктурного потенціалу, забезпечення соціально-економічної єдності та рівномірності розвитку регіонів;

– диференційованого адміністрування – застосування диференційованих підходів до формування і реалізації політики інфраструктурного розвитку на регіональному рівні, які б ураховували специфічні властивості та унікальність регіонів, водночас із загальною стратегією модернізації національного інфраструктурного середовища та оптимізацією системи територіального управління.

Сукупна дія принципів та факторів обумовила формування поточного рівня інфраструктурного забезпечення регіону, визначила базис функціонування інфраструктурної сфери та окреслила напрями її подальшого розвитку (табл. 1).

Таблиця 1.

Принципи та фактори формування, функціонування і розвитку інфраструктурної сфери регіональної економіки

Принципи	
Принцип	**Сутність**
1	**2**
законності	реалізація процесів інфраструктурного забезпечення у відповідності до Конституції та законів України, міжнародних договорів, виконання яких є обов'язковим
паритетності	забезпечення рівних можливостей доступу об'єктів регіонального інфраструктурного обслуговування до інфраструктурних послуг
єдності	входження кожної регіональної системи інфраструктурного забезпечення у національний інфраструктурний комплекс, що сприяє зменшенню соціально-економічних диспропорцій між окремими регіонами, забезпеченню просторової, політичної, економічної, соціальної цілісності України
пріоритетності	функціонування та розвиток інфраструктурної сфери покликані забезпечити реалізацію пріоритетів, орієнтирів та інтересів як регіонального, так і національного рівнів, з метою підвищення конкурентоспроможності країни та її регіонів в умовах євроінтеграції
комплексності	проявляється у використанні всіх видів форм, методів, інструментів регулювання інфраструктурного функціонування та розвитку із урахуванням особливостей і стану економіки регіону, а також напрацьованих механізмів регіонального та галузевого розвитку
системності	інфраструктурна сфера має відповідати вимогам системного порядку та володіти системними властивостями, серед яких: цілеспрямованість, цілісність та єдність, ієрархічність, неоднородність, адаптивність, здатність до самоорганізації, відновлення та саморозвитку тощо
пропорційності	будь-яка компонента інфраструктурної сфери має бути узгодженим із іншими компонентами та елементами регіональної господарської системи

1	2
координованості	взаємозв'язок та узгодженість довгострокових стратегій, планів та програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівні
субсидіарності	децентралізація управління інфраструктурним розвитком, передача управлінських функцій суб'єктам на нижчий рівень, які можуть їх реалізувати найбільш ефективно
збалансованості	узгоджений розвиток всіх компонент інфраструктурної сфери у відповідності до потреб регіональної економіки
наукової обґрунтованості	застосування наукових методів при формуванні системи інфраструктурного забезпечення та визначення напрямів її розвитку; базування на результатах фундаментальних і прикладних наукових досліджень у сфері розробки та освоєння прогресивних інфраструктурних технологій, методик та інструментів, стимулюючих інфраструктурний розвиток
сталого розвитку	функціонування та розвиток інфраструктурної сфери має забезпечувати невиснажливе, ощадне та ефективне використання енергетичних, матеріальних, природних та інших ресурсів для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь
ефективності	досягнення узгодженого із пріоритетами та інтересами регіонального і інфраструктурного розвитку переходу інфраструктурної сфери на якісно новий рівень на основі раціонального використання всіх видів залучених ресурсів

Фактори		
Глобального порядку (мегатренди)	**Національного порядку**	**Регіонального порядку**
Глобалізація; Фінансіалізація; Соціалізація; Інформатизація; Інтелектуалізація; Конфлікт реальної і віртуальної економіки; Зростання чисельності населення; Поява нових світових центрів впливу; Обмеженість ресурсів.	Науково-технічного прогресу; Фінансово-економічні; Владно-політичні; Просторово-територіальні; Етно-історичні; Інституціональні; Структурної трансформації економіки	Природно-кліматичні; Ресурсні; Демосоціальні; Геополітичні (в т.ч. розвиненість міжрегіонального співробітництва) Галузева структура і спеціалізація регіону; Ринкової кон'юнктури; Рівень інвестиційно-інноваційної активності.

Джерело: узагальнено та складено автором.

Проведене теоретико-методологічне дослідження процесу формування інфраструктури як наукової таксономічної одиниці дозволяє узагальнити спільні проблеми, притаманні їй в цілому на всіх рівнях:

1. Недосконаліть наявних механізмів забезпечення узгодженого регіонального та інфраструктурного розвитку.

2. Відсутність комплексного підходу до планування та реалізації програм розвитку виробничої інфраструктури на всіх рівнях управління.

3. Залишковий принцип фінансування інфраструктурного розвитку, диспропорції у виділенні коштів на розвиток матеріального виробництва і сфери виробничого обслуговування.

4. Відношення інфраструктурних об'єктів до різних галузей, як результат – відсутність єдиного суб'єкта регулювання їх функціонування та розвитку.

5. Бар'єри у веденні підприємницької діяльності в інфраструктурному секторі внаслідок наявності природних монополій та інших вагомих причин.

Український учений П. Ю. Бєлєнький запропонував звузити коло проблем, пов'язаних із розвитком інфраструктури, до двох груп [2, с. 55]:

– ті, що стосуються недооцінки ролі та місця інфраструктури в житті суспільства;

– які обумовлені багатогалузевим складом інфраструктурного комплексу.

Сьогодні вже незаперечним є факт прямої залежності ефективності суспільного виробництва від рівня розвитку інфраструктури. Також належний стан інфраструктури, її розвинута мережа є фактором інвестиційної привабливості регіону та притоку робочої сили. Однак ще потребує додаткових досліджень обґрунтування тісного зв'язку між циклічністю розвитку інфраструктури та закономірностями регіональної чи національної економіки в цілому. Зазначимо існування трьох залежностей: узгодженого, випереджаючого та запізнілого розвитку, що спричинило відсутність єдиної наукової позиції стосовно ролі інфраструктури у регіональному та національному розвитку. У науковому світі існують протилежні доводи [3, с. 9]:

1. Зростання інфраструктурного потенціалу сприяє економічному розвитку в цілому, в т. ч. підвищуючи продуктивність праці.

2. Недостатній розвиток інфраструктури гальмує відновлювальні процеси та значно зменшує потенційні можливості соціально-економічного росту регіону (країни).

3. Стан інфраструктурного комплексу не здійснює істотного впливу на економічний розвиток загалом.

Причиною суперечливих висновків стало віднесення дослідниками до інфраструктури різних галузей та видів діяльності, а також проведення наукового пошуку на базі країн та регіонів світу, що значно відрізняються за тенденціями економічного росту. Урахування динаміки коливань стану інфраструктури, безперечно, є передумовою планування економічного розвитку регіону або країни. Однак спірним є питання про однозначну необхідність гармонізації циклічності. Для вирішення цієї проблеми необхідно диференціювати об'єкти інфраструктурного комплексу та встановити причинно-наслідкові зв'язки між такими категоріями: регіональний розвиток, стан інфраструктурних об'єктів, підприємницький клімат, інвестиційна привабливість. Для прикордонних областей доцільно додати до цього переліку ще транзитоспроможність.

Безперечно, економічне зростання неможливе без прогресу інфраструктури. Так, А. Льюїс, Р. Нурксе, П. Розенштей-Родан доводять необхідність авансованих транзакційних витрат для забезпечення інтенсивного економічного росту [4; 5; 6]. У. Ростоу обґрунтував появу потрійного ефекту в результаті капіталовкладень в інфраструктурний розвиток, який проявляється у скороченні видатків обігу, швидкому зростанні експортно-імпортних операцій та формуванні базису розвитку промисловості [7]. Однак, зважаючи на вітчизняні реалії, виникають сумніви у можливості реалізації цієї «ідеальної» моделі. Практика випереджального розвитку інфраструктури не завжди себе виправдовувала з позиції економічної доцільності на теренах СРСР. А в умовах раціональних рішень у підприємницькому секторі та бажання швидкого повернення капіталовкладень сучасні інвестори не схильні до попереднього забезпечення умов для функціонування суспільного виробництва, в той час, коли самі виробничі об'єкти ще не існують, а отже, відсутній попит на послуги.

У цьому сенсі актуалізації набуває державне регулювання процесів створення та розширення мережі об'єктів виробничого обслуговування. Тільки

за умов централізованого підходу та державного фінансування можливе ефективне становлення інфраструктурного комплексу. Слід також зазначити, що останніми роками відбувається зростання ролі сфери послуг та концентрація в цих галузях продукції та ресурсів.

Важливість розвитку, а в деяких регіонах і відновлення, інфраструктурного комплексу обумовлюється тим, що такі його складові, як газотранспортна система та галузь транспорту в цілому, електроенергетика, зв'язок відносяться до стратегічно важливих напрямків економічної діяльності держави та національної безпеки. В цій сфері доцільно скористатися досвідом США, де реалізується план захисту інфраструктури, зокрема, виділяються «критичні», або стратегічно важливі, інфраструктурні галузі, які є передумовою суспільної безпеки. Зокрема, до таких відносяться в т. ч. і земельні ділянки, що формують продовольчий та індустріальний ландшафт територій [8].

Становлення інфраструктури як категорії та самостійної економічної таксономічної одиниці обумовлено такими факторами, явищами і тенденціями, що мають загальносвітовий прояв:

– поділ праці – обумовив відокремлення сфери послуг від виробництва та появу, безпосередньо, інфраструктури;

– глобалізаційні та інтеграційні процеси – окреслили контури інфраструктурного комплексу, сформували глобальну інфраструктурну мережу;

– наявність історично обумовлених природних монополій – виникнення необхідності державного регулювання інфраструктурного розвитку;

– активізація підприємницької діяльності – спричинила становлення та розвиток ринкової інфраструктури;

– прискорення зміни технологічних укладів – відокремлює у самостійну підсистему та підвищує роль інноваційної інфраструктури;

– потреба в оптимізації співвідношення ринкового та державного регулювання – посилила роль інституціональної інфраструктури;

– ієрархічність та багатокомпонентність світової економічної системи обумовили виділення рівнів інфраструктури, які локалізовані на рівні регіону (туристична, ринкова, соціальна та ін.) або характеризуються всепроникненням від мікро- до макрорівня і входять до глобальної інфраструктури (транспортна мережа, телекомунікації, інноваційні структури тощо).

Регіональний економічний простір об'єднує декілька типів ринків (споживчий, капіталу, праці, засобів виробництва та ін.), кожному з яких притаманна як власна сформована інфраструктура, так і забезпечення послугами регіональної інфраструктури (виробничої, ринкової, інституціональної, соціальної). Кожен тип інфраструктури ринку характеризується специфічними суб'єктами та механізмами, що обумовлює форми і методи його функціонування. Водночас, їх становлення та розвиток відбувається у тісному взаємозв'язку з іншими елементами ринкової системи та інфраструктурними підсистемами. Така поліструктурність системи інфраструктурного забезпечення регіональних господарських потреб обумовлює формування функціонально та об'єктно виокремленого інфраструктурного простору. З позицій інфраструктурного забезпечення слід

зазначити, що в індустріальній економіці єдність на регіональному рівні базувалася на сформованому інфраструктурному «каркасі» території, який був представлений інженерними та транспортними мережами і визначав систему розселення та технологічну цілісність територіальних виробничих комплексів.

Висновки. Отже, дослідження інфраструктури, як економічної категорії, потребують подальшого поглиблення у розрізі виокремлених факторно-фукціональних підсистем та перенесення у площину практичних розробок з метою зміцнення економічного потенціалу України та її регіонів.

До регіональної інфраструктури відносяться об'єкти, які розташовані на певній обмеженій території і забезпечують підприємства матеріального виробництва, організації та установи невиробничої сфери, а також населення цієї території послугами виробничого, інституціонального, ринкового та соціального характеру. На нинішньому етапі становлення постіндустріального суспільства контури регіональної належності інфраструктури стають розмитими, зростаючу роль відіграють нематеріальні чинники: інформаційна мережа та інші елементи ділової інфраструктури. Це обумовлено зміною організації світового господарства, окремих країн і регіонів та їхнього становища у глобальному просторі. Регіональна інфраструктура включає об'єкти як магістральної, так і місцевої інфраструктури. При цьому вона є невід'ємною складовою у системі господарських міжрегіональних зв'язків, наявна як елемент у глобальних мережах, залишаючись важливим формоутворюючим чинником регіонального простору. Така множинність суттєво ускладнює дослідження та визначення належності певного інфраструктурного об'єкта до регіональної господарської системи.

Список використаних джерел

1. Іванова Н. В. Іванова Н. В. Модернізація інфраструктурної сфери регіональної економіки в умовах євроінтеграції : монографія / Н. В. Іванова. – Чернігів : ЧНТУ, 2016. – 347 с.

2. Бєлєнький П. Ю. Конкурентність на транскордонних ринках / П. Ю. Бєлєнький, Н. А. Мікула, Є. Е. Матвєєв. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2005. – 214 с.

3. Оцінка техніко-економічного стану об'єктів інфраструктури та виробничих фондів України : монографія / [Б. М. Данилишин, М. А. Хвесик, М. Х. Корецький, О. І. Дацій]. – Донецьк : Юго-Восток, Лтд, 2008. – 375 с.

4. Lewis, W.A. The Theory of Economics Growth/ W.A. Lewis. – London, 1955.

5. Nurkse, R. Problems of Capital Formation in Undeveloped Countries / R. Nurkse. – Oxford, 1955.

6. Rosenstain-Rodan, P.N. The Notes of the Theory of the "Big Bush" in Economic Development for Latin America/ P.N. Rosenstain-Rodan. – London. – New York, 1961.

7. Rostow, W. W. The process of economic growth / W. W. Rostow. – Oxford, 1962.

8. Журавлева Н. А. Развитие концепции инфраструктуры в экономической науке [Электронный ресурс] / Н. А. Журавлева // Проблемы современной

экономики. – 2009. – № 4 (32). – Режим доступа : http://m-economy.ru/art.php?nArtId=2831.

УДК 338.24

Іванова Н. С., к.е.н., доцент
Донецький національний університет економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ «РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА»

Стаття присвячена теоретичному дослідженню категорії «регіональна економічна безпека» як похідної від дефініцій «регіон» та «економічна безпека». Із застосуванням методу теоретичного узагальнення на підставі існуючих досягнень зарубіжних та вітчизняних науковців уточнено визначення категорії «регіональна економічна безпека». Запропоноване визначення доповнено розумінням поняття регіон як адміністративно-територіальної одиниці регіонального рівня. Окрім цього поняття розширено такими категоріями як «конкурентоспроможність» та «децентралізація управління». В результаті проведеного дослідження визначено, що однією із базових ознак регіональної економічної безпеки є властивість регіону протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, а тому в подальших дослідженнях доцільним є вивчення загроз економічному розвитку на регіональному рівні.

Ключові слова: *регіон, економічна безпека, регіональна економічна безпека, загрози, адміністративно-територіальна одиниця.*

The article is devoted to the theoretical research of the regional economic security category as a derivative from such definitions of region and economic security. Using the method of theoretical generalization based on the existing achievements of foreign and domestic scientists the definition of the regional economic security category has been specified. The proposed definition is supplemented by the understanding of the concept of the region as an administrative territorial unit of the regional level. In addition the concept is expanded by such categories as competitiveness and decentralization of management. As a result of the study it was determined that one of the basic features of regional economic security is the region's ability to withstand internal and external threats and therefore in further research it is expedient to study the threats to economic development at the regional level.

Key words: *region, economic security, regional economic security, threats, administrative territorial unit.*

Статья посвящена теоретическому исследованию категории «региональная экономическая безопасность» как производной от дефиниций «регион» и «экономическая безопасность». Методом теоретического обобщения на основании существующих достижений зарубежных и отечественных ученых уточнено определение категории «региональная экономическая безопасность». Представленное определение дополнено пониманием региона как административно-территориальной единицу регионального уровня. Кроме этого понятие расширено такими категориями как «конкурентоспособность» и «децентрализация управления». В результате проведенного исследования установлено, что одним из базовых признаков региональной

экономической безопасности является свойство региона противостоять внутренним и внешним угрозам, поэтому в дальнейших исследованиях целесообразно изучить угрозы экономического развития на региональном уровне.

Ключевые слова: *регион, экономическая безопасность, региональная экономическая безопасность, угрозы, административно-территориальная единица.*

Вступ. Процеси децентралізації управління регіональним розвитком посилили відповідальність регіонів за формування та забезпечення національної економічної безпеки. Саме процеси децентралізації зумовили актуальність проблеми забезпечення економічної безпеки регіонів, а мінливість факторів зовнішнього середовища – необхідність розробки методики прогнозування регіональної економічної безпеки, що неможливе без чіткого визначення, розуміння категорії «регіональна економічна безпека». Тому виникає необхідність дослідити існуючий досвід зарубіжних та вітчизняних науковців щодо економічної безпеки регіонів, визначити спільні риси та сформулювати уточнене обґрунтоване визначення дефініції «регіональна економічна безпека».

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням регіональної економічної безпеки присвячені праці таких науковців як В.М. Геєць [1], О.М. Головченко [2], Б.А. Карпінський [3], Г.О. Сукрушева [4] А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі [5] та інші. Більшість науковців розглядають економічну безпеку регіонів як складову національної економічної безпеки, але процеси децентралізації управління зумовили необхідність іншого підходу до розуміння регіональної економічної безпеки. На нашу думку, доцільним є розглядати регіональну економічну безпеку як формуючий фактор національної безпеки. Незважаючи на високий інтерес з боку науковців до проблеми забезпечення регіональної економічної безпеки та зростання її актуальності в результаті реформи державного управління на сьогодні вітчизняне законодавство не дає визначення дефініції «регіональна економічна безпека (економічна безпека регіону)».

Методика досліджень. Для вивчення і систематизації категорії «регіональна економічна безпека» застосовувалися методи теоретичного узагальнення. Теоретичною базою дослідження виступають досягнення зарубіжних та вітчизняних науковців. Для досягнення поставленої мети було використано наступні методи дослідження: системний підхід, структурно-логічний аналіз, метод аналізу та синтезу, прийоми логічного узагальнення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідити твердження науковців щодо визначення поняття «регіональна економічна безпека» та зробити спробу уточнити існуючі визначення.

Результати досліджень. В умовах дестабілізації економіки країни все більше набуває актуальності питання національної економічної безпеки та регіональних диспропорцій її забезпечення. Саме економічний розвиток регіонів є основою забезпечення економічної безпеки держави особливо в умовах децентралізації. Одним із базових понять категорії «регіональна економічна безпека» є дефініція «регіон».

Термін «регіон» зустрічається у ст. 132 Конституції України [6], яка визначає, що регіонам як суб'єктам притаманні свої особливості соціально-економічного розвитку, історичні, економічні, екологічні, географічні та демографічні особливості, етнічні та культурні традиції. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» визначає регіон як «територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя» [7]. При цьому розпорядження Президента України «Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України» регламентує визначення поняття «регіон» як частина території країни, яка характеризується комплексом властивих й природно-географічних, економічних та інших ознак. Регіон може збігатися з кордоном адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати території кількох таких одиниць» [8].

Стаття 10 Проекту Закону про засади адміністративно-територіального устрою України [9] визначає регіон як адміністративно-територіальну одиницю регіонального рівня, яка поділяється на райони, є територіальною основою утворення і діяльності органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади, територіальних органів центральних органів виконавчої влади з метою здійснення державної регіональної політики, забезпечення збалансованого просторового розвитку та надання населенню визначених законом адміністративних, соціальних та інших послуг.

При цьому адміністративно-територіальними одиницями регіонального рівня (регіонами) визнано Автономну Республіку Крим та області [9].

Аналіз частини існуючих на сьогодні трактувань категорії «регіон» дозволяють стверджувати, що базовими ознаками регіону є територія, характерні риси (спеціалізація) та наявність економічної системи (економічних зв'язків). Враховуючи вищезгадане в якості регіонів ми розглядаємо області України.

Сучасна наукова література містить різні тлумачення категорії економічна безпека. Результати теоретичного дослідження дефініції «економічна безпека» дозволили зробити висновок, що більшість науковців ідентифікують економічну безпеку як властивість чи сукупність властивостей системи. Так, А. В. Кендюхов стверджує, що «...економічна безпека являє собою систему захисту життєвих інтересів держави. Як об'єкти захисту при цьому можуть виступати: економіка країни у цілому, окремі регіони, сфери і галузі господарства, юридична і фізична особи» [10].

Р. Дацків визначає економічну безпеку як такий стан економічного розвитку суб'єкта господарювання (особи, держави, організації і т.д.), який забезпечує йому гармонійний розвиток і ефективне використання шансів і усунення загроз оточуючого середовища [11].

Перераховані вище автори досліджували загальну теорію і поняття економічної безпеки відносно держави та суб'єктів господарювання. Незважаючи на високий інтерес з боку науковців до проблеми забезпечення регіональної економічної безпеки, відсутні загальноприйняте визначення системи економічної безпеки регіонів та її складових.

Сукрушева Г. О. визначає економічну безпеку регіону як забезпечення незалежності від впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, гарантування безпечного режиму роботи об'єктів управління для створення умов стійкого економічного зростання і умов повноцінного життя населення [4].

За твердженням Головченко О.М. особлива роль мезорівней полягає в тому, що вони виконують роль буферів при активізації загроз стабільності для основних рівнів господарської системи та слугують резервами при надлишку або нестачі факторів, ресурсів та умов сталого розвитку [2].

В таблиці 1 представлено деякі тлумачення категорії «регіональна економічна безпека» («економічна безпека регіону»).

Таблиця 1.

Визначення категорії «регіональна економічна безпека» («економічна безпека регіону»)

Татаркін А. И.	Економічна безпека регіону – це сукупність властивостей економічної системи регіону, що забезпечують стабільність, стійкість і поступовість розвитку регіону, певну незалежність і інтеграцію з економікою держави в умовах дії різного роду дестабілізуючих загроз [12].
Степаненко А., Герасимов М.	Економічна безпека регіону – це сукупність поточного стану, умов і чинників, що характеризують стабільність, стійкість і поступовий розвиток економіки регіону, певну незалежність та інтеграцію з економікою країни [13].
Сукрушева Г. О., Сукрушева Г. О. [4]	Економічна безпека регіону – це забезпечення незалежності від впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, гарантування безпечного режиму роботи об'єктів управління для створення умов стійкого економічного зростання і умов повноцінного життя населення.
Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін.	Економічна безпека регіону – це здатність регіональної влади забезпечити конкурентоспроможність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки території, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури [1].
Заблодська І. В.	Економічна безпека регіону – сукупність взаємовпливу економічних інтересів і загроз, що забезпечують його стійке функціонування, конкурентоспроможність й самодостатність, а також сприяють підвищенню рівня і якості життя населення в контексті забезпечення національної економічної безпеки [14].
Чернова Н. [15]	Економічна безпека регіону – це сукупність його властивостей, що забезпечують досягнення максимального внеску регіону в розвиток національної економіки й у забезпечення економічної безпеки країни в цілому (як підсистеми національної економіки); Економічна безпека регіону – сукупність його властивостей, що забезпечують його прогресивний розвиток в умовах дестабілізуючого впливу різноманітного виду загроз (як відносно самостійної економічної системи).
Коковський Л.	Економічна безпека регіону – це стан економіки регіону, який дозволяє зберегти стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз та забезпечити сталий соціально-економічний розвиток регіону [16].
Бабець І. Г. [17]	Економічна безпека регіону – це стан економіки, що дає змогу забезпечити сталий соціально-економічний розвиток і базується на таких засадах: економічна незалежність, стійкість і стабільність розвитку, здатність до саморозвитку і прогресу.
Гуменюк А. М.	Економічна безпека регіону – це стан економіки, для якої характерна спроможність до самовиживання і розвитку в умовах реформування, присутності внутрішніх і зовнішніх небезпек та дії важкопрогнозованих чинників [18].
Кисла Т.М.	Економічна безпека регіону – це управління відтворювальними процесами в регіоні спрямоване на підтримку встановленого за науковообґрунтованими критеріями безпечного режиму роботи об'єктів управління та функціонування його окремих елементів [19].
Олійник В.М.	Економічна безпека регіону – це здатність регіональної економіки функціонування в режимі розширеного відтворення, тобто стійкого економічного зростання, максимально забезпечувати прийнятні умови життя та розвитку особистості для більшості населення [20].

Результати проведеного теоретичного дослідження категорій «регіон», «економічна безпека» та «регіональна економічна безпека» дозволили уточнити дефініцію «регіональна економічна безпека». Регіональна економічна безпека – це сукупність властивостей економічної системи регіону (адміністративно-територіальної одиниці регіонального рівня), що забезпечують стабільність, стійкість та економічний розвиток регіону, конкурентоспроможність, певну незалежність і водночас інтеграцію з національною економікою в умовах дестабілізуючого впливу загроз різного виду та децентралізації управління (рис. 1).

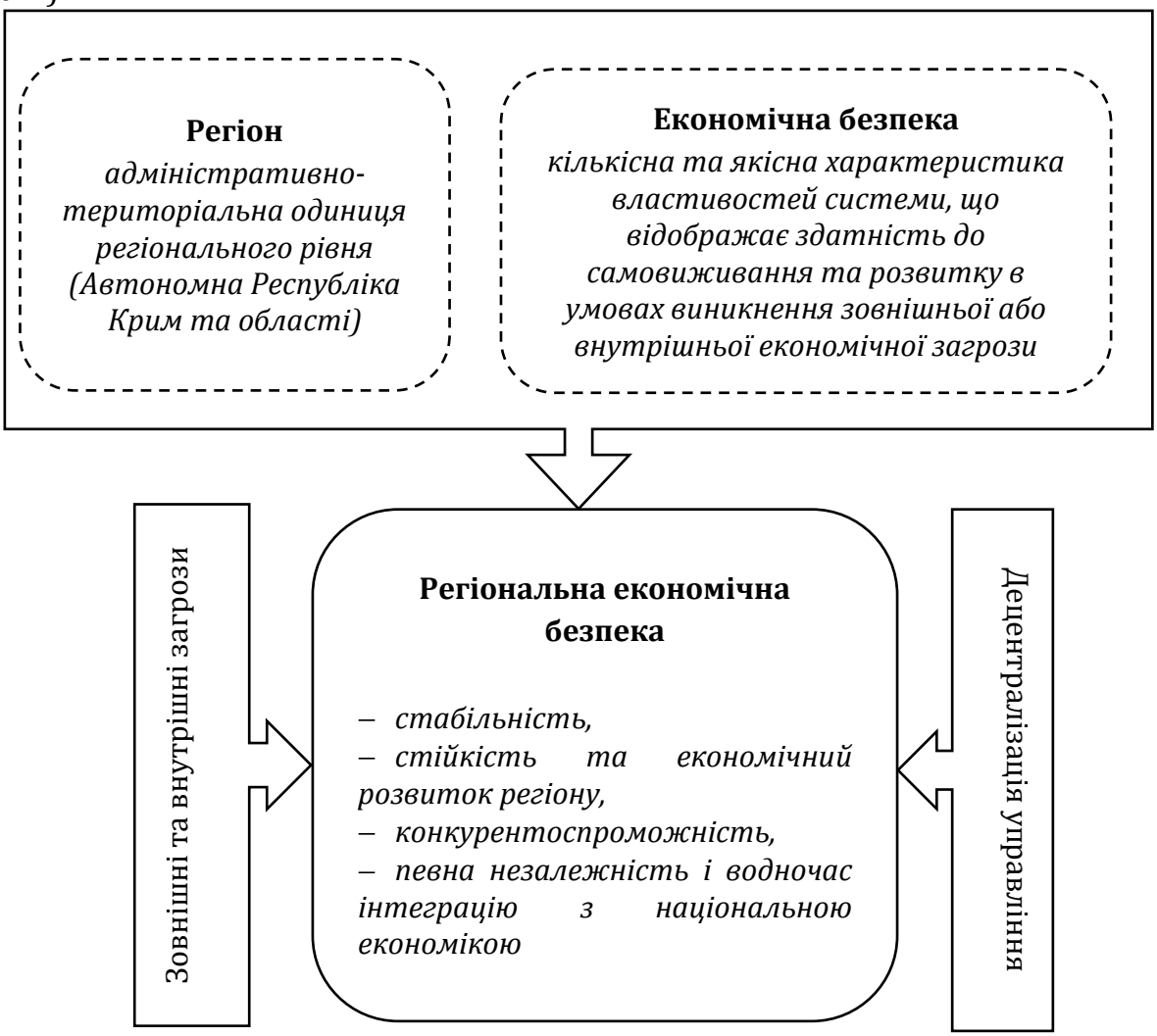

Рис. 1. Візуалізація дефініції «регіональна економічна безпека».

Отже, в представленому нами визначенні уточнено змістовність категорії «регіон», яку ми визначаємо як адміністративно-територіальна одиниця регіонального рівня. Окрім цього додаємо такі категорії як «конкурентоспроможність» та «децентралізація управління».

Висновки. Результати проведеного теоретичного дослідження таких категорій як регіон, економічна безпека та регіональна економічна безпека дозволили нам зробити наступні висновки:

– вітчизняна законодавча база та твердження більшості науковців розглядають регіон як адміністративно-територіальну одиницю регіонального рівня, що обґрунтовує використання даних соціально-економічного розвитку

областей України для подальшого дослідження стану регіональної економічної безпеки;

– економічна безпека як категорія розглядається як економічна система із відповідними властивостями і характеризує готовність суб'єктів системи протистояти екзогенним та ендогенним загрозам;

– вітчизняне законодавство не регламентує значення дефініції «регіональна економічна безпека (економічна безпека регіону)», а тому на сьогодні відсутнє загальноприйняте значення цієї категорії;

– основними характеристиками економічної безпеки регіону є певна незалежність, здатність здійснювати опір внутрішнім та зовнішнім загрозам, сталий розвиток регіону та інтеграція із національною економікою.

В результаті проведеного дослідження визначено, що однією із базових ознак регіональної економічної безпеки є властивість регіону протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам, а тому в подальших дослідженнях доцільним є вивчення саме загроз економічному розвитку на регіональному рівні.

Список використаних джерел

1. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / [Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін.] / за ред. В.М. Гейця. – Харків: ІНЖЕК, 2006. – 240 с.

2. Головченко О.М. Економічна безпека регіону в гарантуванні стабільності національної економіки: монографія / О. М. Головченко. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2008. – 399 с.

3. Карпінський Б. А. Індикатори фінансової безпеки в контексті збалансованості фінансової системи держави / Б. А. Карпінський // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : збірник науково-технічних праць. – Львів, 2008. – Вип. 18.2. – С. 131–145.

4. Сукрушева Г. О. Теоретичні аспекти поняття "економічна безпека регіону" / Г. О. Сукрушева // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. - 2015. - № 3. – С. 231-238.

5. Сухоруков А.І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.

6. Конституція України 1996 (Верховна Рада України). Відомості Верховної Ради України, 30 (141) (з наступними змінами та доповненнями)

7. Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів" від 8 вересня 2005 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 51. – С. 548.

8. Розпорядження Президента України «Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України» від 30.09.1999 р. № 241/99-рп , остання редакція від 16.02.2000 р.

9. Проект Закону про засади адміністративно-територіального устрою України 8051 від 22.02.2018.

10. Кендюхов А. В. Экономическая безопасность как экономическая категория / А. В. Кендюхов // Наукові праці Донецького державного технічного

університету. – Сер.: Економічна. – Вип. 47. – Донецьк: ДонНТУ, 2002. – С. 123–128.

11. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №7 (37). – С. 143–153.

12. Татаркин А. Экономическая безопасность как объект регионального исследования / А. Татаркин, О. Романова, А. Куклин, В. Яковлев // Вопросы экономики. – 1996. – №5. – С. 78–89.

13. Степаненко, А. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів [Текст] / А. Степаненко, М. Герасимов // Регіональна економіка. — 2002. — № 2. — С. 39–54.

14. Заблодська І.В. Збалансований розвиток регіону як передумова його економічної безпеки / Заблодська І.В. // Вісник Східноукраїнського нац. ун-ту імені Володимира Даля. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля. – 2011. – № 7. – С. 146–159.

15. Чернова Н. Л. Адаптивні моделі оцінки та аналізу економічної безпеки регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / Н. Л. Чернова. – Харків, 2003. – 19 с.

16. Коковський Л. Економічна безпека як об'єкт економіко-географічного дослідження / Л. Коковський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. - 2013. - Вип. 1. - С. 12-15. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_geograf_2013_1_5.

17. Бабець І. Г Основи формування економічної безпеки України: монографія / І. Г Бабець, М. І. Флейчук та ін. - Львів : СПОЛОМ , 2011. - 208 с.

18. Гуменюк А. М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія / А. М. Гуменюк. - К. : НІСД, 2014. – 468 с.

19. Кисла Т.М. Сучасний стан організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки регіону / Т.М. Кисла [Електронний ресурс]. - Режим доступу: kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/20.pdf.

20. Олійник В.М. Адміністративно-правове забезпечення економічної безпеки регіону як складовий елемент громадської безпеки України. Актуальні питання фінансової безпеки держави: Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальні питання безпеки фінансової системи держави», Харків, 21 лютого 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: univd.edu.ua/general/publishing/ konf/ finbezpeka/ 04_oliynik.pdf.

УДК 657.471

Квач І. Я., аспірантка
Одеський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

СУТНІСТЬ ТА РОЛЬ ЗАТРАТ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті здійснено порівняння категорій «затрати» та «витрати», визначена необхідність аналізу затрат, як показника діяльності підприємства. Запропоновано власне визначення поняття «затрати» з позиції їхнього впливу на систему економічної безпеки підприємства. Сформовано інтегровану система економічної безпеки в рамках управління затратами з визначенням їхньої ролі на кожному з етапів виникнення.

***Ключові слова**: затрати, витрати, система економічної безпеки підприємства, собівартість, управління затратами, управлінський облік.*

In the article categories of "costs" and "expenses" are compared, the relevance of cost analysis as an indicator of the enterprise activity is defined. The proper definition of the concept of "costs" is offered that contains the point of view on their influence on the system of economic security of the enterprise. The integrated system of economic security is outlined within cost management with a definition of their role at each of the stages of occurrence.

***Key words:** costs, expenses,* enterprise economic security system*, prime cost, cost management, managerial accounting.*

В статье проведено сравнение категорий «затраты» и «расходы», определена необходимость анализа затрат, как показателя деятельности предприятия. Предложено собственное определение понятия «затраты» з позиции их влияния на систему экономической безопасности предприятия. Сформировано интегрированную систему экономической безопасности в рамках управления затратами с определением ихней роли на каждом с этапов возникновения.

***Ключевые слова:** затраты, расходы, система экономической безопасности предприятия, себестоимость, управление затратами, управленческий учет.*

Вступ. Розвиток ринкових економічних відносин, інтеграція у світовий простір, поширення процесів глобалізації в сукупності зумовлюють потребу у вдосконаленні управління затратами в системі економічної безпеки та розширення загальних функцій управління. Реалізація цих процесів неможлива без розуміння ролі та термінологічної концепції понять, які являють собою основне проблемне питання як теоретичного, так і практичного характеру в системі економічної безпеки підприємства, а саме визначення сутті таких категорій як «затрати» та «витрати».

Аналіз останніх досліджень. Застосування тих чи інших інтерпретацій економічних понять в різному контексті в основному залежить від джерела запозичення, як відбувалася адаптація та переклад іноземного поняття, який не завжди відображає зміст та сутність вихідних даних. Дослідженню сутті понять «затрати» та «витрати» приділяли увагу такі вчені, як О. О. Андросенко, В.Б. Івашкевич, Г.А. Краюхіна, Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорєлов, Л. М. Христенко та

інші. Однак, залишається нерозкритим, якому поняттю необхідно віддавати перевагу при дослідженні економічної безпеки підприємства, аналізі загроз та небезпек та при визначенні ефективності впроваджуваних заходів.

Методика досліджень. Детальна калькуляція та визначення реального рівня затрат / витрат займають значущу роль в поточному та стратегічному плануванні, оскільки на основі даного показника визначається собівартість продукції та рентабельність виробництва, в разі низького рівня якого втрачається економічна ефективність діяльності підприємства. В центрі дослідження перебувають затрати та їх місце в системі економічної безпеки підприємства, тому доцільним є застосовування системного підходу, який дозволяє аналізувати взаємозв'язки, які виникають як між елементами затрат на різних етапах їх формування, так і взаємовідношення між затратами та результатами діяльності підприємства.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення сутності поняття «затрати», окреслення їх ролі з позиції впливу на захищеність підприємства від загроз та небезпек задля забезпечення перспективності діяльності.

Результати досліджень. Затрати виникають на різних підрозділах підприємства, вимагають взаємоузгоджених дій та послідовної реалізації всіх процесів, направлених на створення системи економічної безпеки. Ідентифікація затрат передбачає за собою формування переліку заходів попередження та протидії загрозам, що постають перед підприємством. Після визначення загроз відбувається їх систематизація за пріоритетністю та оперативністю впровадження заходів протидії.

Досліджуючи класичну та сучасну економічну теорію і порівнюючи їх можна виділити схожість думок, - починаючи від У. Петті і закінчуючи Д.Рекардо витрати характеризують саме з фізичної їх сторони, тобто витрати засобів виробництва та самої праці. К. Маркс визначав «капіталістичні витрати виробництва» як витрати постійного та змінного капіталу, що ототожнюють вартість продукту. [3, с. 215]

У той же час, В. Б. Івашкевич, підкреслює в ході свого дослідження, що витрати, по суті, є вартісним вираженням матеріальних та трудових затрат і являють собою спожиті ресурси. [2, с. 45]

Основоположником неокласичної теорії вартості є А. Маршал, який висловив думку про те, що на вартість товару насамперед впливає попит та пропозиція на нього, при чому при застосуванні прогнозів на короткі періоди попит визначає гранична корисність товару, а пропозицію – витрати виробництва.

Теорія наукового менеджменту в особі Ф. Тейлора розглядала витрати з позиції ресурсів, які є обмеженими і для покращення продуктивності підприємства необхідно обирати найкращу їх комбінацію з усіх наявних альтернатив.

В Україні кожне підприємство самостійно розробляє аспекти та форми управлінського обліку, який не регламентується законодавчими нормативними актами. Управління витратами є одним з напрямків, який включається в сферу підконтрольну управлінському обліку, суть якого в цьому напрямі проявляється

в збиранні повної достовірної інформації стосовно витрат та в прийнятті актуальних рішень на її основі для налагодження ефективної діяльності суб'єкта господарювання.

Затрати та витрати виникають в процесі діяльності підприємства і прив'язанні до певного продукту, товару чи послуги, групуються за видами діяльності, в яких вони формуються, – операційна (основна), фінансова, інвестиційна та надзвичайна. Особливістю витрат є те, що вони віднімаються вже від отриманого доходу підприємства.

Розрахунок затрат здійснюється для задоволення потреби в інформації як зовнішніх, так і внутрішніх користувачів відповідно даних проведеного фінансового та управлінського обліку.

Виділення двох понять: затрати та витрати зумовлено тим, що витрати включають всю сукупність понесених затрат за весь період, в тому числі перенесені з минулого періоду, а також витрати пов'язують з усіма спожитими ресурсами на підприємстві, що знаходять своє відображення в показнику собівартості продукції або активів підприємства.

Показник витрат має вагоме значення для майбутнього розвитку підприємства, неповний їх розрахунок, невключення непродуктивних витрат може спричинити загрозу для функціонування усього підприємства. Завищений показник собівартості спричинить низьку конкурентоздатність підприємства на ринку та погіршення загального іміджу підприємства, виключення деяких витрат з розрахунку призведе до низької собівартості, однак і недостатньої прибутковості для подальшого розвитку, непродуктивні витрати і надалі будуть здійснювати свій негативний вплив без належного їх врегулювання.

Поняття затрат визначають як ширше поняття ніж витрати, бо витрати пов'язують в основному з собівартістю, з внутрішньою оцінкою ефективності діяльності, а затрати є вартісною оцінкою будь-якого використання ресурсів і можуть проявлятися не тільки в технологіях і організації виробництва, а і в інших процесах, які формуються на підприємстві. [5, с.115]

В процесі нашого дослідження, пропонуємо застосовувати термін «затрати», бо він являє собою ширшу категорію і включатиме не тільки витрати пов'язані з прибутковою діяльністю підприємства, але й інші за аспектом затрати, які несе підприємство задля забезпечення стабільного безпечного функціонування.

Поняття затрат буде більш доцільним для нашого дослідження ще й тому, що те визначення витрат, яке застосовується в П(С)БО 16 визначає їх вже за результатом виробленого продукту, коли відбулося зменшення активів або збільшення зобов'язань підприємства, продукт має пройти повний виробничий цикл до реалізації для визначення фінансового результату за порівнянням доходів та витрат звітного періоду. [4] Повний виробничий цикл для деяких підприємств може сягати більше одного календарного року і втрачається оперативність та ефективність управління підприємством, якщо вести облік тільки за кінцевими результатами.

Завдання, яке стоїть перед управлінським обліком для досягнення мети системи управління підприємством полягає в системному відстеженні рівня

затрат за групами для прийняття оперативних рішень і вибору альтернатив, що ґрунтується на їх економічній доцільності для підприємства.

За результатом нашого дослідження сформуємо власне визначення затрат: це грошова вартість ресурсів на виготовлення продукції та ресурсів за іншими економічними статтями витрат, тобто затрати об'єднують в собі виробничі та невиробничі витрати підприємства, рівень яких об'єктивно обумовлений вимогами для успішного та безпечного функціонування підприємства та одночасно забезпечує отримання прибутку і максимальну споживчу цінність кінцевого продукту (роботи, послуги).

Виявлення шляхів зниження затрат може стати інструментом безпосередньої дії для подолання загрози банкрутства. (Рис. 1)

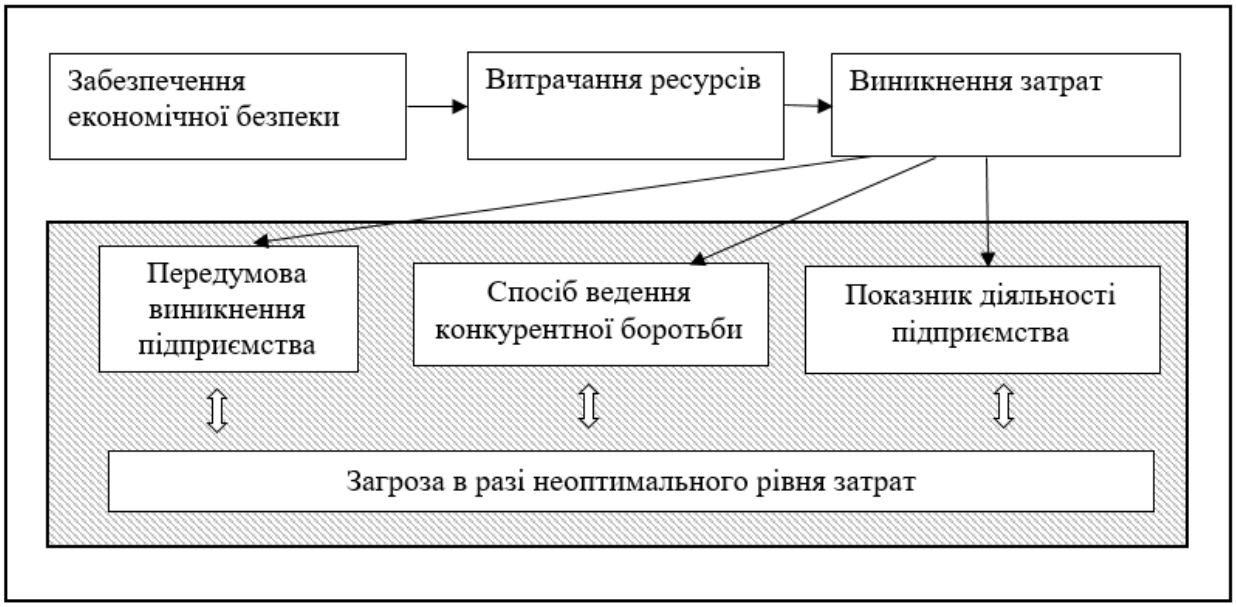

Рис. 1. Роль категорії затрат в системі економічної безпеки підприємства.

Інфляційні процеси, що мають місце впродовж останніх років в Україні, не сприяють зниженню рівня затрат в ціні продукції, при чому прибуток підприємством досягається, в основному, не за рахунок зменшення рівня затрат на виробництво продукції, а шляхом підвищення відпускних цін. Дана ситуація негативно позначається на конкурентоспроможності підприємства, знаходить своє відображення в падінні попиту на продукцію в результаті зниження платоспроможності споживачів.

В процесі податкового обліку підприємство регулює рівень затрат як один з важелів впливу на об'єкт оподаткування, таким чином змінюючи розміри оподаткування підприємства в цілому, як однин з чинників впливу на систему економічної безпеки підприємства та її розвиток.

Роль затрат проявляється ще на початку здійснення господарської діяльності, оскільки затрати являють собою основну умову виникнення підприємства та одночасно несуть загрозу для ефективного функціонування суб'єкта господарювання в разі їх невідповідності оптимальному рівню.

Затрати є відображенням стану справ на підприємстві. Ведення їх обліку, накопичення інформації стосовно затрат та її інтерпретація залежить від

користувачів інформації та їх вимог. Фінансовий облік відповідає запитам кредиторів, власників, можливих та наявних інвесторів і використовується для надання достовірної інформації зовнішнім користувачам, управлінський облік відіграє роль в процесі керівництва підприємством, для представлення достовірної та повної інформації підрозділам та керівникам з метою прийняття управлінських рішень, бухгалтерський облік відповідає вимогам представлення інформації стосовно затрат в фінансовій звітності.

Підприємство здійснює затрати для задоволення основної мети своєї діяльності – отримання прибутку, яке є джерелом ринкової вартості підприємства та його ресурсів, які можуть спрямовуватися для здійснення реінвестицій для подальшого розвитку інвестиційного потенціалу підприємства та комплексного використання всіх наявних ринкових можливостей. Однак, окрім значення затрат як фактору розвитку, вони ще несуть соціально-економічне значення, яке проявляється в створенні додаткової вартості – продукту, що відповідає потребам споживачів та приносить користь суспільству.

В залежності від проявлення категорії затрат, а саме специфіки їх використання, швидкості реалізації, обсягів, видів, правової реалізації затрати можуть виникати на підприємстві в результаті наслідків, що відповідають одному з трьох підходів:

1. Ресурсний підхід – виникнення затрат в результаті витрачання ресурсів.
2. Фінансовий підхід – затрати, пов’язані з використанням фінансового ресурсу, тобто грошових коштів.
3. Обліковий підхід – виникнення затрат в результаті знецінення наявних ресурсів або грошових коштів, що перебувають у власності підприємства або надійшли в результаті нарахування [7].

Поняття доцільності категорії затрат безпосередньо пов’язано з ефективністю їх використання і в процесі накладення цих двох характеристик виникають проблеми визначення напрямків реалізації управління затратами на підприємстві в рамках забезпечення його економічної безпеки. Оскільки поняття економічної безпеки є неформалізованим, її практична реалізації є диференційованою в залежності від потреб та вимог, що виникають на підприємстві.

Конкретні заходи протидії, направлені на оптимізацію затрат мають здійснюватися в рамках процесу забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства (рис. 2).

В системі управлінського обліку наголошується альтернативний характер затрат, тобто в процесі вибору заходів протидії загрозам, здійснюється оцінка упущеної вигоди від їх реалізації або нереалізації, що може виникати в результаті зміни зовнішніх умов, тобто непередбачуваності здійснюваних прогнозів.

В процесі діяльності на підприємстві механізм регулювання на вплив загроз може бути (рис.2) превентивним (направленим на попередження впливу загрозливих чинників та збереження належного рівня безпеки), оперативним (передбачає прийняття рішень на реальний вплив загрозливого чинника в найкоротші строки), ліквідаційним (у випадку упущення можливості завчасної

протидії загрозам, підприємством за результатом виникнення загрози здійснюється оцінка шкоди чи упущеної вигоди та плануються напрямки діяльності для покращення стану безпеки). Підприємством в комплексі застосовуються всі ці заходи, в залежності від цілей суб'єкта господарювання, стратегії його розвитку, на основі наявних ресурсів (або інших джерел фінансування) та можливості здійснювати затрати на заходи протидії, попередження чи ліквідації.

Рис. 2. Інтегрована система економічної безпеки в рамках управління затратами.

Оскільки затрати виступають обмежувальним фактором прибутку, обсяг реалізації продукції залежить напряму від можливостей здійснення затрат і як наслідок отримання результату від економічної діяльності. В процесі планової діяльності підприємство проводить аналіз затрат, як об'єкту управління та визначає стратегію свого розвитку.

Проблема цілепокладання та визначення пріоритетів в управлінні затратами в системі економічної безпеки підприємства може змінюватись в залежності від різних факторів, таких як:

– мета системи економічної безпеки підприємства, якою є забезпечення стабільної діяльності підприємства та проміжні цілі, які воно ставить перед собою (досягнення певного рівня конкурентоздатності, прибутковості, ефективності, динамічний розвиток підприємства та розширення сфери його діяльності тощо);

– стан об'єкта системи економічної підприємства, яким є суб'єкт господарювання, наявність на підприємстві матеріальних, нематеріальних та фінансових ресурсів та ефективність процесів, що забезпечують його функціонування;

– цільові установки різних підрозділів підприємства, які відповідають за збут, виробництво, реалізацію, кадри, інновації, маркетинг, інвестиції, фінансування тощо. Пріоритети їх розвитку мають бути взаємопов'язаними для уникнення конфліктності та суперечливості в установках.

Висновки. Аналіз досліджень питання різниці понять «витрати» та «затрати» у працях різних зарубіжних та вітчизняних науковців довів, що дані питання тотожні між собою і вживаються в літературі за майже однаковим змістом, при цьому «витрати» співвідносять з собівартістю продукції, а «затрати» являють собою понесені витрати за різними економічними статтями і є дещо ширшим поняттям, бо пов'язанні з будь-яким витрачанням ресурсу.

Затрати в системі економічної безпеки підприємства перебувають під постійним узгодженим контролем, оскільки завдяки ним реалізуються рішення щодо управління та регулювання діяльності суб'єкта господарювання, а також затрати несуть в собі загрозу для підприємства через обмеженість та брак ресурсів, що перебувають у власності.

За результатами дослідження запропоновано авторське визначення поняття «затрати»: це грошова вартість ресурсів на виготовлення продукції та ресурсів за іншими економічними статтями витрат, тобто затрати об'єднують в собі виробничі та невиробничі витрати підприємства, рівень яких об'єктивно обумовлений вимогами для успішного та безпечного функціонування підприємства та одночасно забезпечує отримання прибутку і максимальну споживчу цінність кінцевого продукту (роботи, послуги).

Список використаних джерел

1. Андросенко О. О. Економічна сутність витрат виробництва та їх роль у системі управління діяльністю промислових підприємств / О. О. Андросенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2016. - Вип. 15. - С. 122-126. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_15_28

2. Ивашкевич В.Б. Проблемы учета и калькулирования себестоимости продукции / В.Б. Ивашкевич. – М. : Финансы, 1974. – 159 с.

3. Політична економія : [навч. посіб.] / К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Бєляєв [та ін.] ; за ред. д.е.н., проф. К.Т. Кривенка. – К. :КНЕУ, 2005. – 508 с.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати": Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 г. № 318 [Електронний ресурс]. — Режим до- ступу : http://buhgalter911.com/ Res/PSBO/PSBO16.aspx

5. Управление затратами на предприятии: [учебное пособие]; под ред.Г.А. Краюхина. – СПб.: "Бизнес-пресса", 2004. – 225 с.

6. Управління затратами підприємства : [монографія] / [Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С., Хлапьонов Л. Ю., Макухін Г. А.]. — К: Лібра, 2007. — 320 с.

7. Христенко Л. М. Проблемні питання в управлінні витратами на забезпечення економічної безпеки підприємства / Л. М. Христенко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. - 2013. - № 25(2). - С. 225-232. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmepi_2013_25%282%29__28

УДК 336.1; 336.3

Колупаєва І. В., к.е.н., доцент
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ: АНАЛІЗ, МЕТОДИ НА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті проаналізовано динаміку державного боргу України. Визначено структуру внутрішніх та зовнішніх зобов'язань. Проведено оцінку рівня державного боргу України. На основі експертного оцінювання виявлено найбільш пріоритетні методи управління державним боргом.

Ключові слова: *державний борг, зовнішній борг, гарантований державою борг, внутрішній борг, конверсія, консолідація, уніфікація*

The dynamics of the state debt of Ukraine is analyzed in the article. The structure of internal and external obligations is determined. An assessment of the level of the State Debt of Ukraine is conducted. Based on expert evaluation, the most priority methods of public debt management have been identified.

Key words: *state debt, external debt, guaranteed debt, internal debt, conversion, consolidation, unification*

В статье проанализирована динамика государственного долга Украины. Определена структура внутренних и внешних обязательств. Проведена оценка уровня Государственного долга Украины. На основе экспертного оценивания выявлены наиболее приоритетные методы управления государственным долгом.

Ключевые слова: *Государственный долг, внешний долг, гарантированный государством долг, внутренний долг, конверсия, консолидация, унификация*

Вступ. Нагальна потреба у впровадженні низки важливих реформ в освітянській сфері України, в охороні здоров'я, в розбудові інфраструктури держави вимагає від уряду значних витрат, які реалізовувати за рахунок власних бюджетних коштів досить складно. Враховуючи нестабільне політичне становище в державі через конфлікт на сході, питання економічного зростання національної економіки стоїть гостро. В таких умовах держава вимушена звертатися до запозичень як на внутрішньому ринку, так і за кордон. Все це викликає зростання державного та гарантованого державою боргу: як внутрішнього, так і зовнішнього. Необхідність ефективного управління цими зобов'язаннями підтверджується такими цифрами: у 2018 році за даними Міністерства фінансів Україна повинна виплатити 175,726 млрд грн по його погашенню і 130,3 млрд грн за його обслуговування, що становитиме 14,3%

витрат загального фонду державного бюджету. Все це обумовлює актуальність дослідження тенденції формування державного боргу та методів управління ним.

Аналіз останніх досліджень. Питаннями дослідження проблем формування та управління державним боргом займалися такі закордонні дослідники як: Д. Рікардо, А. Сміт, М. Браунриг, С. Вайнтрауб, Х. Джонсон, О. Екстайн, Дж. Кейнс, А. Лаффер, А. Лернер, Р. Масгрейв, М. Фрідман та інші. Серед вітчизняних дослідників варто виокремити результати наукових пошуків таких науковців: О. Василик, А. Гальчинський, Г. Кучер, В. Корнєєв, О. Плотніков, Т. Бондарук, В. Сутормінa, В. Степаненко та інших. Проте в умовах стрімкого збільшення боргових зобов'язань питання управління ними потребує подальшого вирішення.

Методика досліджень. В процесі дослідження використано методи аналізу та синтезу для визначення динаміки та структури державного боргу. Для обґрунтування ефективності методів управління державним боргом використані експертні методи ранжування з розрахунком узгодженості думок експертів шляхом визначення коефіцієнту конкордації Кендала.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення тенденцій формування державного боргу в Україні за останні роки та обґрунтування методів управління ним.

Об'єктом дослідження є процес управління державним боргом.

Предметом дослідження є аналіз та обґрунтування найкращих методів управління державним боргом України.

Результати досліджень. Одностайного розуміння ролі державного боргу в розбудові національної економіки серед науковців немає. Так відомі апологети економічної наукової думки, такі як: Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо і Дж. С. Мілль сприймали цей факт негативно, зазначаючи, що державні кредити примножують непродуктивний клас населення, можуть призвести до розорення великих націй Європи, сприяють зниженню рівня заощадливості, призводять до марнотратство уряду. На противагу ним Т. Мальтус розглядав боргове фінансування як можливий варіант збільшення попиту шляхом вкладення в реальний сектор. Позитивне відношення розділяв до державного боргу і К. Маркс, вважаючи його найсильнішим важелем початкового накопичення капіталу. Дж. Кейнс розглядав роль державних інвестицій як джерело компенсації недостатності приватних інвестицій, а А. Лернер наголошував на існуванні тягаря лише зовнішнього боргу, вважаючи, що внутрішній борг громадянам країни не є навантаженням для держави. Цю точку зору розвили К. Р. Макконнелл і С. Л. Брю, розглядаючи внутрішній борг як суспільний актив, який може бути використаний для зростання ВВП. Важливим висновком цих науковців є необхідність порівнювати зростання державного боргу із зростанням ВНП.

Виваженого підходу до державного боку дотримувався П. П. Леруа-Бол'є, який вважав, що в разі його ефективного використання він виступає додатковим ресурсом для розвитку національного господарства, а в разі не доцільного - становиться важким тягарем для бюджету як наслідок для громадян країни.

Проблема тягаря державного боргу, крім зростання податків, у майбутньому пов'язана з «ефектом витіснення». Коли державні видатки фінансуються за рахунок запозичень, відбувається скорочення податкового тягаря за рахунок скорочення розмірів податків з доходів і, відповідно, зростає попит на товари, тому відбувається зростання обсягів випуску та відсоткової ставки. Фактично такий ефект буде спостерігатися лише за виконання ряду умов, які не завжди присутні у відповідній час в економіці конкретної держави. Коли в державі має місце величезний державний борг поряд із державним дефіцитом, уряд вимушений збільшувати обсяг податків для збільшення надходження в бюджет для виконання своїх зобов'язань особливо по зовнішнім боргам.

В цілому підсумовуючи роль державного боргу в національній економіці можна зазначити, що він є одним із фінансових інструментів, який відрізняється своєю специфічністю. Коли кредит бере підприємство, воно відповідає за нього своїм майном, що і обумовлює відповідний рівень відповідальності щодо прийняття на себе таких зобов'язань. До того ж спроможність сплачувати проценти за кредитом обумовлені рівнем ефективності діяльності підприємства, станом ринку продукції та багатьма іншими чинниками, які між тим можливо проаналізувати та спрогнозувати. Специфічність державного боргу полягає в тому, що він береться відповідним урядом з урахуванням поточного соціально-економічного становища в країні найчастіше для вирішення поточних та перспективних проблем найближчого майбутнього. Тягарем же державний борг стає виключно для платників податків, які беруть участь у прийнятті рішення щодо необхідності державного боргу дуже опосередковано - виключно в процесі виборів, які приводять до влади відповідний уряд.

В Бюджетному кодексі під державним боргом розуміється загальна сума заборгованості, що складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави, а також боргових зобов'язань держави, що набирають чинності в результаті виданих гарантій за кредитами на підставі законодавства чи договору [1]. Як зазначає дослідник [2] під управлінням державним боргом варто розуміти систему заходів, яка має здійснюватися урядом та окремими уповноваженими органами, особливо фінансовими, які пов'язані з розміщенням цінних паперів, погашенням позик, визначенням курсу облігацій на грошовому ринку, виконанням зобов'язань за державними запозиченнями та гарантій по зобов'язанням третіх осіб, взятих на себе державою або суб'єктом держави, обслуговування боргу з метою залучення додаткових фінансових ресурсів для вирішення загальнонаціональних завдань та покриття дефіциту державного бюджету.

Для обґрунтування найкращих методів управління державним боргом розглянемо його динаміку.

На рис. 1 представлена динаміка державного боргу. Аналізуючи дані, що надані Державною казначейською службою України, можемо сказати, що зберігається тенденція до збільшення державного боргу країни. На кінець 2017 року державний борг становив 2062002,2 млн грн. або 76331,1 млн дол. США.

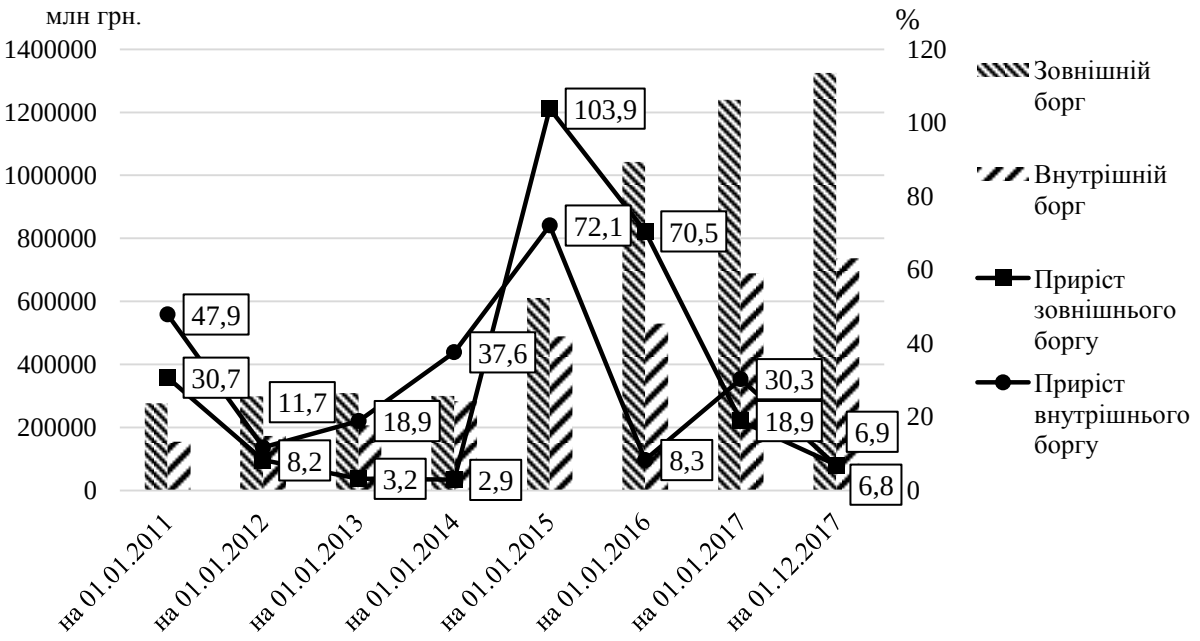

Рис. 1. Динаміка державного боргу України за 2011-2017 рр.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України http://www.ukrstat.gov.ua/

Зовнішній борг України зафіксований на рівні 1325210,0 млн грн., що майже вдвічі перевищує державний внутрішній борг. За 2010-2017 рр. державний борг України зріс на 1745117,6 млн грн, що є майже у 7 разів більше у гривневому вираженні та у 2 рази більше у доларовому еквіваленті. Роками найбільш інтенсивного боргового зростання можна назвати 2015-2016 рр., які характеризуються загостренням економічної нестабільності країни внаслідок високих валютних ризиків запозичень, а також політичної, фінансово-економічної та банківської кризи.

Аналізуючи структуру державного боргу країни (рис. 2), ми робимо висновок, що протягом всього періоду у структурі боргу України переважає зовнішній борг, що у середньому складає 61,8%.

Девальвація національної валюти протягом 2014-2015 рр. призвела до зростання суми боргу та відповідних платежів за ним, що були номіновані в іноземній валюті. Причому варто зауважити одну тенденцію: з 2010 року по 2014 рік збільшувалася питома вага внутрішнього боргу і поступово зменшувалася роль зовнішньої у загальній структурі заборгованості, натомість з 2015 року ця тенденція змінилася в протилежну сторону: має місце суттєве збільшення питомої ваги зовнішнього боргу – з 48,64% до 64,26%, що відповідно супроводжується зменшенням ролі внутрішнього боргу. В цілому ця зміна є дуже негативною: зовнішній борг було отримано та отримуються наразі в іноземній валюті. Беручи до уваги значну девальвацію гривні до долара, яка за останні 4 роки більш ніж в три рази знецінила національну валюту, та скорочення експорту України: обсяг експорту товарів знизився з 63,3 млрд дол. у 2013 році до 36,3 млрд дол у 2016 році, а послуг: з 11,52 млрд дол. у 2013 році до 9,86 млрд дол. у 2016 році, залежність від зовнішніх валютних запозичень є загрозливою для економічної безпеки країни в цілому.

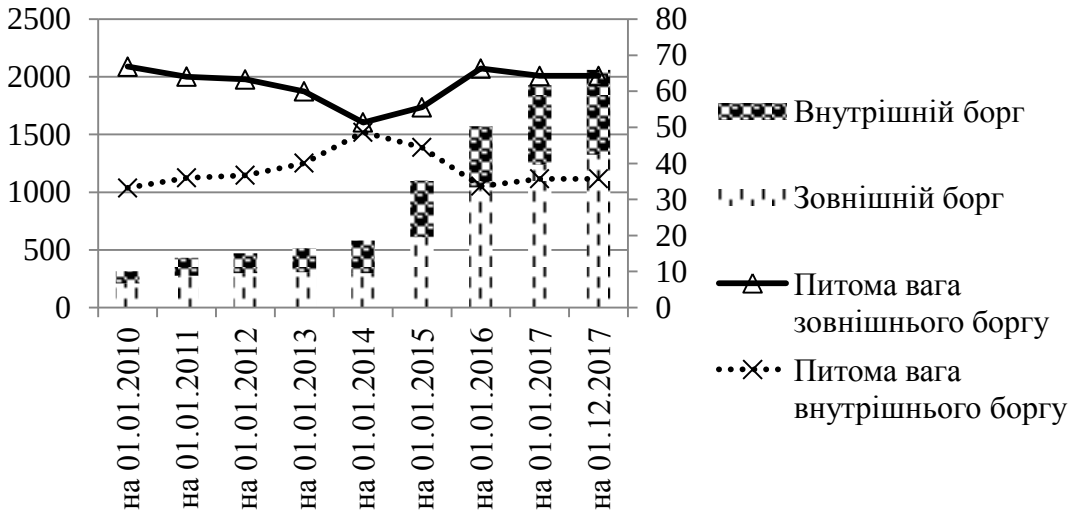

Рис. 2. Структура Державного боргу України за 2010-2017 рр. (млрд. грн.)
Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України http://www.ukrstat.gov.ua/

Динаміка та структура гарантованого боргу надана на рис. 3. Сума боргових зобов'язань резидентів України, за якими надано державні гарантії, на кінець 2017 року становила 307965 млн. грн., – 10499 млн. дол. США. Гарантований державою борг протягом 2011– 2017 рр. зріс у 3 рази. Так, найбільший приріст відзначено у 2014 році (+47,6%) та у 2015 році (+54,7%). Тенденцією можна вважати щорічне зростання гарантованого боргу України, але у відсотковому вираженні сума зобов'язань з кожним роком зменшується. Величина внутрішнього гарантованого боргу, починаючи з 2014 року (+67,3%), значно скорочується – у 2017 році сума зобов'язань зменшилась на 30,4%. Це може свідчити про нездатність країни відповісти за своїми борговими зобов'язаннями у разі настання дефолту. Щодо гарантованого боргу спостерігається та ж сама тенденція, що властива державному боргу в цілому: на фоні скорочення внутрішнього гарантованого боргу спостерігається значне збільшення зовнішнього гарантованого боргу.

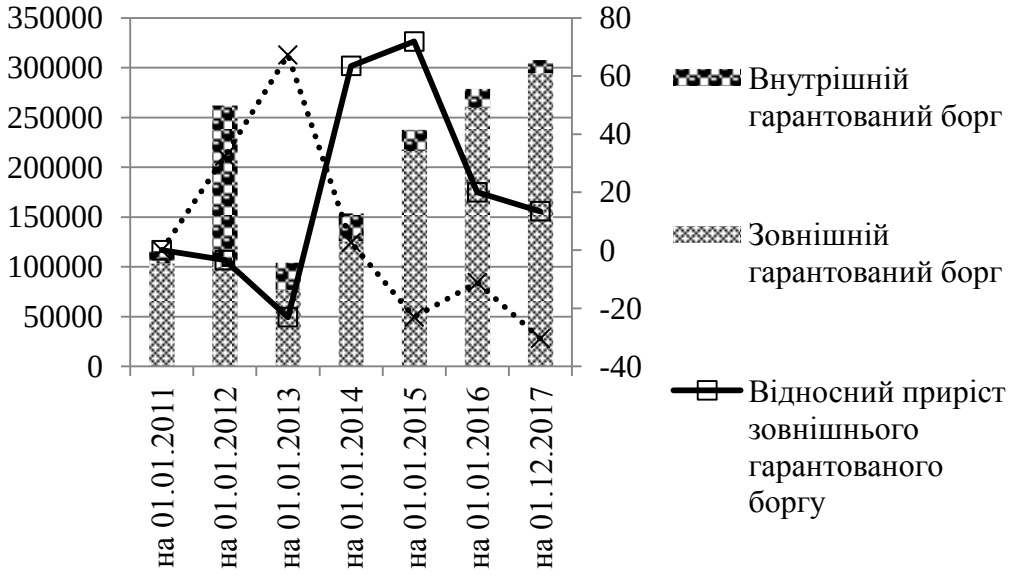

Рис. 3. Динаміка та структура гарантованого боргу
Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України http://www.ukrstat.gov.ua/

Як видно з рис. 4, у 2012 році в Україні відбувалось зменшення співвідношення державного боргу і ВВП, але з 2014 року він почав швидко зростати та в 2017 році досяг найвищого рівня – 81%.

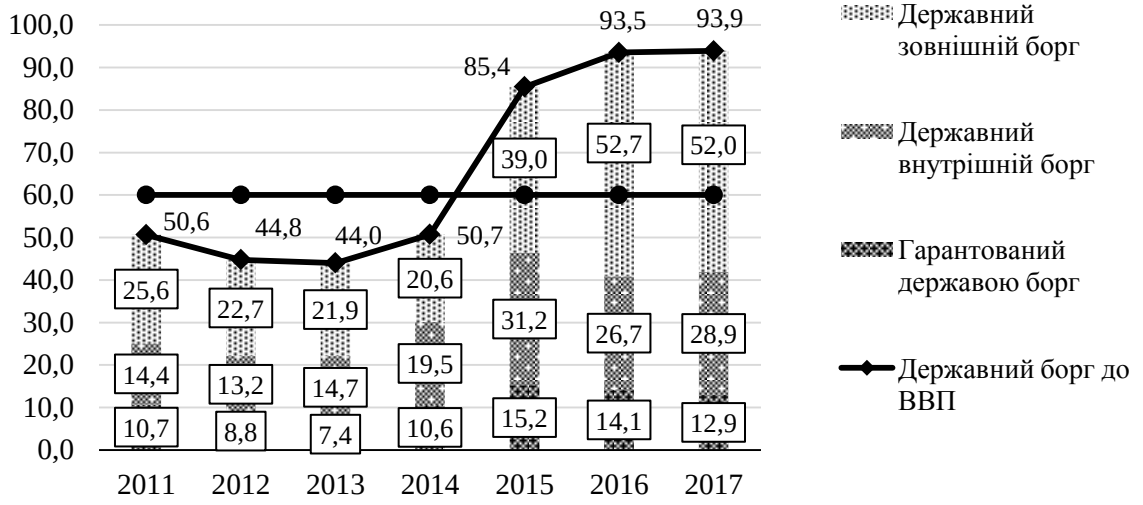

Рис. 4. Відношення державного та гарантованого боргу до ВВП України за 2011–2017 рр.

Згідно Бюджетного кодексу України ст. 18 пункту 2, загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду не може перевищувати 60% річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України. Це дає змогу зробити висновок, що таке співвідношення несе великі ризики для фінансової стійкості країни.

На рис. 5 представлено співвідношення темпів приросту державного боргу і темпи приросту ВВП.

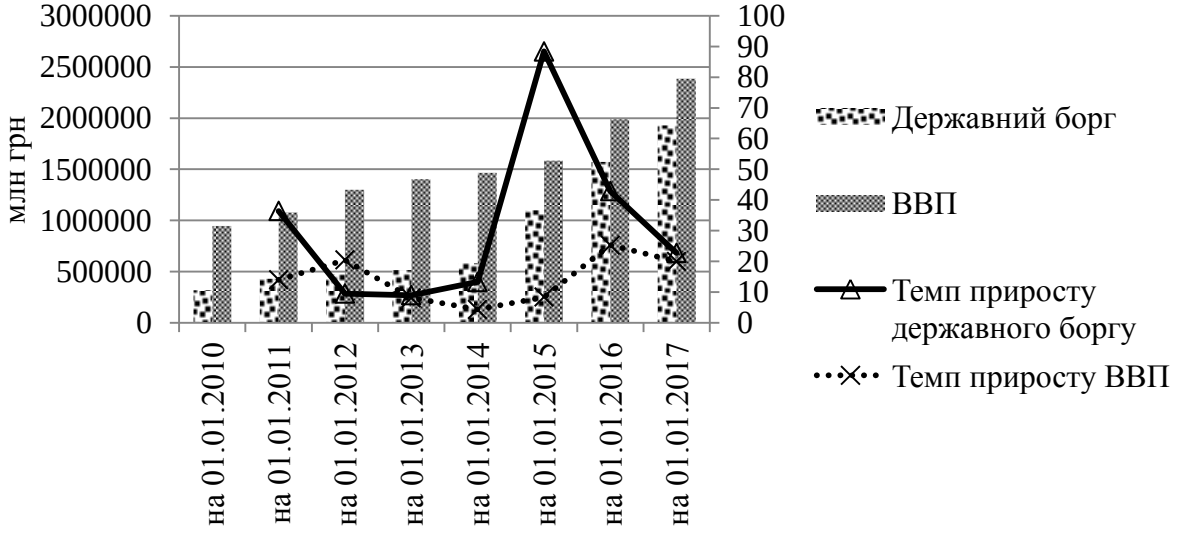

Рис. 5. Зростання державного боргу та ВВП.

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України http://www.ukrstat.gov.ua/

Ця діаграма пояснює значний стрибок у показнику відношення державного боргу до ВВП, яке спостерігалося у 2015 році відповідно до рис. 4. Як бачимо лише у 2012 році спостерігалося перевищення темпів зростання ВВП над темпами зростання державного боргу. У 2013 році ці показники були майже

подібними, а з 2014 р. спостерігається перевищення темпів приросту державного боргу (особливе значне у 2015 році) над темпами приросту ВВП. Це свідчить, що запозичені державою кошти витрачаються недостатньо ефективно - тобто не на розвиток промисловості та збільшення виробництва, а на сектор споживання.

За даними Державної казначейської служби України протягом 2014-2017 рр. із держбюджету України виділили майже 755671,3 млн. грн. на погашення державного та гарантованого державою боргів (рис. 6).

Видатки у 2017 році зросли на 31436,2 млн грн або на 32,04% порівняно з 2014 роком, коли показник із обслуговування державного боргу становив 98119,8 млн грн.

Погашення Державного боргу в 2017 році становило 129556,0 млн. грн., що в 3,3 рази нижче від показника 2015 року (416585,5 млн. грн.). Хоча при цьому рівень боргу збільшився майже у двічі.

Загальна сума державного боргу України в 2017 році зросла на 8,3% – до 76,33 млрд доларів США або в гривневому еквіваленті на 22,7% – до 206,3 трлн. грн. (тобто в 20 разів більше, ніж погасили торік), Це становить 81,1% ВВП України за минулий рік.

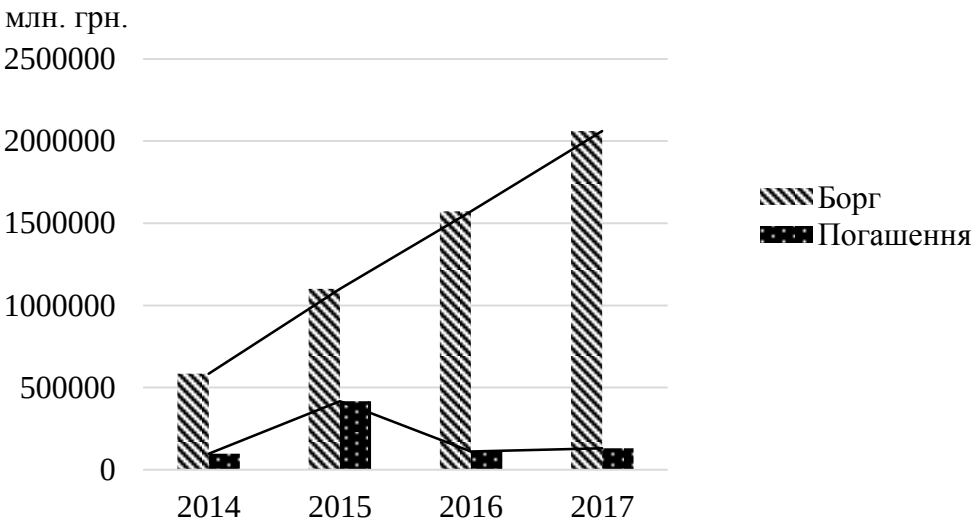

Рис. 6. Динаміка виплат Державного боргу України за 2014-2017 рр.

Джерело: побудовано за даними Державної казначейської служби України http://www.treasury.gov.ua/

Високий чи низький показник зовнішнього боргу будь-якої країни не завжди говорить про відповідний рівень життя. Головний показник рівня достатку людей будь-якої країни залежить від того, як зовнішній борг співвідноситися до річного показника ВВП (рис. 7).

Показник державного боргу України знаходиться практично на одному рівні з такими країнами як Кіпр (95,32%), Іспанія (98,47%), Великобританія (87,92%) та Франція (98,84%). Кризові прояви набирають обороти в Іспанії, Португалії та в Італії. Оскільки глобальна фінансова система ретельно пов'язана, дана проблема виходить за рамки кордонів Євросоюзу.

Найбільший державний борг у 2017 році був зафіксований у Греції та склав 181,3% відносно ВВП. Причиною є те, що правління країни штучно підтримує

рівень життя населення, шляхом надання різних видів соціальних допомог, не використовує кошти на реформацію економіки. Протилежним прикладом можна вважати Німеччину, де відношення боргу до ВВП складає 65,88%, але це не заважає країні бути однією з наймогутніших економік світу. Найменший – в Естонії (9,16% до ВВП країни). Але невеликий борг може означати не те, що економіка країни знаходиться у фазі піднесення, чи ви не хочете брати в борг, а то, що вам не хочуть за певних причин надавати кошти в кредит.

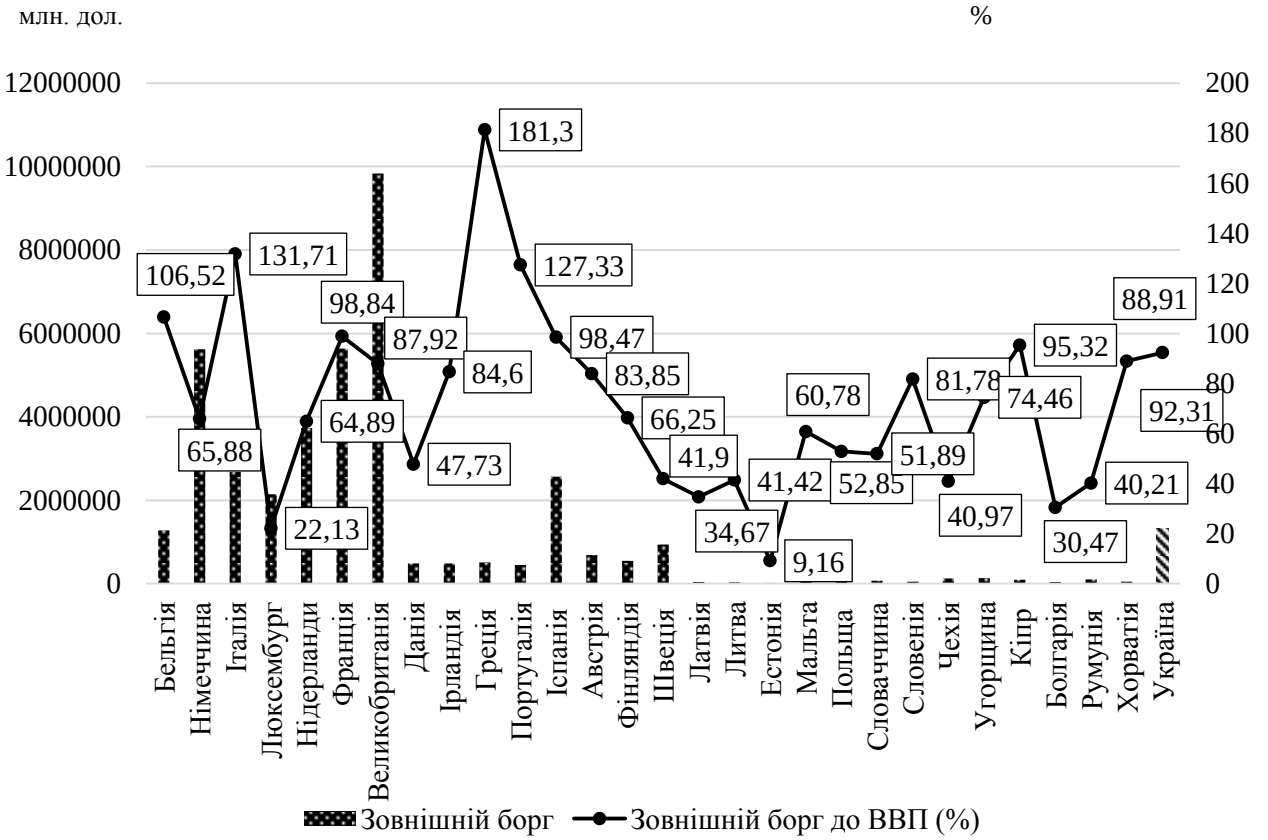

Рис. 7. Зовнішній державний борг країн ЄС до ВВП за 2017 рік.

В Україні на основі проведеного аналізу динаміки та структури зовнішнього боргу можна стверджувати про наявність ярко вираженої негативної тенденції: збільшення зовнішнього боргу в валюті з врахуванням високої вартості іноземної валюти через значну девальвацію гривні при низьких темпах зростання ВВП стає важким тягарем для платників податків як зараз, так і в майбутньому.

Для вирішення даної проблеми доцільно проаналізувати існуючі методи управління боргом. В роботах [2, 3, 4] представлені такі найбільш розповсюджені: конверсія, консолідація, уніфікація, відстрочення погашення, анулювання. Опис методів представлено в табл. 1.

Для визначення кращого з методів проведемо експертне оцінювання. Для проведення ранжування методів управління боргом необхідно визначитися із кількістю експертів. Мінімально необхідну кількість експертів було визначено за формулою [5; 6]:

$$N_{min} = 0{,}5 \times (\frac{3}{\lambda} + 0{,}5) \quad (1)$$

де λ – можлива помилка результатів експертизи (0 < λ < 1).

Відповідно до формули (1) визначимо кількість експертів. Величина похибки залежить від рівня достовірності результатів, який ми візьмемо 90% (похибка дорівнюватиме 10%).

$$N_{min} = 0{,}5 \times \frac{3}{0{,}1} + 0{,}5 = 15{,}25 \text{ (осіб)}$$

Отже за розрахунками в опитуванні має приймати участь не менше за 15 осіб. Використаємо інший підхід до визначення кількості експертів [7], який базується на оцінюванні міри надійності проведеної експертизи, яку називають варіацією, що розраховується як відношення середньоквадратичного розкиду експертних оцінок до середнього значення. При довірчому інтервалі 90% результат експертизи може бути задовільним при значенні варіації 0,3, що відповідає кількості експертів не менше 16.

Таблиця 1.

Методи управління державним боргом узагальнено за [2, 3, 4]

Метод управління державним боргом	Сутність
Конверсія боргу	Зменшення розміру відсотків, що виплачуються за позиками. Можливість перетворити борг країни в акції через розміщення іноземних прямих чи портфельних інвестицій у національне підприємство. Таким чином, конверсія боргу виконує функції управління заборгованістю та стимулювання інвестицій
Консолідація боргу	Продовження термінів дії випущених державою-боржником позик.
Відстрочення погашення	Можливе перенесення дати виплати за зобов'язаннями на пізніший термін.
Уніфікація	Можливість об'єднання кількох позик в одну, що спрощує управління державним боргом.
Списання/анулювання частини боргу	Держава цілком відмовляється від зобов’язань за випущеними позиками

Експертами виступали фінансові аналітики, фахівці з оцінки боргових зобов’язань, та спеціалісті фінансових установ. Для оцінювання пріоритетності груп чинників між собою розрахуємо коефіцієнт конкордації Кендала [8].

$$W = 12 \times \frac{s}{m^2 \times n^3 - m - m \times t_e}, \quad (2)$$

де m – число експертів у групі,

n – число факторів,

S – сума квадратів різниць рангів (відхилень від середнього);

t_e – сума однакових значень рангів.

В табл. 2 надано експертне оцінювання методів управління державним богом за рівнем їх ефективності діапазоні від 1 до 5, де «1» – найнижчий рівень ефективності, а «5» – найвищий.

Отже, в результаті аналізу нами було отримано значення ефективності методів та розраховано значення коефіцієнту конкордації Кендала:

$$W = 12 \times \frac{1895{,}2}{16^2 \times 5^3 - 5 - 19 \times 114} = 0{,}7965 \text{ або } 79{,}65\%$$

Таке значення свідчить про високий рівень узгодженості думок експертів (чим ближче до 100%, тим краще), що дозволяє використовувати отримані значення як статично значущі, а результати ранжування вважати достовірними.

Таблиця 2.

Оцінювання ефективності методів управління державним боргом

№	Методи	Експерти																$\sum_{j=1}^{m} R_{ij}$	$\bar{d}$	d_j	d_j^2
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16				
1.	Списання/ анулювання частини боргу	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	4	5	5	73	54,4	18,6	345,96
2.	Уніфікація	5	4	5	5	5	3	4	5	4	5	4	5	4	4	5	4	71	54,4	16,6	275,56
3.	Відстрочення погашення	4	3	4	4	4	4	4	4	5	4	4	4	4	5	4	4	65	54,4	10,6	112,36
4.	Консолідація боргу	2	2	3	2	3	2	3	2	2	2	3	3	2	3	2	3	39	54,4	-15,4	237,16
5.	Конверсія боргу	1	1	2	1	2	2	1	2	1	2	2	1	2	1	2	1	24	54,4	-30,4	924,16
Число однакових значень рангів (t_e)		(2^3-2)	-	(2^3-2)	(2^3-2)	(2^3-2)	(2^3-2)	(2^3-2)	$(2^3-2)+(2^3-2)$	(2^3-2)	(2^3-2)	(2^3-2)	(2^3-2)	$(2^3-2)+(2^3-2)$	$(2^3-2)+(2^3-2)$	$(2^3-2)+(2^3-2)$	(2^3-2)			Сума	1895,2
		6	-	6	6	6	6	6	12	6	6	6	6	12	12	12	6	114			

На основі проведеного експертного оцінювання нами було виявлено, що найбільш пріоритетним серед методів управління державним боргом серед експертів є списання або анулювання частини боргу. На другому місці, але фактично з таким же значенням, як і попередній за рівнем пріоритету, знаходиться метод уніфікації. Менший пріоритет було віддано методу відстрочення погашення. Значно менше ефективним експерти вважають консолідацію боргу, а найнеефективнішим виявився метод конверсії.

Висновки. Таким чином, на основі проведеного дослідження було виявлено, що в Україні за останній час склалася вкрай негативно ситуація з динамікою та структурою державного боргу – його обсяг за останні три роки стрімко збільшився фактично через зростання зовнішнього боргу, що становить загрозу для економічної безпеки країни, враховуючи низькі темпи приросту ВВП у порівнянні з приростом зовнішнього боргу. Аналіз методів управління державним боргом та ранжування їх шляхом експертного оцінювання дозволив визначити що найбільш привабливими вважаються методи списання (анулювання) та уніфікації, що обумовлено неефективною дією уряду щодо використання державних запозичень. Особливої уваги вимагає перегляд процедури обслуговування державного боргу, адже у 2018 році сума, яка планується на обслуговування боргу, складає 74% від суми платежу, що є важким тягарем для бюджету України. Обрання певного методу управління державним боргом не є достатнім для забезпечення ефективності та боргової безпеки. Стратегія управління державним боргом лежить у широкій площині вирішення більш комплексних питань, насамперед оздоровлення економіки, забезпечення зростання ВВП, збільшення доходної частини бюджету та введення режиму бюджетної економії на всіх без винятку рівнях.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. №2456–VI. - Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.
2. Власенко Т. А. Управління державним боргом: сутність поняття та обґрунтування методів реструктуризації / Т. А. Власенко // БІЗНЕС ІНФОРМ – 2015. – №10 – С. 310 – 317.
3. Кучер Г. В. Ефективність системи управління державним боргом в Україні / Г. В. Кучер // Фінанси України. 2012. № 6. - С. 44-57.
4. Шелест О. Л. Державний борг України: механізм управління та обслуговування / О.Л. Шелест // Економіка і суспільство. – 2017. - Вип. № 8. - С. 710-715.
5. Литвак Б. Г. Экспертные оценки и принятие решений / Б. Г. Литвак. – М. : Патент, 1996. – 298 с.
6. Мишин В. М. Исследование систем управления. Учебник для ВУЗов. – 2-е изд., стереотип. / В. М. Мишин. – М. : Юнити-ДАНА, 2015. – 527 с.
7. Гришко А. В. Метод визначення кількісного складу експертів при проведенні евристичних процедур / А. В. Гришко // Системи обробки інформації. – 2004. – № 3(31). – С. 33–35.
8. Аністратенко В. О. Математичне планування експериментів в АПК / В. О. Аністратенко, В. Г. Федоров. – К.: Вища школа,1993. – 374с.

УДК 075.8:332.2

Лазарєва О. В., д.е.н., доцент
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

РОЛЬ ЗЕМЕЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

Стаття присвячена вивченню ролі земельного менеджменту в системі управління земельними ресурсами. Запропоновано власне трактування терміну «земельний менеджмент». Сформовані завдання земельного менеджменту, його предмет, суб'єкти та об'єкти. Обгрунтовано, що синергетичний ефект земельного менеджмент досягається за рахунок економічної, екологічної та соціальної ефективності.

Ключові слова: *земельний менеджмент, управління земельними ресурсами, землекористування, земельний менеджер, синергетичний ефект.*

The article is sanctified to the study of role of the landedmanagement in control system by the landed resources. Owninterpretation of term "the landed management" is offered. Formed tasks of the landed management, his object, subjectsand objects. Reasonably, that sinergistical effect earth amanagement is arrived at due to economic, ecological andsocial efficiency.

Key words: *landed management, management, land-tenure, landed manager, synergy effect, the landed resources.*

Статья посвящена изучению роли земельного менеджмента в системе управления земельными ресурсами. Предложена собственная трактовка термина «земельный

менеджмент». Сформированы задания земельного менеджмента, его предмет, субъекты и объекты.

Ключевые слова: *земельный менеджмент, управление земельными ресурсами, землепользование, земельный менеджер, синергетический эффект.*

Вступ. В системі управління земельними ресурсами все більше зростає роль земельного менеджменту як відносно нової парадигми в землекористуванні. Його актуальність на сьогодні пояснюється тим, що завдяки йому можливим є забезпечення стабілізації системи управління земельними ресурсами, відбувається зростання економіко-екологічної ефективності використання землі. Земельний менеджмент спрямований на усунення негативних наслідків агровиробництва в землекористуванні, на підвищення резервів збільшення виробництва продукції сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень. В Україні вивченню ролі земельного менеджменту в системі управління земельними ресурсами присвячені праці таких відомих вчених як М.С. Володін, В.В. Горлачук, Д.С. Добряк, І.М. Песчанська, Л.Я. Новаковський, А.Я. Сохнич, А.Г. Тихонов, А.М. Третяк, В.В. Юрчишин та ін. В їхніх працях систематизовано теоретичні напрацювання та практичний досвід земельного менеджменту [8], розкрито принципи та закономірності його розвитку [7], представлені аспекти його розвитку та функціонування[1].

Проте сучасна наукова та методологічна база не в повній мірі розкриває сутність земельного менеджменту, в результаті чого не забезпечується умова раціонального використання та охорони земельних ресурсів, потребують подальшого наукового обґрунтування дослідження його сутності та особливостей.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою наукового дослідження є фундаментальні положення економіки землекористування, вітчизняні та зарубіжні дослідження з питань вивчення ролі земельного менеджменту в системі управління земельними ресурсами, теорії управління та економіки землекористування. У статті застосовано сукупність таких методів, як абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень результатів наукового пошуку та формування висновків); аналізу і синтезу (при комплексній оцінці та з'ясуванні особливостей земельного менеджменту); графічний (для унаочнення результатів аналізу); аналогії та узагальнення (для формулювання висновків та подальших рекомендацій щодо роль земельного менеджменту в системі управління земельними ресурсами).

Постановка завдання. Метою статті є вивчення ролі земельного менеджменту в системі управління земельними ресурсами та обгрунтуваня його ефективності.

Результати досліджень. На сьогодні актуальність розвитку земельного менеджменту пояснюється наявністю значної кількості землевласників та землекористувачів, що вимагає застосування ефективних засобів забезпечення використання земельних ресурсів, їх обгрунтуваня з виважених наукових позицій.

Тому передусім вивчимо праці науковців , які розкривають сутність земельного менеджменту. Так, у праці [5] земельний менеджмент трактують як діяльність, пов'язану з управлінням ресурсом для досягнення соціального, екологічного та економічного розвитку.

Шипулін В.Д. [15, с. 45] розуміє земельний менеджмент як процес приведення фізичних ресурсів землі у такий стан, щоб отримати добрий результат.

В іншій праці [3, с. 47] наголошується, що земельний менеджмент включає в себе будівництво комунальних об'єктів і комунікацій та управління ними, раціональне використання земельних ресурсів, реалізацію політики у сфері використання земель, оцінювання впливу на навколишнє середовище і моніторинг видів діяльності, які впливають на ефективне використання земель.

За словами інших науковців [8] земельний менеджмент потрібно розуміти як науку про теорію управління виробництвом, що орієнтована на людину як на основне джерело підвищення продуктивності праці та на реалізацію об'єктивних економічних законів та на розв'язання економічних суперечностей.

Зось-Кіор М.В. [9] наголошує, що земельний менеджмент слід розуміти як інтеграційний процес, що спрямований на розв'язання конкретних проблем в реалізації технологічних, соціальних, економіко-екологічних задач в системі управління земельними ресурсами.

Песчанська І.М. [12] земельний менеджмент розуміє як процес, спрямований на ефективне використання земельних ресурсів в умовах середовища, в якому постійно протікають зміни.

Вчені Бурєш О.В. та Гербєєва [6] розуміють земельний менеджмент як процес, спрямований на ефективне управління трансформацією відносин власності на землю в умовах земельного ринку, що постійно змінюється.

Метлова Л. [11] земельний менеджмент пропонує визначати як задоволення матеріальних потреб шляхом регулювання їх відповідності спроможностям ресурсів довкілля.

На думку Володіна М.О. [7, с. 31] земельний менеджмент передбачає стабільне землекористування, а потім досягнення збалансованого розвитку землекористування на основі його оптимізації та створення нових моделей землекористування.

За словами Горлачука В.В. [14, с. 91] процес земельного менеджменту представляє собою процес збору, передачі та опрацювання інформації, що служить підставою для підготовки управлінського рішення з використання землі.

Г. Ларсон [1, с. 32] відзначає, що земельний менеджмент – це діяльність, спрямована на досягнення поставленої мети у використанні земельних ресурсів.

Аналіз інших закордонних літературних джерел [2; 4] свідчить, що земельний менеджмент вступає на шлях свого наукового становлення.

У власних дослідженнях [10, с. 84-85] ми схиляємося думки, що земельний менеджмент повинен базуватися на основі добровільної, ініціативної та результативної діяльності, яка має бути спрямована на задоволення потреб суспільства при комплексному розвитку території. Основним завданням

земельного менеджменту має бути впровадження системи заходів, що забезпечують розвиток екологобезпечного землекористування, головними з яких є дотримання умов раціонального використання та охорони земель, а його предметом – оптимізація земельних відносин між фізичними та юридичними особами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування щодо володіння, користування та розпорядження землею.

З метою формування термінологічного апарату вітчизняного землекористування спробуємо розкрити власне бачення сутності земельного менеджменту.

На нашу думку, земельний менеджмент можна розглядати як інтеграційний процес, що спрямований на розв'язання соціальних, еколого-економічних завдань в сфері землекористування та на підготовку якісного кадрового забезпечення в системі управління земельними ресурсами, що забезпечує досягнення кінцевої мети.

Крім якісної підготовки фахівців для землевпорядного виробництва, цінність земельного менеджменту полягає і у тому, щоб забезпечувати стійкий розвиток земельного ринку на основі соціальної, економічної та екологічної складових господарської діяльності з метою задоволення потреб населення.

У методологічному аспекті на ефективність земельного менеджменту впливає багато чинників, головним серед яких є те, на що земельні менеджери спрямовують свою енергію на виконання поставлених завдань. Тому основне завдання земельного менеджера – максимізувати інтенсивність праці.

Менеджери обов'язково повинні перетворити свої знання, досвід і досягнення науково-технічного прогресу в продуктивну силу з метою одержання конкретного позитивного результату. В сучасних умовах динамізму життєдіяльності менеджер зможе забезпечити ефективність своєї діяльності.

Земельний менеджмент повинен базуватися на основі добровільної, ініціативної та результативної діяльності, яка має бути спрямована на задоволення потреб суспільства при комплексному розвитку території, тобто збереженні її самовідновлювального потенціалу, що в цілому дозволить удосконалити організаційно-економічні умови трансформації відносин власності на землю та призведе до підвищення ефективності управління земельними ресурсами.

На сьогодні концепція земельного менеджменту є відображенням діяльності, що спрямована на досягнення поставлених цілей у використанні земельних ресурсів.

В свою чергу розвиток земельного менеджменту потребує наукового дослідження з метою формування його як механізму, що організовує систему управління земельними ресурсами (рис. 1), що являє собою сукупність дій та засобів, які впливають на зміну стану земельно-ресурсного потенціалу з метою досягнення поставленої мети.

При цьому вважаємо, що механізм управління земельними ресурсами являє собою систему складових, які пов'язані між собою при взаємодії з усіма факторами навколишнього середовища, утворюючи при цьому цілісність даної системи, її якісну визначеність і цілеспрямованість.

В системі управління земельними ресурсами виняткове значення має дотримання ефективності, або ж досягнення синергетичного ефекту при веденні господарської діяльності на землі (рис. 2).

Отже, ефективність земельного менеджменту досягатиметься за умови комплексного врахування еколого-економічних та соціальних факторів, що сприятиме веденню господарської діяльності на землі.

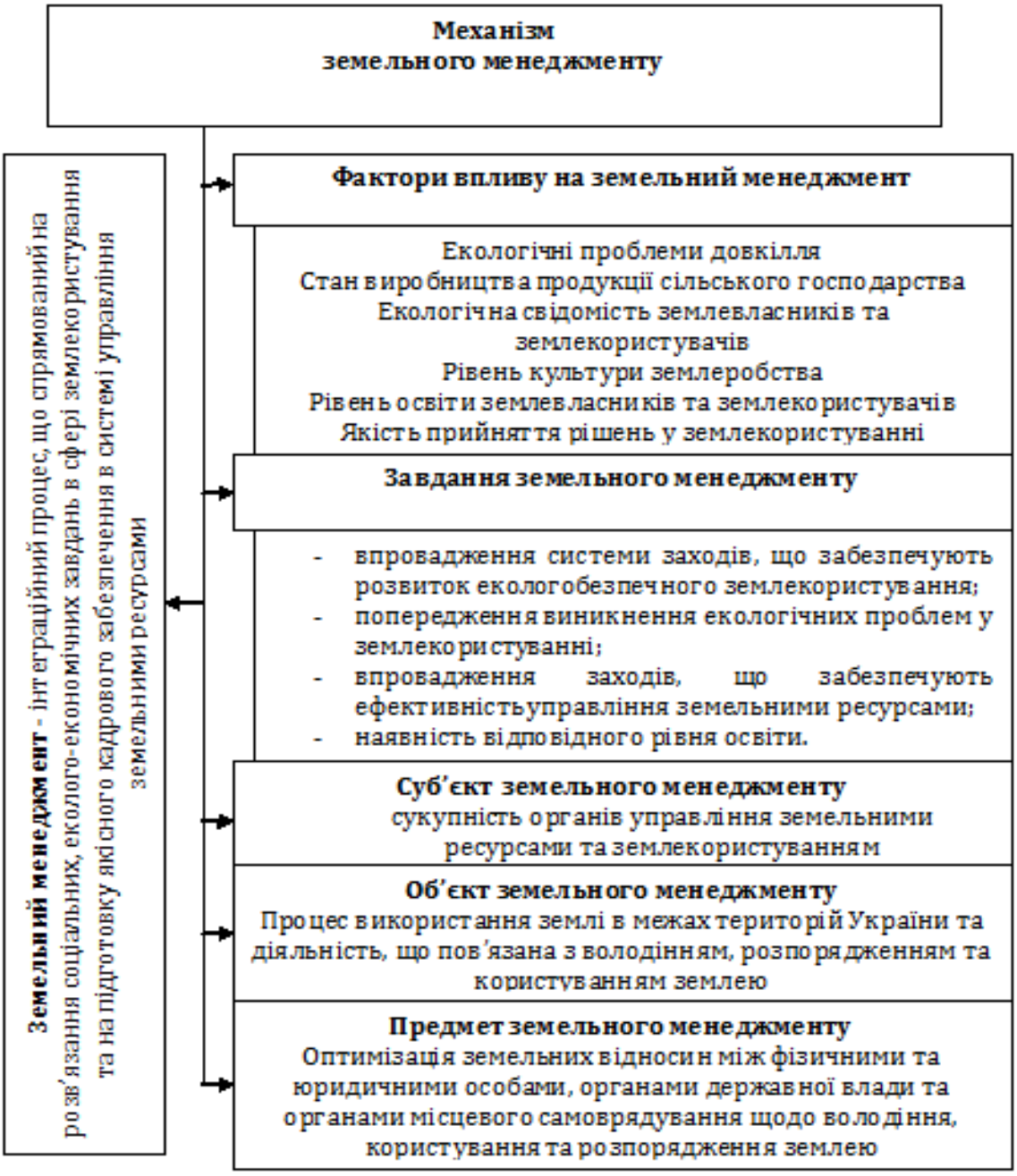

Рис. 1. Механізм земельного менеджменту.

При дотриманні синергетичного ефекту земельного менеджменту забезпечуватиметься раціоналізація та оптимізація процесу раціонального використання земельних ресурсів та підвищиться ефективність господарювання на землі.

Рис. 2. Синергетичний ефект земельного менеджменту.

Висновки. З урахуванням вищевикладеного можна зробити висновок, що в системі управління земельними ресурсами земельний менеджмент відіграє винятково важливу роль.

Обґрунтовано підхід до визначення сутності земельного менеджменту, що слід розуміти як інтеграційний процес, що спрямований на розв'язання соціальних, еколого-економічних завдань в сфері землекористування та на підготовку якісного кадрового забезпечення в системі управління земельними ресурсами, що забезпечує досягнення кінцевої мети.

В статті обгрутовано мету, завдання, суб'єкти та об'єкти земельного менеджменту. Викладено думку, що в системі управління земельними ресурсами земельний менеджмент має забезпечувати комплексний підхід до раціонального використання та охорони земельних ресурсів.

Роль земельного менеджменту в системі управління земельними ресурсами полягає в тому, що він спрямований на вирішення конкретних проблем еколого-економічного та соціального характеру в сфері землекористування.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на обгрунтуваня ролі збалансованого землекористування з урахуванням форсайт проектів.

Список використаних джерел

1. G. Larson Land management. – Stokholm, 1997. – p. 32.
2. Land administration gyidelines United Nations/ - New York and Geneva, 1996. – p. 102.
3. Land administration in the UNECE region. Development trends and main principles. – United Nations Economic Commission for Europe. – 2005 . – 112 p. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2005/wpla/ECE–HBP
4. P. Dale, J. McLanghlin Land information management. – Clerendon press, Oxford, 1988. - p. 266.
5. Williamson Ian. Land administration for sustainable development / Ian Williamson, Stig Enemark, Jude Wallace, Abbas Rajabifard. – Esri Press. 2010, 506 p. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.esri.com/landing–pages/industries/land–administration/e–book#sthash.KF25CaWH.dpbs
6. Буреш О.В. Развитие земельного менеджмента в контексте управления трансформацией отношений собственности на землю / О.В. Буреш, Л. Ю. Гербеева // Вестник Оренбургского государственного университета. – № 81 (февраль). – 2008. – С. 80-87.
7. Володін М.О. Принципи і закономірності розвитку земельного менеджменту – історія і сучасність / М.О. Володін // Землевпорядний вісник. – 2002. - № 1. – с. 29-35.
8. Горлачук В. В. Земельний менеджмент : [навч. посібник] / В. В. Горлачук, І. М. Песчанська, В. А. Скороходов. – К. : ВД «Професіонал», 2006.– 192 с.
9. Зось-Кіор М.В. Удосконалення системи управління земельними ресурсами аграрних підприємств в умовах глобалізації: монографія / Зось-Кіор М.В. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 333 с.
10. Лазарєва О. В. Особливості розвитку земельного менеджменту в системі в системі раціонального використання земель / О. В. Лазарєва // Інноваційна економіка – № 1(50), 2014. – С. 82–86.
11. Метлова Л. Стратегічні особливості природокористування в перевантажених регіонах / Л. Метлова // Схід. - № 5 (48). – 2002. – С. 17-21.
12. Песчанська І. М. Розвиток земельного менеджменту в системі управління земельними ресурсами. Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.08.01 / І. М. Песчанська; держ. п-во Голов, н.-д. та проект, ін-т землеустрою. — К., 2004. — 20 с.
13. Сохнич А.Я. Геоінформаційні системи в управлінні земельними ресурсами // Сохнич А.Я., Худякова І.М., О.А. Сохнич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 291-295.
14. Управління землекористуванням: Підручник / В.В. Горлачук, О.М. Гаркуша, В.Г. В'юн, В.В. Мельниченко, І.М. Песчанська, Д.М. Демченко; За ред. В.В. Горлачука. – Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2006. – 376 с.
15. Шипулін В.Д. Система земельного адміністрування: основи сучасної теорії : навч. посібник / В.Д. Шипулін; Харків. Нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2016. – 220 с.

УДК 658.012.2:330.322

Лебега О. В.
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ОСВОЄННЯ РЕСУРСІВ СЛАНЦЕВОГО ГАЗУ

У статті розглянуто теоретичні та практичні основи формування організаційно-економічного механізму управління процесами освоєння ресурсів природного газу сланцевих формацій. Пропонований механізм містить п'ять блоків: концептуальний (мета, об'єкт, суб'єкти, завдання, принципи), інституціональний(інститути та інституції), науково-методичного і матеріального забезпечення, інформаційно-аналітичний, функціонально-інструментальний (функції управління через методи, інструменти та технології управління).

Ключові слова: *сланцевий газ, ресурси, організаційно-економічний механізм, методи, інструменти, технології, функції управління.*

The article discusses the theoretical and practical bases of formation of the organizational-economic mechanism of management of technological processes development of shale formations. The proposed mechanism has five blocks: a conceptual (purpose, object, subject, tasks, principles), institutional (institutes and institutions), scientific-methodical and material security, information-analytical, functionally-instrumental (management functions through the techniques, tools and technology management).

Key words**:** *shale gas, resources, organizational-economic mechanism, methods, tools, technologies, functions, management.*

В статье рассмотрены теоретические и практические основы формирования организационно-экономического механизма управления процессами освоения ресурсов сланцевых формаций. Предлагаемый механизм содержит пять блоков: концептуальный (цель, объект, субъект, задачи, принципы), институциональный (институты и институции), научно-методического и материального обеспечения, информационно-аналитический, функционально-инструментальный (функции управления через методы, инструменты и технологии управления)

Ключевые слова: *сланцевый газ, ресурсы, организационно-экономический механизм, методы, инструменты, технологии, функции управления.*

Вступ. Розробка покладів сланцевого газу в Україні є одним із можливих напрямів збільшення власного видобутку обсягів природного газу, і це передбачено у Енергетичній стратегії України на період до 2030 року [1]. Виконання цього завдання неможливе без належного управління процесами розвідки і видобування сланцевого газу, оскільки «управління є фундаментальною, загальною, функціональною властивістю організованих систем (біологічних, технічних, соціальних), яка забезпечує підтримку режиму їх функціонування та досягнення мети діяльності» [2, с. 88-90]. При системному підході до управління воно матеріалізується через механізм управління, втілюючись таким чином у вигляді цілеспрямованого впливу суб'єктів управління на об'єкти управління для досягнення поставленої мети.

З іншої боку, управління визначається як процес у вигляді діяльності, предметом якої також є діяльність, тобто управління – це діяльність над діяльністю. Таке управління спрямоване не на конкретний, очевидний об'єкт (у нашому випадку ресурси природного газу сланцевих формацій), а на простір між суб'єктом управління – людиною та природним ресурсом, тобто – діяльність людей [3, с. 314]. При цьому важливо враховувати особливості механізму управління цією діяльністю, яка залежить від численних, як природно-геологічних так і соціально-економічних факторів.

Аналіз останніх досліджень. Економічна наука вивчає діючі в економіці механізми управління із середини XX сторіччя. На першому, можна сказати «доринковому» етапі, у 1960–1980 роках, дослідження сутності, змісту та особливостей функціонування механізму управління здійснювалось такими вченими-економістами, як Абалкін Л. І., Аганбегян А. Г., Буніч П. Г., Мєдвєдьєв В. А., Федоренко В. П., Данилишин Б. М. Особливістю цих економічних досліджень було те, що категорії «господарський механізм», «економічний механізм», «механізм дії економічних законів», «механізм функціонування економіки», «виробничо-економічний механізм», використовувались разом із такими поняттями як організація виробництва, економічне стимулювання, методи управління тощо [4, с. 100].

На даний час в економічних дослідженнях є велика кількість робіт по визначенню і застосуванню категорії механізм управління у найрізноманітніших сферах. Вона використовується науковцями у поєднанні з різними біологічними [2], технічними [4], соціальними системами [5], видами діяльності [6], підприємствами [7], галузями [8, 9, 10, 11], видами ресурсів [12], і т. п. Не виключенням є і нафтогазова сфера, де варто згадати роботи [13, 14, 15]. Необхідно зазначити, що у цих роботах не має єдиного визначення поняття «організаційно-економічний механізм управління», оскільки його не може бути в принципі, і це має просте пояснення. Адже кожна соціально-економічна система є неповторним витвором людського розуму, має свою місію, внутрішню будову, структуру, стейкхолдерів, використовує особливі природні та інші матеріальні і нематеріальні ресурси, технології виробництва і управління.

Також ні одній із цих робіт не розглядались питання пов'язані із особливостями формування організаційно-економічного механізму управління діяльністю спрямованою на освоєння ресурсів природного газу сланцевих формацій.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою даного дослідження стали наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних науковців у сфері економіки і управління процесами освоєння мінерально-сировинних ресурсів і побудови відповідних організаційно-економічних механізмів. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми наукового дослідження: теоретичного узагальнення; аналізу та синтезу; системного підходу; структурно-логічного моделювання.

Постановка завдання. Метою даної статті є теоретичне обґрунтування та розробка методичних рекомендацій щодо формування організаційно-економічного механізму управління (ОЕМУ) діяльністю по освоєнню і розробці

запасів природного газу сланцевих формацій.

Результати досліджень. Узагальнюючи результати численних досліджень і практичні рекомендації по формуванню організаційно-економічних механізмів управління у найрізноманітніших сферах, а також враховуючи світовий досвід по освоєнню і розробці ресурсів сланцевого газу [16], пропонується організаційно-економічний механізм управління, візуалізована модель якого подана на рис. 1.

Цей організаційно-економічний механізм управління складається з п'яти блоків: 1) концептуальний блок; 2) інституціональний блок; 3) блок науково-методичного і матеріального забезпечення; 4) інформаційно-аналітичний блок; 5) функціонально-інструментальний блок.

До концептуального блоку ОЕМУ процесами освоєння ресурсів сланцевого газу відносяться: мета, об'єкт дослідження, суб'єкти управління, завдання і принципи управління.

Метою формування організаційно-економічного механізму управління процесами освоєння ресурсів сланцевого газу є нарощування обсягів власного видобування природного газу для забезпечення енергетичної незалежності України.

Об'єктом дослідження є управління діяльністю із освоєння ресурсів природного газу сланцевих формацій.

Завданнями організаційно-економічного механізму управління процесами освоєння ресурсів сланцевого газу є:

– формування і поширення управлінського впливу на стейкхолдерів щодо доцільності проведення комплексу геолого-прогнозних досліджень для виявлення найбільш перспективних зон сланцевих формацій з метою освоєння ресурсів сланцевого газу в Україні;

– сприяння залученню інвестицій у розвідку і розробку ресурсів природного газу сланцевих формацій;

– геолого-економічна оцінка потенціалу ресурсів сланцевих товщ;

– залучення сучасних технологій розвідки, освоєння та розробки родовищ вуглеводнів для збалансованого використання ресурсів сланцевого газу;

– мінімізація шкідливих впливів на довкілля при освоєнні ресурсів сланцевого газу.

Результативність і ефективність управління, у тому числі щодо освоєння ресурсів природного газу із сланцевих формацій, значною мірою залежить від принципів, яких необхідно дотримуватись при реалізації відповідних управлінських рішень.

Загалом принцип походить від латинського (*principum*), що означає початок, основа – основне початкове положення науки [17, с. 52]. Принципи управління – правила, норми управлінської діяльності, відповідно до яких створюється, функціонує і розвивається менеджмент будь-якої соціально-економічної системи, організації, діяльності, процесу.

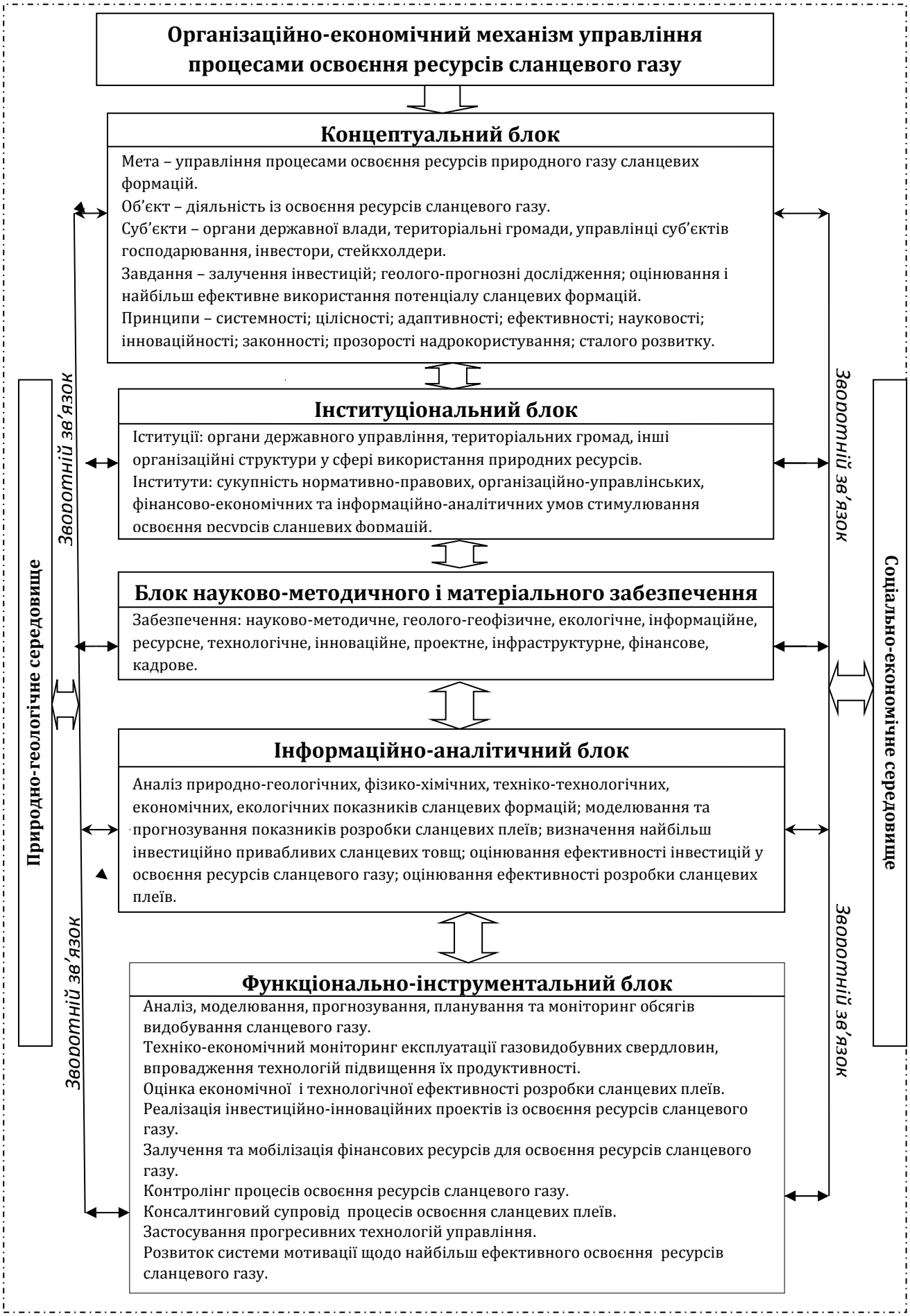

Рис. 1. Модель ОЕМУ процесами освоєння ресурсів сланцевого газу.

Виокремлюють загальні принципи управління, які мають універсальний характер і впливають на всі сфери управління і принципи, які відображають специфіку управління різними соціально-економічними системами чи процесами. До цих загальних принципів управління, які слід адаптувати до механізму управління освоєнням ресурсів природного газу із сланцевих формацій можна віднести принципи:

– *системності*, який передбачає формування та реалізацію такого організаційно-економічного механізму управління щодо освоєння ресурсів сланцевого газу, який забезпечуватиме органічне поєднання всіх видів управлінської діяльності на основі цієї загальної мети;

– *цілісності*, який має забезпечити єдність множини елементів системи управління процесами освоєння ресурсів природного газу сланцевих формацій, кожен з яких відіграє свою конкретну роль, невід'ємну для всього механізму;

– *адаптивності*, що забезпечить відповідність організаційно-економічного механізму управління сучасному мінливому макро, мезо та мікросередовищу стосовно триваючих у них політичних, економічних і соціальних процесів та значним ризикам пов'язаним із складними природно-геологічними і екологічними умовами та довготривалими виробничими процесами при розвідці і видобуванні сланцевого газу;

– *ефективності*, який передбачає, що витрати на створення організаційно-економічного механізму управління процесами освоєння ресурсів сланцевого газу мають, з одного боку, забезпечувати раціональну організацію всіх виробничих процесів та досягнення поставленої мети – зміцнення енергетичної незалежності України, з іншого – забезпечувати ефективне функціонування цього механізму;

– *науковості та інноваційності,* що передбачає на основі пізнання об'єктивних законів та закономірностей розвитку науки і суспільства використання найновіших досягнень науки і техніки. Також, цей принцип вимагає орієнтування на високі стандарти роботи та прагнення до нововведень. Необхідно зазначити, що постійний пошук нових можливостей стимулює розвиток, а орієнтація на інновації допомагає ефективно здійснювати будь-яку діяльність;

– *законності,* який полягає в обов'язковому дотриманні законів і відповідних нормативно-правових актів при всіх трансакціях, здійсненні виробничих процесів і управлінських діях необхідних для успішного освоєння ресурсів сланцевого газу.

І, безумовно, при освоєнні ресурсів сланцевого газу слід використовувати такі загальні принципи управління як: диференційованого підходу до об'єктів управління, єдності теорії і практики в управлінні, плановості, пропорційності, поділу праці, поінформованості, оперативності, матеріальної зацікавленості.

Окрім загальних принципів, для ефективного управління освоєнням ресурсів природного газу із сланцевих формацій слід застосовувати систему спеціальних принципів, до яких слід віднести:

– *принцип найбільш ефективного використання ресурсів.* Він полягає в урахуванні залежності корисності і вартості ресурсів від їх найбільш

ефективного використання. Під найбільш ефективним використанням розуміють таке використання ресурсів, у результаті якого їх корисність і вартість є максимальною. При цьому розглядаються тільки ті варіанти використання ресурсів, які є технічно можливими, дозволеними та економічно доцільними;

– *принцип реалізації активної стратегії освоєння ресурсів сланцевих формацій*, що передбачає використання найефективніших напрямів та об'єктів освоєння ресурсів сланцевого газу з врахуванням досягнень науково-технічного прогресу в методиці, техніці та технології геологорозвідувальних робіт і розробці сланцевих плеїв;

– *принцип багатоваріантності прогнозування* передбачає розгляд в процесі дослідження сукупності альтернативних варіантів освоєння природних ресурсів. При цьому передбачається розробка варіантів прогнозу, що відповідає можливим напрямам освоєння ресурсів сланцевого газу, різноманітним рівням забезпеченості цього процесу матеріально-технічними, фінансовими та трудовими ресурсами;

– *принцип ймовірного характеру прогнозування* зумовлений специфікою процесу освоєння природних ресурсів, пов'язаною із значним рівнем невизначеності та ризику на всіх етапах розвідки і розробки родовищ;

– *принцип оптимізації* економічних інтересів держави, надрокористувача та інвестора;

– *принцип забезпечення прозорості надрокористування* і максимально можливої формалізації критеріїв контролю за раціональним використанням ресурсів сланцевого газу;

– *принцип сталого розвитку,* що визначається як процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності навколишнього природного середовища, створення можливостей для рівноваги між потенціалом і вимогами людей усіх поколінь. Тобто сталий розвиток – це цивілізаційний вибір сучасності, динамічний процес, у ході якого реальне багатство суспільства з часом не скоротиться. При цьому має досягатися узгодження державних, територіальних інтересів з інтересами суб’єкта господарювання з метою забезпечення гармонійності розвитку територіальних спільнот, національної економіки та адекватності тенденціям розвитку людської цивілізації загалом [20, с. 21].

Зрозуміло, що такий організаційно-економічний механізм має бути максимально адаптованим до існуючого природного та соціально-економічного середовища.

Середовище – сукупність об’єктів і сил, зміна яких впливає на систему, а також тих об’єктів, чиї властивості змінюються в результаті поведінки системи” [3, с. 66]. До елементів природного середовища необхідно віднести:

– природні умови у зоні розміщення сланцевих плеїв (територіальну приуроченість, кліматичні умови, клімат, рельєф місцевості, гідрографічна сітка);

– геологічну будову (тектоніка, стратиграфія, літологія, глибина залягання сланцевих товщ, потужність, колекторські властивості, ступінь катагенезу);

– екологічні умови (стан навколишнього середовища, рівень антропогенного впливу на довкілля, асиміляційний потенціал, рівень екологічних ризиків);

– фізико-хімічні властивості природного газу сланцевих формацій (фракційний склад, в'язкість, наявність шкідливих домішок, теплотворна здатність).

До елементів соціально-економічного середовища слід віднести економічні, технологічні, соціальні, та політичні впливи на діяльність по освоєнню ресурсів сланцевого газу, джерелами яких є:

– макросередовище, яке формують загальноекономічні умови, тенденції, соціальні та політичні норми, світова, державна та регіональна політика щодо раціонального використання ресурсів сланцевого газу;

– мікросередовище, це зовнішнє середовище, елементи якого безпосередньо і постійно впливають на діяльність суб'єкта господарювання, що займається освоєнням ресурсів сланцевого газу. Тут до основних факторів (контрагентів), які активно впливають на процеси по освоєння ресурсів сланцевих товщ належать: 1) держава; 2) галузеві організації; 3) споживачі; 4) постачальники; 5) фінансово-кредитна система; 6) конкуренти; 7) партнери; 8) контактні аудиторії; 9) інші юридичні та фізичні особи.

– внутрішнє середовище, яке є сукупністю елементів економічної системи суб'єкта господарювання, що освоює ресурси сланцевого газу і, які є сукупністю відносин власності, конкретних форм і методів господарювання, інструкцій, регламентів, стандартів, нормативів і норм, важелів, економічних інструментів та інститутів свідомого впливу на економіку, що постійно адаптуються відповідно до змін зовнішнього середовища для досягнення своєї місії – освоєння ресурсів сланцевого газу.

Для успішного функціонування у такому складному середовищі, перш за все, має бути сформована сукупність державних і недержавних інституцій та інститутів, що забезпечать створення правових, організаційних і економічних умов, необхідних для успішного освоєння ресурсів сланцевого газу (інституціональний блок). Інституціональне забезпечення включає:

– організаційно-інфрастуктурне забезпечення – інноваційні, проектні, інжинірингові, фінансові, аудиторські, контролюючі, моніторингові, страхові підрозділи природоохоронного спрямування;

– нормативно-правове забезпечення – закони, стандарти, положення, інструкції, правила, норми, методики;

– соціально-культурне забезпечення – громадські організації, екологічні ради тощо.

Окрім інституціонального забезпечення, організаційно-економічний механізм освоєння ресурсів сланцевого газу повинен мати і інші невід'ємні забезпечуючі складові.

Серед них: науково-методологічне, геолого-геофізичне, інформаційне, ресурсне, проектне, технологічне, фінансове та кадрове забезпечення.

У сучасних умовах функціонування будь-якого організаційно-економічного механізму управління буде неефективним без належного науково-методологічного супроводу, зокрема таких його складових як прикладні та фундаментальні наукові дослідження. Всі ці види наукових досліджень можуть здійснюватись як власними силами суб'єктів господарювання, які ведуть освоєння ресурсів сланцевого газу, шляхом створення та розвитку існуючих структур і підрозділів, що здійснюють наукові пошуки та прикладні дослідження, чи виконують функції науково-технічного характеру (наприклад, ДП «Науканафтогаз», «НДПІ ПАТ «Укрнафта»), так і з широким залученням академічних, галузевих наукових установ та вищих навчальних закладів.

Особливу увагу необхідно звернути на геолого-геофізичне забезпечення ОЕМУ. Адже без геолого-геофізичної інформації неможливе успішне і ефективне освоєння ресурсів сланцевих товщ на всіх стадіях і етапах геологорозвідувальних робіт і розробки, починаючи з пошуку і виділення перспективних літолого-стратиграфічних комплексів порід, оцінювання величини ресурсів сланцевого газу, геолого-геофізичного супроводу процесів освоєння, розробки і, закінчуючи, дослідженнями процесів регенерації запасів сланцевого газу та відновленням експлуатації газових свердловин.

Освоєння ресурсів сланцевого газу пов'язане із значними екологічними ризиками. Необхідно зазначити, що інколи ці екологічні загрози є перебільшеними, що часто пов'язано із недобросовісною конкуренцією [1]. Тим не менше, при освоєнні ресурсів сланцевого газу необхідне належне екологічне забезпечення у вигляді інформації про: гідрологічну характерстику території розміщення сланцевого плею (стоки, водотоки – постійні і сезонні); інженерно-технічні властивості грунтів; загрози можливих стихійних лих (повеней, селевих потоків, зсувів, карстових явищ, землетрусів та ін.); степінь близькості до населених пунктів, житлових забудов, промислових об'єктів; характеристики конструкції свердловин; характеристики рідин для гідророзривів пластів і вимоги до поводження з ними тощо.

Ефективне функціонування окремих елементів ОЕМУ неможливе без підсистеми належного інформаційно-аналітичного забезпечення. Завдання, функції, методи, інструментарій, а також матеріально-технічна база цієї підсистеми в умовах швидкоплинних змін зовнішнього середовища постійно розширюються та розвиваються. Необхідно зазначити, що саме інформаційне забезпечення є «кровоносною системою» організаційно-економічного механізму управління і, саме воно, дозволяє досягнути необхідної взаємодії всіх підсистем ОЕМУ між собою та зовнішнім середовищем.

Підсистема інформаційного обслуговування і розвитку інформаційних технологій покликана здійснювати:

– постійний моніторинг розвитку інформаційних технологій, інформаційних систем, баз даних інформаційних ресурсів у газовидобувній сфері;

– впровадження сучасних інформаційних технологій та недопущення відставання існуючої інформаційної системи від сучасного рівня, внаслідок чого результати діяльності можуть суттєво залежати від невикористання нових інформаційних технологій.

При цьому інформаційна система має забезпечувати ОЕМУ інформацією з як зовнішнього макро і мікросередовища так і з внутрішнього середовища суб'єкта господарювання.

Окрім інформаційного забезпечення, успішне освоєння ресурсів сланцевого газу неможливе і без відповідного забезпечення матеріальними та нематеріальними ресурсами. Для його формування необхідна широка номенклатура різних видів матеріальних ресурсів: основні засоби (земельні ділянки, будівлі, споруди, передавальні пристрої, транспортні засоби, машини, обладнання, інструменти, інвентар); оборотні засоби (матеріали, реагенти, паливо, енергія, малоцінні та швидкозношувані предмети тощо), нематеріальні активи (об'єкти інтелектуальної власності, права на здійснення окремих видів діяльності, права користування надрами).

Раціональне використання ресурсів сланцевого газу вимагає і відповідного технологічного забезпечення, тобто, сучасних технологій буріння свердловин, розкриття сланцевих товщ, дотримання режимів експлуатації газовидобувних свердловин, регламентних робіт, ремонтного обслуговування і т. п. Це вимагає встановлення певних технологічних критеріїв, виконання яких має бути обов'язковим для газовидобувних компаній. Головними із них є такі:

– вибір і узгодження місць буріння куща газовидобувних свердловин на сланцевому плеї;

– оптимізація відстані між кущами свердловин;

– конструкція газовидобувних свердловин (глибина, кількість стволів, конструкція експлуатаційних колон, довжина горизонтальної ділянки, кількість гідророзривів, віддаль між кластерами гідророзривів);

– регламентація технологій проведення гідророзривів;

– щомісячний контроль основних параметрів видобутку флюїдів на сланцевих плеях, об'єктах, свердловинах (дебіт газу, обводненість, вибійний і пластовий тиск);

– регламентація частоти проведення повторних гідророзривів;

– необхідність щомісячного підрахунку вилучених запасів газу та їх контроль;

– оптимізація дебітів газовидобувних свердловин;

– регламентація частоти проведення геофізичних і газодинамічних досліджень на газовидобувних свердловинах.

– контроль за дотриманням технічних вимог при експлуатації обладнання;

– регламентація та контроль виконання ремонтних робіт;

– технічну підготовку і здійснення ремонтних робіт за інноваційними технологіями;

– планування, облік та контроль за енергозабезпеченням;

– планування і організацію транспортного обслуговування;

– планування і організацію матеріально-технічного забезпечення.

Зазначені критерії прямо чи опосередковано спрямовані на підвищення ефективності розробки сланцевих плеїв і, в першу чергу, на підвищення газовіддачі та величини обсягів видобування сланцевого газу.

Безумовно, головним напрямом збільшення рівнів освоєння ресурсів і збільшення обсягів видобутку сланцевого газу є використанням сучасного інноваційного забезпечення. З цією метою необхідне:

– розгортання широких наукових і промислових досліджень сланцевих формацій;

– залучення інноваційних технологій буріння, розкриття сланцевих товщ та їх розробки;

– запровадження сучасних методів збільшення газовилучення;

– оптимізація сітки видобувних свердловин;

– якісне первинне і вторинне розкриття продуктивних сланцевих пластів;

– застосування методів інтенсифікації видобутку сланцевого газу, обмеження припливу пластових вод тощо.

Для ефективного управління інноваційно-інвестиційною діяльністю при освоєнні ресурсів сланцевого газу не менш важливе значення має належне проектне забезпечення. Адже інноваційно-інвестиційний проект газовидобувного підприємства – це достатньо складний комплекс взаємопов'язаних заходів, що поєднують у собі результати наукових, техніко-технологічних, економічних і управлінських досліджень у сфері освоєння ресурсів сланцевого газу, спрямованих на досягнення поставлених цілей та отримання економічного, екологічного чи соціального ефекту протягом заданого часу і за встановлених ресурсних обмежень. Тому вдосконаленню методів розробки інноваційно-інвестиційних проектів та оцінки їх ефективності на газовидобувних підприємствах має приділятись постійна та значна увага.

І тут, треба звернути увагу на новітні підходи до освоєння природних ресурсів, що пропонуються науковцями Інституту економіки природокористування та сталого розвитку НАН України. Йдеться про концепт «проектного підходу», сутність якого полягає у тому, що інвестиційний процес розглядається «як об'єктивізація економічних інтересів і суб'єктивних намірів учасників господарської діяльності щодо використання природних ресурсів у господарській діяльності і потребує створення структурних суб'єктів проектного управління – проектних компаній, діяльність яких, з одного боку, охоплювала б увесь технологічний цикл використання, утилізації, охорони, відновлення природного ресурсу, а з іншого – включала різноманітні ланки, що забезпечують як інвестиційний процес, у тому числі консолідоване фінансування проекту, так і реалізацію проектів у сфері природокористування, зокрема можливості забезпечення наступної експлуатації створених в результаті проектно-інвестиційної діяльності природно-економічних суб'єктів господарської діяльності» [3, с. 318].

Необхідно наголосити на основних відмінностях і характерних ознаках, щодо запровадження проектних форм управління природокористуванням, зважаючи на які необхідно створювати відповідну інфраструктуру. Такі особливості пов'язані з двома основними аспектами проектного менеджменту, які: по-перше, обумовлюються орієнтацією на отримання конкретного обмеженого певними часовими рамками заздалегідь окресленого очевидного господарського та фінансового результату управлінської діяльності; по-друге,

визначаються особливостями консолідованого проектного фінансування та необхідністю залучення і запозичення фінансових ресурсів, оскільки для вирішення проектних завдань власних коштів, як правило, недостатньо, що цілком справедливо якраз для природно-ресурсної сфери. Таким чином, проектне управління неподільно пов'язане з проектною формою фінансування. [3, с. 319].

Загалом, основними формами фінансового забезпечення є мобілізація власних, позичкових і залучених коштів та використання найширшого кола сучасних фінансових інструментів та джерел фінансування з метою досягнення фінансової стійкості та стабільності розвитку газовидобувного підприємства, тобто йдеться про «фінансизацію» всього процесу освоєння ресурсів сланцевого газу.

Термін «фінансизація» стосовно активів природно-ресурсного походження, можна визначити як процес набуття останніми адекватних фінансових вимірів їх вартості та цінності, підпорядкований завданням збереження природних ресурсів, відновлення їх кількісних та якісних параметрів з одночасним задоволенням потреб усіх учасників виробничо-господарських відносин у фінансових ресурсах для виконання цих завдань [3, с. 300].

Є зрозумілим, що успішне освоєння ресурсів сланцевих формацій потребує і певного інфраструктурного забезпечення. Саме наявність спеціальної інфраструктури, у першу чергу, наявність газотранспортної мережі та газокомпримуючого обладнання значною мірою забезпечили успіх і, так звану, «сланцеву революцію» у США [21]. І тут, необхідно особливу увагу звернути на наявність розвиненої газотранспортної інфраструктури в Україні, що має бути одним із важливих критерії при виборі місць розміщення газовидобувних свердловин на сланцевих плеях. Звичайно, це потребує серйозного техніко-економічного обґрунтування, але окрім мінімізації величини інвестиційних витрат при освоєнні ресурсів природного газу сланцевих формацій, може стати одним напрямів диверсифікації діяльності газотранспортних підприємств України, які, на даний час, у зв'язку із існуючою політичною ситуацією, мають величезні незадіяні виробничі потужності і кваліфікований персонал [22, с. 261-269].

Зрозуміло, що успішне функціонування ОЕМУІІД буде неможливим без відповідного кадрового забезпечення, інтелектуальних знань, вмінь та навичок працівників, що беруть участь у процесі виробничо-господарської діяльності або можуть бути додатково залучені з метою освоєння ресурсів сланцевого газу. Впровадження сучасних інноваційних технологій обумовлює необхідність поліпшення якості та підвищення кваліфікації задіяного як на виробництві, так і в системі управління персоналу. Це вимагає орієнтації на підготовку висококваліфікованих і високоінтелектуальних спеціалістів, створення системи підвищення кваліфікації кадрів, розгляд навчання, підготовки і підвищення кваліфікації кадрів як важливої складової виробництва, а витрат на підготовку кадрів – як довгострокових інвестицій, необхідних для розвитку суб'єкта господарювання [23, с. 100].

І, нарешті, невід'ємною, і чи не найважливішою, складовою будь якого механізму управління, є функціонально-інструментальний блок через який власне і реалізується процес управління. При виконанні функцій управління має використовуватись увесь спектр адміністративно-організаційних, економічних та соціально-психологічних методів та відповідних інструментів та технологій управління [7].

Методи та інструменти управління не можна розглядати відокремлено від функціонального блоку механізму управління, оскільки процес управління реалізується саме через виконання функцій управління.

Функції механізму управління мають базуватись на класичних функціях теорії управління підприємством: плануванні, організації, мотивації та контролі. Ці функції мають виконуватись відповідними структурними підрозділами.

Стосовно освоєння ресурсів сланцевого газу, на функціональний блок організаційно-економічного механізму управління має бути покладено виконання специфічних функцій управління, які мають здійснюватись відповідними підсистемами, а саме:

– аналіз, моделювання, прогнозування, планування та моніторинг обсягів видобування сланцевого газу, оперативне планування техніко-економічних показників суб'єкта господарювання, аналіз та моніторинг сформованої на газовому ринку структури виробництва і споживання природного газу, включаючи аналіз конкурентів, споживачів, систем стимулювання збуту, цінових чинників;

– техніко-економічний моніторинг експлуатації газовидобувних свердловин, вибір і впровадження інноваційних технологій підвищення їх продуктивності, встановлення та забезпечення оптимальних параметрів видобутку сланцевого газу, моделювання продуктивності окремих свердловин, розробка графіків заміни та виведення з експлуатації морально застарілого обладнання, організація проведення геофізичних, гідродинамічних, геохімічних досліджень в окремих свердловинах, організація проведення технічного обслуговування, поточних і капітальних ремонтів в процесі експлуатації газовидобувних свердловин;

– оцінка економічної і технологічної ефективності систем розробки окремих сланцевих плеїв, об'єктів, оцінка коефіцієнтів газовилучення для окремих сланцевих товщ, оцінка рівня дотримання технологічних показників розробки сланцевих плеїв (темп відбору сланцевого газу, темп падіння пластового тиску, обводненість), моделювання процесів розробки окремих сланцевих плеїв, оцінка економічних показників розробки (річний темп відбору сланцевого газу, накопичений видобуток, собівартість видобутку сланцевого газу, рівень рентабельності, залишкові видобувні запаси, термін розробки);

– розробка інноваційно-інвестиційних проектів, пов'язаних із розвідкою і розробкою ресурсів сланцевого газу, ресурсне забезпечення проектів, виявлення потенційних ризиків при реалізації проектів та шляхів їх подолання, оцінка ефективності реалізації інноваційно-інвестиційних проектів, вдосконалення методичних підходів до визначення ефективності технічних, технологічних, організаційних нововведень;

– залучення та мобілізація фінансових ресурсів для освоєння ресурсів сланцевого газу шляхом встановлення пріоритетних та найбільш ефективних напрямів фінансування, прогнозування, планування, регулювання фінансових процесів, обгрунтування і прийняття оперативних фінансових рішень;

– контролінг процесів освоєння ресурсів сланцевого газу через оцінку ефективності прийнятих управлінських рішень, виявлення відхилень у функціонуванні об'єкта контролю, розроблення заходів із виправлення виявлених відхилень, розроблення заходів з коригування управлінських процесів із метою профілактики деструктивних відхилень, усунення перепон для оптимальної реалізації процесу освоєння ресурсів сланцевого газу;

– консалтинговий супровід процесів освоєння та розробки сланцевих плеїв через надання аудиторських, оціночних, експертних, юридичних послуг тощо;

– застосування прогресивних технологій управління (форсайт, бенчмаркінг, реінжиніринг, аутсорсинг, кластеризація);

– розвиток системи мотивації щодо найбільш ефективного освоєння ресурсів сланцевого газу.

Реалізація управління процесами освоєння ресурсів сланцевого газу має здійснюватись через виконання цих конкретних функцій.

Всі елементи пропонованого організаційно-економічного механізму мають бути органічно поєднані і утворювати єдину систему управління, що досягається за допомогою зворотного зв’язку між всіма підсистемами. Такий підхід дає змогу підвищити дієвість механізму за рахунок гармонійного поєднання всіх структурних елементів, застосування сучасних методів, інструментів та технологій управління, зорієнтованих на концепцію сталого розвитку.

Висновки. Запропонований організаційно-економічний механізм управління процесами освоєння ресурсів природного газу із сланцевих формацій базується на принципах системного підходу до управління, покликаний враховувати вплив численних чинників природно-геологічного, зовнішнього та внутрішнього соціально-економічного середовища і передбачає розробку та реалізацію широкого комплексу заходів щодо досягнення кінцевої мети – освоєння ресурсів сланцевого газу для забезпечення енергетичної незалежності України.

Список використаних джерел

1. Енергетична стратегія України на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Режим доступа: // http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13.

2. Бех Ю. В. Філософія управління біологічними системами / Ю. В. Бех. – К.: Вид-во НПУ імені Драгоманова, 2013. – 367 с.

3. Фінансово-економічний механізм управління територіальними природно-господарськими комплексами /за заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. – 528 с.

4. Сазонова О. В. Наукові засади формування та реалізації організаційно-економічного механізму надання загальнодоступних телекомунікаційних послуг

підприємствами України / О. В. Сазонова // «Економіка. Менеджмент. Бізнес», № 3 (13), 2015. – С. 99-106.

5. Шевченко В. А. Особливості формування організаційно-економічного механізму розвитку медичних підприємств. Сучасні технології управління розвитком підприємств України: механізми, реалії, перспективи: кол. монографія / за заг. ред. Гринько Т. В. // Дніпропетровськ: Біла К.О., 2016. – С. 79-87.

6. Полозова Т. В. Організаційно-економічний механізм управління інноваційно-інвестиційною діяльністю підприємства / Т. В. Полозова //[Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/23-1-2017/29.pdf.

7. Малицький А. А. Організаційно-економічний механізм управління підприємством: сутність та структура / А. А. Малицький // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://intkonf.org/malitskiy-aa-organizatsiyno-ekonomichniy-mehanizm-upravlinnya-pidpriemstvom-sutnist-ta-struktura.

8. Грицьков Є. В. Концептуальні положення щодо визначення організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом будівельних підприємств / Грицьков Є. В. // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. – Том 17. – № 2. – С. 10-17.

9. Чукіна І. В. Організаційно-економічний механізм управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств. / І. В. Чукіна // Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопіль: Економічна думка. – 2014. – Т. 15. – № 3. – С. 230-236.

10. Джур О. Є. Удосконалення організаційно-економічного механізму підприємств космічної галузі / О. Є. Джур // Вісник ЖДТУ: серія економічні науки, 2012, № 4 (62). – С. 290-295.

11. Андрусів У. Я. Механізм управління підприємствами сфери виробництва будівельних матеріалів на інноваційних засадах / Я. С. Витвицький, У. Я. Андрусів // Інноваційна економіка. – 2015. – 4 [59]. – С. 12-20.

12. Ткачів С. М. Удосконалення механізму фіскального регулювання у лісовому господарстві / С. М. Ткачів // автореф. дис. … канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища». Київ, 2018. – 21 с.

13. Петрунчак І. М. Економічний механізм управління щодо освоєння залишкових запасів нафтогазовидобувними підприємствами / І.М. Петрунчак // Зб. наук. праць SWorld Міжнародної науково-практичної конференції "Сучасні проблеми та шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві та освіті 2014". – Випуск 2. Т.25. – Іваново: МАРКОВА АД, 2014 – С.33-36.

14. Дзьоба О. Г. Концептуальні засади формування механізму управління інноваційно-інвестиційними процесами в умовах газотранспортного підприємства / О. Г. Дзьоба, Н. М. Лінчевська // Сучасні інформаційні технології в економіці та управлінні підприємствами: матеріали XII міжнародної науково-

практичної конференції (Харків, 8 – 12 вересня 2014 р.). – Харків: Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», 2014. – С. 31–32.

15. Гавадзин Н.О. Вдосконалення економічного механізму природокористування в нафтогазовій промисловості / Н.О. Гавадзин/ Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2010. - №2(16) – с. 50-55.

16. Витвицький Я. С. Світовий досвід видобування сланцевого газу / Я.С. Витвицький, О. В. Лебега // Науковий вісник ІФНТУНГ: серія «Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості». – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, № 1(13), 2016. – С. 40-52.

17. Витвицький Я. С. Економічна оцінка гірничого капіталу нафтогазових компаній: теорія і практика: дис. на здобуття наукового ступеня доктора екон. наук: 08.00.06 / Витвицький Ярослав Степанович. – К., 2009. – 476 с.

18. Витвицька О. М. Інформаційне середовище нафтогазовидобувних підприємств / О. М. Витвицька // Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. – 2011. – № 4. – С. 55-60.

19. Освоєння нетрадиційних вуглеводнів в Україні: шляхи використання соціально-економічних переваг [Г.Л. Рябцев, В. В. Тертична, С. В. Сапєгін, О. В. Берданова] – К.: Псіхея, 2015. – 192 с.

20. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / [Б. М. Данилишин, М. А. Хвесик, Я. В. Коваль та ін..]; під заг. ред. чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К.: ЗАТ „Нічлава", 2006. – 704 с.

21. Иванов Н. А. Сланцевая Америка: энергетическая политика США и освоение нетрадиционных нефтегазовых ресурсов / Н. А. Иванов. – М.: Магистр, 2014. – 304 с.

22. Дзьоба О.Г. Особливості диверсифікації діяльності газотранспортних підприємств в контексті стадій життєвого циклу / О.Г.Дзьоба, О.М.Ромашко // Бізнес Інформ. – 2016. - № 3 (458). – С. 261-269.

23. Федулова Л.І. Інноваційна економіка [Текст] : навч. посіб. / Л.І. Федулова. – К.: Либідь, 2006. – 480 с.

УДК:331.1

Лозовський О. М., к.е.н., доцент,
Іванчук Д. О.
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського торговельно-економічного університету

ІМІДЖ КЕРІВНИКА ЯК БАЗОВА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННІ СІЧАСНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті розглянуті основні питання, що стосуються проблеми формування іміджу керівника. Розглянуто фактори, що впливають на формування уявлення людини про самого себе. Визначено, що привабливий імідж

керівника невіддільний від знання ділового етикету та впевненого володіння відповідними навичками. Виділено умови, що впливають на формування і вдосконалення іміджу керівника. Наведено рекомендації, що дозволяють керівнику налагодити стосунки з підлеглими

Ключові слова: *імідж, імідж організації, корпоративний імідж, самоімідж.*

The article deals with the main issues concerning the problem of forming the image of the head. The factors influencing the formation of a person's perception of oneself are considered. It is determined that the attractive image of the manager is inseparable from knowledge of business etiquette and confident possession of relevant skills. The conditions that affect the formation and improvement of the image of the head are highlighted. The recommendations, which allow the manager to establish relations with subordinates, are given.

Key words: *image, image of organization, corporate image, self-image.*

В статье рассмотрены основные вопросы, касающиеся проблемы формирования имиджа руководителя. Рассмотрены факторы, влияющие на формирование представления человека о самом себе. Определено, что привлекательный имидж руководителя неотделим от знания делового этикета и уверенного владения соответствующими навыками. Выделены условия, влияющие на формирование и совершенствование имиджа руководителя. Приведены рекомендации, позволяющие руководителю наладить отношения с подчиненными

Ключевые слова: *имидж*, *имидж организации, корпоративный имидж, самоимидж*.

Вступ. Сучасна соціальна ситуація розвитку нашої держави характеризується змінами у різних сферах життя суспільства в цілому і функціонування різних організацій, зокрема. Діяльність ж будь-якої організації визначається професіоналізмом його персоналу та, в першу чергу, її керівника. Невипадково, вивчення соціально-психологічних основ професіоналізму сучасних керівників різного рівня викликає підвищений інтерес дослідників.

Особливо популярною стала сфера технологій формування іміджу керівника. Методики, розроблені в даному напрямку, знаходять своє застосування не тільки в сфері управління організацією, але й етикету ділового спілкування, етичних питаннь сучасного бізнесу. Підвищена увага приділяється питанням формування іміджу лідера. Даний напрямок виділився в окрему галузь діяльності. Однією з цілей є подолання розриву між різними рівнями теоретичних знань про імідж і сферою їх практичного застосування [1, с.53].

Аналіз останніх досліджень. Численні публікації, виконані в психології управління, соціальної психології організації, відбивають рівень розробленості даної проблематики і свідчать, що саме від професійності керівника залежить не тільки зовнішня конкурентоспроможність організації на ринку, але і рівень корпоративної культури, міра прихильності співробітників до своєї організації, імідж організації та інше.

Методика досліджень. Проблеми створення іміджу присвячені дослідженню численних зарубіжних авторів. Початок цих досліджень відноситься до робіт зарубіжних авторів Дж. Бергера, П. Берда, С. Бек, Дж. Брауна, Б. Брюса, Р. Хоффа, Е. Фромма, Б. Шваба та інших, які присвятили їх розгляду імідж політики, бізнесмена. Інші автори Б. Джі, Б. Карлоф, Ф. Котлер, М. Мескон, Х. Маккей, Лі Якокка досліджували імідж банку, фірми, компанії, організації .

Аналіз ступеня розробленості проблеми іміджу, дозволяє виявити обмеженість підходу до її розробки. Ця обмеженість пов'язана з тим, що автори, що досліджують проблеми іміджу керівника не виходять в розкритті його механізмів за рамки наукових дисциплін, які вони представляють.

Постановка завдання. Визначити фактори формування та вдосконалення іміджу керівника як основного управлінського ресурсу.

Дана стаття передбачає вирішення наступних завдань:

1. Визначити основні проблеми формування іміджу керівника.
2. Розглянути фактори, що впливають на формування «самоіміджу» або «самопрезентації» та з'ясувати деякі поняття успішного іміджу керівника.
3. Показати вплив позитивного іміджу керівника на загальний імідж підприємства.

Результати дослідження. Серед спроб визначення змісту поняття «імідж організації» спостерігається значна різноманітність у поглядах. Критичний аналіз робіт показав недостатню теоретичну розробленість цієї проблеми та відсутність чіткого понятійного апарату. Основу теоретичних побудов авторів складає їх індивідуальний досвід і здоровий глузд.

Керівник є іміджевою фігурою організації, її «візитною карткою». Проблеми формування і функціонування іміджу організації в цілому та іміджу керівника, стали предметом наукового аналізу в зарубіжній і вітчизняній науці.

Поняття об'єкта іміджу співвідноситься з його змістом. В якості об'єкта іміджу може виступати все те, що здатне справити певне враження на деяку кількість людей. Люди, у свідомості яких формується імідж об'єкта (цільові групи, сегменти споживчого ринку) це суб'єкт іміджу, він є колективним.

Реально існують наступні підходи щодо визначення іміджу курівника: феноменологічний – розкриває феномен образу; соціально-психологічний – досліджується роль іміджу у діловій комунікації; технологічний – розглядаються способи і прийоми створення іміджу; антропологічний – розкриває роль іміджу, як способу самоактуалізації особистості [2, с.632].

Аналізуючи результати досліджень зарубіжних авторів можна зауважити, що всі дослідники розглядають зовнішній аспект іміджу, вбачаючи в ньому засіб впливу на зовнішнє середовище (партнерів по бізнесу, ймовірних клієнтів тощо). При формуванні іміджу автори орієнтують на створення носія іміджу зовнішніх ознак, що визначають присутність якості, затребуваної в професійному середовищі.

З позиції комунікаційного менеджменту слід підходити до визначення іміджу розглядаючи його як «публічне «Я» людини» [2, с.427]. Аналізуючи вітчизняну літературу, можна виділити три підходи до дослідження іміджу: функціональний, контекстний, порівняльний. При функціональному підході

виділяються наступні різновиди іміджу: дзеркальний (властивий нашому уявленню про себе); поточний (видимий з боку); бажаний; корпоративний (імідж організації в цілому); множинний (імідж незалежних структур єдиної корпорації); негативний (імідж, створюваний опонентом, суперником).

При концептуальному підході імідж класифікується за видами діяльності (імідж політики, бізнесмена). При порівняльного підході порівнюють якості, властиві різним типам особистості. Наприклад, двох лідерів: компетентність, стиль керівництва, схильність до ризику [3, с.74].

Виходячи з цих підходів склалося дещо відмінне визначення «іміджу», як «сформований у масовій свідомості і має характер стереотипу, емоційно забарвлений образ кого-небудь або чого-небудь» [4, с.78].

Аналіз досліджень літератури дозволив виділити у структурі іміджу керівника три важливих блоки. Перший з них пов'язаний з особистістю носія іміджу і являє собою комплекс характеристик його якостей. Другий блок характеризує стан і поведінку його в соціальному середовищі. І третій з них показує застосування цих якостей у професійній діяльності керівника.

В даний час у науці склалися два підходи до організації управління: раціоналістичний і поведінковий. У першому акцент робиться на створенні організації, що дає максимальний ефект у діяльності учасників, у другому – на управління їх поведінкою, організація якої могла б давати ефект від ініціативного ставлення до справи. Ґрунтуючись на другому підході, припускаємо, що імідж керівника потенційно впливає на взаємини, що складаються, і поведінку підлеглих.

Імідж керівника містить інформацію про вдалі дії керівника, які є прикладом, зразком поведінки для підлеглих. З цього виду, необхідно виділити наступні критерії вибору моделей поведінки [5, с.64]:

– модель поведінки повинна відповідати поставленим цілям організації і самого керівника;
– відповідати законам та нормам, прийнятим у суспільстві;
– уособлювати собою моральну бездоганність;
– перебувати в єдності зі сформованою обстановкою, ситуацією;
– мати самокритичну оцінку власної моделі поведінки.

Імідж керівника, володіючи потенціалом, впливає на дії підлеглих, спонукає до адекватних моделей поведінки, і, отже, призводить до вибудовування певного роду відносин.

Робота над створенням іміджу повинна починатися з постановки цілі. Ціль керівника може полягати в посиленні впливу на підлеглих, поліпшення іміджу ввіреного йому підрозділу або досягнення успіху в певних переговорах. Залежно від цілі приймається рішення про методи формування іміджу. У світі поширена практика роботи з агентствами або окремими фахівцями – іміджмейкерами. Якщо мета керівника глобальна, можливе звернення в таке агентство. Для досягнення локальної цілі можна обійтися власними засобами.

Якщо керівник приймає рішення про те, що буде проводити роботу по вдосконаленню свого іміджу самостійно, це означає, що він повинен виділити

складові частини процесу створення іміджу, після чого звернутися до фахівців з кожної окремої складової [6, с.76].

У процесі виділення складових образу важливо уникнути помилки надмірної деталізації. Необхідно пам'ятати про кінцеву ціль і чітко уявляти собі результат. Тільки тоді процес формування іміджу «по частинах» може принести реальну користь.

В першу чергу людина повинна чітко сформулювати для себе свою самооцінку. Якщо керівник вирішив змінити свій імідж, він повинен оцінити, що саме він хоче змінити, які сильні і слабкі сторони він має на момент прийняття цього рішення. Така оцінка буде суб'єктивною. Самооцінку рекомендується оформити в письмовому вигляді, так як думка людини про себе може бути досить розпливчастою, а письмова форма викладу вимагає використання конкретних слів.

Наступним етапом є конструктивне використання критики. Вона необхідна для досягнення кінцевої цілі. Бажано знайти для цієї цілі людей, які щиро зацікавлені. Мимовільні критичні висловлювання теж підлягають дослідженню з метою організації роботи щодо вдосконалення іміджу .

Таким чином, керівник повинен визначити для себе ціль створення іміджу, а при можливості і кінцевий результат («ідеальний імідж») і вихідну базу формування, тобто образ,який наявний в даний момент. Після цього процес створення іміджу розбивається на складові частини, і визначаються способи досягнення цілі і приблизні терміни щодо кожної зі складових [7, с .143].

Особливе значення в процесі створення іміджу має планування. Без раціонально складеного плану досягнення будь-якої цілі, в тому числі і бажаного іміджу, практично неможливо. Рекомендується навіть виділяти певний час, наприклад, кілька годин у певний день тижня, тільки для організації процесу планування. Такий підхід істотно економить час і робить роботу більш ефективною. Заходи щодо вдосконалення іміджу повинні бути включені в план роботи поряд з іншими справами.

Вичерпний перелік заходів скласти практично неможливо, дії залежать від поставленої цілі. Якщо який-небудь захід щодо вдосконалення іміджу планується виключно заради престижу, це не сприятиме досягненню бажаного результату. Успіх в діяльності викликає у підлеглих бажання ідентифікувати себе з керівником, приймати і розділяти його норми і цінності, а в кінцевому підсумку, наслідувати і дотримуватися певної моделі поведінки.

Таким чином, у процесі управління персоналом організації імідж керівника виконує наступні функції: навіювання впевненості у підлеглих у досягненні поставлених цілей; наслідування діям керівника його підлеглими; оптимізація комунікаційного процесу; спонукання до рекомендованих моделей поведінки.

Імідж виконує важливу сполучну,організуючу роль між ціллю організації,керівником і способом її досягнення.

Імідж асоціюється насамперед з public relations. Public relations – це самостійна функція менеджменту зі встановлення та підтримування комунікацій між організацією та групами громадськості. Одна і та ж організація

може по-різному сприйматися інвесторами, держструктурами, місцевою та міжнародною громадськістю (рис 1).

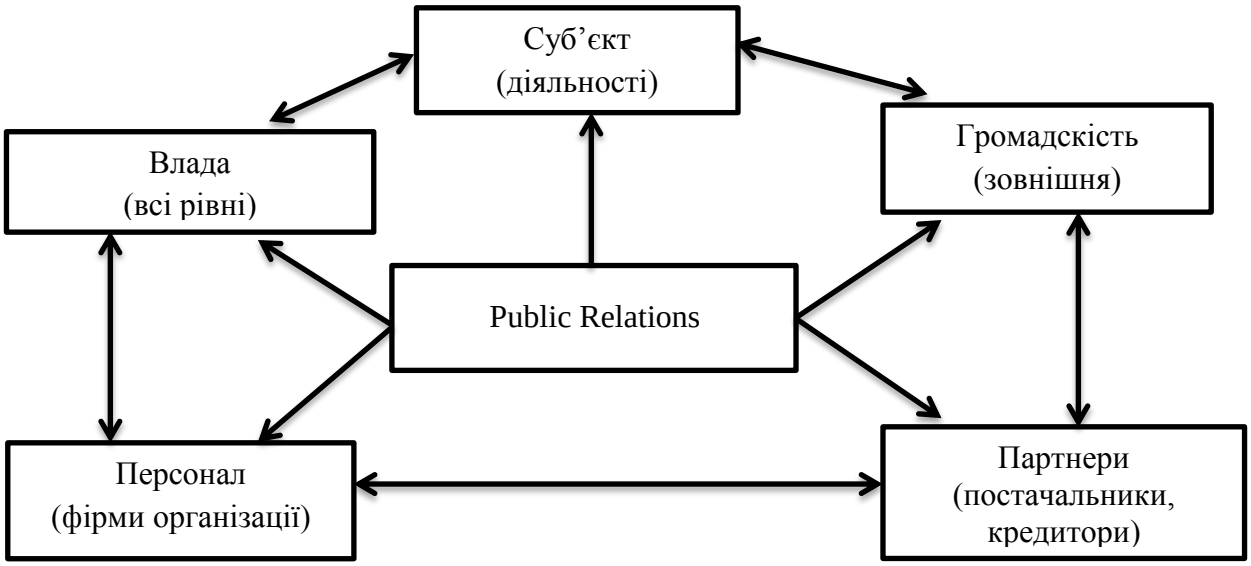

Рис.1. Сутність public relations як професійної діяльності.

В окрему групу виділяється імідж організації як роботодавця. З організацією як роботодавцем стикається персонал організації, особи, які мають роботу, посередники на ринку праці, профспілки і т. д. У кожній з цих груп буде складатися свій імідж організації.

Позитивний імідж підвищує привабливість організації для потенційних працівників. Образ, що представляється людиною навколишньому світові, нерідко сприймається іншими людьми як відображення рівня його самооцінки. Прояв інтересу до самовдосконалення показує, що людина досягла певного рівня [8, с. 64].

Іншим фактором, що впливає на формування уявлення людини про самого себе, є життєвий досвід. Якщо день у день людина пізнає на власному досвіді, що його не цінують, то самооцінка може бути для нього занадто важкою.

Темперамент відіграє значну роль у процесі формування іміджу людини взагалі та керівника зокрема. Для створення іміджу керівника представникам різних темпераментів доводиться додавати різні зусилля. Найбільше зусиль має докладати представник меланхолічного темпераменту. Найбільш сприятливою основою для формування іміджу керівника є сангвінічний темперамент, але і його власники потребують докладання додаткових зусиль до створення іміджу. Темперамент змінити неможливо.

Формування іміджу керівника може йти двома шляхами: стихійно або цілеспрямовано. У першому випадку це природний процес, що проходить без зовнішнього тиску і результатом такого процесу є становлення людини як індивідуальності. Керівник є тією особистістю, якою він є насправді. Ця ситуація має місце, коли людина займає місце керівника в результаті тривалої вертикальної та горизонтальної кар'єри в одній організації.

Другий шлях передбачає активне формування, що необхідно, якщо: керівник є «чужим» по відношенню до організації (антикризове управління);

керівник не має великого досвіду управління; у системі управління персоналом є конфліктні точки; великий розмір організації; існують зовнішні причини для створення іміджу керівника як аналога «торгової марки» підприємства [9, с.75].

Створення такого іміджу пов'язане з «надяганням деякої маски», і успіх залежить від двох факторів. Перший фактор: наскільки правильно обрана маска. Від правильності вибору маски залежить, наскільки імідж буде відповідати типу корпоративної культури і, отже, наскільки він буде ефективним.

Другий фактор впливає на швидкість і легкість процесу формування іміджу і є передумовою вбудовування маски в структуру особистості керівника.

На імідж впливає співвідношення екстраверсії та інтроверсії в особистості керівника. Самоімідж екстраверта передбачає високу оцінку його «знання людей». У інтровертів сильна внутрішня реальність. Самоімідж інтроверта передбачає визнання іншими його «незалежних ідей». Екстраверти в цілому відчувають сильну потребу в приналежності і ототожненні з іншими, тоді як інтроверти більше прагнуть відстоювати незалежність [10, с.245].

В успішний імідж сучасного керівника входять: цілеспрямованість і відданість своїй справі; виражені лідерські якості; готовність ризикувати, сміливість у прийнятті рішень; вміння взяти відповідальність на себе; здатність врахувати безліч чинників при вирішенні професійної задачі; уміння делегувати повноваження та розподіляти обов'язки; націленість на позитивний результат; висока працездатність.

Для іміджу керівника важливо, як до нього ставляться оточуючі люди. Це спілкування має бути позитивним, якщо він зуміє привернути до себе.

Висновки. Існує багато способів вдосконалення іміджу, але головне завдання в цій діяльності – визначення цілі, потім самооцінка й аналіз оцінки. Багато в успішній діяльності організації залежить від керівників, які здатні керувати підлеглими не тільки силою наказу, але й вміють ефективно використовувати все різноманіття управлінського ресурсу керівника.

Розуміння основ формування іміджу та вдосконалення його дозволяє керівнику успішно здійснювати необхідну в управлінській діяльності стратегію поведінки, реалізовуватися і розвиватися як особистість в умовах професійної діяльності. Удосконалення іміджу вимагає оволодіння новими знаннями, розвитку різноманітних навичок і умінь, дозволяють ефективно взаємодіяти з підлеглими.

Список використаних джерел

1. Браун Л. Имидж – путь к успеху / Л. Браун. – СПб, 2013. – 98 с.
2. Поченцов Г. Г. Имиджелогия / Г. Г. Поченцов. – Киев, 2009. – 768 с.
3. Поченцов Г. Г. Профессия: имиджмейкер. 2-е изд. испр. и доп. / Г. Г. Поченцов. – Киев, 2010. – 256 с.
4. Поченцов Г .Г. Паблик рилейшнз / Г. Г. Поченцов. – Киев, 2014 – 424 с.
5. Панасюк А. Ю. Вам нужен имиджмейкер. Или о том, как создать свой имидж / А. Ю. Панасюк – М., 1998. – 239 с.
6. Мясищев В. Н. Пихология отношений / Под редакцией А. А. Бодалева – Воронеж, 2005. – 357 с.

7. Зверинцев А. Б. Коммуникационный менеджмент / А. Б. Зверинцев. – СПб, 1997. – 286 с.

8. Блэк С. Павлик рилейшнз. Что это такое? / С. Блэк. – М., 2011. – 337 с.

9. Берд П. Продай себя. Тактика совершенствования вашого имиджа / П. Берд. – Минск. – 187 с.

10. Поченцов Г. Г. Паблик рилейшнз для профессионалов / Г. Г. Поченцов – Киев, 2000. – 624 с.

УДК 338.439.63

Лукіянчук С. М.,
Ковалевська В. В.
Вінницький кооперативний інститут

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ DATA MINING З МЕТОЮ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті подано характеристику сучасних інформаційних технологій, зокрема використання засобів Data Mining в роботі підприємств громадського харчування. Описані методи дозволяють значно підвищити ефективність роботи з клієнтами і вирішувати ті завдання, заради яких впроваджуються CRM системи, а саме: передбачати потреби; пропонувати ті продукти, які зацікавлять; закуповувати стільки товарів, скільки необхідно; концентрувати увагу на найбільш перспективних категоріях клієнтів.

Ключові слова: *системи, засоби, аналіз, інструменти, оптимізація, діяльність, дані.*

The article describes the modern information technologies, in particular, the use of Data Mining tools in the work of public catering enterprises. The described methods allow to increase considerably the efficiency of work with clients and to solve the tasks for which CRM systems are introduced, namely: to anticipate needs; to offer products that are of interest; to buy as many goods as necessary; to focus on the most promising categories of customers.

Key words: *systems, tools, analysis, tools, optimization, activity, data.*

В статье дана характеристика современных информационных технологий, в частности использование средств Data Mining в работе предприятий общественного питания. Описанные методы позволяют значительно повысить эффективность работы с клиентами и решать те задачи, ради которых внедряются CRM системы, а именно: предвидеть потребности; предлагать те продукты, которые заинтересуют; закупать столько товаров, сколько необходимо; концентрировать внимание на наиболее перспективных категориях клиентов.

Ключевые слова: *системы, средства, анализ, инструменты, оптимизация, деятельность, данные.*

Вступ. Як відомо, доходи приносять тільки клієнти, тому більшість підприємств вважають управління взаємовідносинами з клієнтами важливим елементом своєї корпоративної стратегії. Компанії впроваджують і активно

використовують CRM-системи, але більшість подібних програм мають слабкі аналітичні можливості й орієнтовані на вирішення завдань зі збору даних і автоматизації рутинних операцій. У результаті виникає парадоксальна ситуація – зібрано багато цікавої та цінної інформації про клієнта, але немає можливості перетворити ці знання в конкурентні переваги [1, с. 56].

Для того щоб отримати користь від зібраної в CRM-системі інформації, недостатньо отримати звіти, потрібно знаходити закономірності у великих обсягах даних і враховувати їх при роботі з клієнтами.

На сьогоднішній момент використання засобів Data Mining не є чимось новим, однак українські підприємства рідко використовують цей інструментарій [7, с. 38].

На наш погляд, використання засобів Data Mining в роботі підприємств громадського харчування здатне принести значний ефект.

Data Mining дозволяє проводити інтелектуальний аналіз даних, виявляти шаблони в поведінці споживачів і використовувати великі бази даних, які при проведенні традиційного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства є марними.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження щодо використання новітніх інформаційних технологій у діяльності підприємств здійснювали: Арімов С., Балута В., Бурцев П., Виноградова О., Галиновский А., Губанова О., Гуляєв В., Демаш А., Єфремова М., Зорін І., Калашников І., Квартальнов В., Купінський Д., Миронов Ю., Морозов М., Морозова Н., Новгородцев Т., Окороков М., Плотнікова Н., Робсон М., Скопень М., Ткаченко Т., Тоффлер О., Уллах Ф., Хайдеггер М., Чупров С., Шлевков А., Шульгіна Л. та інші.

Методика досліджень. Нині ще недостатньо розкрито питання комплексного підходу до застосування інформаційних технологій при моделюванні процесів формування товарних ринків, попиту та споживання. Тому доцільно сконцентруватися в напрямку дослідження існуючих ринкових тенденцій та ідентифікації тих, що закладаються на майбутнє. Останні являють собою реальність, яка лише формується, тому перебуває у латентній формі та може бути ідентифікована лише за допомогою спеціального сучасного наукового інструментарію, а саме: інтелектуального аналізу даних (Data Mining) [6, с. 52].

Постановка завдання. Спробуємо застосувати засоби Data Mining, зокрема асоціативні правила, для відвідувачів ресторану з метою оптимізації діяльності підприємства.

Результати досліджень. На сучасному етапі заклади громадського харчування, зокрема ресторани, у своїй роботі використовують кілька облікових систем [2, с. 78]:

- по-перше - бухгалтерська система (1С: Підприємство);
- по-друге - система управління торговим залом (R-Keeper);
- по-третє - база клієнтів (Data Mining засобами Microsoft SQL Server 2016).

Система програм «1С: Підприємство» включає три компоненти: «1С: Бухгалтерія», «1С: Торгівля і Склад», «1С: Зарплата і Кадри».

Така конфігурація, зберігаючи всі можливості програм системи, забезпечує інтегроване ведення обліку, а саме:

– єдину систему нормативно-довідкової інформації;

– автоматичне відображення торгово-складських операцій і розрахунку зарплати у бухгалтерському обліку;

– фінансовий облік по декількох юридичних особах;

– консолідований управлінський облік;

– можливі окремі конфігурації програм.

Основне призначення системи управління торговим залом (R-Keeper) полягає в тому, щоб якомога більше автоматизувати підприємства громадського харчування, тобто ресторанів. У розпорядженні системи є безліч інструментів, що дозволяють управляти не тільки закладом, а й складом, а також виробництвом. Але, крім цього, всередині програми міститься маса інноваційних рішень, які дозволяють більш грамотно організувати управління персоналом. Особливістю системи є те, що потрібно всього лише мінімальний супровід. Отже, для R-Keeper інструкція досить проста, і в ній не потрібно довго розбиратися. Також слід зазначити, що утиліта підходить для використання в закладах незалежно від їх розміру і типу, що вкрай актуально [4, с. 22].

Для роботи з базою клієнтів використовується Microsoft SQL Server 2016, який являє собою повноцінну корпоративну платформу обробки даних.

Зауважимо, що аналіз даних використовується з використанням механізмів візуалізації: аналітична звітність; нерегламентовані запити; графіки, діаграми; OLAP. Це прості та зручні інструменти, але вони дозволяють вивчити тільки поверхневі й очевидні залежності.

На наш погляд, збір даних без подальшого глибокого аналізу не дозволяє отримати максимум з наявної інформації, яка лежить «мертвим вантажем». У результаті виникає парадоксальна ситуація - даних багато, а користі від них мало. Тільки застосування повноцінної аналітики дозволить трансформувати дані в знання.

На сучасному етапі реальний бізнес характеризується складними залежностями, великими обсягами даних, швидкими змінами. Сучасні інструменти аналізу дозволяють виявляти у величезних обсягах даних нетривіальні закономірності. Фактично це єдиний спосіб отримати користь з накопиченої інформації і перетворити знання в конкурентні переваги [4, с. 26].

Зауважимо, що більшість ресторанів у роботі системи обліку використовують кожну окремо одна від одної.

Ми пропонуємо об’єднати ці системи за допомогою аналітичної системи Deductor (рис. 1), що дає можливість «персоніфікації» роботи з кожним споживачем, врахування його інтересів, уподобань, можливостей з метою оптимізації діяльності підприємства.

Метою застосування подібного методу є не тільки збір даних про клієнтів та виконання регламентних процедур, а також:

– виявлення цільової аудиторії;

– визначення особливостей споживання;

– аналіз структури продажу;

– прогнозування попиту;
– оцінка ефективності маркетингових дій тощо.

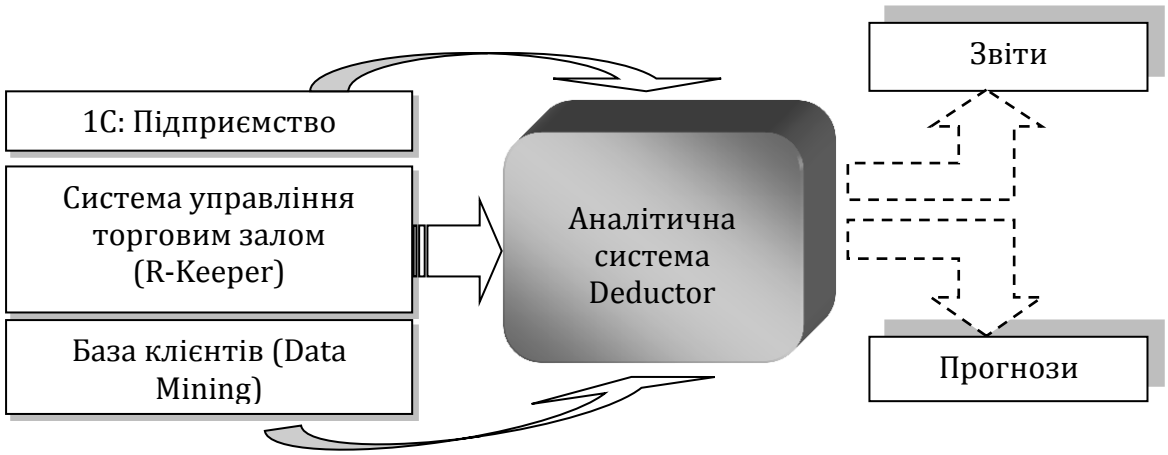

Рис. 1. Аналітична система Deductor.

Deductor – флагманський продукт компанії BaseGroup Labs, концентрує багаторічний досвід створення аналітичних систем і увібрав у себе найбільш вдалі архітектурні ідеї і сучасний математичний апарат [3].

У Deductor реалізовані практично всі сучасні технології аналізу структурованих даних (рис. 2).

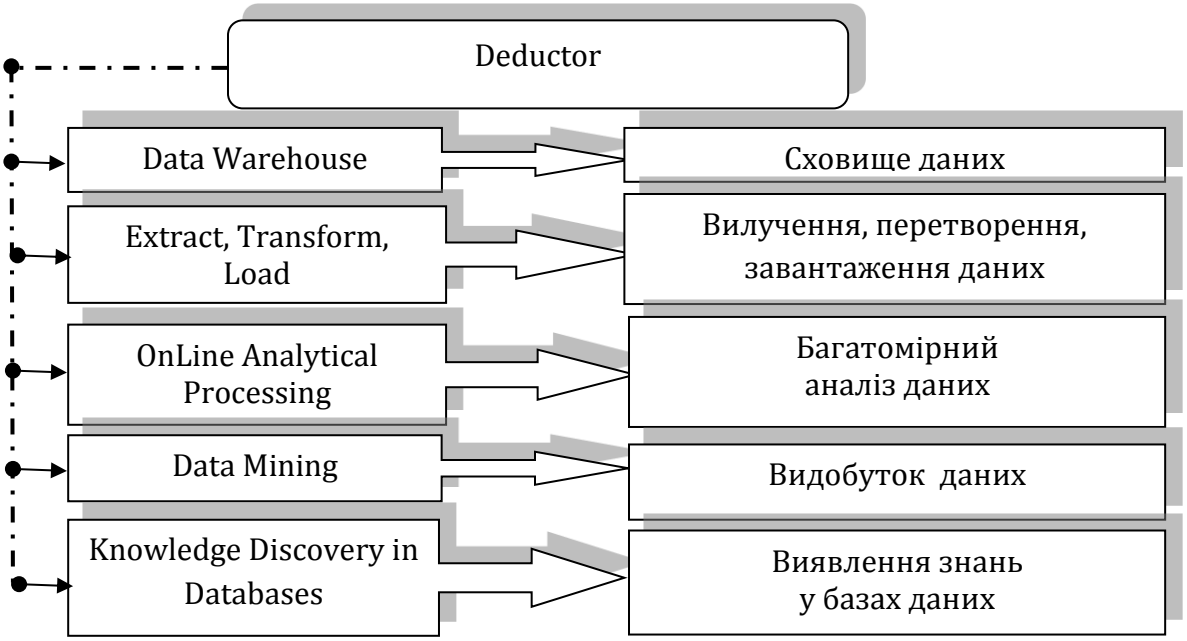

Рис. 2. Склад та структура Deductor.

Проаналізуємо завдання, які вирішуються за допомогою аналітичної системи Deductor, зокрема: консолідація; моделювання; маркетинг; звітність; управління запасами; управління компанією.

Deductor включає 5 модулів:

– Warehouse - сховище даних;
– Studio - робоче місце аналітика;
– Viewer - робоче місце кінцевого користувача;
– Server - аналітичний сервер;

– Client - клієнт - доступу до аналітичного сервера.

Зауважимо, що рішення більшості завдань в системі Deductor, пов'язаних з відносинами з клієнтами ресторану, зводиться до застосування методів Data Mining: стимулювання продажу; прогнозування попиту; аналіз переваг; оцінка ефективності дій; Direct mail; оцінка ефективності менеджерів.

Проаналізувавши систему Deductor, нами були визначені ключові переваги використання даної системи, а саме: сховища даних на декількох платформах; підтримка ETL-процесу, включаючи механізми очищення, предобробки і збагачення даних; вбудований розвинений OLAP-модуль; розвинені механізми Data Mining, реалізація широкого спектра алгоритмів: нейронні мережі, ланцюги рішень, самоорганізуючі карти, асоціативні правила та інше; гнучка інтеграція - численні джерела даних; доступна для продуктів подібного класу ціна [3].

У сучасних умовах господарювання діяльність ресторану є досить складною в плані утримання клієнтів і залучення нових. Постійних відвідувачів одного ресторану не так вже й багато, крім того, людей, які відвідують один і той же ресторан кожен день, одиниці (в рамках одного міста і одного конкретного ресторану).

Незважаючи на те, що утримання існуючого клієнта обходиться набагато дешевше для підприємства, ніж залучення нового, в ресторанах дане правило працює не завжди, або ж не в тій мірі, як на підприємствах інших сфер діяльності.

Використання засобів Data Mining дозволяє виділити потенційних клієнтів, які можуть стати активними клієнтами, але в ресторані ця задача досить складна для виконання.

Отже, використання методів Data Mining в ресторані має бути спрямоване на утримання постійних клієнтів і розширення мережі відвідувачів за рахунок їх рекомендацій.

Це можливо тільки завдяки передбаченню бажань відвідувачів, для чого необхідно розуміння і визначення ймовірності замовлень. Це, по-перше, призведе до економії зусиль, оптимізації запасів і роботи кухні і, як наслідок, підвищить прибутковість ресторану.

Окремо необхідно виділити проблему клієнтів, які внаслідок певних причин відмовляться від відвідування ресторану. Тут слід пам'ятати, що повернення такого клієнта оцінюється експертами як захід, що значно перевищує за вартістю заходи щодо утримання і залучення нових клієнтів.

Отже, запобігти втраті хорошого клієнта - це одне з найважливіших завдань будь-якого успішного бізнесу, особливо ресторану. Data Mining дозволяє своєчасно визначити прибуткових клієнтів, які збираються не приходити до даного закладу. Це дає можливість провести ефективну кампанію, націлену на утримання таких клієнтів.

Наведемо алгоритм проведення аналізу діяльності підприємства, використання якого, на наш погляд, сприятиме визначенню переваг відвідувачів ресторану з метою оптимізації діяльності підприємства та роботи кухні (рис. 3).

Зауважимо, що вирішення задач аналізу з використанням засобів Data Mining дозволяє оцінювати не тільки абсолютні та відносні результати

діяльності підприємства, а й враховувати відгук з боку споживачів виробленої продукції [3].

Рис. 3. Алгоритм проведення аналізу діяльності ресторану з використанням засобів Data Mining.

Розглянемо потік інформації при аналізі споживчих переваг відвідувачів ресторану: ЗАВДАННЯ - ДІЇ І МЕТОДИ РІШЕННЯ – ДОДАТКИ.

Даний потік відображає всі рівні, яких торкається Data Mining (рис.4).

Верхній - рівень визначення завдання інтелектуального аналізу даних, які необхідно вирішити стосовно до даних, що є в наявності.

Середній - рівень дій - за своєю суттю є рівнем інформацією, саме на ньому виконуються дії Data Mining, зокрема, прогностичне моделювання, аналіз зв'язків, сегментація даних тощо.

Нижній - є рівнем бізнесу, на ньому менеджери приймають рішення, а саме: перехресний продаж, контроль якості, утримування клієнтів.

Data Mining може проводитися за допомогою програмних продуктів наступних класів: спеціалізованих «коробкових» програмних продуктів для інтелектуального аналізу; математичних пакетів; електронних таблиць (і різного роду надбудов над ними); засобів інтегрованих в системи управління базами даних (СКБД); інших програмних продуктів[5].

Засоби Data Mining дозволяють вирішувати такі типи завдань: класифікація; прогнозування; кластеризація; пошук альтернативних правил.

У даній роботі нам би хотілося особливу увагу приділити вирішенню завдань кластеризації в цілях аналізу діяльності підприємства, тому що рішення задач класифікації, прогнозування та пошуку альтернативних правил, безсумнівно, вкрай важливо, однак саме кластеризація дозволяє представити

аналіз великої кількості параметрів візуально. Алгоритми кластеризації здійснюють ітеративний пошук груп даних на підставі заздалегідь заданого числа кластерів.

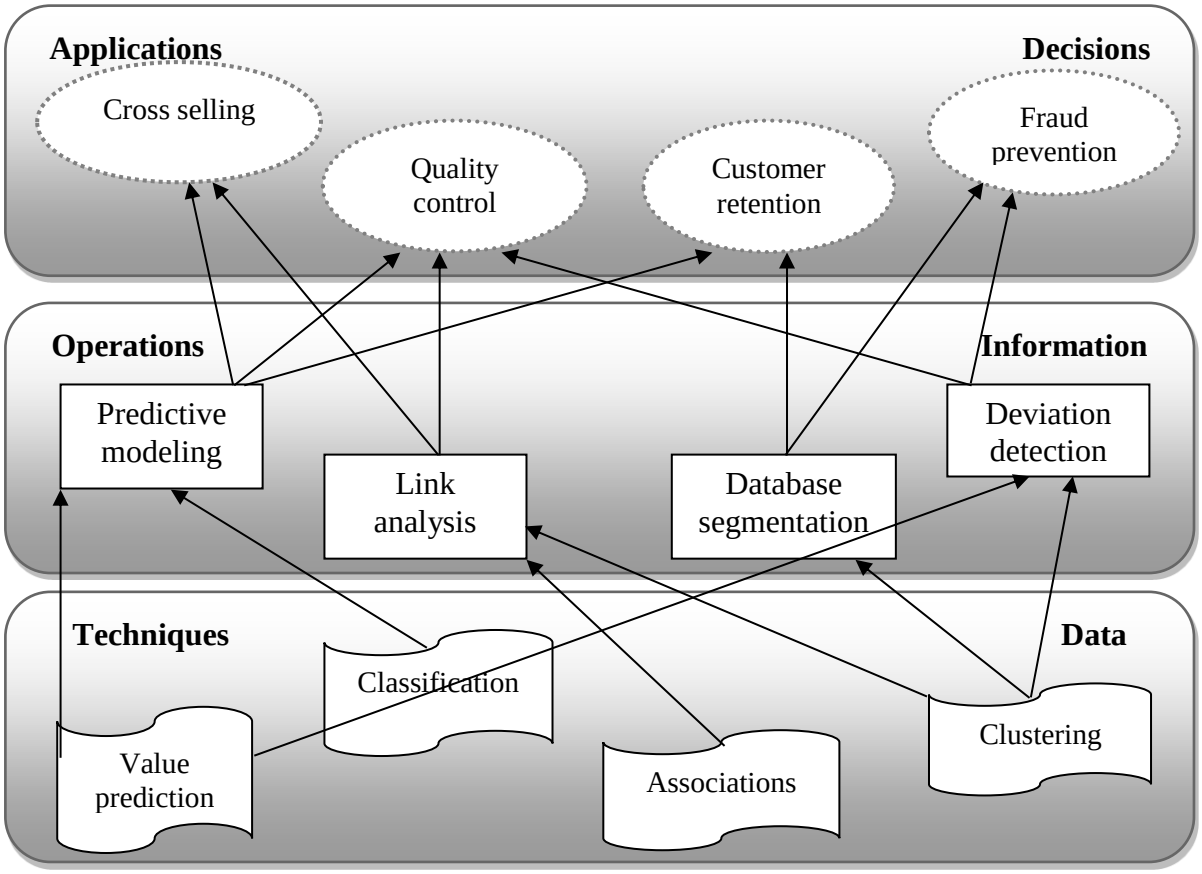

Рис. 4. Потік інформації при аналізі споживчих переваг відвідувачів ресторану.

Таким чином, рішення задач кластеризації в аналізі сегментації споживачів дозволить підприємству виявити не визначені раніше залежності, позначити вектор розвитку купівельного попиту на продукцію, а також виявити окремі недоліки в маркетинговій діяльності. Отже, можна говорити про те, що і фінансові потоки будуть розподілятися з урахуванням виявлених закономірностей [5].

Висновки. У даному дослідженні визначено переваги використання методів Data Mining, а також обґрунтувана доцільність їх застосування. Використання засобів Data Mining дозволяє вивчати не тільки показники структури ресурсів і капіталу, ділової активності, ліквідності, платоспроможності, майнового стану та ефективності діяльності, що можливо здійснити шляхом застосування звичайних статистичних методів аналізу, а й проаналізувати поведінку клієнтів і зміни попиту на різні товари. Це значно підвищить ефективність прийнятих управлінських рішень, оптимізує рекламну кампанію, сприятиме підвищенню раціональності вкладень і знаходженню клієнтів для довготривалої співпраці.

Список використаних джерел

1. Барсегян А. А. Методы и модели анализа данных: OLAP и Data Mining / А. А. Барсегян, М. С. Куприянов, В. В. Степаненко. – СПб. : Изд-во БХВ- Петербург, 2014. – 336 с.
2. Бачевський Б. Є. Потенціал і розвиток підприємства : навч. посіб. для студ. вузів / Б. Є. Бачевський, І. В. Заблодська, О. О. Решетняк. – К. : ЦУЛ, 2014. – 340 с.
3. Дюк В. А. Data Mining – интеллектуальный анализ данных. [Электронный ресурс]. – Режим доступа . – http://www.olap.ru/basic/dm2.asp.
4. Кузнецова Н. В. Інформаційна технологія аналізу фінансових даних на основі інтегрованого методу / Н. В. Кузнєцова, П. І. Бідюк // Системні дослідження та інформаційні технології : міжнародний науково-технічний журнал. – 2011. – № 1. – С. 22-33.
5. Паршина А. BaseGroup Labs. Применение Data Mining для повышения лояльности клиентов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – http://www.basegroup.ru/library/practice/data_mining_in_loyality/.
6. Тищенко Д. Передові технології інтелектуального аналізу даних маркетингу / Д. Тищенко // Маркетинг в Україні. – 2012. – № 4. – С. 52-54.
7. Чубукова И. А. Data Mining: учебное пособие. – М.: Интернет-ун-т информ. технологий. БИНОМ. Лаборатория знаний, 2013. – 382 с.

УДК 331.522:001.8

Лук'янчук О. М.,
Петрига Г. В.
Одеський національний політехнічний університет

ФОРМУВАННННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуті основні підходи до вивчення понятійного апарату щодо формування кадрового потенціалу. Представлено місце кадрового потенціалу в організаційній структурі підприємства та його основні складові. Запропонована згрупована схема існуючих підходів до оцінки персоналу заснованої на компетенціях.

Ключові слова: *персонал, кадри, потенціал, кадровий потеціал, компетенції, кваліфікація, працівники.*

The article deals with the main approaches to the study of the conceptual apparatus in relation to the formation of personnel potential. The place of personnel potential in the organizational structure of the enterprise and its main components are presented. The proposed grouped scheme of existing approaches to the assessment of personnel based on competencies.

Key words: *personnel, personnel, potential, personnel potential, competencies, qualification, employees*.

В статье рассмотрены основные подходы к изучению понятийного аппарата по формированию кадрового потенциала. Представлены место кадрового потенциала в организационной структуре предприятия и его основные составляющие. Предложенная

сгруппированая схема существующих подходов к оценке персонала основанной на компетенциях.

Ключевые слова: *персонал, кадры, потенциал, кадровый потециала, компетенции, квалификация, работники*.

Вступ. Важливою умовою успішного функціонування економіки України є вдосконалення діючих систем управління підприємствами, упровадження сучасних досягнень менеджменту. Усе більш очевидним стає факт, що конкурентоспроможність підприємств обумовлюється не тільки технологіями ведення бізнесу, але й етичними, культурними та соціальними чинниками. Саме вони у сприятливих умовах дають якісний імпульс для розвитку економіки, забезпечують її інтенсивне зростання [1].

Лібералізація і демократизація в економіці України, прийняття ряду законів, які сприяють розвитку підприємництва, значно розширюють можливості впровадження нових підходів до управління. Але важливою умовою для здійснення економічних реформ в Україні є вплив таких чинників, вагомість яких в українському менеджменті занижується, але які часто є для нашої економіки ключовими – кадровий потенціал і методи його використання. Саме від забезпечення умов для співпраці з персоналом та зовнішнім середовищем залежить майбутнє процвітання як великих, так і малих підприємств [2].

Аналіз останніх досліджень. Проблемам управління персоналом багато уваги приділяється в наукових працях як іноземних фахівців, так і науковців країн СНД. Серед них можна відзначити таких: Г. Десслер, Р. Марр, Е. Мейо, М. Мескон, Д. Сульє, Ф. Тейлор, А. Файоль, Г. Шмідт, В. Дятлов, А. Єгоршин, П. Журавльов, А. Кібанов, Е. Маслов, Ю. Одегов, В. Травін, С. Шекшня та ін. Теоретичні, методичні та прикладні аспекти актуальних проблем економіки праці дістали значного розвитку в роботах українських учених: Д. Богині, Г. Дмитренка, М. Долішнього, А Колота, В. Онікієнка, М. Сіроштана, Д. Черваньова, Ф. Хміля, А. Шегди, Г. Щокіна та ін. [3]

Проте і на сьогодні в цьому напрямі залишається багато дискусійних та невирішених проблем. В науковій літературі відсутня єдина думка щодо поняття «кадровий потенціал», допускається вільне його тлумачення, не сформовано чіткої концепції управління персоналом, відсутні підходи до комплексної оцінки рівня кадрового потенціалу і формування напрямів його подальшого розвитку [4].

Методика досліджень. Розвиток кадрового потенціалу підприємств в Україні за умов її поступової інтеграції до світового співтовариства та загальна подальша тенденція до зближення соціально-економічних систем різних країн не лише дають змогу поліпшити конкурентоспроможні позиції на вітчизняному і світовому ринках товарів та послуг, а є невід'ємною умовою його існування та реалізації кожним громадянином держави своїх прав на працю та гідне життя.

Постановка завдання. Визначення особливостей своєчасного та ефективного формування кадрового потенціалу в системі стратегічного розвитку підприємства.

Результати досліджень. Сучасний стан розвитку суспільства, що характеризується кризою економік, соціальними суперечностями, потребує пильної уваги до питання відтворення кадрового потенціалу країни, підприємств, та безпосередньо особистостей. Все це зумовлює необхідність активізації наукових досліджень у сфері формування кадрових ресурсів національного господарства країни.

На сьогоднішній день розвиток економіки відбувається за рахунок впровадження нових виробничих технологій, новацій у техніці і росту ефективності використання людського капіталу. Потенційні можливості кадрів виробничого та загальнонаціонального рівнів мають стати головною ланкою стратегії державного розвитку. Післявоєнний досвід Японії, Південної Кореї, Гонконгу та інших країн і регіонів Південно Східної Азії, які швидко розвиваються, свідчить, що за рахунок концентрації ресурсів в освітній системі можна лише за 10-15 років досягти рівня показників передових світових держав [5]. Отже, вкладення значних ресурсів у людський потенціал (професійний розвиток) є передумовою зростання добробуту країни. За висловом В.В. Россохи: «…наріжним каменем проблеми кадрів у сучасних умовах є невідповідність між професійними знаннями та навичками, якими він повинен бути наділений у дійсності і обов'язково мати для реалізації цілей підприємства» [6].

Найбільш для нас актуальним є термін «кадровий потенціал», який набув широкого розповсюдження в період переходу від екстенсивного до інтенсивного способу розвитку виробництва. Це була своєрідна реакція науки на потребу практики забезпечити якісне вдосконалення формування і використання відповідних можливостей працівника як сукупного об'єкта виробництва й управління. Саме посилення ролі людського чинника в діяльності підприємства призвело до виникнення поняття «кадровий потенціал», яке сьогодні використовується для характеристики терміну «людський чинник» як у масштабах усього суспільства, так і в межах окремих виробничих колективів.

Існують різні погляди на тлумачення поняття «кадровий потенціал», найбільш повні представлені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Характеристика терміну «кадровий потенціал підприємства»

Джерело	Характеристика
1	2
Безсмертна В.В. [7, с. 49]	Кадровий потенціал – це сукупність якісних і кількісних характеристик персоналу підприємства, які включають чисельність, склад і структуру, фізичні і психологічні можливості працівників, їхні інтелектуальні і креативні здібності, професійні знання і кваліфікаційні навички, комунікабельність і здібність до співпраці, відношення до праці та інші якісні характеристики.
Берглезова Т.В. [8, с.80]	Кадровий потенціал підприємства – вміння та навички робітників, які можуть бути використані для підвищення його ефективності в різних сферах виробництва з метою отримання прибутку чи досягнення соціального ефекту.
Краснокутська Н.С. [9, с.352]	Кадровий потенціал підприємства – це сукупність здібностей і можливостей кадрів забезпечувати досягнення цілей довгострокового розвитку підприємства.
Маслов Е.В. [10, с. 312]	Кадровий потенціал підприємства – сукупна трудова дієздатність його колективу, ресурсні можливості у сфері праці облікового складу підприємства, виходячи з їх віку, фізичних можливостей, знань і професійно-кваліфікаційних навичок.

1	2
Турчинов А.І. [11, с. 362]	Кадровий потенціал є персоніфікованою робочою силою, взятою в сукупності кількісних і якісних характеристик, реалізованих у певних соціально-економічних, організаційно-технічних, природно-біологічних, історичних і духовних умовах виробництва.
Федонін О.С., Рєпіна І.М., Олексюк О.І. [12]	Кадровий потенціал – це існуючі сьогодні та передбачувані трудові можливості, які визначаються чисельністю, віковою структурою, професійними та іншими характеристиками персоналу підприємства.

Отже, підводячи підсумок дослідження поглядів науковців щодо трактування терміну «кадровий потенціал підприємства», варто зазначити, що існують суттєві розбіжності в розумінні його сутності та у визначенні його складових частин, і як наслідок – недостатність та недосконалість методичного інструментарію для формування системи управління ним. Тому, виникає необхідність в уточненні сутності терміну «кадровий потенціал підприємства». На нашу думку, кадровий потенціал підприємства – це відкрита соціально-економічна система, яка включає в себе сукупний ефект від взаємодії кадрів певного складу та структури, які володіють відповідними до потреб підприємства загальноосвітніми та професійними знаннями і навичками, рівнем творчості, людськими якостями, рівнем умотивованості, для забезпечення ефективного функціонування підприємства, досягнення мети його довгострокового розвитку в ринковому середовищі, що постійно змінюється, та завчасної адаптації до його змін.

Кадровий потенціал характеризується не ступенем підготовленості працівника до заняття тієї або іншої посади, а його можливостями в довгостроковій перспективі – з урахуванням віку, освіти, ділових якостей, рівня мотивації. З позиції стратегічного управління персоналом, кадровий потенціал є сукупними здібностями і можливостями персоналу підприємства, які необхідні для того, щоб виконувати дії, що забезпечують підприємству стратегічні переваги перед конкурентами. Значення кадрового потенціалу для досягнення стратегічних цілей підприємства визначає його роль і місце в процесі стратегічного управління персоналом. Таким чином, об'єктом стратегічного управління персоналом підприємства є кадровий потенціал, можливості його формування і ефективного використання.

Розкриваючи сутність категорії «кадровий потенціал підприємства», як багатоелементного поняття можна виділи його у дві категорії:

1. Потенціал виробничого колективу (потенціал організації праці, потенціал системи управління).

2. Індивідуальний потенціал (фізіологічний потенціал, освітній потенціал (загальноосвітній, зрофесійно-кваліфікаційний), інтелектуальний потенціал, культурно-особистісний потенціал).

Місце «кадрового потенціалу» в структурі потенціалу підприємства зобразимо на рис. 1.

Зі схеми стає зрозумілим, що крім інших, до складу кадрового потенціалу підприємства вважаємо доцільним включити потенціал організаційної структури управління, який розуміємо як механізм функціонування підприємства, який включає рівень організації його функціональних елементів

та особливості їхньої взаємодії. Адже створення умов для ефективного контакту працівників та розвитку колективу є найважливішою складовою відтворення кадрового ресурсу підприємства.

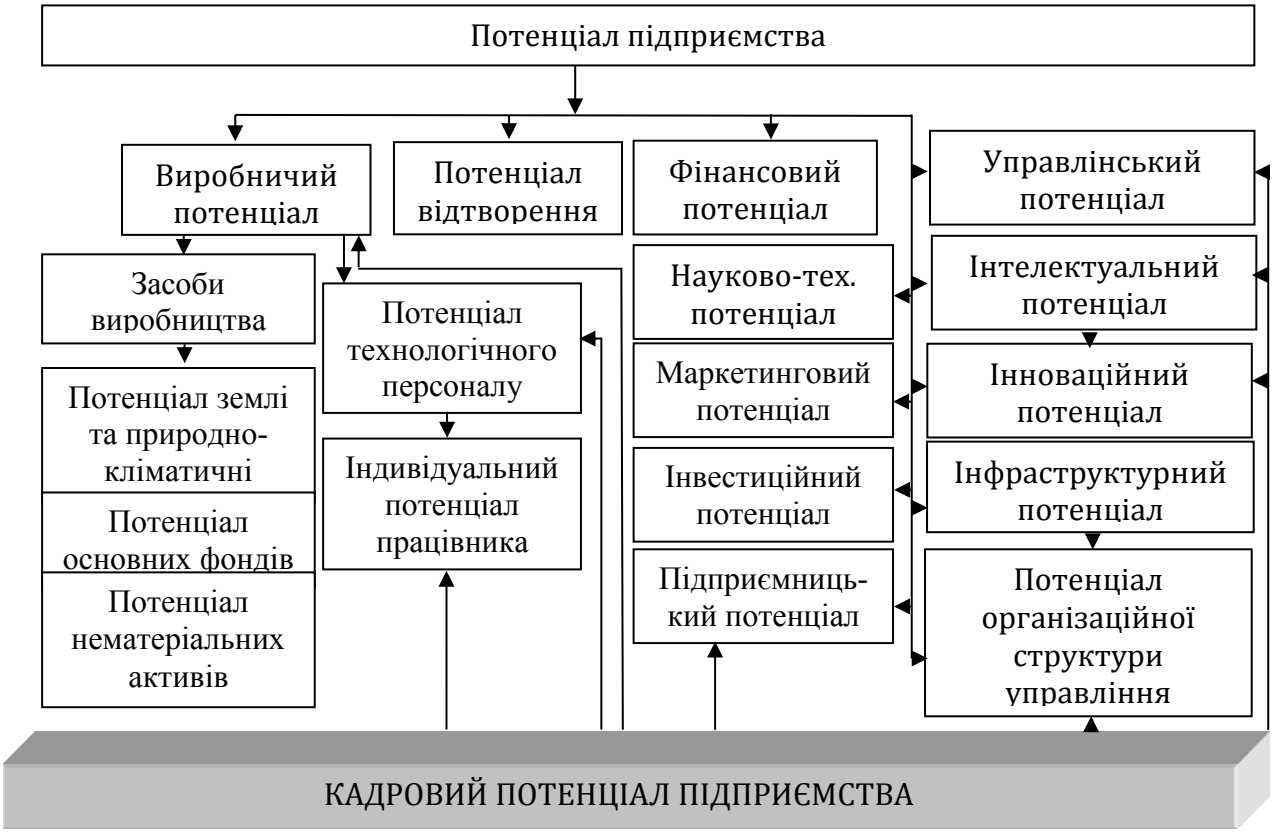

Рис. 1. Місце кадрового потенціалу в структурі потенціалу підприємства.

Вирішальну роль у формуванні високоякісного кадрового потенціалу на підприємстві відіграють індивідуальні професійні характеристики працівника, потенціал його кваліфікації, що є якісною характеристикою працівників певної професії, ступіню підготовленості кожного працівника до виконання ним професійниїх функцій, рівнем професійних знань, вмінь, навичок, досвіду і здібностей до відповідної праці [13].

Потенціал працівника формується в процесі його життєдіяльності (талант, рівень інтелекту, мотиваційні пріорітети) та характеристики, що набуваються на протязі життя (професія, рівень освіти, рівень кваліфікації). Характеристики кадрового потенціалу напряму залежать від рівня розвитку підприємств-споживачів праці, тому як можливості залучити професійно компетентні, вмотивовані і зорієнтовані на найвищі результати кадри прямо пропорційно залежать від результатів господарської діяльності роботодавця, які дають змогу використовувати кваліфіковану працю.

Способи впливу на працівників з метою формування високого рівня кадрового потенціалу і здійснення координації їх праці у процесі діяльності являють собою методи формування кадрового потенціалу, які, в свою чергу (система заробітної плати, мотивації та стимулювання праці, принцип просування кадрів, метод їх добору, формування, розвитку тощо) є своєрідними

«сигналами», які підприємство посилає своїм працівникам з метою орієнтації їх поведінки, діяльності та розвитку.

Методами управління персоналом називають способи впливу на колектив чи окремих працівників з метою здійснення координації їх діяльності в процесі виробництва, серед яких виділяють: адміністративні; організаційні; економічні; соціально-психологічні. У цілому всі методи управління кадровим потенціалом можуть реалізуватись лише у взаємодії та у поєднанні, а формою їх використання визначається зміст задач таких функцій управління, як організовування, стимулювання і регулювання діяльності підприємства [14].

Ефективна робота підприємства, в умовах ринкових відносин, неможлива без створення механізму розвитку його кадрового потенціалу.

Саме через низький рівень професійної підготовки кадрів на підприємствах особливо значущим є теоретична розробка соціально-економічних механізмів відтворення фахівців підприємства. Проблема розвитку та управління кадровим потенціалом на підприємствах має міждисциплінарний характер, що обумовлює необхідність застосування в її вирішенні комплексних підходів, з урахуванням економічних, соціологічні, психологічних та інших факторів. Теорію оцінки персоналу одні дослідники представляють з позицій процесного та системного підходу, а інші виділяють два підходи щодо оцінки персоналу при цьому поділяючи їх на традиційний (який в свою чергу ділиться на вітчизняний та закордонний) та сучасний підходи [15, 16]. Разом з тим, слід зазначити, що існує ряд інших закордонних дослідників, які групують підходи щодо системи оцінки персоналу (оцінка для характеристики та співставлення виконаної роботи та оцінка для розвитку компанії та мотивації).

Викладених дослідження та існуючі підходи щодо оцінки персоналу, можна виділити в певні групи (рис.2).

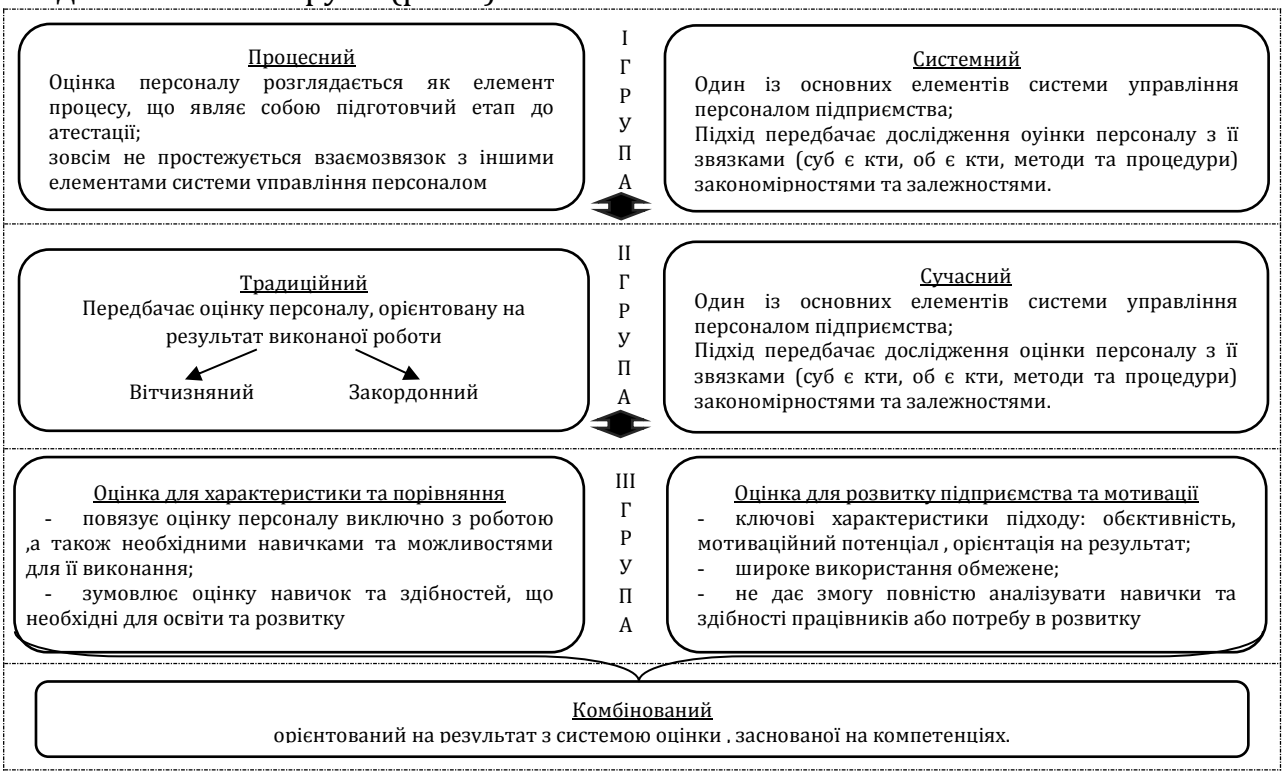

Рис. 2. Групування підходів до оцінки персоналу підприємства.

Перша група – використовуватися будь-яким підприємством (оцінка персоналу розглядається як елемент процесу, що являє собою підготовчий етап до атестації; поєднує всі елементи системи управління персоналом).

Друга група – орієнтована на теоретичні знання у галузі менеджменту персоналу, але недостатньо орієнтована на практичний досвід (просування співробітників по службі, переміщення їх в інший відділ; інформування про оцінку робот тощо).

Третя група – придатна для задоволення сучасних вимог господарюванн (аналіз оцінки особистості та оцінку здібностей, пов'язаних з роботою) [3].

Тому, виходячи з огляду вищеозначеного, досить популярним на сьогодні є використання комбінованого підходу, орієнтованого на результат з системою оцінки, заснованої на компетенціях.

Висновки. Формування кадрового потенціалу підприємства являє собою складний і довготривалий процес набуття й використання навичок, знань і умінь, який охоплює собою відповідне навчання, набуття практичних навичок і конкретне їх цільове використання в певних умовах. Результативність цього залежить від особистого потенціалу працівника, як сукупності якісних характеристик людини, які визначають можливість й межі участі у трудовій діяльності .

Щоб мати висококваліфікованих фахівців та зародити у них стимул до ефективної роботи, керівникам слід використовувати систему формування управління кадровим потенціалом і лише за певного розвитку, взаємозв'язку, напруженості і спрямованості до конкретної мети, що має суспільне значення, персонал може формувати нові можливості у розвитку діяльності підприємства.

Оскільки компетентність персоналу є стратегічним ресурсом підприємства, то кадровий менеджмент має забезпечити необхідні умови для її формування і розвитку.

Таким чином, запропоновані рекомендації щодо своєчасного та ефективного формування кадрового потенціалу на підприємствах країни та його позитивна оцінка дозволять сформувати стратегічно важливо кадрову політику підприємства, що забезпечить його конкурентні переваги через якісний та висококваліфікований персонал.

Список використаних джерел

1. Карковська В.Я. Забезпечення кадрової безпеки на основі оцінювання управлінського персоналу/ Журнал "Державно-управлінські студії" - наукове видання з питань держаного управління. - №1, 2017. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.dus.nayka.com.ua/?op=1&z=4

2. Аналітичний матеріал на тему: «Дослідження та удосконалення кадрового забезпечення інноваційної діяльності підприємства в умовах впровадження ІТ-технологій» /Шехлович А. М.Львів, 2014. - 128 с. - с. 3

3. Білорус Т. В. Кадровий потенціал в системі стратегічного управління підприємством: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.06.01 / Т. В. Білоус ; Київський нац. ун-т технологій та дизайну. - Київ, 2004 - 20 с.

4. Дефініція «кадровий потенціал»: дослідження сутності / О.В.Арзамасова// Глобальні та національні проблеми економіки Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, 2015. - Випуск 4. - с.102-106.

5. Чижова С.М. Інформаційно-комунікаційні технології в самоосвіті державних службовців: організаційно-управлінський аспект - с.100-105, [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2012-3/doc/3/04.pdf

6. Россоха В. В. Людський фактор: науковий пошук активізації / В. В. Россоха // Агроінком. - 2008. - № 1-2. - С. 91-96. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agroincom_2008_1-2_26.

7. Богдан Ю. М. Аналіз використання кадрового потенціалу підприємства / Ю. М. Богдан //Економічний вісник Донбасу. – 2011. - с.22-27

8. Безсмертна В. В. Стратегія управління кадровим потенціалом підприємства / В. В. Безсмертна // Экономика и управление: науч.-практич. журнал. – 2007. – 49 с.

9. Берглезова Т.В. Проблемы управления процессами формирования и использования кадрового потенциала предприятия [Електронний ресурс] / Т.В. Берглезова // Проблемы предпринимательства в экономике России. – 2005. – 75 – 80 с.

10. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування і оцінка: Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 352 с.

11. Маслов Е.В. Управление персоналом предприятия: Учебное пособие / Е.В. Маслов. – М: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ, 1999. – 312 с.

12. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навчальний посібник / О.С. Федонін, І.М. Рєпіна, О.І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2004.- 128 с.

13. Турчинов А.И. Управление персоналом: учебник. – 2-е изд., доп. и перераб. / А.И. Турчинов. – М.: Изд-во РАГС, 2008. – 608 с., с.220

14. Чернышёва Л. И. Управление персоналом [тескт] учебн. пос. / Л. И. Чернышёва, Е. М. Лукьянчук. – Киев: Центр учебной литературы, 2017. – 166 с.

15. Коваленко Т. Система показників комплексної оцінки управління персоналом [Текст] / Т. Коваленко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2011. – Вип. 9. – Частина 1. – 426 с. – С. 148 – 153

16. Черненко С. А. Сучасні методики оцінки стану кадрової безпеки суб'єктів господарської діяльності / С. А. Черненко, І. П. Мігус // Ефективна економіка. – 2013. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua

УДК 005.12-047.58

Мальцев Е. А., к.т.н.
Національний університет «Києво-Могилянська Академія»

ВИКОРИСТАННЯ ДИНАМІЧНОЇ РОЛЬОВОЇ МОДЕЛІ ДЛЯ ВІДБОРУ МЕНЕДЖЕРІВ

Стаття присвячена використанню чотирьох-вимірної рольової моделі управлінця для вирішення завдання концептуального дизайну управлінських ролей та рольових взаємодій в організаціях. Проведено аналіз літератури, присвяченої рольовому моделюванню. Запропоновано доповнити чотирьох-вимірну рольову модель, що включає автентичність управлінця, особистість управлінця, функціональні взаємозв'язки та взаємозв'язки частина-ціле, п'ятим виміром – рольовою історією. Показано – як використовувати запропоновану модель для моделювання управлінських ролей та здійснення відбору менеджерів.

Ключові слова: *модель, роль, рольова модель, концептуальна модель, підбір менеджерів.*

The article is devoted to using four-dimensional role model of manager for solving problems of conceptual design of managerial roles and role interactions in organizations. The analysis of the literature on role modelling provided. It is suggested to complement four-dimensional model that includes authenticity of manager, manager personality, functional relationships as well as par-whole relationships with fifth dimension – role history. It is illustrated how to use the proposed model for conceptual modelling of managerial roles and managers selection.

Key words: *model, role, role model, conceptual model, managers selection.*

Статья посвящена использованию четырехмерной ролевой модели управленца для решения задачи концептуального дизайна управленческих ролей и ролевых взаимодействий в организациях. Проведен анализ литературы, посвященной ролевому моделированию. Предложено дополнить четырехмерную ролевую модель, включающую аутентичность управленца, личность управленца, функциональные взаимосвязи и взаимосвязи часть-целое, пятым измерением – ролевой историей. Показано – как использовать предложенную модель для моделирования управленческих ролей и осуществления подбора менеджеров.

Ключевые слова: *модель, роль, ролевая модель, концептуальная модель, подбор менеджеров.*

Вступ Завдання статті полягає в тому, щоб розвинути підхід до використання рольових моделей та методології концептуального моделювання. Моделювання ролей на концептуальному рівні вже показало свою ефективність для вирішення задач організаційного дизайну. Коректне використання рольових моделей дозволяє як пояснювати існуючи, так і створювати нові соціально-економічні системи на високо абстрактному рівні. Поняття ролі може використовуватись для моделювання систем як в аспекті частина–ціле [1-3], так і в аспекті функціональних зв'язків [4-6]. В статті розглядається використання

системного підходу до моделювання управлінських ролей в обох аспектах та пропонується доповнити модель аспектом причинності [7].

Аналіз останніх досліджень. Концепція ролі активно використовується задля вирішення задач концептуального моделювання при розбудові структурних (статичних) моделей [1, 2, 8, 9,10]. В засадничій роботі по теорії ролей [6] визначено наступні базові припущення теорії: контекст формує ролі як поведінкові шаблони; ролі асоціюються з соціальними ідентичностями; ролі є сталими, оскільки а) виконують певні функції, та б) убудовані в ширші соціальні системи.

В [5] визначаються характерні властивості ролей, зокрема, такі: ролі залежать від взаємозв'язків (визначаються стосунками з іншими ролями); об'єкт (або – суб'єкт) може грати декілька ролей одночасно; ролі можуть грати ролі; ролі та об'єкт (або суб'єкт, носій ролей) мають спільну ідентичність.

Автори [5, 6] погоджуються, що роль проявляється разом зі своїми властивостями та поведінкою, поведінка в ролі спрямовуються усвідомленням очікувань від ролі, а самим ролям потрібно вчити, тобто носіїв ролей.

Ролі пов'язуються між собою двома типами зв'язків: роль-система (частина – ціле) та роль-роль. В [1, p. 291] поняття роль розглядається як обумовлена системою, в якій цей носій знаходиться, тобто система, в якій грається роль сама виступає в ролі контексту ролі, що розглядається.

В [4] взаємозалежність роль – роль трактується як взаємо-залежність ролей при реалізації кожною з ролей своїх цілей та виділяється три типи залежності між ролями – згідно з типами систем, в яких ролі існують. У відкритій системи типу «ринок» носії ролей діють у власних інтересах, а взаємодія ролей характеризується як «торг». Система типу «мережа» об'єднує носіїв ролей довірою, яка дозволяє їм діяти згідно за спільними інтересами, а рольова взаємодія характеризується як «запит». В закритих системах типу «ієрархія», носії об'єднані взаємною залежністю, а взаємодія між ними характеризується як «делегування».

В роботі [8] запропоновано використовувати міждисциплінарну ієрархічну модель особистості, що включає біологічний, психологічний, когнітивний, мета-когнітивний та поведінковий рівні. Модель допомагає описувати різноманіття управлінських ролей за допомогою особистісних характеристик на різних рівнях ієрархічної моделі та створювати концептуальні рольові моделі [9, 10].

Методика досліджень. Рольове моделювання та представлення широко використовується при моделюванні систем та йому присвячено велику кількість досліджень. В той самий час, практичне використання рольових моделей та моделей рольових взаємодій висвітлено недостатньо. В роботі показано – як рольове моделювання та методологія концептуального моделювання можуть бути використані для вирішення практично важливої задачі підбору менеджерів.

Постановка завдання. Ціль статті – розвинути підхід до використання рольових моделей та методології концептуального моделювання для створення моделей управлінських ролей згідно з потребами організаційного дизайну і використання цих моделей .

Результати досліджень. За основу підходу пропонується взяти модель особистості [8, 10], використавши представлення ієрархії рівнів від біологічного до мета-когнітивного як автентичність особистості – те, що разом з усвідомленими ролями робить особистість унікальною [9]. Поведінковий рівень особистості може бути представлений через сукупність ролей *r(i), i=1, N.* Особистість є цілим і для автентичності (частина-ціле) і для кожної з ролей (частина-ціле). Особистість може проявлятись в різних ролях, демонструючи очікувану в ролі поведінку.

Як зазначалось раніше, ролі, контекстні, тобто, обумовлені не лише особистістю, але й над-системами, в яких існує особистість. Для ролей контекстами є і особистість і система, в якій роль виконується за рахунок зв'язків частина-ціле. Згідно з цим розумінням в [10] було запропоновано чотирьох-факторну модель, що використовує чотири типи зв'язків у вимірах роль-система та зовнішнє-внутрішнє (Рис. 1.).

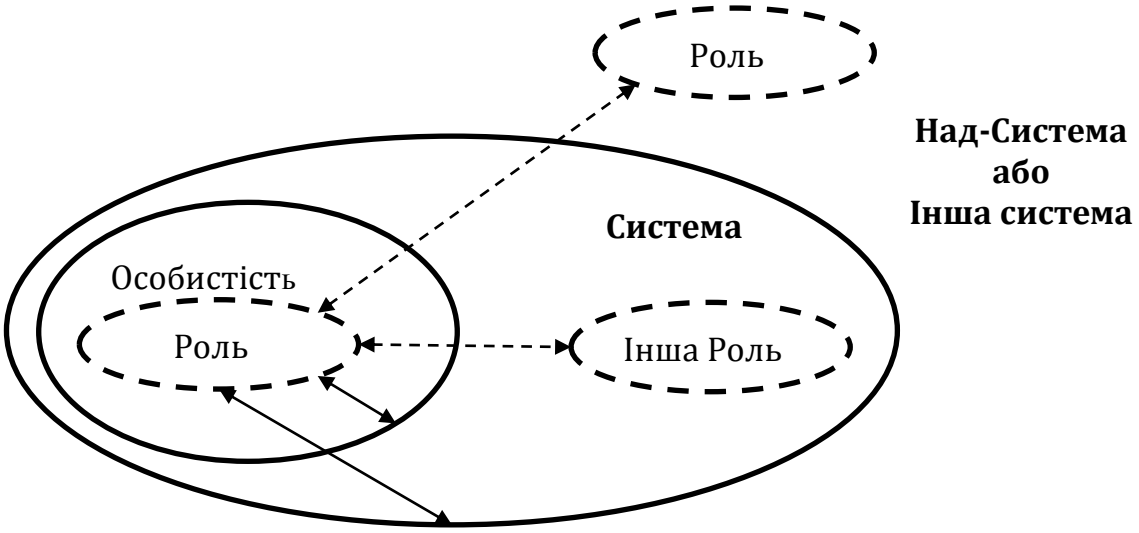

Рис. 1.

Два типи зв'язків: роль-роль (штрихова лінія) та частина-ціле (суцільна лінія), що є внутрішніми для цілого (особистості або система) та зовнішніми. Модель поєднує в концептуальне ціле роль, особистість, систему та над-систему.

Запропонована в [10] модель є статичною, оскільки не передбачає розвитку ролі в часі. При цьому існує широкий клас практично важливих задач, які передбачають зміну ролі з «Роль» на «Роль'». Така зміна може бути охарактеризована іншим типом зв'язку – причинним (Рис. 2), який позначено подвійною лінією з односторонньою спрямованістю.

Те, як носій ролі грає «Роль'», великою мірою визначається спроможністю грати «Роль». Попередній досвід в ролі (або шлях в ролі) може бути формалізовано та використано як для задач концептуального дизайну власне ролі, так і для підбору конкретної людини для концептуально визначеної ролі.

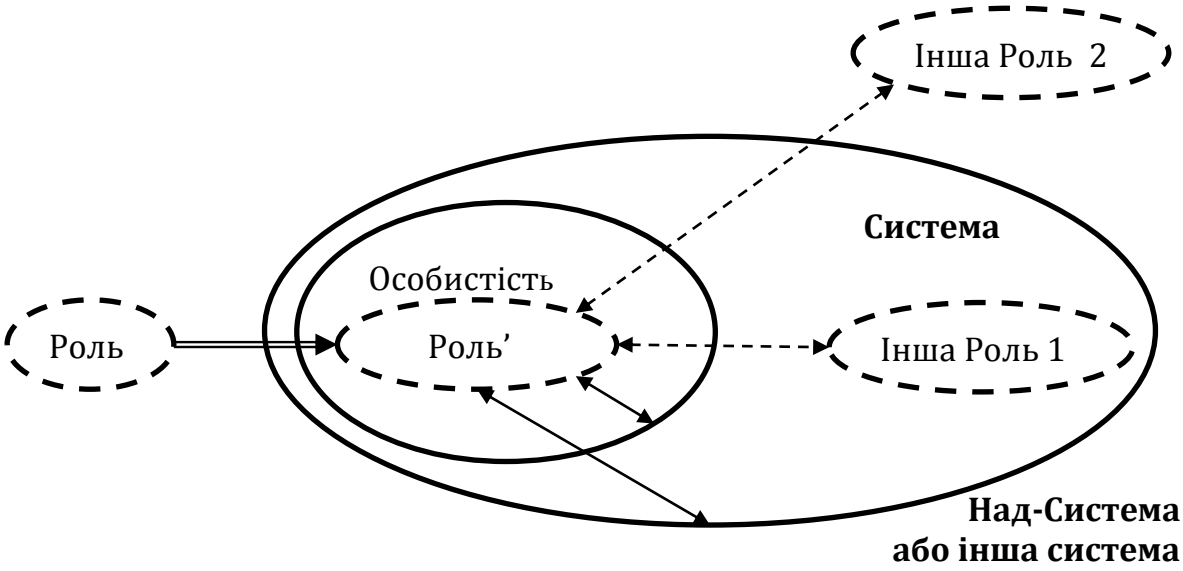

Рис. 2.

На Рис. 3 запропонована динамічна модель як варіант формалізації досвіду в ролі.

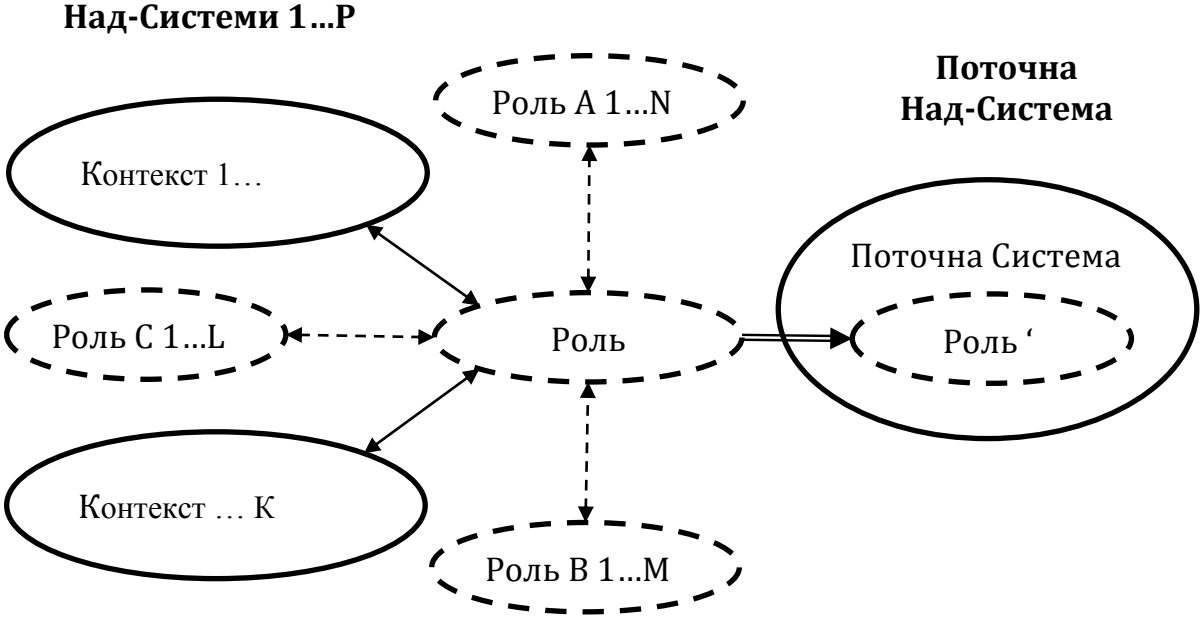

Рис. 3.

Згідно з моделлю досвід в ролі визначається досвідом функціональних рольових вертикальних взаємодій «вгору» (ролі A_n, n=1, N), вертикальних взаємодій «вниз» (ролі B_m, m=1, M) та горизонтальних взаємодій (ролі C_l, l=1, L). Досвід взаємодій відбувається в різних організаціях (організаційних системах), які пропонується описувати як контексти ($Контекст_k$, k=1, K). В свою чергу, організації існують в різних над-системах ($Над\text{-}система_p$, p=1, P). При такому представлення рольовий досвід може бути формалізовано як суперпозиція досвіду у вимірах рольова взаємодія – система – над-система.

Запропонована динамічна модель може бути використана для формалізації процесу підбору менеджерів через співвіднесення потрібних рольових

характеристик з наявними рольовими характеристиками – у всіх трьох вимірах. Полем для порівняння можуть бути характеристики зв'язків ролей («Роль'» та «Роль»), поточної системи (для «Роль'») та систем в досвіді (для «Роль»), поточної над-системи (для «Роль'») та над-систем в досвіді (для «Роль»).

Запропоновані динамічна модель та підхід мають потенціал використання в формалізації процесу відбору управлінців та більш точного урахування аспектів досвіду при відборі, що і буде предметом подальших досліджень.

Висновки. В роботі запропоновано динамічну рольову модель - чотирьохвимірна рольова модель управлінця, доповнену рольовою історією. Історія ролі дозволяє врахувати управлінський досвід та здійснювати відбір менеджерів за допомогою формалізованих моделей. Формалізація стосується зв'язків ролей – в поточній системі та в досвіді, поточної системи та систем в досвіді, поточної над-системи та над-систем в досвіді.

Предметом подальших досліджень має стати методологія концептуального моделювання управлінського досвіду для вирішення задачі відбору та інших задач управління.

Список використаних джерел

1. Guizzardi G. Ontological Foundations for Structural Conceptual Models. – Enschede, The Netherlands: Telematics Instituut Fundamental Research Series, University of Twente, 2005. – 416 p.

2. Thalheim B. Towards a Theory of Conceptual Modelling. Journal of Universal Computer Science. – 2010, Vol 16 (20), pp. 3102 – 3137.

3. Thalheim B., Tropmann-Frick M. Models and their Capability. In C. Beierle. G. Brewka, and M. Thimm, editors, Computational Models of Rationality, volume 29 of College Publications Series, pages 34-56. College Publications. 2016

4. Loebe F. An Analysis of Roles. Towards Ontology-Based Modelling (Master Thesis). Institute for Medical Informatics, Statistics and Epidemiology (IMISE), University of Leipzig, 2003. – 123 p.

5. Steinman F. On the representation of roles in object-oriented and conceptual modelling. Data & Knowledge Engineering, Vol. 35 (2000), p. 83 – 106.

6. Biddle B. J. Role Theory: Expectations, Identities, and Behaviors. New York, NY: Academic Press, Inc., 2013. – 416 p.

7. Gharajedaghi J. System Thinking: Managing Chaos and Complexity: A Platform for Designing Business Architecture. Burlington, MA: Morgan Kaufmann, 2011, 376 p.

8. Мальцев Е.А. Спосіб визначення змісту ролей менеджера. Вісник ВІЕМ, Випуск 13, 2015, с. 221 – 232.

9. Мальцев Е. А. Міждисциплінарна модель особистості та її зв'язок з рольовою моделлю управлінців. Вісник ВІЕМ, Випуск 17, 2017, с. 201 – 208.

10. Мальцев Е. А. Композиція рольової моделі управлінця. Вісник ВІЕМ, Випуск 19, 2017, с. 164 – 170.

УДК 336.711.025.1(477):005.336.4-027.545

Мозговий О. М., д.е.н., професор,
Павлюк О. О., к.е.н., доцент
ДВНЗ «Київський національний економічний університет»

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ ТА РЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Міжнародний та вітчизняний досвід свідчить, що основні чинники фінансової дестабілізації у період економічних криз зосереджені в банківському секторі. Аналіз банківської системи України та основних регуляторних аспектів показує на наявність проблем, які свідчать про кризові явища в банківській системі України, зокрема в системі банківського регулювання та нагляду. Для подолання цих явищ необхідним є запровадження комплексної стратегії поступового переходу до відновлення банківського бізнесу в Україні з подальшими кроками по втіленню рекомендацій Базельського комітету.

Ключові слова: *Міжнародна банківська справа, банківське регулювання, банківський нагляд, регулятивне банківське середовище, Базельський комітет банківського регулювання та нагляду, Директиви ЄС.*

The international and domestic experience shows that the main factors of financial destabilization during the financial crises are in the banking sector. The analysis of the Ukrainian banking system and the main regulatory aspects shows that there are problems which indicate the crisis in the banking system of Ukraine, in particular in the banking regulation and supervision system. To overcome these phenomena, it is necessary to introduce a comprehensive strategy for the gradual transition to the restoration of banking business in Ukraine with further steps to implement the recommendations of the Basel Committee.

Key words: *International Banking, banking Regulation, banking Supervision, banking Regulatory environment, the Basel Committee on Banking Regulations and Supervisory Practices, EU Directives.*

Международный и отечественный опыт свидетельствует, что основные факторы финансовой дестабилизации в период экономических кризисов сосредоточены в банковском секторе. Анализ банковской системы Украины и основных регуляторных аспектов показывает на наличие проблем, которые свидетельствуют о кризисных явлениях в банковской системе Украины, в частности в системе банковского регулирования и надзора. Для преодоления этих явлений необходимо введение комплексной стратегии постепенного перехода к восстановлению банковского бизнеса в Украине с дальнейшими шагами по воплощению рекомендаций Базельского комитета.

Ключевые слова: *Международное банковское дело, банковское регулирование, банковский надзор, регулятивная банковская среда, Базельский комитет банковского регулирования и надзора, Директивы ЕС.*

Вступ. Фінансові кризи, які торкнулися різних країн по всьому світу останніх п'ятнадцять років (наприклад, в Латинській Америці, Південно-Східної Азії, Росії, іпотечна криза США) показали значення аналізу кредитного ризику країни, а також важливості місцевої системи фінансового регулювання та аналізу функціонування місцевих фінансових ринків**.** Нагляд та регулювання в

банківський системі України є слабким по відношенню до міжнародних стандартів. Тому, потребується детальне дослідження сучасних методик Базельського комітету, а також міжнародних банків, які вже застосовують передові методи оцінки та дослідження ризиків.

Аналіз останніх досліджень. Одночасно з Базельською угодою і відповідно до його рекомендацій в Європейському Союзі була розроблена нова Директива по достатності капіталу, так звана (Capital Adequacy Directive)[1]. На відміну від Базеля-II, орієнтованого, головним чином, на великі міжнародні банки ця Директива застосовується до всіх кредитних установ та інвестиційних компаній ЄС. Діяльність Банківського союзу грунтується в основному на двох основних ініціативах, єдиного механізму контролю (Single Supervisory Mechanism) та єдиного механізму вирішення (Single Resolution Mechanism), які, в свою чергу, засновані на підставі загальної фінансової нормативної бази.

Ключовим моментом банківського регулювання В Україні є наявність відповідних законів та регулюючих постанов НБУ, які координують звітність, дотримання нормативів та управління ризиками. Згідно з Законом України "Про Національний банк України", стаття 1 банківське регулювання є однією із функцій НБУ, яка полягає в створенні системи норм, що регулюють діяльність банків та визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду і відповідальність за порушення банківського законодавства. Під банківським наглядом Закон розуміє систему "контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківськоїсистемитазахистуінтересів вкладників та кредиторів банку"[2].
Схоже визначення цілей банківського нагляду дає стаття 67 Закону України "Про банки і банківську діяльність"[3]. В абзаці 6 також вказується, що НБУ "застосовує заходи впливу за порушення вимог законодавства щодо банківської діяльності".

Відповідно до вимог Законів України “Про Національний банк України” та ”Про банки і банківську діяльність” затверджено “Інструкцію про порядок регулювання діяльності банків в Україні”[4]. Інструкція розроблена відповідно до загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і стандартів. Ця Інструкція вводиться з метою забезпечення стабільної діяльності банків та своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, що притаманні банківській діяльності.

Методика досліджень. Європейські центральні банки, досліджуючи досвід подолання криз, прийшли зі значним набором ініціатив та нормативних актів, які спрямовані на пом’якшення наслідків цих криз. Оскільки, необхідним є не тільки намагатися знижувати ризики діяльності банків, а і запроваджувати системи ефективного нагляду за виконанням вимог та нормативів по запобіганню цих ризиків. Я вважаю, що насьогодні ця тема є найбільш актуальною серед багатьох тем економічних досліджень.

Постановка завдання. Одним із напрямків сучасного реформування банківської системи України є дослідження процесів регулювання та нагляду банків та перспектив імплементації рекомендацій Базельського комітету з Банківського нагляду та Директив ЄС щодо регулюваня банків та управління ризиками в банках. Тому, метою статті є окреслення проблем та перспектив запровадження цих рекомендацій в банківську систему України.

Результати досліджень Банківське регулювання в Україні здійснюється Національним банком України, адже саме цей державний орган наділений спеціальною компетенцією у сфері управління банківською системою. Законодавство визначає форми банківського регулювання. Відповідно до ст. 66 Закону України "Про банки і банківську діяльність"[3] державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких формах:

I. Адміністративне регулювання:

1) реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;

2) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;

3) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;

4) нагляд за діяльністю банків;

5) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання:

1) установлення обов’язкових економічних нормативів;

2) визначення норм обов’язкових резервів для банків;

3) установлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;

4) визначення відсоткової політики;

5) рефінансування банків;

6) кореспондентські відносини;

7) управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;

8) операції з цінними паперами на відкритому ринку;

9) імпорт та експорт капіталу.

У сукупності форми банківського регулювання спрямовані на створення єдиних державних стандартів банківської діяльності в Україні, що дає змогу забезпечувати рівні умови при здійсненні діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ і стабільність банківської системи України. У разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України відповідно до цього Закону, банківського законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, нормативно-правових актів Національного банку України, його вимог, встановлених відповідно до статті 66 цього Закону, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку

та/або стабільності банківської системи. Банківське регулювання здійснюється, як правило, органами, які мають нормотворчі функції, насамперед це парламент. Саме він формує законодавчу базу для ефективного впливу на діяльність банків відповідно до державних цілей, контролюючи її застосування та вдосконалюючи її.

Відповідно до ст. 73 Закону України "Про банки і банківську діяльність" [3] у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України відповідно до цього Закону, банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, Національний банк України адекватно вчиненому порушенню має право застосувати заходи впливу.

Відповідно до Інструкції про регулювання банків в Україні, для вимірювання ризику ліквідності українські банки використовують структуру активів і пасивів, побудовану з урахуванням термінів операції по кожній валюті. Для оцінки ризику ліквідності будується календар грошових потоків – розклад платежів по відсотках і основній сумі боргу. Він схожий на календар переоцінки, що використовується для контролю процентного ризику, з тим виключенням, що в останньому основне значення має дата зміни ціни, в календарі грошових потоків акцент зроблений на дату виплати відсотків і основної суми боргу. З метою контролю за станом ліквідності банків Національний банк установлює такі нормативи ліквідності: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6).

Норматив миттєвої ліквідності (Н4) визначається як співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку. Цей норматив установлює мінімально необхідний обсяг високоліквідних активів для забезпечення виконання поточних зобов'язань протягом одного операційного дня і розраховується з урахуванням сальдо за кореспондентськими рахунками, що відкриті в інших банках, і за кореспондентськими рахунками інших банків.

Норматив миттєвої ліквідності визначається як співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку, тобто встановлює мінімально необхідний обсяг високоліквідних активів для забезпечення виконання поточних зобов'язань протягом одного операційного дня. Цей показник розраховується з урахуванням сальдо за кореспондентськими рахунками, що відкриті в інших банках, і за кореспондентськими рахунками інших банків.

Норматив поточної ліквідності (Н5) визначається як співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно) до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно). Цей норматив установлює мінімально необхідний обсяг активів банку для забезпечення виконання поточного обсягу зобов'язань протягом одного календарного місяця і розраховується з урахуванням сальдо розміщених і залучених коштів за кореспондентськими рахунками, що відкриті в інших банках, і за кореспондентськими рахунками інших банків та за міжбанківськими

кредитами/депозитами, що розміщені в інших банках та отримані від інших банків.

Норматив короткострокової ліквідності (Н6) визначається як співвідношення активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року. Цей норматив установлює мінімально необхідний обсяг активів для забезпечення виконання своїх зобов'язань протягом одного року і розраховується з урахуванням сальдо розміщених і залучених коштів: за кореспондентськими рахунками, що відкриті в інших банках, і за кореспондентськими рахунками інших банків; за міжбанківськими кредитами/депозитами, що розміщені в інших банках та отримані від інших банків. Слід зауважити, що ці показники не змінювалися та не реформувалися докорінно, хоча банківська система пройшла через кризи, які були пов’язані з ліквідністю. Нові вимоги до капіталу банків затверджений постановою Правління НБУ від 12.05.2015 №312 "Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні"[4] Відповідно до Інструкції Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку (Н1), що отримав банківську ліцензію до 11 липня 2014 року, має становити 120 мільйонів гривень - до 17 червня 2016 року та 200 мільйонів гривень - з 11 липня 2017 року.

Інструкція встановлює також норматив достатності (адекватності) регуляторного капіталу (Н2), який відображає здатність банку своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов’язаннями. Це один із основних економічних нормативів діяльності банків, який базується на положеннях Базель І. Цей норматив відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку, і менша частка ризику кредиторів / вкладників банку. Значення Н2 визначається як співвідношення регулятивного капіталу та зважених за коефіцієнтами ризику та платоспроможності сумарних активів і позабалансових інструментів.

Нормативне значення коефіцієнта Н2 для діючих банків повинно бути не менше 10%. Для банків, що розпочинають операційну діяльність, цей норматив має становити: а) протягом перших 12 місяців діяльності з дня отримання ліцензії – не менше 15%; б) протягом наступних 12 місяців – не менше 12%; в) надалі – не менше 10%.

Норматив достатності основного капіталу (Н3) визначається як співвідношення основного капіталу до суми активів та позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику. Нормативне значення нормативу Н3 має бути не менше ніж 7 відсотків.

З метою підвищення стійкості банків у період фінансової та економічної нестабільності, створення ними запасу капіталу для підвищення спроможності протистояти ризикам Національний банк встановлює вимоги щодо формування банками буферів капіталу, що букло доповнено Інструкцію новою главою згідно з Постановою Національного банку № 312 від 12.05.2015 і що набирає чинності з 1 січня 2020 року, а саме: буфера запасу (консервації) капіталу (Планується

запровадити з 1.01.20) та контрциклічного буфера (за рішенням регулятора). Так, сказано, що банк формує буфери капіталу, а саме: буфер запасу (консервації) капіталу, контрциклічний буфер.

Банк формує буфери капіталу понад нормативне значення нормативу достатності основного капіталу (Н3). Буфер запасу (консервації) капіталу розраховується від загального обсягу ризику. Банк формує буфер запасу (консервації) капіталу починаючи з:

01 січня 2020 року - у розмірі 0,625 відсотка;

01 січня 2021 року - у розмірі 1,25 відсотка;

01 січня 2022 року - у розмірі 1,875 відсотка;

01 січня 2023 року - у розмірі 2,5 відсотка.

Контрциклічний буфер капіталу розраховується від загального обсягу ризику в розмірі 0-2,5 відсотка. Розмір контрциклічного буфера капіталу встановлюється за рішенням Правління Національного банку в разі значної кредитної активності банків із урахуванням ризиків, пов'язаних із надмірним зростанням кредитування. Зазначена інформація завчасно розміщується на сторінці Офіційного інтернет-представництва Національного банку та має містити відомості, зокрема щодо розміру буфера, дати запровадження буфера в установленому розмірі.

В бюлетені МВФ від 19 січня 2016 року "Перспективи розвитку світової економіки" сказано, що в існуючій глобальній ситуації, яка характеризується значною невизначеністю, завданнями країн, які розвиваються є продовження структурних реформ з метою стимулювання розвитку сприяючого інноваціям ділового середовища [5]. Ці завдання на мою думку координуються з основними напрямками реформування фінансового сектору України, які окреслені були в Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року [6]. Згідно з цією програмою, головною метою розвитку фінансового сектору України до 2020 року є створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС. В програмі визначено ознаки системних проблем у фінансовому секторі України. Серед них: незбалансована база активів і пасивів банків, співвідношення кредитів до депозитів сягнуло пікового значення 226,7 % у 209 році та становило 158,8% на кінець 1 кварталу 2015 року, з першого кварталу 2014 року до 2 кварталу 2015 року 47 банків, із них один системно важливий банк, було оголошено неплатоспроможними, недостатні розміри власного та регулятивного капіталу банків унаслідок погіршення якості кредитів й інших активів і доформування резервів за активними операціями з початку 2014 року.

За даними Національного банку України протягом 2014-2017 років в Україні були віднесені до категорії неплатоспроможних 88 банків, майже всі з яких – комерційні. Зокрема, у 2014 році збанкрутували 33 банки, стільки ж – у 2015-му, 21 – у 2016-му, один у 2017-му (Платінум банк). В грудні 2016 року відбулася націоналізація системного банку Приватбанку. Як було повідомлено в меморандумі, націоналізація відбулася з метою збереження фінансової

стабільності та задля забезпечення відповідності всіх українських банків нормативним вимогам НБУ. За даними НБУ, загальна потреба Приватбанку в капіталі становила 148 млрд грн. Девальвація національної валюти в 2014-2017 роках в 3,4 рази привела до того, що мінімальна заробітна плата скоротилася з $ 152,4 (у 2013-му) до $ 118,5 (на сьогоднішній день), середньомісячна заробітна плата - з $ 408,6 до $ 222,5, а мінімальна пенсія - і зовсім з $ 111,9 до $ 46,2. Обвал гривні також призвів до падіння реальних доходів населення, розкручування інфляційної спіралі. Як результат, галопуюча інфляція: 24,9% в 2014 році, 43,3% в 2015-м, 12,4% в 2016-м - вдарила по купівельній спроможності українців. За даними НБУ за період з 01.2007 року по 01.2017 року індекс інфляції склав 391.4%.

Поряд з цими кризовими явищами, які відбуваються в банківський системі України, НБУ передбачає, що до 2020 року будуть створені передумови стабільного розвитку економіки України, перетворення фінансового сектору України у конкурентне середовище з інвестиційно-інноваційним кліматом. Одним із шляхів створення передумов для довгострокового сталого розвитку фінансового сектору є наближення стандартів регулювання платоспроможності та ліквідності банків до рекомендацій Базельського комітету, шляхом впровадження рекомендацій Базель 3. Зокрема, згідно до Комплексного плану заходів на виконання Програми планується удосконалення систем регулювання та нагляду за фінансовим сектором, продовження переходу від нагляду на основі правил (compliance based supervision) до нагляду та оверсайта на основі оцінки ризику (risk based supervision) та принципів постійного упереджувального моніторингу (з 1.04.2015 до 31.12.2016), а також впровадження нових вимог до капіталу банків відповідно до принципів Базель 3 та вимог ЄС (з 1.01.2015 року по 31.12.2019 року). 2 березня 2017 року Україна підписала з МВФ меморандум про економічну та фінансову політику. У ньому Україна просить надати транш у сумі 734,05 мільйона "спеціальних прав запозичення" (платіжний засіб МВФ) за умов дотримання критеріїв ефективності. Виконання цих заходів є можливим тільки завдяки дотриманню вимог Європейського парламенту та Ради Європи, метою яких є створення рівних умов конкуренції в фінансовому секторі, посилення вимог щодо платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору, впровадження спеціальних вимог до капіталу, ліквідності та інших фінансових установ, а також удосконалення системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором. Згідно з міжнародними принципами, ефективна система банківського нагляду повинна мати конкретні обов’язкі та цілі, операційну незалежність, прозорість, надійність, ресурсну базу. Тому, імплементація цих принципів в роботу національної банківської системи є дуже актуальною.

Наразі аналіз сучасного стану банківського сектору та основних регуляторних аспектів показує на наявність проблем, які свідчать про кризові явища в банківській системі України, зокрема в системі банківського регулювання та нагляду. Так, згідно з нормативною базою, банківський нагляд в системі Національного банку України має достатній рівень незалежності, але під час фінансової кризи окреслилися проблемні питання щодо її функціональної та інституційної складової.

Так, однією з ключових реформ Базельського Комітету є розвиток більш стійкого банківського сектору шляхом застосування коефіцієнта покриття ліквідності (LCR). Метою LCR є сприяння короткостроковій стійкості ризику ліквідності банків. Коефіцієнт чистого стабільного фінансування ліквідності (NSFR), який має часовий горизонт один рік і забезпечував стійку структуру термінів погашення активів і зобов'язань. Банківська система України також зазнала вплив криз, які були пов’язані з ліквідністю. Однак, за останні роки не було проведено жодних досліджень впливу таких криз на банківський сектор, дослідження стану банків, які постраждали внаслідок кризи ліквідності, а також виявлення слабких місць в регулюванні банків, особливо в питаннях ліквідності.

Висновки. Згідно з нормативною базою, банківський нагляд в системі Національного банку України має достатній рівень незалежності, але під час фінансової кризи на мою думку окреслилися питання, які свідчать про наявність кризової ситуації в банківський системі України. Ускладнення процесу регулювання, якій відбувається останнім часом, впливає на ускладнення проведення банківського бізнесу, особливо в умовах девальвації гривні та тотального банкрутства банків. Тому, існує великий сумнів, що в умовах кризи фінансової та банківської системи знайдуться ресурси для запровадження нових стандартів Базельського нагляду. Крім того, за останні роки не велося ніякої підготовчої роботи до запровадження стандартів Базельського комітету, зокрема Базель II та Базель II,5, які є проміжними для втілення Базель III.

Другим важливим аспектом банківського регулювання є відповідність стандартів бухгалтерського обліку міжнародним стандартам. Нормотворчої радою IASC є International Board of Accounting Standards (IBAS), яка розробляє міжнародні стандарти обліку фінансових активів IFRS9 замість міжнародних стандартів IFRRS39. Цей стандарт складається з двох основних частин – перша стосується визнання вартості активу в момент його придбання. Тобто його оцінка. Друга – це оцінка активу в наслідок його знецінення (втрата вартості). В цій частині велика увага приділяється ризик – менеджменту, як набору спеціальних елементів оцінки вартості після знецінення, а також розрахунку резервів під знецінення. Завдяки цьому ця частина пов’язана з рекомендаціями Базельського комітету. Така тісна співпраця сприяє виведенню конкретної формули для знаходження певної цифри резервів банку під знецінення активу.

Виконання цих заходів є можливим тільки завдяки дотриманню вимог Європейського парламенту та Ради Європи, метою яких є створення рівних умов конкуренції в фінансовому секторі, посилення вимог щодо платоспроможності та ліквідності учасників фінансового сектору, впровадження спеціальних вимог до капіталу, ліквідності та інших фінансових установ, а також удосконалення системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором.

На мою думку існують реальні проблеми реалізації цих планів, оскільки, як показує досвід зарубіжних країн, проекти втілення Базельських стандартів для банків дуже складні та витратні. Ускладнення процесу регулювання впливає на ускладнення проведення банківського бізнесу, особливо в умовах девальвації гривні та тотального банкрутства банків Тому, існує великий сумнів, що в умовах кризи фінансової та банківської системи знайдуться ресурси для

запровадження нових стандартів Базельського нагляду. Існує стара система нормативів, яка дозволяє мінімізувати витрати на ризик– менеджмент для керівництва банків, оскільки управління ризиками є формальним процесом виконання нормативів. Банківська система України потребує від національного регулятора забезпечення прозорості в проведенні бізнесу, шляхом видання інструкції, рекомендацій, які б регулювали ризик-менеджмент та запобігали банкрутству банків. Таким положенням, наприклад, могло б стати положення про підсилення регуляторних вимог до управління ризиками в банках задля наближення до найкращих світових стандартів ризик-менеджмента. Основними складовими таких вимог є: запровадження систем управління ризиками та звітності, введення внутрішньобанківських документів по управлінню ризиками, запровадження інформаційних систем по управлінню ризиками та звітності, запровадження моделей та інструментів оцінки ризиків, проведення стрес-тестування. Це можливо тільки завдяки зміни Закону " Про банки та банківську діяльність".

Банківська система України потребує відновлення шляхом запуску механізмів кредитування, а також підвищення довіри населення до банків. Оскільки, протягом останніх років багато банків зазнали банкрутства, то необхідним є проведення дослідження для визначення скільки банків постраждало внаслідок кризи ліквідності з метою визначення слабких місць регулювання.

Необхідність дослідження процесів ризик менеджменту банків для визначення етапів поступового запровадження рекомендацій Базельського Комітету, які повинні мати стимулюючий ефект.

Список використаних джерел

1. Council Regulation (EU) No 1024/2013 of 15 October 2013 conferring specific tasks on the European Central Bank concerning policies relating to the prudential supervision of credit institutions, OJ L 287. [Electronic Resource].- Available from:www.ecb.europa.eu/press/key/date

2. Закон України "Про Національний банк України" від 20 травня 1999 р. № 679 – XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Ст. 238.

3. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. – Режим доступу : http//zakon/ rada.gov.ua/laws/show/2121-14.

4. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] // НБУ. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01.

5. Перспективи розвитку світової економіки: (Бюллетень МВФ від 19 січня 2016 року)[Електроний ресурс].- Режим доступу:www.imf.org/external/index.htm

6. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року.[Електроний ресурс]: Затверджено постановою Правління НБУ від 18.06.2015 №391.- Режим доступу:www.bank. gov. ua/doccatalog

УДК 331.1

Нагорнова О. В., к.е.н., доцент,
Ожема С. В., к.е.н.
Волинський інститут економіки та менеджменту,
Овчиннікова О. Р., к.е.н., доцент
Хмельницький національний університет

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УПРАВЛІННІ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ

В роботі розглянуто теоретичні аспекти корпоративної соціальної відповідальності в управлінні трудовими ресурсами. Виокремлено поняття корпоративної соціальної відповідальності щодо персоналу. Проведено дослідження впровадження корпоративної соціальної відповідальності у стратегію на прикладі інвестиційної групи. Проаналізовано результати реалізації проектів корпоративної соціальної відповідальності та її методології у вітчизняній компанії.

Ключові слова: *корпоративна соціальна відповідальність, трудові ресурси, персонал, професійний і соціальний розвиток персоналу, соціальний ефект.*

The theoretical aspects of corporate social responsibility in the management of labor resources are considered in the paper. The concept of corporate social responsibility with regard to personnel is singled out. The research was carried out on the implementation of corporate social responsibility in a strategy based on an example of an investment group. The results of realization of corporate social responsibility projects and their methodology in the domestic company are analyzed.

Key words: *corporate social responsibility, labor resources, personnel, professional and social development of personnel, social effect.*

В работе рассмотрены теоретические аспекты корпоративной социальной ответственности в управлении трудовыми ресурсами. Выделено понятие корпоративной социальной ответственности относительно персонала. Проведено исследование внедрения корпоративной социальной ответственности в стратегию на примере инвестиционной группы. Проанализированы результаты реализации проектов корпоративной социальной ответственности и её методологию в отечественной компании.

Ключевые слова: *корпоративная социальная ответственность, трудовые ресурсы, персонал, профессиональное и социальное развитие персонала, социальный эффект.*

Вступ. Одним із важливих елементів управління бізнесом є політика щодо корпоративної соціальної відповідальності. Проте теперішній кризовий стан не дає можливості в повній мірі запроваджувати проекти корпоративної соціальної відповідальності. Проблема полягає у пошуку оптимального поєднання створення системи корпоративної соціальної відповідальності та комерційних цілей компанії.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичною основою проведеного дослідження є праці науковців, законодавчі та нормативно-правові акти,

документація підприємств, що висвітлюють взаємозв‘язки регулювання системи корпоративної соціальної відповідальності. Так, окреслені питання вивчали О. Олійник, С. Василик, А. Колот, К. Девіс, А. Керролл та інші. Проаналізувавши теоретичні джерела ми дістали висновків, що обґрунтовані не всі питання стосовно сучасних теоретичних, методологічних та практичних аспектів проблем впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності на вітчизняних підприємствах. Отже, є потреба в акцентуванні на цій науковій проблематиці та пошуку нових напрямків її розвитку.

Методика досліджень. В статті використано перелік методів наукових досліджень, як системний, логічний, аналізу та синтезу, історичний, аналогії та абстрагування.

Постановка завдання. Метою даної роботи є визначення місця корпоративної соціальної відповідальності в системі управління трудовими ресурсами, а також пропонування шляхів вдосконалення методології формування проектів корпоративної соціальної відповідальності на прикладі діючої компанії.

Об’єктом виступають інвестиційна група компаній, а предметом – методи управління корпоративною соціальною відповідальністю.

Результати досліджень. Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), насамперед, це відповідальність тих, хто приймає бізнес-рішення, за тих, на кого безпосередньо чи опосередковано ці рішення впливають.

Однією із складових КСВ є соціальна відповідальність, яка полягає у наявності концепції, що заохочує компанії враховувати інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив діяльності компанії на споживачів, стейкохолдерів, працівників, громади та навколишнє середовище в усіх аспектах своєї діяльності.

Соціальна відповідальність бізнесу передбачає відповідальне ставлення будь-якої компанії до свого продукту або послуги, до споживачів, працівників, партнерів, а також гармонійне співіснування взаємодії та постійний діалог із суспільством, участь у вирішенні найгостріших соціальних проблем.

У загальному розумінні КСВ це довгострокове зобов'язання компаній поводитися етично та сприяти економічному розвитку, одночасно покращуючи якість життя працівників та їх родин, громади й суспільства загалом.

КСВ передбачає діяльність як у внутрішньому, так і зовнішньому, середовищі організації.

Внутрішнє середовище КСВ включає:

– безпеку праці;

– стабільність заробітної плати;

– додаткове медичне та соціальне страхування робітників;

– розвиток людських ресурсів через навчальні програми та програми підготовки і підвищення кваліфікації;

– надання допомоги робітникам в критичних ситуаціях.

Зовнішнє середовище КСВ включає:

– спонсорство та корпоративну благодійність;

– сприяння охороні навколишнього середовища;

– взаємодію з місцевою громадою та місцевими органами влади;

– відповідальність перед споживачами за якість товарів та послуг [1].

В умовах зростання важливості людського фактору серед сфер діяльності компаній в галузі корпоративної соціальної відповідальності особливе значення має політика у відносинах з працівниками. Можливі ініціативи соціальної відповідальності у сфері трудових відносин, стосуються різних сфер життя і діяльності працівників одночасно («родина», «суспільство», «колектив», «друзі», «робота») , допомагаючи досягти балансу між ними. Більшість заходів в певній мірі стосуються декількох сфер. Існує певна необхідність дослідження практик КСВ в галузі трудових відносин. Метою такого дослідження є впорядкування ініціатив соціальної відповілальності, виявлення тенденцій їх розвитку, поширення досвіду найкращих практик, розробка практичних рекомендацій для компаній, які планують впровадити програми КСВ та дослідження їх впливу на ефективність діяльності.

Реалізація практик КСВ щодо персоналу дозволяє компаніям досягти суттєвого позитивного соціального ефекту, який обумовлюється покращенням умов праці, кращі (порівняно з конкурентами) можливості для того, щоб залучати, мотивувати та утримувати працівників, покращення психологічного стану працівників від забезпечення балансу між родиною і роботою. В цілому ж впровадження концепції КСВ приносить компаніям і суто економічні переваги: збільшення обсягів продажу та ринкової частки (за рахунок покращення іміджу і посилення впливу компанії); зменшення операційних витрат (застосування гнучких графіків роботи та дистанційних форм зайнятості дозволяє зменшити витрати на оренду офісних площ) [2].

Пропонується серед напрямків соціальної відповідальності підприємства виокремити корпоративну соціальну відповідальність в системі управління персоналом з таким тлумаченням її змісту: соціальна відповідальність підприємства в системі управління персоналом – це сукупність соціально відповідальних принципів, форм взаємодії, методів та заходів, спрямованих на оптимальне кількісне і якісне формування персоналу підприємства, його професійний і соціальний розвитку, раціональне комплектування, мотивацію та ефективне використання в процесі діяльності підприємства з метою досягнення поставлених цілей.

В якості основних заходів інтеграції соціальної відповідальності в систему управління персоналом необхідно використовувати: формування корпоративної культури, забезпечення гідної оплати та умов праці, надання соціального пакету та ін. Впровадження такого підходу дозволить підприємству:

– визначати та оцінювати проблеми в системі управління персоналом;

– визначати напрями та розробляти конкретні заходи з підвищення ефективності управління персоналом;

– визначати обсяги та джерела залучення ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей;

– здійснювати постійну реалізацію запланованих соціально відповідальних дій;

– забезпечити інформаційну відкритість та прозорість підприємства, налагодити активний прямий та зворотній зв'язок з персоналом [3].

Фундаментом системи управління персоналом є корпоративна соціальна відповідальність організації. Без розробки, впровадження та дотримання високих соціально-трудових стандартів є неможливою побудова системного та ефективного управління персоналом в організаціях. Система управління персоналом організації в такому випадку не може бути сильною та цілісною, відбувається її деформація та зміна акцентів у певних функціях управління персоналом, не можливою за таких умов є і комплексна робота з персоналом.

Важливим є те, що на рівні організації впровадження системи корпоративної соціальної відповідальності має відбуватись в декілька етапів:

– запровадження соціальних паспортів організації,
– проведення обов'язкового соціального аудиту організації,
– щорічне оприлюднення річних не фінансових звітів організації.

Система корпоративної соціальної відповідальності має також в собі містити взаємопов'язаний і узгоджений механізм функціонування різних видів угод і колективних договорів, які забезпечують взяті на себе гарантії з боку організації. При цьому не має відбуватись підміни понять, коли організації, не забезпечивши соціальні стандарти, впроваджують та рекламують програми з корпоративної соціальної відповідальності, чи зводять всі соціальні програми тільки до благодійних проектів. В ситуації, яка склалась в Україні, коли значна частина ринку праці знаходиться в тіні, першочерговим завданням є забезпечення офіційного оформлення працівників та офіційні виплати заробітної плати, створення належних умов праці, забезпечення законодавчо встановлених соціальних гарантій, створення умов для дотримання організаціями екологічних норм, підвищення корпоративної етики, відкритість організацій як обов'язкової умови їх діяльності [4].

З погляду менеджменту організацій соціально-захисні заходи можна поділити на реактивні (цілком визначені зовнішніми обставин) та проактивні (хоча й здійснювані під дією зовнішніх обставин, однак визначені певним набором внутрішніх установок, цілями організації).

Ознакою реактивного соціального захисту (СЗ) є екстреність, безальтернативність, спонтанність. Характерні риси проактивного СЗ – стратегічність, плановість, контрольованість, можливість вибору з-поміж різних алгоритмів дій, до певної міри превентивність (не всі соціальні ризики можна попередити, однак бути готовими до них – це і є проактивність). Пропагуючи проактивні підходи до соціальної діяльності компаній, а також перевершуючи загальнообов'язкові норми. КСВ, за своєю природою, зобов'язує надавати соціально-захисним заходам саме проактивного характеру. Соціально-захисна політика КСВ, серед іншого, передбачає різні види соціальної допомоги працівникам, програми їхнього навчання і підвищення кваліфікації, корпоративне пенсійне забезпечення, колективне добровільне медичне страхування, корпоративну політику щодо мінімальних гарантій в оплаті праці тощо [5].

Засвоєнню сучасної філософії КСВ перешкоджає також той факт, що багато представників бізнес-структур не усвідомлюють або принижують роль соціальних ресурсів у набутті конкурентних переваг. До останнього часу провідна, незаперечна роль у розвитку бізнес-організацій дійсно належала економічним ресурсам (матеріальним, фінансовим).

Реалії ж сьогодення є такими, що економічний успіх компаній дедалі більше залежить від кількості та якості соціальних ресурсів – як внутрішніх, так і зовнішніх. Підкреслимо, що соціальні ресурси, здебільшого, є дефіцитними, обмеженими. Йдеться про талант, інтелект, креативність, адаптивність, інноваційність тощо, тобто про ресурси, які дефакто стають головними у формуванні незаперечних конкурентних переваг для тих, хто ними володіє, і здатними значно послаблювати ринкові позиції для тих, хто ними не володіє або володіє малою мірою.

Особливе місце у прирощенні соціальних ресурсів бізнес-організацій належить КСВ. Цілком очевидно, що соціальна активність, соціальне сприйняття суспільних потреб, соціальні інвестиції, соціально відповідальні дії здатні працювати на здобуття найсучасніших знань і компетенцій; управління талантами; збереження ключових співробітників; розвиток корпоративної культури; формування нової якості соціального капіталу; формування й підтримання ділової репутації [6].

Розглянемо корпоративну соціальну відповідальність управління трудовими ресурсами інвестиційної групи VolWest Group.

КСВ компанії – це дотримання балансу між вирішенням комерційних завдань та задоволенням нинішніх соціальних, економічних та екологічних потреб регіонів де функціонує компанія без шкоди для можливості їх задовольнити майбутнім поколінням.

Основні принципи, якими визначається політика КСВ інвестиційної групи VolWest Group:

– системність;
– постійна соціально-орієнтована діяльність;
– отримання реального соціального ефекту;
– відкритість та публічність;
– адресність соціальної підтримки;
– допомога задля допомоги;
– абсолютна добровільність;
– взаємні переваги для суспільства та бізнесу;
– раціональне споживання та зниження забруднення.

В компанії створений комітет з питань КСВ з метою реалізації місії та принципів КСВ, компаніями, якими управляє VolWest Group. Його основним завданням є координація та управління КСВ-проектами.

Щодо персоналу компанії, то вона забезпечує:

– Кар‘єрне зростання працівників: формуємо кадровий резерв на основі компетенцій, здійснюємо об’єктивну оцінку роботи підчас атестацій.

– Професійне зростання наших спеціалістів: надаємо можливість пільгового навчання у Бізнес Академії Практичного Менеджменту, заохочуємо до участі у програмах підвищення кваліфікації, тренінгах та семінарах.

– Особистісний та духовний розвиток працівників: надаємо можливість відвідувати мистецькі, культурні та просвітницькі події.

– Соціальний базис: комфортні умови праці, виплати та пільги. Корпоративні бонуси: клубні карти та знижки.

Основним завданням КСВ в аспекті забезпечення сталого розвитку інвестиційної групи є формування іміджу компанії, як соціально відповідальних організацій , що стане одним із унікальних та стійких факторів успіху.

На рис. 1. представлена методологія реалізації КСВ-проектів VolWest Group.

Кожен бізнес оцінюють через призму співпраці із її представниками та менеджментом. Генерація ідей та їх втілення покладається в першу чергу на персонал, а вже потім на обладнання чи технології. Люди – це основа та конкурентна перевага інвестиційної групи. Компанія цінує працівників і створює умови для фахового та особистого зростання всередині, а також активно підтримує тих, хто хоче розпочати власний бізнес та стати бізнес-партнером інвестиційної групи.

Традиційно, щороку, напередодні дня торгівлі, усі бізнеси групи компаній VolWest Group збираються на щорічні спортивні змагання у Центрі дозвілля та розвитку «Адреналін Сіті». Бізнеси об‘єднуються у команди та змагаються за першість у футболі, волейболі, настільному тенісі, великому тенісі, стрільбі, картингу, більярді, шашках, боулінгу, легкоатлетичній естафеті.

Рис. 1. Методологія реалізації КСВ-проектів VolWest Group.

На рис. 2. Наведено результати КСВ управління трудовими ресурсами VolWest Group.

Рис. 2. Результати КСВ управління трудовими ресурсами VolWest Group.

Спортокіада це не лише спортивні змагання, а важливий корпоративний командо утворюючий захід, покликаний згуртувати співробітників великої компанії, зміцнити корпоративний дух.

Інвестиційна група VolWest Group підтримувала низку професійних форумів задля підвищення кваліфікації працівників та підприємців західного регіону.

Так, 13 травня 2016 р. був проведений форум «Інтернет-маркетинг: інструменти нового покоління», 28 жовтня – форум «Розбудова експорту до ЄС: приклади, правові аспекти, логістика, електронна торгівля».

Висновки. Корпоративна соціальна відповідальність є сьогодні невід'ємною складовою сучасної системи управління бізнесом. КСВ в управлінні трудовими ресурсами, як правило, є однією із ключових доданків стратегії розвитку. Персонал компанії завжди виступає одним із ключових чинників успіху, оскільки є одним із основних ресурсів. Цей ресурс може надавати значно більшу віддачу у разі його соціального підсилення. Проекти корпоративної соціальної відповідальності щодо персоналу займають сьогодні важливі місця в системі управління бізнесом у вітчизняних підприємців. Менеджмент компаній розуміє, що їх конкурентна стійкість не можлива без соціальної орієнтації бізнесу і до персоналу зокрема. Так, ми можемо бачити на прикладі досліджуваної організації, що доцільна та ефективна оптимізація професійного навчання, організація корпоративних дійових акцій, підтримка моральності та духовності.

Список використаних джерел

1. Державна регуляторна служба України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dkrp.gov.ua/info/642

2. Василик С. К. Відносини з персоналом як пріоритетна сфера корпоративної соціальної відповідальності / С. К. Василик, О. В. Майстренко // Modern problems of the economy of development in the context of the world

transformational changes. Monograph. – Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2013. – 390 pp. – P. 49-61

3. Олійник О. О. Корпоративна соціальна відповідальність в системі управління персоналом підприємства / О. О. Олійник // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2015. – № 1. – С. 142-147. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2015_1_17

4. Балабанюк Ж.М. «Взаємозв'язок корпоративної соціальної відповідальності та політики руху персоналу організації» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rckg.com.ua/

5. Звонар В.П. Соціальний захист працівників в Україні у пріоритетах корпоративної соціальної відповідальності / В.П. Звонар //Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 2(14). – С. 113-122

6. Колот А.М. Корпоративна соціальна відповідальність: сучасна філософія, проблеми засвоєння / А. М. Колот // «Економіка України». – 2014. - № 3. – С. 70-81

7. Офіційний свйт VolWest Group // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://volwestgroup.com/uk/ksv/

УДК 338.49 (330.15);332.1

Панасюк В. М., к.е.н.
Тернопільський національний економічний університет

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА СТАН ТА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНУ

В статті досліджено передумови та фактори становлення та розвитку соціальної інфраструктури регіону. Обґрунтовано, що рушійними силами, що визначають масштаб, рівень та динаміку соціальної інфраструктури регіону та визначають вектор подальшого її функціонування, є фактори, які мають як ендогенний так і екзогенний характер і поділяють на групи - природно-ресурсні, економічні, демографічні, соціальні, техніко-технологічні, екологічні і т.д. та чинять в залежності під поставлених задач різний вплив на регіональні процеси. Така систематизація даних факторів дозволить виявити характер основних проблем функціонування інфраструктурної сфери, визначити детермінанти її розвитку, а також умови, що активують можливість формування нових і розвиток існуючих конкурентних переваг регіону, враховуючи регіональні особливості організації інфраструктурного виробництва, функціонально-компонентну структуру і співвідношення підгалузей інфраструктури, а також стратегічні пріоритети регіонального розвитку.

Ключові слова: *«соціальна інфраструктура регіону», чинники, фактор, розвиток, формування.*

The article investigates the preconditions and factors of formation and development of the social infrastructure of the region. It is substantiated that factors determining the scale, level and dynamics of the social infrastructure of the region and determine the vector for its further functioning are factors that are both endogenous and exogenous and are divided into groups - natural resource, economic, demographic, social, technical -technological, ecological, etc. and,

depending on their tasks, have a different impact on regional processes. Such systematization of these factors will reveal the nature of the main problems of the functioning of the infrastructure sphere, determine the determinants of its development, as well as conditions that activate the possibility of forming new and development of existing competitive advantages of the region, taking into account regional features of the organization of infrastructure production, functional component structure and correlation of infrastructure sub-sectors, as well as the strategic priorities of regional development.

Key words: *"Social infrastructure of the region", factors, factor, development, formation.*

В статье исследованы предпосылки и факторы становления и развития социальной инфраструктуры региона. Обосновано, что движущими силами, определяющими масштаб, уровень и динамику социальной инфраструктуры региона и определяют вектор дальнейшего ее функционирования, есть факторы, которые имеют как эндогенный так и экзогенный характер и делятся на группы - природно-ресурсные, экономические, демографические, социальные, технико технологические, экологические и т.д. и вызывают в зависимости от поставленных задач различное влияние на региональные процессы. Такая систематизация данных факторов позволит выявить характер основных проблем функционирования инфраструктурной сферы, определить детерминанты ее развития, а также условия, активируют возможность формирования новых и развитие существующих конкурентных преимуществ региона, учитывая региональные особенности организации инфраструктурного производства, функционально-компонентную структуру и соотношение подотраслей инфраструктуры, а также стратегические приоритеты регионального развития.

Ключевые слова: *«Социальная инфраструктура региона», причины, фактор, развитие, формирование.*

Вступ. Курс України на інтеграції у загальноєвропейський простір вимагає чіткого врахування головних пріоритетів, тенденцій та визначальних факторів загальноєвропейського просторового розвитку і, насамперед, глобалізації та геоекономічного фактору. Політика розвитку і прийняття рішень стосовно соціально-регіонального розвитку базується на врахуванні комплексної взаємодії між різноманітними сферами інфраструктурної діяльності і намагається досягнути всеоб'ємного прогресу.

Глобалізація як центральний вектор розвитку розкриває нову якість процесу інтернаціоналізації. Вона породжує як нові можливості так і протиріччя та є визначальним фактором, що впливає на регіональний розвиток соціального простору. Безпосередньою основою глобалізації є формування світового ринку товарів, послуг, технологій, капіталів і робочої сили, що дозволяє кожному суб'єкту підприємницької діяльності знайти найвигідніших постачальників і покупців в будь-якій точці земної кулі, організувати кооперацію на основі оцінки конкурентних переваг всіх регіонів.

Аналіз останніх досліджень. Значення та роль соціальної сфери у розвитку регіону та країни в цілому розглядалося такими вітчизняними науковцями, як Бєдная В.Б., Євсєєва О.О., Колосюк А.В., Кришталь Т.М., Луговий А.В., Пакулін С.Л., Пакуліна А.А., Пепа Т.В., Третяк В.П., Чернюк Л.Г. та ін.

Та зарубіжними Д. Біля, Дж. Ван Данта, Е. Гремліча, Д. Канініга, К. Бреннана, В. Гордина, І. Зайцеву.

Розвиток соціальної інфраструктури регіону дозволяє створювати фундамент для підтримки соціально-економічних прав і гарантій населення, допомагає забезпечити і зберегти доступ до соціальних послуг, сприяє до маскимального наближення об'єктивних потреб до ресурсних можливостей регіону. За таких умов стає актуальним дослідження, направлене на визначення передумов та факторів становлення та розвитку соціальної інфраструктури регіону.

Методика досліджень. Теоретико-методологічна основа дослідження базується на положеннях загальної економічної теорії та регіональної економіки, наукових здобутках вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені проблемам розвитку соціальної сфери. Вирішення зазначених завдань здійснювалося шляхом використання монографічного, історичного та діалектичного методу для всебічного й глибокого вивчення окремих явищ, процесів у розвитку соціальної інфраструктури та виявлення причинно-наслідкових зав'язків їх розвитку.

Постановка завдання. Визначити передумови та фактори становлення та розвитку соціальної інфраструктури регіону та провести їх систематизацію.

Результати досліджень. Факторами структурних змін є чинники ендогенного (природні, фінансові ресурси, ринок праці, кон'юнктура, платоспроможність населення) та екзогенного характеру (світові ціни на основні види ресурсів, грошова політика держави, політична ситуація), а факторами трансформаційних процесів є також: ендогенні (інвестиції, інституційні зміни, інноваційний розвиток, ступінь технологічного укладу) і екзогенні (глобалізаційні зміни, міжнародна інтеграція, транснаціональна мережа, міжнародна кон'юнктура, ринкова організація) чинники.

Під фактором розуміють сукупність аргументів (причин), які зумовлюють особливості розвитку певних економічних процесів у конкретному регіоні. Фактори визначають кількісні і якісні характеристики видів господарської діяльності, впливають на їїі обсяги і напрями, визначення соціальних пріоритетів, є конкретним інструментом вирішення соціально- економічних завдань.

Фактори є рушійними силами, що визначають розвиток, тип, динаміку соціальної інфраструктури в межах країни та її регіонів.

Варто вказати, що найбільш суттєвими факторами, які визначають і впливають на вибір вектору подальшої позитивної динаміки та трансформації соціальної інфраструктури, є ступінь розвиненості ринкового механізму, кон'юнктурний, інвестиційний, глобалізаційний, які є взаємопов'язаними, а їх пріоритет залежить від періоду і мети дослідження, сфери їх виявлення та використання. Узагальнено систему факторів формування та розвитку соціальної інфраструктури, впливу зовнішнього і внутрішнього середовища можна класифікувати таким чином, об'єднавши їх у відповідні групи - міжнародні, економічні, соціально-демографічні, державно-політичні, науково-технічні, ресурсні, ринкові, кон'юнктурні.

Слід враховувати, що функціонування соціальної інфраструктури регіону як складної виробничої системи піддається впливу різних факторів, ступінь впливу

яких зумовлюється характером використання природно- ресурсного потенціалу, станом матеріально-технічної бази, рівнем розвитку науково-технічного потенціалу, наявністю і рівнем якості об'єктів інфраструктури та ін.

Тому структуризація даних факторів дозволить виявити характер основних проблем функціонування інфраструктурної сфери, визначити детермінанти її розвитку, а також умови, що активують можливість формування нових і розвиток існуючих конкурентних переваг регіону, враховуючи регіональні особливості організації інфраструктурного виробництва, функціонально-компонентну структуру і співвідношення підгалузей інфраструктури, а також стратегічні пріоритети регіонального розвитку.

Конкретизуючи систему факторів впливу на формування та розвиток соціальної інфраструктури з виокремленням екзо- та ендогенного характеру рамки її можна розширити з виокремленням таких груп (рис. 1).

Важлива роль факторів, що впливають на вектор і темпи розвитку регіональної соціальної інфраструктури в країні та її регіонах, проявляється в обґрунтуванні пріоритетних напрямів формування механізму управління, адекватного специфіці функціонування ринкової економіки. В залежності від цілей фактори можна поділяти на об’єктивні і суб’єктивні, керовані і некеровані, суттєві і несуттєві, зовнішні і внутрішні. В умовах розширення самостійності регіонів найбільше значення в забезпеченні розвитку їх соціальної інфраструктури набувають внутрішні чинники і параметри, оскільки саме вони характеризують потенціал і динамічні можливості економічних змін у соціальній інфраструктурі.

Узагальнені фактори, що характеризують ринкові аспекти функціонування соціальної інфраструктури регіону, можна систематизувати в чотири інтегровані групи, де кожен з факторів може бути виражений сукупністю кількісних і якісних параметрів - економічних, соціально- демографічних, виробничих та організаційно-управлінських (5).

Група економічних чинників характеризує ринкові аспекти функціонування соціальної інфраструктури, вплив їх може бути виражений через такі критерії, як: рівень пропозиції соціальних послуг (наприклад, обсяг, структура і динаміка пропозиції, еластичність пропозиції та ін.); рівень попиту па послуги соціальної інфраструктури (у цілому і в розподілі за окремими видами послуг і споживачів; еластичності і динаміки попиту і т.д.); пропорційність регіонального ринку інфраструктурних послуг (співвідношення попиту і пропозиції; розподіл ринку між виробниками послуг; структура виробників за формами власності; внутрішньорегіональна структура та ін.); макроекономічні тенденції розвитку ринку товарів і послуг інфраструктури (темпи зростання; вектори і параметри виробництва, збуту, інвестицій, прибутку і т.д.); стійкість і циклічність ринку (коефіцієнти варіації продажів і цін в часі і просторі - економічному і географічному; параметри сезонності і і д); комерційний ризик, пов’язаний з діяльністю на ринку інфраструктурних послуг (наприклад, інвестиційний ризик, ризик прийняття маркетингових рішень; ризик випадкових ринкових коливань та ін); масштаб ринку, рівень монополізації і конкуренції (кількість підприємств на локальних ринках

соціально - інфраструктурах послуг, їх розподіл за формами власності, організаційним формам і спеціалізації; рівень приватизації; розділ ринку, тобто групування виробників за їх часткою на ринку і т. д.).

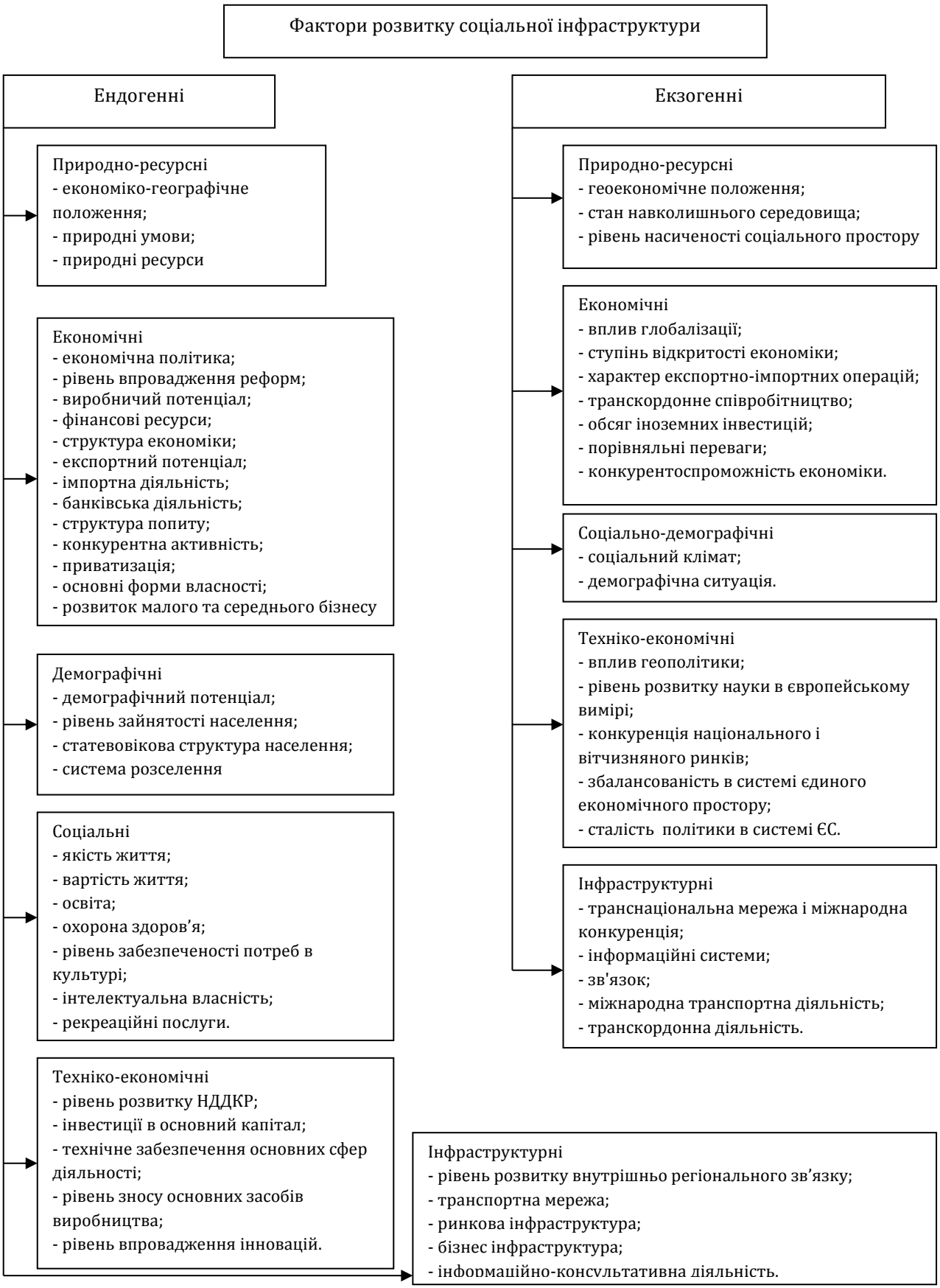

Рис. 1. Основні фактори формування та розвитку соціальної інфраструктури.

Економічні чинники тісно пов'язані з факторами розміщення виробництва та надання послуг.

Група соціально – демографічних факторів по суті характеризує ступінь гостроти соціальної ситуації в регіоні. Вплив чинників цієї групи на соціальну стабільність може бути виражений через критерії, набір яких зводиться до сукупності соціальних нормативів, що визначають вимоги до тих чи інших компонентів регіональної соціальної інфраструктури, які встановлюються диференційовано залежно від характеру галузі.

Розміщення населення і його концентрація притягує до себе галузі соціальної сфери. Особливо це проявляється в містах, існування яких сьогодні неможливо без формування в них адекватної їх розвитку соціальної інфраструктури. При цьому соціальна сфера міст обслуговує населення не тільки тих поселень, в яких вона розміщена, але дуже часто населення інших міст і районів. Інколи соціальна інфраструктура виступала як місто-утворюючий чинник.

Поряд з розселенням населення демографічний фактор відіграє значну роль в плані системи демографічних показників, особливо статевовіковий склад, національний і конфесійний склад населення, його соціальна і професійна структура, оскільки кожна статевовікова група, кожна соціальна і професійна категорія відчувають першочергову потребу в різних соціальних послугах.

Група виробничих факторів характеризує стан матеріально-технічної бази галузей соціальної інфраструктури регіону. Вплив цієї групи факторів може бути виражений через такі показники, як ступінь фізичного зносу основних засобів виробництва (диференційовано за елементами соціальної інфраструктури), коефіцієнт оновлення основних засобів виробництва; інвестиції в основний капітал соціальної інфраструктури, джерела інвестицій і т.д.

Група організаційно-управлінських чинників характеризує ефективність управління соціальною - інфраструктурного системою, тобто здатність цін досягнення максимально можливих результатів при мінімумі витрат. Вплив цієї групи факторів може бути виражений такими кількісними параметрами: кількість працівників управління (диференційовано за складовими соціальної інфраструктури); час, що витрачається на реалізацію управлінських рішень; відповідність управлінських функцій нормам керованості; кількість працівників, що мають спеціальну управлінську підготовку.

Отже на формування та використання інфраструктурного потенціалу *країни* та її регіонів впливає безліч факторів, зокрема: природно-ресурсний (рівень забезпечення ресурсами соціальної інфраструктури), людський (який в свою чергу поділяється на демографічний (визначається динамікою чисельності населення, його структурою) та соціальний (характеризується тенденціями функціонування ринку праці, зайнятості населення в регіоні тощо); виробничий (визначається наявністю та структурою основного капіталу інфраструктурних підсистем, рівнем технологічної оснащеності виробництва, конкурентоспроможністю продукції); інноваційний (характеризується рівнем інноваційності виробництв в регіоні, розвитком науково-дослідної бази, результатами НДДКР та їхнього впровадження в практичну діяльність в

регіоні); фінансовий (визначається рівнем прибутковості (збитковості) діяльності господарюючих суб'єктів соціальної інфраструктури регіону, обсягами доходів місцевих бюджетів для забезпечення потреб територіальних громад); інвестиційний (характеризується загальним станом інвестиційної активності інфраструктурного потенціалу та інвестиційного клімату на території).

Цей комплекс чинників для спрощення дослідження варто систематизувати та об'єднання за групами: фактори, що впливають на формування інфраструктурного потенціалу регіону; фактори, що впливають на відновлення потенціалу соціальної інфраструктури; фактори, що забезпечують підтримання інфраструктурного потенціалу продуктивних сил регіону; фактори, що впливають на оновлення потенціалу; фактори, що впливають на ефективність використання потенціалу соціальної інфраструктури; фактори, що сприяють нарощенню інфраструктурної системи країни та її регіонів.

Серед комплексу факторів можна виокремити такі, які можуть бути усунені або локалізовані в поточному і стратегічному періоді, знаходяться безпосередньо в сфері управління, а також такі, період управління якими знаходиться поза часом реалізації стратегічних програм і опосередковано відображені лише в концептуальних підходах до розвитку соціальної інфраструктури. Варто в діяльності керуватись першою групою факторів при врахуванні можливостей впливу другої групи факторів.

Висновки. Одним з основних чинників розбудови соціально-економічного простору є геополітичні фактори. Сучасна регіональна політика усе більше стає засобом реалізації геоекономічних інтересів конкретних держав і наднаціональних утворень. Новий геоекономічний вимір процесів просторового розвитку цілком переконфігурує його інституціональну структуру, змінює уявлення про пріоритети розвитку, приводить до створення нового інструментарію розвитку соціального простору. Врахування та правильне використання умов та факторів, які впливають і визначають масштаби, динаміку та напрями соціального розвитку та основних сфер соціальної інфраструктури, забезпечать їх ефективне функціонунування в системі національного соціально-економічного простору.

Список використаних джерел

1. Луговой А.В., Проблеми розвитку соціально-економічної інфраструктури регіону // Луговой А.В., к.т.н., проф., Маслак О.І., к.е.н., доц. Вісник КДУ імені Михайла Остроградського. Випуск 5/2010 (64). Частина 1 – с. 181-185

2. Колосюк Г. В. Зарубіжний досвід економіки і управління соціальною інфраструктурою депресивних міст / Г. В. Колосюк // Формування ринкових відносин в Україні. - 2012. - № 4. - С. 166-170.

3. Євсеєва О.О. Формування і розвиток соціальної інфраструктури муніципальних утворень /Траектория науки. Научный электронный журнал. [Електронний ресурс].- 2016. - № 6(11). – с. 18-35. – режим доступу: https://pathofscience.org/index.php/ps/article/.../180/20

4. Пакулін С. Л. Державне регулювання і ресурсне забезпечення сталого розвитку соціального комплексу / С. Л. Пакулін // Економічний простір. – 2012. – № 65. – С. 103-110.

5. Пакуліна А. А. Специфіка державного регулювання соціальної сфери у сучасній змішаній економіці / А. А. Пакуліна // Економічний простір. – 2012. – № 65. – С. 111-116

6. Третяк В. П. Управління розвитком соціальної інфраструктури України в умовах глобалізації : [монографія] / В. П. Третяк. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна 2014. – 317 с.

7. Пакуліна А. А. Теоретико-методологічні засади ефективного розвитку соціального комплексу в умовах глобалізації і євроінтеграційного вектора України [Електронний ресурс] / С. Л. Пакулін, А. А. Пакуліна, С. І. Тарасенко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 10. – Режим доступу: http://global-national.in.ua/archive/10-2016/10-2016.pdf.

8. Комеліна О. В. Стратегічне управління розвитком сільських територій як сучасні інструменти його забезпечення / О. В. Камеліна, О. В. Гринько // Економіка і регіон. – 2012. - № 5. – С. 10-16.

9. Нємець Л. М. Аналіз траєкторії розвитку соціальної інфраструктури Харківської області / Л. М. Нємець // Актуальні проблеми економіки.- 2014. - №11. – С. 409-419.

10. Сотниченко Л. Л. Інноваційний підхід до управління регіональною інфраструктурою / Л. Л. Сотниченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. - № 19. – С. 54-60.

11. Сотниченко Л. Л. Управління розвитком інфраструктурного забезпечення регіону на основі досвіду ЄС / Л. Л. Сотниченко // Економіка та держава. – 2014. - № 8. – С. 64-69.

12. Татаревська М. С. Регіональна соціальна політика: особливості формування та реалізації [Електронний ресурс] / М. С. Татаревська, О. О. Лосікова // Dynamika naukowych badań – 2013: materialy IX Międzynarodowej naukowi-praktycznej

УДК 664.857.009.12

Панченко М. О., к.е.н., доцент,
Капелюшна А. А.
Одеський національний політехнічний університет

ФАКТОРИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ З ВИГОТОВЛЕННЯ ФРУКТОВИХ ТА ОВОЧЕВИХ СОКІВ

У статті розглянуто теоретико-методологічні основи формування конкурентоспроможності, а також зовнішні та внутрішні фактори впливу на підприємство; проведена оцінка конкурентоспроможності підприємств з виготовлення сокової продукції.

***Ключові слова**: конкурентоспроможність, підприємство, фактори конкурентоспроможності, оцінка, конкурентоздатна продукція.*

В статье рассмотрены теоретико-методологические основы формирования конкурентоспособности, а также внешние и внутренние факторы влияния на предприятие; проведена оценка конкурентоспособности предприятий по изготовлению соковой продукции.

***Ключевые слова**: конкурентоспособность, предприятие, факторы конкурентоспособности, оценка, конкурентоспособная продукция.*

The article deals with theoretical and methodological foundations of the formation of competitiveness, as well as external and internal factors of influence on the enterprise; An assessment of the competitiveness of enterprises producing juice products has been conducted.

***Key words**: competitiveness, enterprise, factors of competitiveness, estimation, competitive products.*

Вступ. Стрімкий розвиток ринку соків, зростаюча чисельність нових учасників, посилення конкурентної боротьби,як і на світовому ринку так і на внутрішньому, вимагають об'єктивної оцінки конкурентоспроможності досліджуваних підприємств. У ситуації конкуренції найважливішою особливість фірми є конкурентоспроможність ,а саме на її забезпечення спрямовані усі шляхи функціонування підприємства.

Оцінка конкурентоспроможності підприємства з виготовлення соків, нектарів, морсів та іншої фруктової та овочевої продукції, необхідна для обґрунтування прийнятих рішень: при дослідженні ринку; при прогнозуванні продажів конкретних товарів на конкретних ринках; при постановці на виробництво і зняття з виробництва певної специфіки товарів,її ціноутворення,рекламі.

У отриманні інформації про результати оцінювання факторів конкурентоздатності сокової продукції зацікавлені не тільки торгові організації, вона потрібна споживачам ,щоб мати змогу доцільно оцінити якісні показники товару виробників, полегшити остаточний вибір товару ,а продуцентів стимулювати до випуску конкурентоздатної продукції.

Аналіз останніх досліджень. На протязі останнього століття проблему пошуку ефективних механізмів дослідження та оцінки конкурентоспроможності підприємств досліджували багато вітчизняних та відомих усьому світу науковців. Різні інструменти оцінки конкурентоспроможності підприємств розглядались в працях: Р.А. Фатхутдінова[1], В.І. Захарченко[2], Ю.Б. Іванова[3], С.М. Клименко[4], А.Е. Воронкової[5], І.А. Максимової[6], Ю.А. Полянічкіна[7], М.Е. Портера[8-10], А.А. Лазаренко[11], Ф.А Котлера , М.Г. Миронова, А.А. Печенкина , Г.М.Скударя , О.М. Сумец , Х.А. Фасхіева , К.В. Щіборщ , А.Ю. Юданова.

Не вдаючись в аналіз безсумнівних переваг, наявних в пропозиціях названих дослідників та науковців , слід зазначити один їх загальний недолік. Цей недолік обумовлений труднощами, а іноді і неможливістю отримання об'єктивної інформації про діяльність конкурентів. Тому оцінка конкурентоспроможності підприємств, вироблена за допомогою наявних точних методів, далеко не завжди може дати об'єктивний результат,з урахуванням усіх необхідних факторів ,які впливають на підприємство та ринкове середовище в цілому.

Методика досліджень. У процесі дослідження впливу факторів оцінки конкурентоспроможності був використаний метод експертних оцінок. Також застосовувались традиційні підходи економічного аналізу,такі як порівняння та узагальнення в рамках системного підходу.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні та дослідженні впливу факторів на конкурентоспроможність підприємств з виготовлення сокової продукції в Україні; обґрунтуванні доцільності конкурентних переваг окремо взятого підприємства.

Результати досліджень. Конкурентоспроможність підприємства є її перевагою порівняно з іншими компаніями цієї галузі всередині та за межами країни [6]. Конкурентоспроможність відображає ефективність підприємства, продуктивність всіх видів його використовуваних ресурсів. Конкурентоспроможність підприємства не має абсолютного виміру , її можна визначити одним чи кількома параметрами діяльності фірми[1]. У зв'язку з цим ключовою умовою ефективного розвитку для кожного підприємства є визначення існуючих конкурентних переваг.

Для визначення конкурентоспроможності підприємства на ринку необхідно визначити фактори, що впливають на можливості виграшу чи програшу організації в конкурентній боротьбі. У свою чергу, аналіз факторів допомагає виявити сильні і слабкі сторони в самій фірмі і в роботі конкурентів[3].

Під факторами конкурентоспроможності підприємства розуміють ті явища або процеси виробничо-господарської діяльності підприємства і соціально-економічного життя суспільства, які викликають зміну абсолютної і відносної величини витрат на виробництво, а в результаті - рівня конкурентоспроможності підприємства[3].

Весь комплекс факторів конкурентоспроможності підприємства по відношенню до нього підрозділяється на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні фактори - це соціально-економічні та організаційні відносини, які дозволяють компанії створювати продукти, більш привабливі з точки зору ціни та характеристик, відмінних від цін. Зовнішні фактори включають державні заходи економічного та адміністративного характеру; характеристики ринку; діяльність громадських та неурядових установ; діяльність політичних партій, рухів та конфігурація соціально-економічної ситуації в країні,соціальний стан споживачів[10].

Внутрішні фактори конкурентоспроможності діляться на:

– технологічні фактори – рівень технологічної підготовки виробництва, якість розвитку технологічних процесів;

– виробничі фактори – висока якість продукції, оптимальне використання виробничих потужностей, доступ до необхідних постачальників і висококваліфікований персонал, висока продуктивність праці, необхідна гнучкість праці;

– маркетингові фактори – добре підготовлений персонал з продажу, високий рівень після продажного обслуговування, широкий асортимент, приваблива упаковка, розвинена мережа дистриб'юторів і дилерів, ефективні продажі[2];

– управлінські чинники – високий професійний рівень, акцент на якість, здатність швидко реагувати на зміни в зовнішній середовищі та вивести продукт на ринок на етапі досліджень і розробки; досвід управління;

– екологічні чинники – відповідність вимогам екологічної безпеки;

– інформаційні фактори – рівень організації інформаційних потоків на підприємстві-виробника;

– фактори сприйняття – ступінь споживчого довіри до виробника виробів[5].

Слід зазначити, що конкурентоспроможність підприємства-виробника істотно залежить від конкурентоспроможності продукції. Запити споживача визначаються як ступінь відповідності конкретним потребам, так і витратам на їх задоволення, в тому числі ціною придбання та реалізації товару, а також усіма сукупними витратами, пов'язаними з його запланованим використанням[7]

Соки з фруктів і овочів є неодмінною частиною раціону здорового харчування людини. Як зазначив у своїй промові Кейс Колс, член ради директорів Міжнародної федерації виробників фруктових соків, на Всесвітній сокової конференції в Іспанії, яка за останні 12 років зарекомендувала себе як найважливіше захід для міжнародної спільноти виробників фруктових соків: «Сік володіє гідностями , які, перш за все, необхідні споживачеві: натуральність, хороший свіжий смак, зручність пакування, здорова поживність! ».

Тенденція до здоров'я та оздоровлення вплинула на соки в Україні. Найбільш ефективними продуктами в соковому виробництві у 2017 р. були ті , що позиціонують і активно просувають ідеї здорового розвитку споживачів і суспільства. У таких умовах стає необхідним дослідженням виробників сокової продукції, їх конкурентних спроможностей та дослідження факторів, які впливають на конкурентоспроможність. На українському ринку соків спостерігається дуже щільна конкуренція, майже 98% усієї продукції представлені чотирма крупними компаніями з виробництва фруктової продукції,такими як: «Сандора» – 31%, «Вітмарк-Україна» – 28%, «T.B.Friut»- 18% та «Coca-Cola» – 15% та інші торгові марки -8%.

Проаналізувавши інформацію про тенденцію виробництва фруктової та овочевої продукції на ринку Українських соків за останні 6 років,яка зображена на (рис.1.), ми змогли дійти певних висновків,що з 2013 року обсяги виробництва сокової продукції знизилися на 47,5%, це наслідок впливу проблемної ситуації на сході країни та втратою частки ринку реалізації в Криму.

Рис.1. Виробництво фруктових та овочевих соків з 2011-2017 р.

Негативна тенденція на рикну зберігається,тому завдяки цій ситуації підприємства з виготовлення сокової продукції надолужують свої виробничі потужності, намагаються проводити аналіз ринку та діяльності своїх конкурентів. Необхідним стає виявлення слабких та сильних сторін власного підприємства,та конкуруючих фірм за для збільшення конкурентоспроможності.

На наш погляд, при аналізі та моніторингу сокових підприємств,об'єктивний результат може бути отриманий експертним шляхом , заснованим на базі основних факторів впливу на конкурентоспроможність підприємства(таблиця 1) :

1. Ціна продукції - грошовий вираз вартості товару;
2. Якість та натуральність продукції(харчова цінність) - використання певної долі натуральної сировини, згідно ДСТУ 4283.1:2007;
3. Виробнича Інфраструктура - розвинений комплекс галузей, що обслуговують основне виробництво[4] ;
4. Репутація та імідж підприємства - популярність , як надійного виробника, здатного забезпечити якість товарів;
5. Маркетингова діяльність - просування та реклама продукції ;
6. Система збуту - мережа продажу товарів;
7. Асортимент продукції - характеристика ,яка дає уявлення про кількість видів вироблених товарів;
8. Дизайн та зручність споживчої тари - прийнятна для споживача тара продукта[9].

Таблиця 1.

Характеристика конкурентоспроможності підприємств з виготовлення фруктових та овочевих соків.

Фактори, які впливають на конкурентоспроможність підприємства	**Вагомість фактору**	**«Вітмарк-Україна»**	**«Сандора»**	**«Т.В. Fruit»**	**«Coca-Cola»**
1. Ціна продукції	0,22	5	5	2	3
2. Якість та натуральність продукції(харчова цінність)	0,2	4	4	5	4
3. Виробнича Інфраструктура	0,15	5	5	4	4
4. Репутація та імідж підприємства	0,12	5	5	3	3
5. Маркетингова діяльність	0,1	4	5	4	3
6. Система збуту	0,1	5	5	3	3
7. Асортимент продукції	0,06	5	4	2	2
8. Дизайн та зручність споживчої тари	0,05	4	5	3	2
Сума	1				

Провівши розрахунки згідно факторам впливу та даними експертних оцінок , ми отримали такі значення конкурентоздатності досліджуваних підприємств: «Вітмарк-Україна» = 4,65 ; «Сандора» = 4,74 ; «Т.В.Fruit» = 3,37; «Coca-Cola» = 3,24.

Більш детально розглянемо підприємства які замають перше,та друге місце відповідно,вплив яких факторів забезпечує її конкурентоспроможність,та на вдосконалення яких треба звернути увагу.

У сучасних умовах загальновизнаний факт, що успіх компанії в значній мірі визначається його рівнем конкурентоспроможності. Отримані значення вказують на те що найбільшою конкурентоспроможністю володіє дочірня компанія «Сандора» під керівництвом холдингу «PepsiCo» , на другій сходинці з мінімальною різницею заходиться холдингова компанія «Вітмарк-Україна»,набагато нижчі показники у «T.B.Fruit» та «Coca-Cola».

Лідером українського ринку соків виступає компанія «Сандора», яка завдяки виробництву якісної продукції користується великою довірою у споживача. Компанія "Сандора" володіє широкою ланкою торгових марок , за рахунок яких має можливість охоплювати великий сегмент ринку з виробництва сокової продукції. Та розширювати свою частку на вітчизняному ринку.

Садочок і Сандора виступають двома основними брендами підприємства. Сандорі вдалося зберегти свою позицію лідера мережі продажу соків завдяки своїй мережі розповсюдження, яка позиціонує свою продукцію по всій країні. Стратегічні партнерства та чіткий імідж бренда є ключовими факторами для підтримки високого рівня продажів, що допомагає великому холдингу "Сандора" зберегти свою перевагу над "Вітмарком-Україна" та "T.B.Fruit", які займають друге і третє місце відповідно. Також одним із основних факторів збереження домінуючих позицій на ринку є використання компанією найновішого технічного обладнання на виробництві та участь у різноманітних програмах соціально-відповідального характеру.

У випадку холдингу «Вітмарк-Україна» ,який є одним з найбільших українських виробників соків, нектарів та соковмісних напоїв,основною перевагою є дуже великий асортимент продукції,наявність дитячого харчування,соків прямого віджиму та безлічі торгових марок,які користуються популярністю у споживачів. Компанія володіє одним з кращих заводів з виробництва соків в Україні - "Одеський завод дитячого харчування" ,тому має високий рівень технічного забезпечення. На ринку України соки компанії «Вітмарк- Україна» представлені під торговими марками Наш Сік, Джаффа, Прямо Сік і Соковита. Успіх обумовлений високою якістю продукції, яка випускається ,її натуральністю та доступністю завдяки власній переробці українських овочей та фруктів, та співробітництву з провідними світовими постачальниками . У виробництві продукції ,підприємство використовує сировину вітчизняних агропромислових господарств ,які розташовані у Екологічно чистих сертифікованих зонах України, а також провідних світових виробників фруктово–овочевих напівфабрикатів. Значна частка продукції виробництва «Вітмарк-Україна» реалізується у експорт у 21 країну чотирьох континентів світу,а рівень її безпеки забезпечують системи управління якістю AIJN і HACCP. Основними аспектами ,якими поступається в порівнянні з «Сандора» є дизайн та зручність споживчої тари,та не найвищий рівень маркетингової діяльності,дієвість якої треба надолужувати.

Вирішення проблем розвитку підприємств з виробництва соків, реалізація обраних напрямків, принципів, способів об'єктивної оцінки та підвищення конкурентоспроможності цих підприємств вимагають проведення наступних заходів:

1) вироблення конкурентної стратегії розвитку підприємств, стратегії залучення прямих вітчизняних та іноземних інвестицій в промисловий комплекс, створення системи економічних стимулів і гарантій для інвесторів;

2) розвиток системи венчурного інвестування (позабюджетного фінансування високо ризикових і високоефективних розробок) в науково-технічній сфері[11];

3) оптимізація галузевої, міжгалузевої і міжнародної кооперації, систем стандартизації і сертифікації товарів;

4) впровадження наукових досліджень, дослідно-конструкторських, технологічних і проектних розробок комплексного характеру і подвійного призначення, які сприяють підвищенню рівня технологічних процесів і конкурентоспроможності техніки, обладнання, технологічних комплексів, які використовуються при виробництві товарів;

5) підвищення відповідальності промислових підприємств за якість, безпеку, гарантії, екологічну чистоту виготовлених товарів;

6) оптимізації планування витрат, обсягів виробництва і прибутку сокових і інших промислових підприємств, що входять в інтеграційне об'єднання;

7) постійне вивчення ринкової ситуації в країні і за кордоном і визначення можливостей продажу товарів на внутрішньому та зовнішніх ринках за найбільш вигідними цінами;

8) вдосконалення правової бази з метою забезпечення максимальної підтримки конкуренції та вільного ціноутворення, реалізації форм і методів антимонопольного контролю та регулювання для попередження і припинення зловживань ринковою владою, змов, угод, недобросовісної конкуренції[6].

Висновки. Система зовнішніх та внутрішніх факторів є достатньо не повною. Однак навіть у такому вигляді вона показує, наскільки складною є проблема підвищення конкурентоспроможності та збереження позиції підприємства на ринку. Таким чином, зовнішні фактори разом з факторами внутрішнього середовища мають вирішальний вплив на функціонування організації. Всі змінні тісно взаємопов'язані і впливають один на одного.

Фактори мають вплив , як на підвищення конкурентоспроможності підприємства, так і на тенденцію до її зниження. Утримання лідеруючої конкурентної позиції на основі факторів, залежить від ефективності їх використання та специфіки задіяної галузі. Конкурентні переваги підприємства виникають в результаті застосування сучасних технологій, зниження собівартості продукції, що випускається (послуг), диференціації виробництва та використання цільових сегментів ринку, швидкої адаптації до змін на ринку.

Вони проявляються в організаційно-економічної, техніко-технологічної, маркетингової сферах діяльності підприємницької структури у вигляді додаткового прибутку, більш високої рентабельності і ринкової частки,

збільшення обсягу продажів. Висока конкурентоспроможність організації є гарантом отримання високого прибутку в ринкових умовах.

Список використаних джерел

1. Фатхутдінов Р.А. Конкурентоспроможність: економіка, стратегія, управління / Р.А. Фатхутдінов. - М .: Инфра - М, 2000. - 387 с.
2. Захарченко В.І. Оцінка і аналіз конкурентоспроможності підприємств / В.І. Захарченко // Машинобудівник, 1999, № 11. - 13-17 с.
3. Іванов Ю.Б. Конкурентоспроможність підприємства в умовах формування ринкових відносин: монографія / Ю.Б. Іванов. - Харків: ХГЕУ, 1997. - 246 с.
4. Управління конкурентоспроможністю підприємства / [Клименко С.М., Барабой Д.О., Омельяненко Т.В. та ін.]. - К .: КНЕУ, 2006. - 527 с.
5. Воронкова А.Е. управління конкурентоспроможністю сучасного підприємства в умовах ринкової економіки / А.Е. Воронкова // Вісник Східноукраїнського держ. Університету. - 1997. - № 3 (7). - 49-50 с.
6. Максимова І. Оцінка конкурентоспроможності промислового підприємства / І. Максимова // Маркетинг. - 1996. - № 3. - 51-56 с.
7. Полянічкін Ю. А. Методи оцінки конкурентоспроможності підприємств / Ю. А. Полянічкін // Бізнес в законі. - 2012. - №3. - 191-194 с.
8. Портер М. Конкурентна стратегія: методика аналізу галузей і конкурентів / М. Портер; [Пер з англ., - 2-е изд.]. - М .: Альпіна Бізнес Букс, 2006. - 454 с.
9. Портер М.Є. Стратегія конкуренції / М.Є. Портер; [Пер з англ.] - К .: Основи, 1998. - 390 с.
10. Портер М. Конкуренція: навч. посіб. / М. Портер; [Пер з англ.] - М .: Вільямс, 2005. - 608 с.
11. Лазаренко А. А. Методи оцінки конкурентоспроможності / А. А. Лазаренко // Молодий вчений. - 2014. - №1. - 374-377 с.

УДК 330.564

Пенцак Є. Я., к.ф.-м.н.
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

КАЛІБРУВАННЯ ДИНАМІКИ РОЗПОДІЛУ БАГАТСТВА НАСЕЛЕННЯ НА ОСНОВІ ОБМЕЖЕНИХ КВАНТИЛЬНИХ ХАРАКТЕРИСТИК

У роботі аналізується динаміка розподілу багатства дорослого населення США з допомогою гамма функцій щільності за умови обмеженого доступу до його розрізнених квантильних характеристик.

Ключові слова: *розподіл багатства, гамма розподіл, індекс Джині*.

Dynamics of wealth distribution of adult population using gamma density functions under condition of restricted access to different its quantile characteristics is analyzing in this paper.

Key words: *wealth distribution, gamma distribution, Gini index.*

В работе анализируется динамика распределения богатства взрослого населения США с помощью гамма функций плотности при условии ограниченного доступа к его разрозненным квантильным характеристикам.

Ключевые слова: *распределение богатства, гамма распределение, индекс Джини.*

Вступ. Відомо, що сучасний світ є надзвичайно поляризований з точки зору доходу і багатства. Зокрема, в США 10% населення з найбільшими доходами отримує більш ніж 50% населення з найменшими доходами, а 10% населення з найбільшим багатством володіє більшим багатством, ніж 75% населення з найменшим багатством [1]. Важливим напрямком економічної політики кожної держави є дії, спрямовані на зменшення нерівності стосовно доходів і багатства серед дорослого населення. Проте на розподіл багатства населення впливають також бізнес-цикли, розвиток фондового ринку і фінансових інституцій. Тому для оцінки економічної політики потрібно вміти оцінювати динаміку зміни розподілу багатства дорослого населення. Відомо, що сам розподіл, який описується неперервною функцією щільності, є більш інформативним, ніж такі стандартні описові характеристики, як середнє значення, стандартне відхилення, скіс, ексцес, медіана чи деякі квантильні характеристики розподілу багатства. Найчастіше для параметричного моделювання розподілу багатства використовують гамма функцію щільності і її узагальнення [2], [3]. Такий підхід реалізується з допомогою стандартних пакетів функцій, які калібрують параметри відповідних параметричних сімей функцій щільності. Що ж робити, коли немає доступу до оригінальної вибірки, що описує розподіл багатства дорослого населення? Зокрема, якщо протягом тривалого історичного періоду доступні лише розрізнені неоднорідні дані про квантильні характеристики розподілу багатства дорослого населення.

У роботі досліджується ефективність використання гамма функцій щільності для моделювання розподілу багатства дорослого населення США у період з 1989 по 2013 р. в умовах доступу лише до відповідних квантильних вибіркових характеристик з різних публікацій на тему нерівності розподілу багатства у США.

Аналіз останніх досліджень. Доцільність параметричного моделювання функції щільності розподілу багатства розглядалось у роботах [4], [5] та [6]. Такий підхід дозволяє також використання різного роду цензурованих даних на відміну від непараметричних економетричних підходів. Найчастіше в роботах використовуються функції щільності Парето, логнормального, гамма розподілу та його узагальнень. При вирішенні більш специфічних економічних проблем використовують складні параметричні функції з досить великою кількістю параметрів: B1, B2, GG, Dagum, Singh-Maddala, GB1, GB2 (див. [8], [9], [10]). Проте можливість використання багато параметричних складних функцій щільності є проблематичною в умовах відсутності баз даних, а тільки при наявності розрізнених квантильних вибіркових характеристик.

Методика досліджень. Для вирішення проблеми калібрування гамма функції щільності використано числові методи оптимізації з заданою функцією

близькості емпіричних та аналітичних значень квантильних вибіркових характеристик.

Постановка завдання. Мета статті – розробка ефективного методу калібрування гамма функцій щільності розподілу багатства дорослого населення США з 1989 по 2013 р. на основі доступу до обмеженої розрізненої інформації стосовно їх квантильних вибіркових характеристик.

Результати досліджень. Розглянемо проблему калібрування функцій щільності розподілу багатства дорослого населення різних країн на основі даних з публікацій щодо квантильних характеристик відповідних розподілів у період 1989-2013 рр. [11], [12], [13], [14], [15]. Спочатку розглянемо дані зі статті [1] у Таблиці 1.

Опишемо методику калібрування параметричної функції щільності, що описує розподіл багатства населення. Нехай $f(x;A)$ параметрична функція щільності розподілу випадкової величини, а $F\ x;A\ = \ _{-\infty}^{x} f\ x;A\ dx$ - її функція розподілу (тут, А – набір параметрів). Нехай c_i, $i = 1, \dots, N$ – порогові значення багатства, для яких відомі частки дорослого населення, багатство якого знаходиться у заданих межах. У нашому випадку $c_1 = 0$ тис. дол., $c_2 = 1$ тис. дол., $c_3 = 5$ тис. дол. і т.д. $c_8 = 1000$ тис. дол. Позначимо через $P_1(A) = F\ c_1;A$ частку людей, багатство яких не перевищує c_1, $P_2(A) = F\ c_2;A\ - F\ c_1;A$ - частку людей, багатство яких належить проміжку $[c_1, c_2]$, $P_3(A) = F\ c_3;A\ - F\ c_2;A$ - частку людей, багатство яких належить проміжку $[c_2, c_3]$, і т.д. $P_{N+1}(A) = 1 - F\ c_N;A$ - частку людей, багатство яких перевищує c_N. Емпіричні аналоги значень P_i, $i = 1, \dots, 4$, з Таблиці 1 ми позначимо, відповідно, p_i.

Таблиця 1.

Характеристика розподілу багатства дорослого населення США у 1989-2001 рр. у доларах 2001 року

Багатство, тис. дол.	Рік				
	1989	1992	1995	1998	2001
<0	7.3	7.2	7.1	8.0	6.9
0-1	8.0	6.3	5.2	5.8	5.4
1-5	12.7	14.4	15.0	13.1	12.8
5-25	7.5	7.4	6.2	4.7	5.9
25-100	23.2	25.4	26.4	22.9	22.0
100-250	20.2	21.6	22.1	22.6	19.2
250-500	11.0	9.3	9.3	12.0	13.0
500-1000	5.4	4.6	5.1	6.0	7.8
>1000	4.7	3.8	3.6	4.9	7.0

Уведемо функцію близькості теоретичного параметричного розподілу та емпіричних даних квантильних характеристик з Таблиці 1

$$U\ A\ = \ _{i=1}^{N}(P_i\ A\ - p_i)^2 \qquad (1)$$

Отже, наша проблема для заданої параметричної сім'ї розподілів полягає у знаходженні такого оптимального набору параметрів a^*, для якого виконується:

$$U\ a^*\ = \min_{a\epsilon A} U(A) \qquad (2)$$

Калібрування параметрів гамма функції щільності розподілу багатства дорослого населення. Розглянемо параметричну сім'ю функцій, які описують функцію щільності гамма розподілу:

$$f_G(x;a,b,\mu)=\frac{(x-\mu)^{a-1}}{b^a}\exp(\frac{x-\mu}{b}),\quad x\in(\mu;\infty), \tag{3}$$

де $\mu\in(-\infty;\infty)$, $a\in(0;\infty)$ і $b\in(0;\infty)$. Знайдемо розв'язок задачі (2) для цієї сім'ї функцій і результати чисельної оптимізації запишемо у Таблицю 2. Для оптимальних значень параметрів μ,a,b заповнимо у Таблиці 3 також відповідні значення $P_i(a,b)$, $i=1,\dots,9$, для кожної з країн. Для обчислення значень $F\ c;A$ скористаємось стандартною функцією gamcdf(x,a,b), що вбудована у статистичний інструментарій середовища Matlab.

Оцінку середнього значення багатства у припущенні гамма розподілу було здійснено за формулою $x_{\text{сер}}=a\times b$, а значення медіани було знайдено за формулою $Me=F^{-1}(0.5;A)$. Якщо відома функція щільності розподілу багатства $f\ x;A$, то індекс Джині, що вимірює ступінь фінансової нерівності у суспільстві, визначається за формулою:

$$G=1-2\int_0^{\infty}H_N\ x\ f\ x;A\ dx, \tag{4}$$

де $H\ t\ =\int_0^{t}s\times f\ s;A\ ds$, $H_N\ x\ =\frac{H(t)}{H(\infty)}$ (див. [16]).

Таблиця 2.

Результати калібрування гамма функції щільності

Параметри і описові характеристики	**Рік**				
	1989	**1992**	**1995**	**1998**	**2001**
μ	0.0012	0.0019	0.0025	0.003	0.002
a	0.339	0.375	0.386	0.381	0.355
b	5.685	4.296	4.367	5.615	7.365
Сер. знач., тис. дол.	192.6	160.9	168.3	213.6	261.1
Медіана, тис. дол.	56.45	53.88	58.37	72.91	81.55
U	0.0109	0.0150	0.0174	0.0122	0.0112
Індекс Джині	0.7053	0.6868	0.6815	0.6838	0.6969

Таблиця 3.

Значення квантильних характеристик у результаті калібрування з допомогою гамма функцій щільності

Багатство, тис. дол.	**Рік**				
	1989	**1992**	**1995**	**1998**	**2001**
<0	6.36	6.14	6.31	6.46	6.09
0-1	7.19	9.05	5.43	4.72	5.41
1-5	9.10	16.82	8.63	7.83	7.82
5-25	15.84	23.07	16.51	15.12	14.27
25-100	21.07	18.13	23.10	21.53	19.83
100-250	16.90	11.78	18.47	18.09	16.93
250-500	11.90	6.79	12.19	13.11	13.04
500-1000	8.10	2.01	7.17	9.12	10.30
>1000	3.53	3.53	2.19	4.02	6.32

Дані розподілу багатства населення США за інші роки у проміжку 2003-2013 присутні у менш однорідному форматі, тобто відомі квантильні характеристики в інших діапазонах багатства. Вони відрізняються також кількістю відповідних діапазонів, представлені в доларах різних років, які потрібно було спочатку звести до однієї бази порівняння (у роботі використано долари 2001 року згідно до Таблиці 4).

Таблиця 4.

Рівень інфляції у США

Рік	Інфляція	Рік	Інфляція
2001	1,55%	2008	0,90%
2002	2,38%	2009	2,72%
2003	1,88%	2010	1,50%
2004	3,26%	2011	2,96%
2005	3,42%	2012	1,74%
2006	2,54%	2013	1,50%
2007	4,08%	2014	0,76%

Ми наведемо в Таблиці 5 лише результати калібрування моделі з функцією щільності гамма розподілу для розподілу багатства дорослого населення за роки, для яких вдалось знайти відповідні квантильні характеристики в роботах [11]-[15].

Таблиця 5.

Результати калібрування гамма функції щільності

Параметри і описові характеристики	Рік				
	2004	**2007**	**2009**	**2011**	**2013**
μ	0.003	0.0008	0.0025	0.0008	0.002
a	0.414	0.451	0.386	0.334	0.352
b	0.636	0.582	0.580	0.705	0.553
Сер. знач., тис. дол.	260.2	260.2	171.0	233.1	191.4
Медіана, тис. дол.	96.2	106.7	47.3	65.50	57.2
U	0.0027	0.0041	0.0013	0.0077	0.0022
Індекс Джині	0.6291	0.6155	0.6553	0.6595	0.6485

Зобразимо на графіку на Рис. 1, як змінювався індекс нерівності багатства дорослого населення США у період 2001-2013 років.

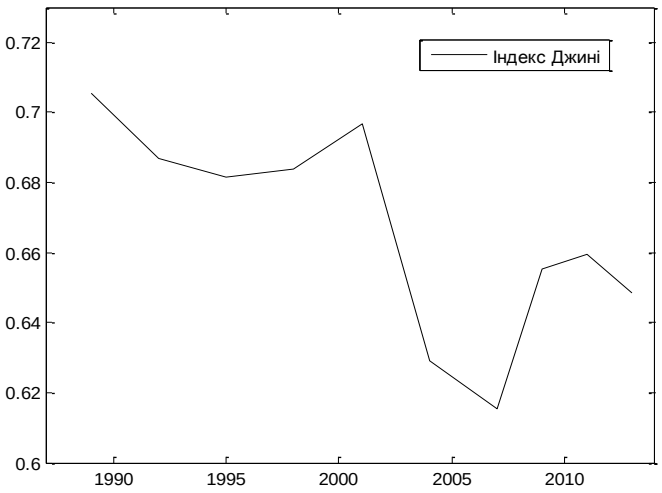

Рис. 1. Динаміка індексу Джині, обчисленого за формулою [4].

Обчислені значення індексу Джині не співпадають з офіційними значеннями, які представлені ФРС та Світовим банком, хоча існує візуальна подібність між отриманими графіками. Можемо зауважити, що методики обчислення індексу Джині у різних дослідження відрізняються. Істотно

відрізняються значення індексу Джині, які побудовані на основі значень доходу дорослого населення і на основі їх багатства. Важливим напрямком економічних досліджень є вивчення макроекономічних показників, що впливають на динаміку індексу Джині. Ми ж з графіку на Рис. 1 бачимо, що в період Великої фінансової рецесії 2007-2009 рр. значення індексу Джині зменшилось, а в період відновлення зростання американських фондових індексів 2010-2013 рр. індекс нерівності багатства населення США знову почав зростати.

На Рис. 2 зобразимо графіки функції щільності, які було оцінено в роботі, розподілу багатства населення США в 1989, 2001 та 2011 роках.

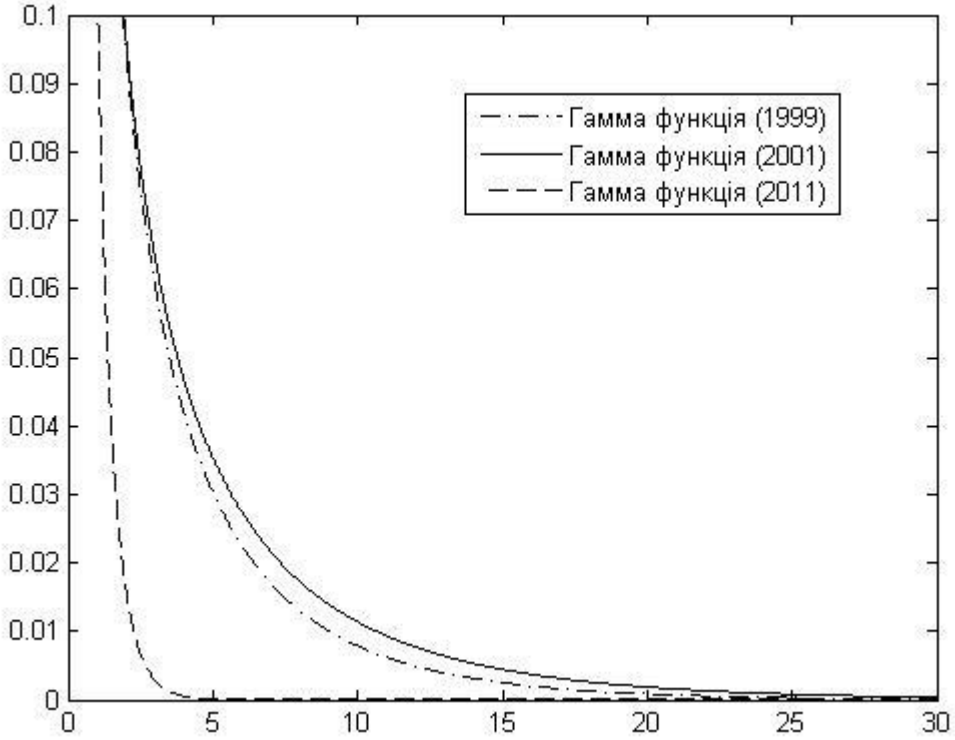

Рис. 2. Гамма функція щільності розподілу багатства для 1989, 2001 та 2011 р.

Висновки. У роботі показано, що навіть при умові відсутності вибіркових даних багатства населення певної країни, лише на основі квантильних характеристик розподілу багатства можна відкалібрувати функцію щільності відповідного розподілу і на її основі визначити індекс нерівності та інші описові характеристики (середнє значення, медіана) багатства населення. Було також візуалізовано у вигляді графіків функції щільності (гамма сім'я функцій), як змінювався розподіл багатства населення впродовж 1989-2013 рр.

Список використаних джерел

1. Kuhn M., Schularick M., Steins U. Income and Wealth Inequality in America, 1949-2013 // C.E.P.R. Discussion Papers, 2017, p. 1-80.

2. Angle J. The Surplus Theory of Social Stratification and the Size Distribution of Personal Wealth // Social Forces, Volume 65 (2), 1986, p. 293–326.

3. Cowell F. Inequality and poverty measures. In: Adler, Matthew D. and Fleurbaey, Marc, (eds.) The Oxford Handbook of Well-Being and Public Policy. Oxford University Press, Oxford, UK. – 2016.

4. Clementi F., Galegatti M. The Distribution of Income and Wealth: Parametric Modeling with the κ-Generalized Family. Springer. -2015, 177 p.

5. Griffiths W., Hajargasht G. Pareto-Lognormal Income Distributions: Inequality and Poverty Measures, Estimation and Performance. Research Paper Number 1149, 2012, p. 1-33.

6. Feng S., Burkhauser R., Butler J. Levels and Long-Term Trends in Earnings Inequality: Overcoming Current Population Survey Censoring Problems Using the GB2 Distribution // Journal of Business & Economic Statistics, American Statistical Association, vol. 24, p. 57-62.

7. Graf M., Nedyakova D. Modeling of Income and Indicators of Poverty and Social Exclusion Using the Generalized Beta Distribution of the Second Kind // The Review of Income and Wealth, V. 60, 2014, p. 821-842

8. Atoda N., Suruga T., Tachibanaki T. Statistical inference of functional form for income distribution // Economic Studies Quarterly, V. 39, 1988, p. 14-40.

9. Dagum C. A new model of personal distribution: specification and estimation // Economie Appliquée, V.30, 1977, p. 413-437.

10. Mcdonald J., Sorensen J., Turley P. Skewness and kurtosis properties of income distribution models // The Review of Income and Wealth, V. 59, 2011, p. 360-374.

11. Cagetti M., De Nardi M. Wealth Inequality: Data and Models // NBER Working Paper No. 12550, 2006, p. 1-40.

12. Net worth in the United States: zooming in on the top centiles (https://dqydj.com/net-worth-in-the-united-states-zooming-in-on-the-top-centiles/).

13. Along the gradient (http://gradyent.blogspot.com/2013/04/the-obama-economy-and.html).

14. Diaz-Gimenez J., Glover A., Ribs-Rull J.-V. Facts on the Distributions of Earnings, Income, and Wealth in the United States: 2007 Update // FEDERAL RESERVE BANK OF MINNEAPOLIS Quarterly Review, vol. 34, No1, p. 1-32.

15. Pfeffer F., Grabka M. Wealth Distribution and Wealth Mobility in U.S.-German Comparison // IARIW 33rd General Conference, Rotterdam, the Netherlands, 2014, p. 24-30.\

16. Prisner E. Income distribution, Lorenz curve, and Gini index: a complex calculus project for the classroom. Working paper, 2009, p.1-15.

УДК 339.13:615.012

Петрова О. О., к.е.н., доцент,
Шепель Т. В., к.е.н., доцент
Державний вищий навчальний заклад
«Херсонський державний аграрний університет

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ СУЧАСНОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО РИНКУ

У статті розглядаються стан, проблеми та перспективи сучасного фармацевтичного ринку в Україні й світі, визначаються низки особливостей дії економічних законів на ринок. Ключовими характеристиками фармацевтичного ринку України, які визначають його перспективи, є: низьке споживання лікарських препаратів на душу населення; високий рівень конкуренції компаній-виробників; дисбаланс у зростанні ринку в грошовому і натуральному вираженні.

Ключові слова: *фармацевтичний ринок, суб'єкти та об'єкти фармацевтичного ринку, лікарські препарати, генерики, оптова та роздрібна торгівля медпрепаратами.*

The article deals with the state, problems and perspectives of the modern pharmaceutical market in Ukraine and the world, a number of features of the effect of economic laws on the market are determined. The key characteristics of the pharmaceutical market in Ukraine, which determine its prospects, are: low consumption of drugs per capita; high level of competition between manufacturers; imbalance in the growth of the market in cash and in kind.

Key words: *pharmaceutical market, subjects and objects of the pharmaceutical market, pharmaceuticals, generics, wholesale and retail trade in medical products.*

В статье рассматриваются проблемы, перспективы и тенденции современного фармацевтического рынка в Украине и мире, определяются особенности влияния экономических законов на этот рынок. Ключевыми характеристиками фармацевтического рынка Украины, определяющими его перспективы, являются: низкое потребление лекарственных препаратов на душу населения, высокий уровень конкуренции компаний-производителей, дисбаланс ринка в денежном и натуральном выражении.

Ключевые слова: *фармацевтический рынок, субъекты и объекты фармацевтического рынка, лекарственные препараты, генерики, оптовая и розничная торговля медпрепаратами.*

Вступ. Фармацевтичний ринок – це потужний промисловий сектор, який входить у п'ятірку найбільш прибуткових галузей світового господарського комплексу. Фармацевтична галузь посідає значне місце і в економіці України, оскільки є важливим сегментом національного ринку, багато в чому визначає національну і оборонну безпеку країни, відрізняється великою наукоємністю і розвиненою кооперацією. Однак, в той же час, в цій сфері спостерігається ряд негативних тенденцій, які уповільнюють становлення та розвиток фармацевтичного ринку та його вплив на економіку України, такі, як розвинена корупція у просуванні лікарських засобів, відсутність інноваційних високотехнологічних розробок, високий рівень конкуренції серед виробників.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблеми розвитку фармацевтичного ринку присвячені наукові праці вітчизняних науковців Пестуна І.В., Мнушко З.М. Н.М.Дихтярьова, Карамишева Д.В. [1] та ін. В їх публікаціях висвітлюються актуальні питання щодо інвестиційно-інноваційного розвитку фармацевтичної галузі України. Однак чимало питань стосовно напрямків розвитку фармацевтичного ринку залишаються недостатньо дослідженими і потребують поглибленого вивчення.

Методика досліджень. Створена на законодавчому рівні система, яка на теперішній час встановлює правила та умови функціонування фармацевтичних ринків, не забезпечує дієвої конкуренції на відповідних товарних ринках та не створює умов для її розвитку, а отже, потребує вдосконалення. Крім того, потребують ретельного дослідження й регіональні товарні фармацевтичні ринки, зокрема Херсонської області.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних тенденцій розвитку фармацевтичного ринку, дослідження проблем та перспектив галузі для формування стратегічних засад її розвитку.

Результати досліджень. Суб'єктів фармацевтичного ринку можна об'єднати в такі підсистеми: управління й регулювання - сукупність органів з координації та здійснення контролю за фармацевтичною діяльністю; виробництва лікарських препаратів та виробів медичного призначення і їх розподілу, до якої входять: вітчизняні виробничі, оптові та роздрібні підприємства, зарубіжні компанії, підсистема фармацевтичної інформації, що об'єднує спеціалізовані інформаційно-аналітичні видання, аналітичні компанії, бази даних і т.д.; підсистема безперервної фармацевтичної освіти; професійних громадських організацій (асоціацій, профспілок тощо); підсистема споживання, представлена амбулаторними і стаціонарними хворими [2].

Об'єктами фармацевтичного ринку є фармацевтичні та парафармацевтичні товари, послуги, ідеї, статистичні, інформаційні та дані маркетингових досліджень, потреби і переваги споживачів (рис.1)

Дія економічних законів на фармацевтичний ринок має свої особливості, визначені низкою чинників:

1) потреба в ліках, безпосередньо пов'язана зі здоров'ям і життям людини, внаслідок чого існує висока соціальна пріоритетність ліків, що визначає особливості формування пропозицій і попиту на них;

2) надання фармацевтичної допомоги населенню потребує особистих контактів лікаря та фармацевта, з одного боку, та споживача (пацієнта) - з іншого;

3) має місце нерівноцінність інформації про фармакотерапевтичні властивості ліків у їх виробників, фармацевтів і споживачів, тому справжню незалежність споживача на фармацевтичному ринку неможливо забезпечити внаслідок його недостатньої і непрофесійної інформованості;

4) у сфері фармації недостатньо визначено та нечітко простежується зв'язок між витратами праці фармацевтичних працівників і їх кінцевими результатами, внаслідок чого робота працівників аптек має яскраво виражений соціальний характер, яка в той же час не підлягає точній кількісній оцінці;

5) використання особливого механізму господарювання у фармацевтичній діяльності диктується необхідністю об'єднання економічної ефективності (Фармакоекономіка) та соціальної справедливості;

6) фармацевтичний ринок є розвиненим ринком з високим рівнем конкуренції та постійно зростаючими витратами на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Рис.1. Система функціонування фармацевтичних ринків в Україні та їх регулювання.

Світовий фармацевтичний ринок є складним, багаторівневим, поліфункціональним утворенням зі стабільно високими темпами зростання виробництва, продажу і, відповідно, показниками рентабельності [3]. Ці причини пов'язані зі специфікою лікарських препаратів як товару, попит на який зростає незалежно від економічних і політичних чинників. На три фармацевтичні регіони планети (США, Європа і Японія) припадає близько 80% всього ринку лікарських препаратів. Незважаючи на суттєвий розвиток Китаю, Індії, Бразилії та Туреччини, фармацевтичний ринок США залишається найбільшим у світі зі щорічними темпами зростання (понад 8%). Частка США в глобальному фармацевтичному ринку становить 36%, тоді як 5 років ця величина становила 54%.

Сьогодні в Європі відзначається деяке зниження темпів росту фармацевтичний ринок (на 1-2% на рік за рахунок входження до нього східноєвропейських країн). При цьому Франція, Німеччина, Великобританія, Італія та Іспанія забезпечують понад 70% обсягів продажу фармацевтичної продукції в Європі. Аналізований ринок Японії, частка якого становить 13% світового обсягу продажу фармацевтичної продукції, останнім часом росте стрибкоподібно (від 1-2% до 5-6% на рік). Помітними темпами розвиваються фармацевтичний ринок Китаю, Індії, Бразилії та Туреччини (приріст реалізації продукції становить 11% на рік, а частка у складі світового фармацевтичний

ринок - 17%). Так, Індія сьогодні є одним із найбільших у світі виробників генериків, посідає 4-е місце за обсягом виробленої продукції, має близько 70% світового виробництва АФІ. Передбачається значний розвиток фармацевтичний ринок Китаю, що є ініціатором сучасних технологій, в першу чергу біотехнологій.

Структура реалізації окремих фармакотерапевтичних груп лікарських препаратів в основному зумовлена національними та регіональними особливостями, хоча мають місце і загальні тенденції. Так, на північноамериканському ринку найбільші обсяги продажу лікарських препаратів, що діють на ЦНС та серцево-судинну систему; на ринках Німеччини, Франції, Італії, Великобританії та Іспанії більше реалізуються препарати для терапії серцево-судинних захворювань. В Японії також лідируючі позиції за обсягами реалізації посідають препарати, які впливають на серцево-судинну, травну системи та метаболізм. Існують національні переваги стосовно лікарських форм: у Великобританії та Нідерландах це таблетки, у Франції - свічки, в Німеччині - препарати для ін'єкцій. Особливо високі темпи зростання виробництва та продажу відзначаються на ринку онкологічних препаратів. Понад 70% усіх онкологічних препаратів реалізуються в США (45%) і п'яти провідних європейських країнах (26%) [4].

Основні розробки нових лікарських препаратів ведуться в найбільш значущих терапевтичних сферах (онкологія, кардіологія, неврологія і психіатрія, гастроентерологія, діабет і т.п.), біофармацевтичні компанії поступово починають витісняти традиційних виробників з таких ніш, як боротьба з надмірною масою тіла, астмою й алергією, серцево-судинними захворюваннями і атеросклерозом, купірування раптового і хронічного болю. Сьогодні це дуже насичений ринок, на якому 10 біопрепаратів, що найбільш часто продаються, можуть приносити понад 50% усіх доходів. Серед інших терапевтичних напрямів виділяється виробництво гіполіпідемічних препаратів. Зростає й ринок ліків для ветеринарії. На нього все активніше виходять такі великі виробники, як "Pfizer", "Abbott Laboratories" і "Novartis AG".

Середній термін розробки оригінальних лікарських препаратів - 10-15 років. І якщо 20 років тому цей процес коштував трохи більше 300 млн дол., то сьогодні вартість розробки оригінальних лікарських препаратів підвищився більш ніж у 3 рази; ще дорожче створення біотехнологічного препарату. При цьому тільки 3 із 10 препаратів, що потрапили на ринок, приносять прибуток, більший або такий, що дорівнює тій сумі, яка була витрачена на їх розроблення. Останнім часом на світовий ринок щорічно надходить близько 30 інноваційних препаратів. Приблизно така ж кількість очікується і в найближчий час. Проте їх частка в загальній вартості глобального фармацевтичного ринку буде менша тому, що більшість нових препаратів націлена на спеціалізовані ринкові ніші та на спеціальні напрями лікування. Крім того, набирає обертів процес заміни оригінальних препаратів генеричними. Лікування з використанням тільки патентованих лікарських препаратів обходиться пацієнтові в 3 рази дорожче, ніж аналогічний курс із застосуванням непатентованих ліків (відтворений лікарський препарат). Діяльності фармацевтичних компаній притаманне

прагнення виходу на зовнішній ринок з метою збільшення прибутку шляхом розширення продажу, а також запровадження нових патентованих лікарських препаратів у багатьох країнах. Частка реалізації фармацевтичної продукції провідних західноєвропейських компаній на зарубіжних ринках перевищує 50%.

Сучасними особливостями та тенденціями розвитку світового фармацевтичного ринку є: насиченість фармацевтичною продукцією; зменшення витрат на державну медицину внаслідок реформи національних систем охорони здоров'я; посилення ролі державного регулювання охорони здоров'я взагалі та фармацевтичної галузі зокрема; збільшення витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, підвищення ефективності виробництва та оптимізації структури затрат; укрупнення фармацевтичних компаній; створення стратегічних альянсів та укладання угод між фірмами про спільне створення ліків; розроблення лікарських препаратів з прицільним механізмом дії; широкий розвиток біотехнології, генної інженерії; створення персоналізованих лікарських препаратів за принципом "найбільш ефективні ліки для даного пацієнта зараз", що стало метою нової галузі - фармакогеноміки, яка виникла внаслідок поєднання традиційної фармакології та біотехнології; збільшення виробництва та реалізації лікарських препаратів-генериків; диверсифікація видів діяльності фармацевтичних компаній (виробництво препаратів для ветеринарії, виробництво та реалізація медичного обладнання, участь у вирішенні питань організації охорони здоров'я та ін.); поширення в роботі компаній бенчмаркінгу, орієнтованого на аналіз діяльності конкурентів (в основному тих, що лідирують), і визначення найбільш ефективних напрямків проведення конкурентної боротьби; зростання витрат та зусиль фармацевтичних компаній на просування лікарських препаратів на ринок. Найближчими роками фармацевтичний ринок продовжуватиме абсорбувати зміни, які сприятимуть формуванню нової економічної реальності в цьому секторі світової економіки.

Процеси, що відбуваються на фармацевтичному ринку України сьогодні, знаходяться під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників: економіко-політична нестабільність у країні, відсутність реальних реформ в системі охорони здоров'я за останні 20 років, консолідація компаній-виробників, непрозорість системи реєстрації лікарських препаратів, відсутність системних інвестицій в галузь, спроби державних чиновників адмініструвати, а не регулювати процеси, що відбуваються. Ключовими характеристиками фармацевтичного ринку України, які визначають його перспективи, на даний момент, є: низьке споживання лікарських препаратів на душу населення (близько 50 дол. США на рік); високий рівень конкуренції компаній-виробників лікарських препаратів при відносно невеликому обсязі ринку; дисбаланс у зростанні ринку в грошовому і натуральному вираженні; невисока частка інноваційних препаратів; низька доходність бізнесу; відсутність державного фінансування; недостатня сертифікація виробництва фармацевтичної продукції відповідно до вимог GMP [5].

Учасників фармацевтичного ринку України можна розділити на такі основні групи: вітчизняні виробники лікарських препаратів (ЗАТ

"Фармацевтична фірма "Дарниця", корпорація "Артеріум", ВАТ "Фармак", ЗАТ "НВЦ "Борщагівський ХФЗ", ТОВ "Фармацевтична компанія "Здоров'я" та ін.), які перейшли на виробництво згідно зі стандартами GMP; східноєвропейські виробники ("KRKA", "Gedeon Richter", "Berlin-Chemie"), які давно працюють на ринку України, володіють доброю репутацією, позитивною передісторією і цілком прийнятними цінами, але при цьому істотно залежать від локальних ринків; нові генеричні компанії ("Actavis", "Zentiva", "Teva", Ratiopharm, "Sandoz") відрізняються гнучким ціноутворенням і оперативним формуванням товарного асортименту; інноваційні виробники ("Novartis", "Sanofi-aventis", "Pfizer", "AstraZeneca") розвивають нові підходи до лікування, мають широку доказову базу, але й вищі ціни; нішеві компанії ("Mili Healthcare", "Heel", "Bittner"), що мають успішні позиції тільки на окремих ринках. Саме вони сьогодні формують ринок і його структуру, впливаючи на споживача набором маркетингових інструментів [6].

Оптовою та роздрібною торгівлею лікарськими препаратами на національному фармацевтичному ринку займаються 5697 суб'єктів господарювання. Діє 23579 аптечних закладів (аптеки, аптечні кіоски, аптечні склади), 84% з них розташовані в містах та селищах міського типу; у середньому одна аптека обслуговує 2,9 тис. осіб. В Україні зареєстровано 13046 лікарських препаратів, 237 виробів медичного призначення й медичної техніки, 517 найменувань імунобіологічних препаратів (рис. 2).

Рис. 2. Класифікація аптечних мереж.

За підсумками 2016 р. Україна посідає друге після РФ місце в рейтингу фармацевтичного ринку пострадянських країн, залишаючись одним із найбільш швидкозростаючих та таких, що активно розвиваються. У роздрібних цінах обсяг фармацевтичний ринок склав 2,8 млрд дол. США. Питома вага реалізації лікарських препаратів лікувально-профілактичним закладам становила 12%. Темпи зростання роздрібного сегмента в грошовому вираженні за підсумками року вищі лікарняного: 24,49% та 8,38% відповідно. Частка вітчизняних виробників у загальному ринку лікарських препаратів мала тенденцію до скорочення і становила 27,33% в грошовому вираженні та 72,3% в упаковках. За показниками реалізації окремих груп лікарських препаратів, відповідно до АТС-класифікації, найбільшу питому вагу в грошовому вираженні мали препарати, призначені для лікування хвороб ШКТ та обміну речовин (21,74%), органів дихальної системи (13,63%), органів серцево-судинної системи (12,52%), протимікробні препарати для системного лікування (10,50%), ЦНС (10,43%).

За обсягами виробництва та продажу продукції в грошовому вираженні перші п’ять провідних позицій в рейтингу посіли корпорація "Артеріум", ЗАТ "Фармацевтична фірма "Дарниця", ВАТ "Фармак", ЗАТ "НВЦ "Борщагівський ХФЗ", ТОВ "Фармацевтична компанія "Здоров’я". Важливими суб’єктами фармацевтичний ринок є дистриб’ютори та аптечні мережі.

Найбільші обсяги продажу фармацевтичних товарів у роздрібному сегменті фармацевтичний ринок у 2016 р. мали національні дистриб’ютори ЗАТ "Альба Україна", ТОВ "БаДМ", ТОВ "СП ЛТД "Оптима-фарм", ТОВ "ВВС-ЛТД", ТОВ "Артур-К". Намітився також розвиток невеликих дистриб’юторів та аптечних мереж. Серед них лідирували Донецький аптечний холдинг, ТОВ "Фармако", ПТП МП Фірма "Едельвейс", ТОВ "Фра М", ТОВ "Вента. ЛТД". Стали потужними загальнонаціональні аптечні мережі, з яких найбільша частка ринку в роздрібному сегменті належить таким: "Фармація" (м. Київ), Луганська обласна фармація, "Арніка" (м. Донецьк), група компаній "Аптечний холдинг" (у т.ч. аптеки "Здравиця"), ОО "Фармація" Дніпропетровської області.

Ключовий вплив на зміну структури споживання вітчизняних і зарубіжних лікарських засобів надає їх вартість. За підсумками І півріччя 2016 середньозважена вартість 1 упаковки препарату зарубіжного виробництва склала 105,5 грн. У той час як для українських ліків цей показник майже в 5 разів нижче і залишає 21,4 грн.

Аналіз стану фармацевтичного ринку Україні дає підстави охарактеризувати його як складну, багаторівневу динамічну систему.

За інформацією Держлікслужби, кількість учасників ринку роздрібної торгівлі лікарськими засобами у 2014 - 2016 рр. зростала: кількість учасників ринку роздрібної торгівлі лікарськими засобами у 2016 році порівняно з 2014 роком зросла приблизно на 11%, що свідчить про позитивну динаміку розвитку ринку. При порівнянні наявної кількості ліцензіатів та кількості місць провадження ними своєї господарської діяльності спостерігається, що на кожного ліцензіата припадає у 3,3 разу більше місць провадження своєї діяльності, ніж кількості ліцензій. Зазначене може свідчити про те, що більшість ліцензіатів

мають розгалужену мережу своїх аптечних закладів, тобто працюють у форматі «аптечна мережа» [7].

Дослідження ринків послуг організації роздрібної торгівлі лікарськими засобами засвідчили, що на регіональних ринках роздрібної торгівлі лікарськими засобами відбуваються певні трансформаційні процеси, які призвели до перерозподілу в структурі функціонування аптечного ринку, зокрема в частині збільшення в кожного ліцензіата кількості своїх підрозділів, через які здійснюється господарська діяльність з роздрібної торгівлі лікарськими засобами.

Дослідження регіональних ринків послуг з організації роздрібної торгівлі лікарськими засобами проводилось в таких територіальних межах: Херсонська область; обласний центр – м. Херсон; міста обласного призначення – м. Гола Пристань, м. Каховка, м. Нова Каховка; райони Херсонської області.

Аналіз структури ринку в межах Херсонської області засвідчив, що в області діє 20 аптечних мереж, які мають у своїй структурі від 6 та більше аптечних закладів. З них власні аптечні склади в Херсонській області мають три аптечні мережі: ТОВ «Виробничо-комерційна фірма «Медтехніка»» (м. Херсон) – площа складу становить 368,5 кв. м; ТОВ «Система аптек «Крок» (м. Херсон) – площа складу становить 668,8 кв. м; ПП «Екофарм-Плюс» (м. Херсон) – площа складу становить 425,17 кв. м.

Стан конкуренції на регіональних ринках послуг з організації роздрібної торгівлі лікарськими засобами в межах адміністративно-територіальних одиниць Херсонської області засвідчив наявність структурних ознак монопольного (домінуючого) становища аптечних мереж, які мають у своїй структурі від 6 та більше аптечних закладів.

Аптечна мережа ТОВ ВКФ «Медтехніка» має загалом 23 торгові точки в Херсонській області. За рейтингом займає перше місце в Херсонській області за загальним обсягом роздрібного товарообігу лікарських засобів. Має структурні ознаки колективної монополії на регіональному ринку послуг з організації роздрібної торгівлі лікарськими засобами в територіальних межах м. Херсон. Також має загалом 19 торгових точок в Миколаївській області.

Аптечна мережа «Мережа хороших аптек» ТОВ «ФИРМА ХОРОШАЯ», м. Херсон, має загалом 20 торгових точок у Херсонській області. За рейтингом займає друге місце в Херсонській області. за загальним обсягом роздрібного товарообігу лікарських засобів.

Аптечна мережа ТОВ «Система аптек «Крок», м. Херсон, має 18 торгових точок у Херсонській області. За рейтингом займає третє місце в Херсонській області.

Аптечна мережа «Любіна», м. Каховка, має 18 торгових точок у Херсонській області. За рейтингом займає четверте місце.

Україна має великий науковий потенціал, необхідний для розвитку фармацевтичної галузі. Розроблення лікарських препаратів здійснює ДНЦЛЗ, Український науково-дослідний інститут фармакології та токсикології, Інститут проблем ендокринної патології ім. В.Я. Данилевського НАМН України, Інститут органічної хімії НАНУ, Інститут мікробіології та вірусології ім. Д.К. Заболотного

НАНУ, Інститут мікробіології та імунології ім. І.І. Мечникова НАМН України, НФаУ та інші заклади.

Висновки. Серед факторів, що стримують зростання фармацевтичного ринку можна виділити потужну фрагментованість, дисбаланс у зростанні ринку в грошовому та натуральному вираженнях, перевищення пропозиції над попитом, недостатність використання ресурсного потенціалу. Але наявність сприятливих умов і ресурсів створюють передумови для формування якісного високорозвиненого, конкурентоздатного фармацевтичного ринку України.

Так, для сталого розвитку та динамічного зростання українського фармацевтичного ринку важливими умовами стають консолідація, створення сильніших і більших мереж, підвищення рівня організаційного менеджменту, впровадження нових методів оптимізації процесів управління економічної діяльності та механізмів управління торговельними процесами фармацевтичних підприємств, стабілізація конкурентних позицій останніх та підвищення рівня інформаційного забезпечення ринку.

На сучасному етапі розвитку необхідне визначення структури регіональних ринків послуг з організації роздрібної торгівлі лікарськими засобами в територіальних межах адміністративно-територіальних одиниць кожної з областей та стан конкуренції на цих ринках; дотримання учасниками регіональних ринків послуг з організації роздрібної торгівлі лікарськими засобами вимог законодавства про захист економічної конкуренції.

Виходячи із соціально-економічних особливостей фармацевтичного ринку, слід виділити сучасні вимоги до оптимального розподілу лікарських препаратів: постійний контроль за наявністю основних (життєво необхідних) лікарських препаратів; нормування їх споживання в умовах стаціонарного лікування і хворими, які належать до пільгового контингенту; вдосконалення існуючого механізму оплати ліків за рахунок бюджетних асигнувань і страхових коштів; здійснення контролю за обґрунтованістю використання тих або інших лікарських препаратів під час лікування тощо.

Основною метою економічного регулювання фармацевтичного ринку повинно бути забезпечення економічної доступності ліків для населення.

Список використаних джерел

1. Ковінько О. М. Фармацевтичний ринок України як рушійний важіль розвитку економіки / О. М. Ковінько, А. І. Стахова, А. П. Вовк. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – №11. – С. 56–59.

2. Алєксєєва І.М. фармацевтичні правовідносини: поняття, види, підстави виникнення / І.М. Алєксєєва. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – №31. – С. 7-10.

3. Глумсков В. Мировой фармацевтический рынок: состояние и тенденции / В. Глумсков // Експерт. - 2014. - № 20

4. Business-Credit. Исследования фармацевтических рынков [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ksk-market.com.ua.

5. Чорноротов О. Фармацевтичний ринок України [Електронний ресурс] / Чорноротов О. // 2016 – Режим доступу до ресурсу: http://www.credit-rating.ua..

6. Звіт за результатами дослідження фармацевтичних ринків (за період 2014 –перше півріччя 2016 р. [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: tp://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=131567&schema =main

7. 7 Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/ control/uk/publish/article?art_ id=205521&cat_id=201598

УДК 338.24.01

Полінкевич О. М., д.е.н., професор
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

КИТАЙСЬКА МОДЕЛЬ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

Проведений аналіз китайської моделі корпоративного управління підприємницьких структур. Визначено етапи реформування китайської економіки та фактори, які сприяють її розвитку. Описано особливості корпоративного менеджменту в Китаї та запропоновано елементи корпоративного управління, які варто використовувати у практиці діяльності українських підприємницьких систем.

Ключові слова: *корпоративне управління, китайська моделі корпоративного управління, транснаціональні корпорації, ВВП, темп приросту, аутсайдери, інсайдери, інституційні інвестори*

The analysis of the Chinese model of corporate governance of business structures has been carried out. The stages of reforming the Chinese economy and the factors contributing to its development are determined. The features of corporate management in China are described, and elements of corporate governance are proposed that should be used in the practice of Ukrainian business systems.

Key words*: corporate governance, Chinese corporate governance models, transnational corporations, GDP, growth rates, outsiders, insiders, institutional*

Проведенный анализ китайской модели корпоративного управления предпринимательских структур. Определены этапы реформирования китайской экономики и факторы, способствующие ее развитию. Описаны особенности корпоративного менеджмента в Китае и предложены элементы корпоративного управления, следует использовать в практике деятельности украинских предпринимательских систем.

Ключевые слова: *корпоративное управление, китайская модели корпоративного управления, транснациональные корпорации, ВВП, темп прироста, аутсайдеры, инсайдеры, институциональные инвесторы*

Вступ. Формування та розвиток процесно-орієнтованої моделі економіки закладає основи до пошуку нових форм організації бізнесу. Успішна організація підприємницьких структур спирається на нові взаємозв'язки, які формуються під впливом нової парадигми управління, яка базується на корпоративній

культурі, що є складовою корпоративного управління. Корпоративне управління окремих країн відрізняється один від одного через усталені принципи та культурні традиції. Китай є динамічною розвиваючою країною, який займає лідируючі позиції на світовому ринку за параметрами темпом приросту ВВП, темпом зростання працездатного населення, низьким рівнем безробіття, зростанням промислового виробництва, нарощенням експортного потенціалу країни. Так, ВВП на душу населення Китаю складають у 2016 році 8123,18 дол., населення 1,379 млрд., темп зростання ВВП 6,7 %, ВВП 11,2 трлн дол. У той час в Індії ВВП складає 2,264 трлн дол, США 18,57 трлн. дол, Японії 4,39 тлн. дол., Росії 1,283 трл дол., Великої Британії 2,619 трлн. дол, України 93,27 млрд дол. [2]. ВВП на душу населення в 2016 році в Росії складає 8748,36 дол, Індії 1709,39 дол., США 57466,79 дол., Японії 38894,47 дол., Великої Британії 39899,39 дол., в Україні 2185,73 дол. Темп зростання ВВП в 2016 році в Індії складає 7,1 %, в США 1,6 %, в Японії 1 %, в Росії -0,2 %, в Пакистані 5,7 %, в Україні 2,9 % [2]. Стрімкий темп розвитку економіки Китаю пов'язаний, перш за все, із корпоративною моделлю управління та філософією бізнесу.

Аналіз останніх досліджень. Питання корпоративного управління досліджувалися багатьма науковцями. Зокрема, О.П. Галюта провів порівняльний аналіз корпоративного управління за кордоном та в Росії. Зазначив, що розвиток теоретичних поглядів на корпоративне управління бере свій початок з 80-90-их рр. за трьома напрямами: - по-перше, набрала чинності теорія співучастників (зацікавлених сторін); - по-друге, аналіз корпоративного управління істотно збагатився завдяки розвитку контрактних економічних теорій фірми; - по-третє, цікаві перспективи пов'язані з комплексним порівняльним інституційним аналізом національних моделей корпоративного управління. М. Аокі був серед піонерів нової традиції в компаративістиці, його метод - активне застосування і перевірка на універсальність положень загальної мікроекономічної теорії при порівнянні національних систем підприємництва загалом і, зокрема, таких різних моделей корпоративного управління, як англо-американська, що відрізняється підвищеною роллю ринку фіктивного капіталу і його інститутів, і німецька або японська моделі з їх орієнтацією на банківський і міжкорпоративний контроль. Слід заначити, що у середині 90-х рр. більшість директорів підприємств вважають за краще збереження сформованої переваги інсайдерів на підприємствах. У свою чергу, концепція реформування підприємств, орієнтується на перерозподілення власності і контролю від інсайдерів до аутсайдерів (в особі зовнішніх акціонерів і кредиторів). Автор висуває положення комплексності розгляду інституту корпоративного управління, зазначає, що корпорація є соціальним інститутом, і вона бере до уваги більшу соціальну систему, ніж сама господарська одиниця [1].

К.А. Левикіна розглянула особливості корпоративного управління в країнах БРІК, серед яких Бразилія, Росія, Індія, Китай. Визначила специфіку корпоративного управління в країнах БРІК за правовою сферою та державною політикою, кодексом корпоративного управління, прозорістю бізнесу, власниками та концентрацією капіталу, інституційними інвесторами, факторами зміни корпоративного управління. Побудовано карту моделей корпоративного

управління, на підставі якої запропоновано типологію моделей корпоративного управління: модель «сімейних конгломератів», властива Індії і Бразилії, і модель «холдингів і держави», характерна для Росії і Китаю. Зараз серед країн БРІК Росія займає за рівнем розвитку корпоративного управління третє місце. Ймовірно, при формуванні російської моделі корпоративного управління, варто більше уваги приділяти не тільки західним практикам (прийнятим в США або країнах ОЕСР), але і досвіду країн, що розвиваються (особливо тих країн, які зараз досягли більше успіхів в сфері корпоративного управління і розвитку економіки загалом, ніж Росія) [5].

Л.Н. Дробишевська, Є.В. Саломатина розглянули моделі корпоративного управління: англо-американську, континентальну, японську, сімейну, здійснили їх порівняльний аналіз. Обґрунтовується авторська позиція про необхідність переймання з урахуванням російської специфіки найбільш ефективних інструментів, що застосовуються в зарубіжній практиці корпоративного управління. Ключовою умовою розвитку корпоративного управління є підвищення дієвості державного регулювання економіки. У цьому контексті автори роблять висновок, що найважливішими завданнями для Росії є зміцнення судово-правової системи, значне зниження рівня адміністративних бар'єрів, поліпшення інвестиційного клімату, забезпечення більшої відкритості та транспарентності механізму прийняття змін. Корпоративне управління відіграє особливу роль для національного економічного розвитку, яке забезпечує збільшення потоків і зниження вартості капіталу, необхідного компаніям для їх інвестиційної та фінансової діяльності [3].

А.А. Сафронова, Чжао Дун відзначають, що значимість корпоративного управління постійно зростає, і в сучасних умовах вони стають одним з вирішальних чинників ефективності і конкурентоспроможності компанії. Ними встановлено, що рішення проблем прозорості і підзвітності в корпоративному управлінні дуже важливі для забезпечення впевненості інвесторів і загальної ефективності будь-якої національної економіки. Доведено, що в даний час, найбільшим гравцем на світовій арені виступає Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Визначено, що основним ризиком на енергетичному ринку даного регіону, є фінансово-спекулятивний – один з головних системних ризиків для інвестицій, який становить серйозну проблему при забезпеченні глобальної енергетичної безпеки та міжнародної економічної стабільності. Обґрунтовано, що зразковою моделлю корпоративного управління в Азіатсько-Тихоокеанському Регіоні є «японська модель». За допомогою цієї моделі побудовані системи управління корпорацією в Південній Кореї, Китаї, Малайзії і в інших країнах. Основною причиною такої популярності «японської моделі» є сукупність факторів свого часу дозволили економіці Японії розвиватися швидкими темпами і домогтися швидкого індустріального розвитку [8].

Зважаючи на грунтовний теоретичний доробок у цій сфері [1–9] залишаються невирішеними питання розроблення рекомендацій щодо застосування окремих елементів китайської моделі корпоративного управління в українській практиці підприємств.

Методика досліджень. У роботі застосовано сукупність загальних та спеціальних методів і підходів. За допомогою загальних методів проаналізовано теоретичні аспекти корпоративного управління Китаю. Дослідження корпоративного управління Китаю базувалось на єдності історичного й логічного підходів. Для розкриття сутності понять використано системний і структурний підходи; проведено аналогії та порівняльний аналіз під час вивчення досвіду економічно розвинених країн. Методи наукової абстракції, системного підходу, групування і класифікації використано для розробки пропозицій щодо використання елементів корпоративного управління в практичці українських підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення досвіду корпоративного управління в Китаї та розроблення рекомендацій щодо застосування окремих елементів в українській практиці підприємств.

Результати досліджень. Реформування китайської економіки і формування корпоративного сектора проходило в три етапи [9].

1-й етап – 1979-1983 рр. (планова економіка з елементами ринкового регулювання). В цей період відбувалося формування шару самостійних виробників, незалежних суб'єктів ринку в різних секторах економіки (пріоритетно в сільському господарстві). В основу проведення реформ було закладено зовнішньоекономічний чинник. Ослаблення державної монополії у зовнішній торгівлі відбувалося поступово, через ліцензування права брати участь в ній. Реформування почалося з дрібного і середнього бізнесу. Намітилася стабільність і стійке економічне зростання стимулювали появу великих корпоративних проектів, для здійснення яких було потрібно велике фінансування, можливе за рахунок зовнішніх інвестицій. Створення вільних економічних зон (ВЕЗ) відкрило доступ іноземних інвестицій, проте діяльність великих іноземних компаній на ринку Китаю жорстко контролювалася державою і національним законодавством.

2-й етап – 1984-1991 рр. (багатоукладна, планово-товарна економіка), де державні підприємства виступали основною ланкою корпоративних реформ в соціальній сфері, науці, освіті. У 80-і рр. уряд Китаю прийняв рішення про впровадження тендерної системи (спеціальні, незалежні тендерні агентства) з метою стандартизації діяльності національних та іноземних корпорацій на ринку Китаю, забезпечення умов чесної конкуренції та ефективного використання капіталу. Велика частина іноземного капіталу в Китаї була зосереджена в промисловості, сфері торгівлі, обслуговування, нерухомості. В результаті активної фінансової та організаційної підтримки уряду, а також більш надійного правового захисту іноземного капіталу з'явилися великі іноземні ТНК, які витіснили з внутрішнього ринку багатьох китайських виробників. Назріла необхідність зміни моделі економічного зростання з опорою на державні та іноземні інвестиції на більш урівноважену, експортно орієнтовану модель, з рівними правами національного підприємницького і зарубіжного капіталів.

Для 3-го етапу, з 1992 р. до сьогодні (розвиток ринку), характерно акціонування державних підприємств в умовах проведення політики макрорегулювання. Нові можливості розширення корпоративного

співробітництва відкриваються у зв'язку з реалізацією установки на поєднання ввезення капіталу з його вивезенням.

Успіх розвитку китайських корпорацій найчастіше пояснюється низкою причин:

1) співіснування двох форм власності (державна і корпоративна);

2) послідовність, поступовість реформування корпоративного сектора на основі збереження і розвитку виробничого потенціалу;

3) підтримуюча урядова політика захисту національних інтересів;

4) серйозна інституційна опрацювання реформ з урахуванням досвіду США та країн Південно-Східної Азії.

Практика становлення корпоративного сектора в Китаї показує, що головне не швидка приватизація підприємств при відмові держави від будь-якого втручання, а поступовий перехід від директивного управління через механізм централізованого планування і розподілу продукції до індикативного управління за допомогою економічних важелів. В результаті вступу Китаю до Світової організації торгівлі (СОТ) особливу увагу стало приділятися розвитку власних транснаціональних компаній. Ще недавно в Китаї було тільки три компанії, що входили в число 500 найбільших світових ТНК, тоді як в 2003 р їх число зросло до одинадцяти. У травні 2003 р в рамках Держради Китаю з'явилася нова структура – Комітет з нагляду і управління державними фондами, що сприяє централізованого реформування підприємств в процесі їх корпоратизації. В результаті стрімкого розвитку економіки і науки, освоєння західних технологій і управлінського досвіду, значно зріс рівень самозабезпеченості промислових корпоративних утворень КНР. Зростання експорту супроводжувався «облагороджуванням» його структури на користь продукції машинобудування і електроніки. Стрімкий ривок в сфері промислового виробництва зумовив збільшення використання електроенергії в країні. Сьогодні національні потреби майже в п'ять разів перевищують можливості китайської енергетики, тому основні інтереси економіки і промисловості Китаю сконцентровані в напрямку інтенсифікації міжнародного корпоративного співробітництва в сфері електроенергетики.

Особливостями китайського менеджменту є: динамічність, адаптивність, гнучкість, комплексність, взаємність підприємств (це частина системи взаємодіючих елементів, які мають взаємну зацікавленість один в одному), узгодженість (узгодженість думок в колективі слідує з методів управління), духовність, дисципліна, естетичність (базується на єдності) [4].

Основними принципами підходу є:

1. Принцип «виправлення імен» – це виправлення «неправильного» ходу речей і явищ та встановлення «вірного».

2. Принцип «відкритих воріт» – реакція керівництва на події повинна відповідати часовому циклу.

3. Принцип гармонії – збереження високого рівня рівноваги управляємої системи, що досягається завдяки здатності керівника реагувати на зміни до того, як вони почали проявлятися.

4. Принцип опосередкованої дії – намагається вирішити проблему через зміни рівноваги в системі.

5. Принцип «далековидності» – здатність робити висновки на основі незначних ознак.

6. Принцип характерних основ управління – велика роль специфічних законів.

7. Принцип дотримання ритуалів і ієрархії – уявлення про «правильну поведінку».

8. Принцип індивідуального підходу – підбір людей під конкретне завдання.

9. Принцип особистої відповідальності – використання в управлінні авторитету і особистого прикладу.

10. Принцип сімейності – основа управління лежить в принципі управлінні сімей.

11. Принцип адекватності нагород і покарань – принцип впливу на ключові точки ситуації з ціллю їх змін з мінімальними витратами як матеріальними, так і моральними.

Китайський менеджмент відноситься до національних особливостей Китаю, де наука менеджменту перебуває на етапі розвитку. Він ґрунтується на принципі «робота залежить від людських якостей». Особливістю менеджменту в Китаї, на відміну від загальноприйнятих понять про сутність менеджменту, є те, що при наявності практично необмеженої влади у топ-менеджерів вони відносяться до підлеглих м'яко, байдуже, з постійними вибаченнями і подякою за їх роботу. Китайський менеджмент має авторитарний, але при цьому аморфний вид. В умовах такого управління процвітають інтриги і фракційна боротьба серед службовців, у них зростає інтерес до слухів і пліткарства. Але при цьому головною якістю китайських менеджерів є їх віртуозна майстерність управління, яка вироблялася багаторічними вправами.

Ще однією гранню такого управління – підозрілість керівництва до рядових службовців. При цьому у них виникає практично маніакальне бажання контролювати кожний крок своїх підлеглих. При цьому профспілки, на відміну від профспілок більшості країн, орієнтуються на підтримку керівництва підприємства. Внаслідок цього, конфлікти з керівництвом або страйки практично відсутні.

Основою китайського менеджменту є довгостроковий розвиток підприємств, а створення прибутку контролюють люди, оскільки саме вони займаються справами, тобто результат залежить від людини. Все направлено на розвиток потенціалу людини, з цим пов'язана взаємодія працівників в групі, раціональний підхід до вирішення питань.

Висновки. Таким чином, основними елементами китайської моделі корпоративного управління, які можна використати в українській практиці підприємств є:

1) прозорість корпорацій у всіх сферах діяльності, ведення бухгалтерського обліку за МСБО;

2) високий рівень концентрації капіталу при низькому рівні корупції;

3) наявність частки державної власності в публічних корпораціях;

4) наявність на ринку трьох видів корпорацій: державних, сільних підприємств, приватні підприємства та акціонерні товариства.

5) впровадження поступових, а не швидких змін у реформування економіки та послаблення державного регулювання у всіх секторах;

6) створення правової бази корпоративного управління.

7) активне залучення інституційних інвесторів до інвестиційно-інноваційних проектів корпорацій (банків, страхових компаній, фондів, створення Інвестиційних компаній державного валютного регулювання, аналогів SAFE Investment Company, China Investment Corporation (фонд, джерелом якого є прибуток китайських експортерів) [5];

8) китайська філософія бізнесу, яка передбачає необмеженої влади у топ-менеджерів вони відносяться до підлеглих м'яко, байдуже, з постійними вибаченнями і подякою за їх роботу, в той же час контролю з боку вищого керівництва за діяльністю підлеглих.

Список використаних джерел

1. Галюта О.П. Сравнительный анализ корпоративного управления за рубежом и в России / О.П. Галюта // Ползуновский Альманах. – 2009. – № 1. – С. 23–25.

2. Дані Світового банку [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD.

3. Дробышевская Л. Н. Модели корпоративного управления: мировой опыт и российская практика [Электронный ресурс] / Л. Н. Дробышевская, Е. В. Саломатина. – Режим доступа: http://teoria-practica.ru/rus/files /arhiv_zhurnala/2011/5/ekonomika/drobyshevskaya-salomatina.pdf.

4. Китайський менеджмент [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.slideshare.net/morozovamargarita/ss-52979780.

5. Левыкина К.А. Модели корпоративного управления стран БРИК: общее и особенное [Электронный ресурс] / К.А. Левыкина. Режим доступа: https://iims.hse.ru/data/2011/02/07/1208627489/levikina.pdf.

6. Ліпич Л.Г. Періодизація інноваційного розвитку підприємств за процесним підходом / Л.Г. Ліпич, О.М. Полінкевич, О.Товстенюк // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – № 4. – С. 37–46.

7. Полінкевич О.М. Проблеми розвитку корпоративного управління в Україні / О.М. Полінкевич // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – №5(179). – С. 191–197.

8. Сафронова А.А., Дун Чжао Основные особености развития корпоративного управления в транснацыональных корпорациях Азиатстко-Тихоокеанского Регыона [Электронный ресурс] / Интернет-журнал Науковедение. – 2014. – Вип. 4 (23), июль–август. – Режим доступа: http://naukovedenie.ru.

9. Формирование корпоративного сектора в Китае [Электронный ресурс] // Голикова Ю. А. Организация и управление корпорациями в мировой

экономике : учебное пособие. – Хабаровск : РИЦ ХГАЭП. – 2005. – 96 с. – Режим доступа: http://finlit.online/mirovaya-ekonomika-kniga/formirovanie-korporativnogo-sektora-12321.html.

УДК 658.7

Поручинська І. В., к.геогр.н.,
Слащук А. М., к.геог.н.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Наневич О. К.
Луцький педагогічний коледж

АНАЛІЗ РИНКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ПОСЛУГ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Висвітлено поняття «логістичної послуги» та «транспортно-логістичної послуги». Наведено типологію компаній ринку транспортно-логістичних послуг. Охарактеризовано діяльність провідних транспортно-логістичних компаній та логістичних операторів на ринку Волинської області. Проаналізовано тенденції, проблемні аспекти формування та функціонування ринку логістичних послуг. Визначені основні напрямки і перспективи подальшого розвитку ринку логістичних послуг у Волинській області.

Ключові слова: *ринок логістичних послуг, транспортно-логістичні компанії, логістичні оператори.*

The concept «logistic service» and «transport-logistic service» it is reflected. A typology over of companies of market of transport-logistic services is brought. Activity of leading transport-logistic companies and logistic operators at the market of the Volyn area is described. The tendencies, problem aspects of the formation and development of the logistic services ' market are analyzed. The main directions and perspectives of further development of the logistic services ' market in Volyn area are fixed.

Key words: *logistic services ' market, logistic transport ' companies, logistic operators.*

Отражено понятия «логистической услуги» и «транспортно-логистической услуги». Приведена типология компаний рынка транспортно-логистических услуг. Охарактеризована деятельность ведущих транспортно-логистических компаний и логистических операторов на рынке Волынской области. Проанализированы тенденции, проблемньіе аспекти формирования и функционирования ринка логистических услуг. Определени основние направления и перспективи дальнейшего развития ринка логистических услуг в Волынской области..

Ключевые слова: *ринок логистических услуг, транспортно-логистические компании, логистические операторы.*

Вступ. Логістичні послуги є важливими складовими сучасної ринкової економіки. Саме через впровадження і застосування принципів та методів організації логістичних процесів можна забезпечити безперервний рух матеріалів, ресурсів та готової продукції від виробника до споживача.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженнями проблем логістичної діяльності займалося багато науковців, зокрема, таких як: Є. Крикавський, А. Кальченко, В. Кислий, Н. Чухрай та ін. Проте дослідження регіональних ринків транспортно-логістичних послуг в Україні залишається маловивченим.

Методика досліджень. Важлива роль серед логістичних послуг належить транспортно-логістичному обслуговуванню, яке являє собою систему доставки, включаючи перевезення товарів від постачальників до споживача і виконання пов'язаних з цим завантажувально-розвантажувальних робіт, зберігання страхування, фінансових послуг, інформаційних процесів і ведення відповідної документації [1]. Суб'єктами надання транспортно-логістичних послуг є транспортні і транспортно-логістичні компанії.

В індексі ефективності логістики (ефективність процедур митного оформлення, інфраструктура транспортної логістики, доступність та легкість організації міжнародних постачань) Світового банку за 2016 рік Україна займає 80 місце серед 160 країн [2].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ринку транспортно-логістичних послуг у Волинській області, виділення основних проблем та перспектив його розвитку.

Результати досліджень. Одним із важливих чинників сучасного розвитку регіонів є функціонування транспортно-логістичних систем, які забезпечують надання комплексу транспортно-логістичних послуг. До основних завдань транспортно-логістичного обслуговування можна віднести: підбір оптимального виду транспорту, визначення вигідного маршруту перевезення, планування транспортних процесів, забезпечення функціонування транспортно-складського процесу.

Основними типами компаній ринку транспортно-логістичних послуг є: транспортні компанії, транспортно-експедиторські компанії і логістичні аутсорсери або логістичні оператори. Транспортна компанія – це фірма, яка займається вантажними перевезеннями, як правило, в регіональному масштабі і є спеціалізованою по виду транспорту [3].

Транспортно-експедиторська компанія – це компанія, яка спеціалізується на організації вантажних перевезень і наданні широкого спектру логістичних послуг [4].

Логістичний аутсорсер (оператор) – це компанія, орієнтована на надання послуг з комплексного аутсорсингу логістики. Принципова відмінність такого роду компаній полягає у наявності галузевих пропозицій, комплексності, складності реалізації послуг, регулярності їх надання і укладанні довгострокових контрактів [5].

Сьогодні на ринку транспортно-логістичних послуг Волинської області працює не так багато логістичних компаній та логістичних аутсорсерів. Найбільшими логістичними аутсорсерами, які функціонують у Волинській області, є «Термінал», «Сента», «Логістичний дистрибуційний центр LDC», «СІА-БРОК», «Трейд Логістік», «Ромді Україна».

Компанія «Термінал» була заснована у 2004 р. у місті Луцьку з метою оптимізації управління майном фірм засновників. З 2005 року компанія надає

логістичні послуги, обслуговуючи пункти прибуття Луцьк та Ковель Волинської регіональної митниці, надає послуги по митному оформленню вантажів, відповідальному зберіганню вантажів у режимі митного контролю. З 2008 року організовано відділ експедування вантажів. Надаються послуги з вантажних перевезень країнами Європи та по Україні [6].

Транспортно-логістична компанія «Сента», яка знаходиться у місті Луцьку, працює на ринку міжнародних автоперевезень вантажів більше 20 років і є дійсним членом Асоціації міжнародних автомобільних перевізників України (АСМАП). Основними напрямками діяльності компанії є: міжнародні та внутрішні перевезення вантажів і товарів автомобільним транспортом по території України та держав Європи, їхня диспетчеризація; експедування вантажів; купівля, продаж і здача в оперативний лізинг (оренду) автотранспортних засобів. Автопарк фірми складається з 23 сідельних тягачів марок Volvo, Renault, Scania з напівпричепами марок KOGEL, SCHMITZ [7].

У місті Ковелі знаходиться «ЛОГІСТИЧНИЙ ДИСТРИБУЦІЙНИЙ ЦЕНТР LDC» – компанія, яка надає широкий спектр послуг по гуртовій та роздрібній торгівлі, організації перевезень вантажів на території України, Європи та Азії, та зберіганню товарів різноманітних товарних груп. Основним видом діяльності компанії є надання дистрибюторсько-логістичних послуг товарів повсякденного попиту FMCG групи – побутова хімія, косметика, парфумерія, канцелярія та товари господарької групи, на території Волинської області.

Також компанія надає повний комплекс складських послуг. Сучасні автоматизовані складські приміщення класу В+ загальною площею 3600 м^2 та палетомісткістю в 1546 палет, призначені для прийняття, розміщення, зберігання, обробки, комплектації та видачі товарів. Складські приміщення оснащені системою регулювання температурного режиму, автоматизованим управлінням складськими процесами за допомогою WMS, сучасним укомплектуванням складів стелажними системами фірми Modern Expo.

Крім того компанія «LDC» з 2012 року надає міжнародні транспортно-логістичні послуги з перевезення усіх видів вантажів у будь-якому напрямку Європи та Азії. Послуги з перевезення включають власний автотранспорт класу Євро - 5, тентовані, та цільнометалеві перевезення, перевезення рефрижераторами, перевезення небезпечних вантажів (ADR), перевезення великовагових та негабаритних вантажів, страхування вантажів на стадії перевезення, митний супровід [8].

Компанія «СІА-БРОК» – комплексний митно-логістичний оператор, який здійснює транспортну логістику та надає митно-брокерські послуги. Відділення компанії представлені на митному посту «Луцьк» Ягодинської митниці, та митному посту «Ягодин» Ягодинської митниці у селі Старовойтовому Любомльського району.

Пріоритетним напрямком діяльності компанії є міжнародні автомобільні вантажоперевезення між Україною та країнами Європи, а також комплексні експедиційні послуги, що охоплюють усі види транспортно-експедиційного обслуговування від моменту прийому вантажів і до моменту їх розвантаження у

клієнта. Також компанія організовує прийом вантажів у європейських портах і подальшу відправку їх на склади для консолідації або отримувачу [9].

ТзОВ «SMART Logistics» – національний оператор дистрибуційно-логістичного ринку України. Складські регіональні центри компанії працюють у Волинській та Рівненській областях. Кожний регіональний центр має власний автопарк. Дистрибуція здійснюється по схемі VAN-selling і PRE-selling, що дозволяє якісно і швидко покрити всі канали дистрибуції. В асортиментному портфелі компанії «SMART Logistics» представлена продукція лідерів національного ринку продуктів харчування: ТМ «Конті», «Олейна», «Орбіт», «Соковита», «Щедрий Кухар» та інші.

Сьогодні компанія покриває дві області (Волинська та Рівненська) та активно співпрацює з близько 3600 торговими точками. Транспортний парк компанії налічує 40 вантажних автомобілів і зростає відповідно до розвитку компанії в регіонах. ТзОВ «SMART Logistics» надає транспортні послуги автомобілями «Газель» (вантажопідйомність від 500 кг) та рефрижераторами (до 20 тон). Також компанія має в своєму активі 6000 м^2 складських площ (категорія В) [10].

КМТ Транс-Логістик (м. Луцьк) – входить до складу Групи транспортно-експедиційних логістичних компаній і тісно співпрацює з українськими та іноземними підприємствами-вантажовласниками і перевізниками. На ринку транспортних послуг компанія працює більше 15 років, а транспортно-експедиторськими послугами займається більше 7 років. Компанія має власний автопарк, а також парк автомобілів партнерів-перевізників, які працюють, як по внутрішніх, так і по зовнішньо-міжнародних напрямках, із загальною кількістю рухомого складу більше 200-от автомобілів. Клієнтська база налічує близько 100 компаній партнерів-перевізників, серед яких є і компанії-перевізники з країн ЄС [11].

ПП «СМВ-Транс» (с. Липини, Луцького району) – транспортно-експедиційна компанія, яка виконує послуги по перевезенню усіх видів вантажів автотранспортними засобами по Україні та за кордоном автомобілями різного типу. Компанія здійснює перевезення небезпечних (ADR) вантажів, а також рефрежераторні перевезення. Також виконує послуги з організація страхування та розміщення вантажу і оформлення документації [12].

Транспортно-експедиційне підприємство «Ромді Україна» (м. Луцьк) займається організацією вантажних перевезень по Україні та закордоном. Супутньою діяльністю є ремонт тягачів та напівпричепів, продаж морських контейнерів, продаж автозапчастин та авто хімії.

Меншими компаніями, які надають транспортно-логістичні послуги у Волинський області є: «Samson-логістик центр», «Леонтьєв»

«Samson-логістик центр» – юридична компанія, яка надає послуги з перевезення вантажів тентованими автомобілями Рено, ДАФ, МАН (від 5 до 20т, від 20 до 120м^3), а також логістичні і диспетчерські послуги, Зокрема надає тенти, ізотерми, самосвали, зерновози, евакуатори. Крім того здійснює попутні вантажоперевезення з оплатою в одну сторону: офісні, дачні, складські, квартирні переїзди, переїзди по Україні та за кордоном [13].

Транспортна компанія «Леонтьєв» (м. Луцьк) працює на ринку міжнародних автомобільних перевезень з 1992 року і пропонує ряд високоякісних послуг, зокрема: міжнародні вантажоперевезення по країнах ЄС та Азії, перегін автотранспорту, рефрижераторні перевезення, перевезення небезпечних (ADR) вантажів, перевезення негабаритних вантажів, транспортно-експедиційні послуги, митно-брокерські послуги. Клієнтами компанії є Фокстрот, SKF, Tetra Pak, Nestle, TERICHEM ЛУЦЬК, ІНПАК, MODERN EXPO та інші [14].

На території Волинської області також ведуть діяльність вітчизняні логістичні компанії («Еколь Логістікс», «Українські вантажні кур'єри», ІСТ-Захід, «Нова пошта», «Укрпошта»), що здебільшого надають транспортно-експедиторські послуги в Україні, послуги міжнародних перевезень і складування. Також в регіоні представлені іноземні компанії, які надають логістичні послуги. Серед них DHL, TNT, «Fedex».

Основна мета логістики у сфері транспортування полягає в усуненні перерв в безперервному переміщенні товарів і транспортних засобів від пункту відправлення до пункту призначення. Принципи транспортної логістики стають основними напрямами вдосконалення транспортних технологій у сфері руху товару, об'єднання виробничих і транспортних процесів.

Висновки. Незважаючи на те, що ринок транспортно-логістичних послуг у Волинській області перебуває на стадії становлення і розвитку, ефективність його функціонування з кожним роком підвищується. Область має значні перспективи для розвитку ринку транспортної логісти, проте є ряд чинників, які стримують цей розвиток. Насамперед, важливою проблемою є невідповідність транспортно-експлуатаційних характеристик автомобільних доріг загального користування сучасним вимогам, та неузгодження їх розвитку з темпами автомобілізації регіону. Це, в свою чергу, позначається на пропускній спроможності основних автомагістралей.

Для вирішення цієї проблеми необхідно покращити якість покриття на автошляхах та автомагістралях. Також потребує розбудови прикордонна інфраструктура. Особливу увагу також слід приділити створенню нової системи управління вантажопотоками, заснованої на сучасній технології і логістичних принципах переміщення вантажів. Серед важливих завдань, які ставляться перед транспортними організаціями є зниження вартості перевезень, покращення їх якості, скорочення термінів доставки, поєднання на ринку транспортних послуг усіх видів сучасного транспорту.

Список використаних джерел

1. Гаджинский А. М. Логистика. 20-е изд. / А. М. Гаджинский. – М., 2012. – 484 с.

2. Україна займає 80 місце по індексу ефективності логістики [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.rbc.ua/.../ukraina-zanimaet-80-mesto-indeksu effektivnosti- 1510924827.html

3. Паламарчук О. Створення логістичних центрів в Україні вирішить 5 найважливіших проблем країни [Електронний ресурс] – Режим доступу:

http://12b.ua/news/15857/ua-ua/

4. Сербин В.Д. Основы логистики : учебное пособие. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2010.

5. Смиричинський В. Ринок державних закупівель в умовах макрологістичної глобалізації [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.soskin/info/ea.php

6. Компанія «Термінал» [Електронний ресурс] – Режим доступу : terminal-lutsk.business-guide.com.u

7. Підприємство «Сента» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://senta.business-guide.com.ua/

8. Логістичний дистрибуційний центр | LDC [Електронний ресурс] – Режим доступу: ldc.biz.ua/about

9. Офіційний сайт компанії «СІА-БРОК» [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.siabrok.com/

10. Офіційний сайт компанії SMART Logistics [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://smartlogistics.com.ua/uk/multipage?id=4

11. Портал оптової та роздрібної торгівлі TradeMaster [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://trademaster.ua/company/kmt-trans-logistik/page/o_kompanii/0a/

12. СМВ-ТРАНС, ПП [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://goldenpages.lutsk.ua/smv-trans

13. Компания Samson-логистик центр [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.budportal.com.ua/company/eliza

14. Компанія «Леонтьєв» – міжнародні вантажоперевезення [Електронний ресурс] – Режим доступу: leontev.com.ua

УДК 339.97; 338.23

Саркісян Л. Г., к.е.н.,
Ковальчук І. І.
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТРЕНДІВ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена аналізу інноваційної діяльності в час стрімкого розвитку цифрової економіки та впровадження інновацій для розвитку країни в глобальній економіці та для інших важливих сфер життя. У роботі представлений ефективний досвід однієї з провідних країн світу та способи впровадження цифрової економіки в українських реаліях.

Ключові слова: *інновації, цифрова економіка, «цифровізація», глобалізація, трансформація.*

The article is devoted to analysis of innovation activity during the rapid development of the digital economy and the introduction of innovations for the country's development in the global economy and for other important areas of life. The article presents effective experience of the

leading countries of the world and ways of introducing the digital economy in Ukrainian realities.

Key words: *innovations, digital economy, "digitalization", globalization, transformation.*

Статья посвящена анализу инновационной деятельности во время стремительного развития цифровой экономики и внедрения инноваций для развития страны в глобальной экономике и для других важных сфер жизни. В работе представлен эффективный опыт ведущих стран мира и способы внедрения цифровой экономики в украинских реалиях.

Ключевые слова: *инновации, цифровая экономика, «цифровизация», глобализация, трансформация.*

Вступ. Інноваційна діяльність є одним з найважливіших аспектів у розвитку економіки в цілому. Зростанню конкурентоспроможності сприяють інновації, що орієнтовані на нові ринки цифрових технологій, на створення абсолютно іншого сегменту ринку, що супроводжується оригінальними розробками. Цифрові технології і новітні тренди надають можливість розширювати можливості використання в економіці інновацій через додаткові ресурси та технології.

В цифровому суспільстві інноваційна діяльність будь-якого підприємства вже давно стала головною умовою його продуктивного функціонування та вимагає системного управління. У XXI столітті у конкурентній боротьбі виграють ті підприємства, які є інноваційно-активними і прагнуть до «цифровізації». Якщо ж підприємство не є лідером галузі, саме інноваційна активність стає запорукою збереження його на ринку чи навіть виживання.

Інформаційно-комунікаційна сфера на сьогодні є основним центром створення світових досягнень науки і техніки, проривних глобальних інновацій, що забезпечують економічне зростання в більшості країн. В цій відбуваються процеси генерації, обміну та зберігання інформації, формуються різні канали зв’язку, взаємодії економічних суб'єктів, їх доступ до світовим інформаційно-комунікаційних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень. Питанням інноваційного розвитку, інноваційних цифрових процесів присвячена значна кількість досліджень. Зокрема, в роботах Кантера Р., Харіва П. та ін.. Суттєвий внесок у дослідження інноваційної діяльності на рівні підприємства та держави внесли такі науковці, як Хаірова Е., Романенко Т., Шкода М., Пальчук О. та ін., які у своїх працях висвітлюють, яким чином держава створює сприятливий інноваційний клімат в економіці країни, що забезпечує стимулювання інновацій. Але, недостатньо уваги приділено саме цифровій економіці та її впровадженню, адже Україна нещодавно проголосила курс на «цифровізацію» економіки.

Методика досліджень. У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові методи: аналіз і синтез, системний підхід, порівняльний, якісний і кількісний аналіз, кластерний аналіз, економіко-статистичні методи.

Мета роботи полягає у визначенні спрямованості цифрової економіки в Україні, виявлення та вивчення теоретичних і практичних аспектів впровадження «цифровізації» у економічному просторі, фактори для її

стрімкого розвитку та формування ефективних рекомендацій для її впровадження.

Постановка завдання. Завданням роботи є визначення важливості цифрової економіки в сучасний період, для стрімкого розвитку секторів економіки та бізнесу**.**

Для досягнення поставленої мети роботи визначено такі завдання:

– проаналізувати особливості впровадження цифрової економіки;

– визначити перспективи розвитку економіки України в період «цифровізації»;

– дати рекомендації для стрімкого зросту української економіки, за рахунок «цифровізації» різних сфер діяльності.

Результати досліджень. Цифрова економіка — це не окрема галузь, а віртуальне середовище, яке доповнює нашу реальність. Все частіше цифрова економіка більш пов’язана з традиційною економікою, роблячи чітке розмежування все складнішим.

Основними продуктами цифрової економіки є ті ж самі товари і послуги традиційної економіки, що надаються за допомогою комп’ютерного обладнання і цифрових систем, такої як глобальна мережа Інтернет. Це має свої переваги, головною з яких є підвищення доступності для звичайних користувачів до певних ринків (товарних чи послуг), а не лише великих компаній, зниження трансакційних витрат, підвищення ефективності і конкурентоспроможності [1].

Однією з важливих складових успіху сучасної компанії також є гнучкість: наприклад, можливість швидко підключати потрібні клієнтські сервіси і відключати ті, в яких відпала необхідність. Реалізувати це можна за допомогою хмарних технологій, що дозволяють компаніям підключити необхідну на даний момент кількість віртуальних сервісів, а потім оперативно управляти створеною IT-інфраструктурою. Важливе значення має впровадження і розвиток цифрових технологій в державному секторі економіки. Цифрові сервіси з надання державних послуг все частіше розглядаються як засіб зменшення витрат, що забезпечує при цьому більш ефективні послуги громадянам і бізнесу.

Інноваційні технології можуть забезпечити ефективну участь державного сектору у формуванні сталого розвитку. Це дозволить державним органам надавати більш якісні послуги і бути більш відкритими для населення. Може допомогти урядам скоротити шкоду, нанесену довкіллю, сприяти ефективному управлінню природними ресурсами, а також стимулювати економічне зростання і сприяти розвитку громадського сектора економіки.

Норвегія, Швеція, Швейцарія, Данія, Фінляндія, Сінгапур, Південна Корея, Великобританія, Гонконг, США входять в ТОП-10 країн з найбільш розвиненою цифрової економікою. Але при стрімкому поширенні інновацій та постійних змінах нинішній статус «цифрового лідера» не забезпечить першість в майбутньому. Відкритість до інновацій і стимулювання їх впровадження допоможуть цим державам створити потенціал для подальшого зростання.

США залишаються незмінним лідером у світі з витрат на НДДКР. Частка фінансування з федерального бюджету в на наукові дослідження й розробки складає в 2017 р. у США близько 27,7%, рис. 1

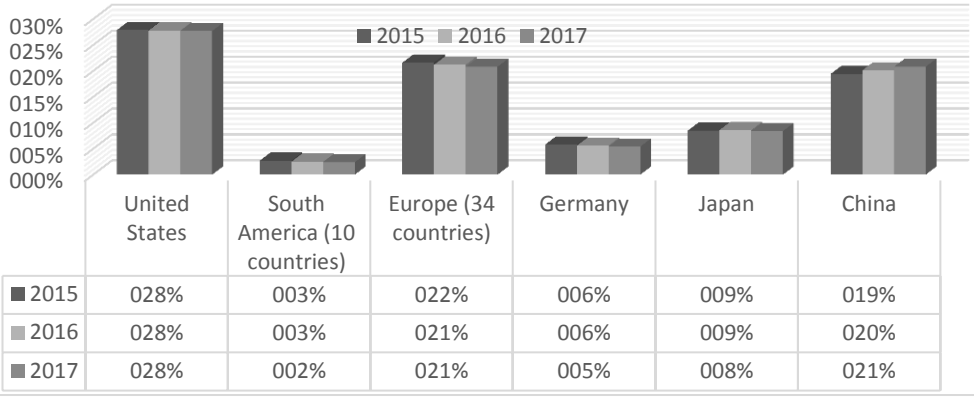

	United States	South America (10 countries)	Europe (34 countries)	Germany	Japan	China
2015	028%	003%	022%	006%	009%	019%
2016	028%	003%	021%	006%	009%	020%
2017	028%	002%	021%	005%	008%	021%

Рис. 1. Частка країн у фінансуванні НДР з 2015 по 2016 рр. у % [8].

Інноваційний процес США по праву визнається найбільш ефективним у світі, визначальними рисами якого є найбільше у світі фінансування НДДКР; значна частина державних асигнувань; активний захист інтелектуальної власності; тісна партнерська взаємодія між приватним сектором, урядовими агентствами, університетами й некомерційними дослідницькими організаціями; динамічний розвиток венчурного бізнесу.

Трансформація економічної системи в Україні носить комплексний характер, адже «цифровізацію» ефективніше та набагато простіше впроваджувати одразу в багатьох сферах економіки, але з іншого боку цей процес вимагає досить великих витрат. Отже доцільно розглядати дорожню карту в декількох ключових аспектах (рис. 1).

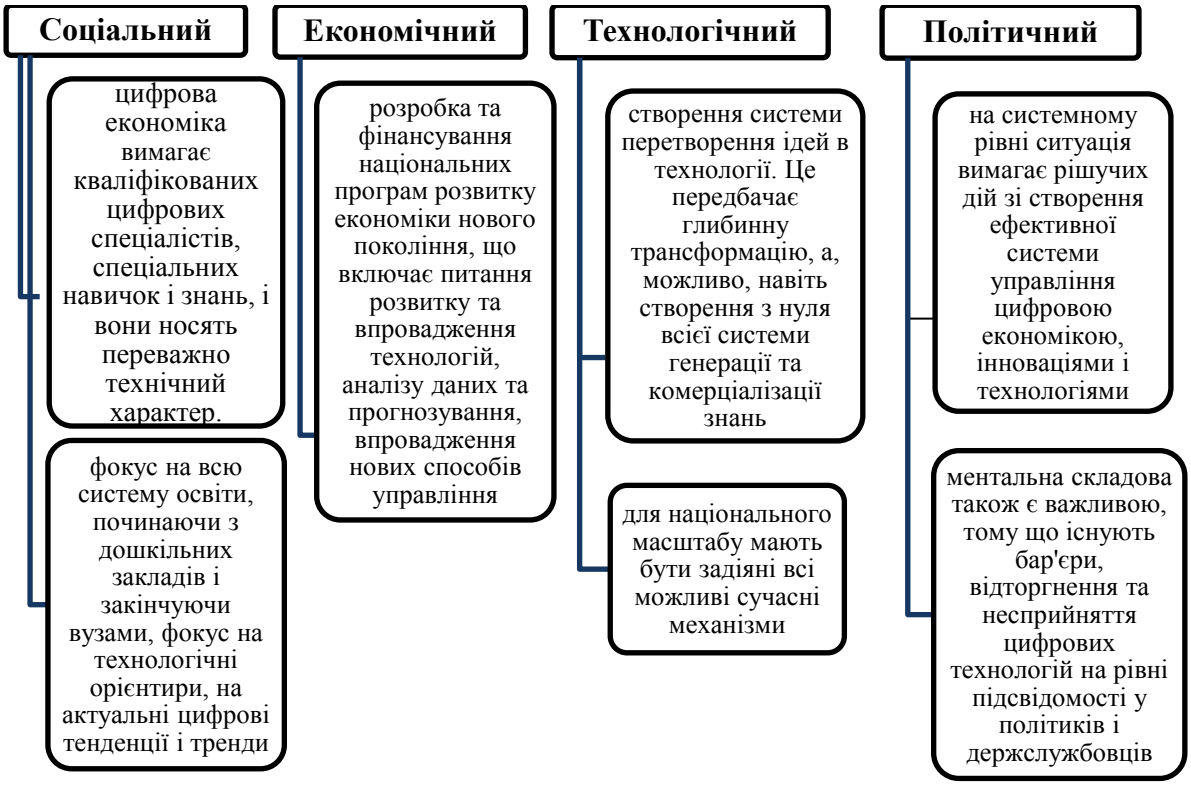

Рис. 2. Ключові аспекти трансформації економічної системи.

Джерело: побудовано автором на основі [5].

Україна може ефективно використовувати успішні моделі та стратегії впровадження інноваційних технологій для розвитку цифрової економіки.

Завдяки впровадженню інновацій, а також створення нових способів використання технологій у всіх секторах бізнесу, у компаній з'являється можливість для зростання і успіху на світовій арені.

В переважній більшості значний вплив витрат на НДДКР прямо впливає на прибуток компанії. І щоб досягти максимального потенційного значення прибутку компанії, потрібно правильно розподілити ресурси і ефективно їх використати для покращення показників підприємства. Останні два десятиліття великі компанії, що займаються інвестиціями, активно працюють над інноваціями у відкритій екосистемі.

Цифрове співтовариство – це віртуальна ІТ-спільнота, яка об'єднує всі країни. Спільнота призначена для створення спільного інформаційного (цифрового) поля з метою спрощення обміну інформацією між країнами - учасницями. Створення цифрового співтовариства з Україною включає реалізацію проектів з мережевої та інформаційної безпеки, кібербезпеки, електронної ідентифікації і довірчих послуг, цифрових навичок та просування інновацій, електронного урядування та відкритих даних.

Проект цифрової спільноти Україна – ЄС 27 липня 2016 року, офіційно презентували у Києві Прем'єр-Міністр України та Комісар ЄС з питань цифрової економіки та суспільства. Україні прогнозують найвищий показник економічного ефекту від поширення широкосмугового доступу до Інтернету. Він оцінюється у додаткових 4-6 млрд євро на рік до ВВП на кожні 10% нових споживачів [4].

Як відомо, вітчизняної ІТ-галузі приписують 2,7 млрд. дол. або 3,3% ВВП України і 91 тис. програмістів у 2016 році. У 2020 році експерти аудиторської компанії Pricewaterhouse Coopers прогнозують 27,2 млрд. грн. доходів до держбюджету від експортно-орієнтованої ІТ-галузі [6].

Аграрна галузь інтенсивно входить в сферу інтересів українських інноваційних підприємців. Це один з секторів на внутрішньому ринку, де є гроші і попит на інновації. У 2015 році Україна експортувала продтоварів і аграрної продукції на 14,5 млрд дол. Це набагато більше, ніж вдалося отримати від експорту металургійної продукції. У листопаді 2016 року Парламент прийняв закон про скасування обов'язкового укладення зовнішньоекономічного договору в письмовій формі. Тепер договір можна укладати в електронній формі, фактично по електронній пошті.

Цей Закон значно спрощує умови співпраці з іноземними замовниками в сфері експорту послуг. Він також істотно зменшує кількість способів, за допомогою яких УКРІНФОРМ виробляє донарахування податків.

Держава в особі заступника голови Адміністрації президента висловила готовність для створення Фонду фондів (ФФ). Він потрібен для того, щоб українські стартапи отримували фінансування всередині країни і не виїжджали за кордон.

ФФ - це інструмент залучення великих інвестицій, проміжна ланка між великими світовими інвесторами, місцевими венчурними фондами і стартапами.

Подібний проект залучення фінансування успішно впроваджений у багатьох державах: в США, в країнах ЄС, Канаді та Китаї. Механізм дії ФФ показано на рис. 3.

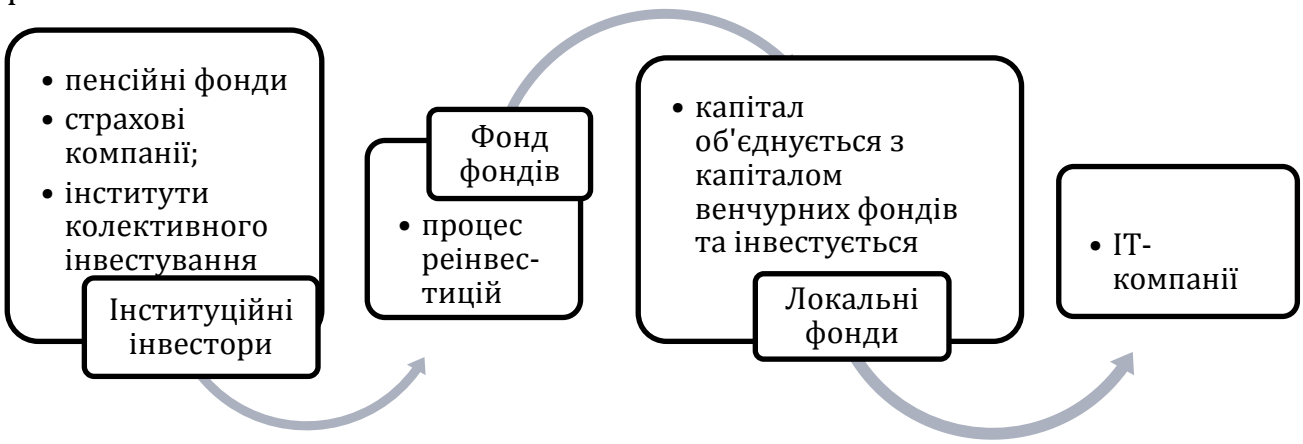

Рис. 3. Механізм дії фонду фондів.

Це інвестиційний фонд, який використовує інвестиційну стратегію, засновану на зборі, категоризації та аналізі портфеля інших інвестиційних фондів, на відміну від прямого інвестування в акції, облігації та інші цінні папери.

Країна і підприємства можуть ефективно використовувати свої власні можливості і співпрацювати з науковими спеціалістами, постачальниками, щоб зробити черговий прорив в технологіях. Тому для нашої країни дуже важливо впроваджувати передові практики, включаючи створення загальноєвропейської екосистеми для інновацій і підприємництва.

Висновки. Процеси формування глобального цифрового простору є важливим напрямом міжнародного співробітництва.

Україна в процесі пристосування до змін глобальної економіки майбутнього. Перейняття Європейського досвіду може стати орієнтиром для країни в побудові цифрової економіки.

Найважливіші компоненти для прискорення руху до цифрової економіки:

– розвиток цифрової інфраструктури. Тобто впровадження нової якості та покриття мережею Інтернет всієї території України, особливо віддалених куточків, об’єктів соціальної та бізнес-інфраструктури, адже багато з них перебувають у «цифровому розриві»;

– впровадження інфраструктурних проектів разом із ЄС та стратегічними партнерами, адже це потребує досить суттєвих інвестицій;

– освічений людський капітал. Тому що нові технологічні зміни формують новий акцент на специфічних навичках та компетенціях, якими повинні вільно володіти спеціалісти, як на виробництві так і на державних посадах найвищого рівня для виконання своїх обов’язків;

– створення ефективної системи ідентифікації, захисту персональних даних;

– розвиток різноманітних додатків та сервісів. Наприклад, проекти «цифровізації освіти», «Індустрія 4.0.», котра стосується промисловості, також

проекти, що зможуть впровадити «цифровізацію» на рівні громадської безпеки, медицини, екології, транспорту та інших важливих сфер життя.

– захист інтелектуальної власності. Це ключовий фактор, який буде впливати на мотивацію "креативити", тому що йдеться про гарантії захисту своєї інтелектуальної праці та юридичну можливість це робити;

– впровадження відповідного "цифрового" законодавства. Тобто визначення та закріплення цифрових прав громадян, забезпечення реалізації плану заходів щодо усунення законодавчих, інституційних, податкових бар'єрів та стимулювання «цифровізації» галузей економіки.

Основні механізми стимуляціїї «цифровізації» економіки:

– створення Фонду фондів;

– створення глобальних технологічних хабів, для стартапів в ІТ-сфері, де резиденти цього центру отримають професійну підтримку для того, щоб створити життєздатні проекти;

– залучення та використання венчурного капіталу, для фінансування росту молодих компаній в сфері цифрової економіки;

– зменшення податків на прибуток для компаній, що вирішують національні виклики в сфері цифрової економіки до 12%, для стимулювання їх діяльності;

– залучення соціального інвестування, тобто зовнішніх та внутрішніх ресурсів територіальних громад для використання їх в сфері цифровізації.

Головне – розуміння того, що перехід на нові технології невідворотний. І від того, як швидко прийде остаточне розуміння необхідності інтеграції сучасних технологій в свою повсякденну роботу і бізнес-процеси, залежить швидкість і успіх цієї самої перебудови.

Список використаних джерел

1. R&D ranking of the world top 2500 companies. // EU Industrial R&D Investment Scoreboard. – 2016.

2. Галахова Т. О. Моделювання стратегічного розвитку креативного компонента менеджмента міжнародних компаній у галузі програмного забезпечення та комп'ютерних послуг / Галахова Т. О.. – 2015.

3. Блудова Т. В. Математична економіка : навч. посіб. / Т. В. Блудова, І. А. Джаладова, О. І. Макаренко, Г. В. Шуклін. – К. : КНЕУ, 2009. – 464 с.

4. Мінекономрозвитку ініціювало створення дорожньої карти з інтеграції України у цифрове співтовариство ЄС [Електронний ресурс] // Прес-служба Мінекономрозвитку – Режим доступу до ресурсу: http://www.me.gov.ua

5. Дорожня карта цифрової економіки. Як найкраще адаптувати європейський досвід [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/10/12/7055753/.

6. IT Украины в 2016 году [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2016/12/27/615954/.

7. Цифрове Співтовариство: Україна та ЄС готують спільний проект в сфері цифрового ринку [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/06/29/7051397/.

8. R&D Magazine Global Funding Forecast. – 2017. – С. 36

УДК 631.155

Сербіна О. В.
Київський національний університет імені В. Гетьмана

ІНФРАСТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА США

У статті розкрито особливості функціонування інфраструктурного базису як одного із визначальних факторів розвитку аграрного сектора на конкурентних засадах. Визначено перспективні напрями трансформації агроінфраструктури у розрізі трьох її складових: виробничої, ринкової та соціальної.

Ключові слова: *інфраструктура, сільське господарство, конкурентоспроможність, конкурентні переваги.*

The article explores the infrastructure as one of the determining factors of the agricultural sector development on a competitive basis. Prospective directions of infrastructure transformation are determined in a cut of its three components: industrial, market and social.

Key words*: infrastructure, agriculture, competitiveness, competitive advantage.*

В статье раскрыты особенности функционирования инфраструктурного базиса как одного из определяющих факторов развития аграрного сектора на конкурентных началах. Определены перспективные направления трансформации агроинфраструктуры в разрезе трех ее составляющих: производственной, рыночной и социальной.

Ключевые слова*: инфраструктура, сельское хозяйство, конкурентоспособность, конкурентные преимущества.*

Вступ. Метою статті є визначення особливостей розбудови інфраструктурного базису конкурентного розвитку агропродовольчого сектора. Об'єктом дослідження є процес функціонування інфраструктури як фактора розвитку аграрного сектора на конкурентних засадах. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних аспектів процесу становлення агроінфраструктури США.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення та дослідження інфраструктури сільського господарства США висвітлено у роботах таких провідних зарубіжних вчених як Тінгтінг Тонг (Tingting Tong), Т. Едвард Ю. (T. Edward Yu), Роланд К. Робертс (Roland K. Roberts), Сатору Шімокава (Satoru Shimokawa), Керолін Димитрі (Carolyn Dimitri), Анна Ефланд (Anne Effland), Нейсон Конклін (Neilson Conklin) та багато інших. Однак окремі аспекти розвитку інфраструктурної надбудови аграрної сфери досліджені не у повній мірі та потребують подальшого вивчення.

Методика досліджень. Методологічним підґрунтям дослідження був системний підхід. Крім того будо застосовано ряд загальнонаукових методів, зокрема аналізу та синтезу, узагальнення, порівняння, індукції та дедукції тощо.

Постановка завдання. Рівень розвитку інфраструктури має велике значення для ефективного функціонування економіки, оскільки є ключовим чинником у визначенні оптимальності місця розташування видів економічної діяльності, а також перспективності розвитку секторів економіки у кожному конкретному випадку. Саме важливість інфраструктурного компоненту для розвитку сільського господарства США зумовили вибір теми дослідження.

Результати дослідження. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) визначає інфраструктуру як сукупність матеріальних та нематеріальних об'єктів, які допомагають забезпечити конкурентоспроможності продукції агропродовольчого сектора, а також пов'язаних з ним організаційних систем, які підтримують планування, закупівлі, проектування, будівництво, регулювання, експлуатацію та технічне обслуговування. Інфраструктурне забезпечення включає в себе всі необхідні ланки руху товарів від виробника до споживача, а саме виробництво (насіння, корми, матеріально технічне забезпечення тощо), переробка (розфасовка, сушки і заморожування харчових продуктів, агрегування і розподіл тощо), оптова та роздрібна торгівля (всі заклади із реалізації продукції), маркетинг (зусилля направлені на просування продукції: рекламні кампанії, брендинг, тощо), капітал (залучено чотири його типи: 1) фінансовий капітал у вигляді кредитів, інвестицій та інших джерел фінансування; 2) природний капітал - земля, водні та інші природні ресурси; 3) людський капітал – праця, освіта, підготовка кадрів тощо; і 4) соціальний капітал - молодіжні групи, торгові палати і т.д.). [1]. Проблеми управління зазначеними складовими можуть мати несприятливий вплив на галузь сільського господарства. Як наслідок, в останні роки спостерігається все більша увага з боку уряду щодо впровадження політики розвитку аграрної інфраструктури в Сполучених Штатах. Майже половина сільськогосподарської продукції США експортується і суттєвим фактором забезпечення її конкурентоспроможності на світовому ринку є ефективність інфраструктурної системи, без подальшого розвитку якої утримання лідируючих позицій за цим показником ускладнюватиметься. Вагомого значення при діагностуванні впливу інфраструктурної складової на формування конкурентоспроможності певної країни є здійснення аналізу за допомогою Індексу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) [2]. Оцінку субіндексів ефективності функціонування інфраструктури у межах Індексу глобальної конкурентоспроможності США за 2015 -2016 рр. наведено у табл. 1.

Таблиця 1.

Оцінка субіндексів ефективності функціонування інфраструктури у межах Індексу глобальної конкурентоспроможності США за 2015 -2016 рр.

Показник	Рейтинг з поміж країн світу	Інтегральна оцінка*
1	2	3
Індекс глобальної конкурентоспроможності	3	5,6
Загальний рівень розвитку інфраструктури	11	5,9
А. Транспортна інфраструктура		
Якість інфраструктури в цілому	13	5.8

1	2	3
Якість доріг	14	5.7
Якість залізничної інфраструктури	15	5.0
Якість портової інфраструктури	10	5.7
Якість інфраструктури повітряних перевезень	5	6.2
Пасажирообіг авіаційного транспорту (на тиждень, млн місць / км)	1	35949,7
В. Енергетична і телекомунікаційна інфраструктура		
Якість електропостачання	16	6,4
Кількість абонентів мобільного зв'язку, на 100 осіб	99	98,4
Кількість телефонних ліній, на 100 осіб	20	40,1

*Примітка: * – шкала індексу: 1 – найгірша оцінка; 7 – найкраща оцінка.*
Джерело: побудовано на основі [3].

За загальним значенням Індексу глобальної конкурентоспроможності, США займало лідируючі позиції протягом тривалого часу. Переламним став 2008 р. у наслідок глобальної економічної кризи. Наразі досліджувана країна знову увійшла до трійки лідерів. Також, надає характеристику ефективності функціонування інфраструктури країн методика оцінки рівня розвитку логістики. Дослідження проводяться раз на два роки і на сьогоднішній день Індекс ефективності логістики (LPI - Logistics Performance Index) опубліковано за підсумками 2007, 2010, 2012, 2014 та 2016 рр. У 2016 р. його значення було визначено для понад як 160 країн. Найбільш розвинені логістичні системами мають Німеччина, Люксембург, Швеція, Нідерланди, Сінгапур, Бельгія, Австрія, Великобританія, Гонконг (Китай) і США.[4]. Порівняльні дані значення Індексу ефективності логістики США наведено у таблиці 2.

Таблиця 2.

Оцінка Індексу ефективності логістики США за 2007-2016 рр.

Показник	**Рік**										**2016 р. до 2007р.,+\-**	
	2007		**2010**		**2012**		**2014**		**2016**			
	Рейтинг	**Значення***	**Рейтинг**	**Значення***	**Рейтинг**	**Значення***	**Рейтинг**	**Значення***	**Рейтинг**	**Значення**	**Рейтинг**	**Значення**
Індекс ефективності логістики, LPI*	14	3,84	15	3,86	9	3,93	9	3,92	10	3,99	4	0,15
митне оформлення (customs)	19	3,52	15	3,68	13	3,67	16	3,73	16	3,75	3	0,23
розвиток торговельної та транспортної інфраструктури (infrastructure)	7	4,07	7	4,15	4	4,14	5	4,18	8	4,15	-1	0,08
організація міжнародних перевезень за конкурентними цінами (international shipments)	20	3,58	36	3,21	17	3,56	26	3,45	19	3,65	1	0,07
якість і компетентність логістичних послуг (logistics quality and competence)	14	3,85	11	3,92	10	3,96	7	3,97	8	4,01	6	0,16
відстеження проходження вантажів (tracking & tracing)	10	4,01	5	4,17	3	4,11	2	4,14	5	4,2	5	0,19
своєчасність поставок (timeliness)	18	4,11	16	4,19	8	4,21	14	4,14	11	4,25	7	0,14

Примітка: – шкала: 1 – найнижчий рівень оцінки показника; 5 – найвищий рівень оцінки показника.*
Джерело: побудовано на основі [5].

Отже, аналіз отриманих результатів за досліджуваний період LPI дає змогу стверджувати про загальне покращення стану логістичної системи та її інфраструктурної складової зокрема. Станом на 2016 р. США посіло 10 місце із поміж понад як 160 країн світу за показником LPI, піднявшись при цьому на 4 позицій порівняно з 2007 р. При цьому, за показником розвитку торговельної та транспортної інфраструктури (infrastructure) США у 2016 р. стала восьмою у світі.

Однак, не зважаючи на такі оптимістичні значення вказаних вище індексів у своєму звіті «Infrastructure report card 2017», Американське товариство цивільних інженерів (ASCE) оцінило розвиток інфраструктури Сполучених Штатів на «D +» відповідно до такої шкали: A - винятково, B - добре, C – задовільно, D - погано, F – дуже погано. Як вважають експерти, така низька оцінка зумовлена значним недофінансуванням та зазначається, що для покращення ситуації до 2025 р. необхідним є збільшення державних та приватних інвестицій у цю сферу з 2,5% до 3,5% ВВП США [6]. Оцінка окремих складових американської інфраструктури наведена у таблиці 3.

Таблиця 3.

Оцінка розвитку інфраструктури США ASCE за окремими категоріями

Категорія	Оцінка	Категорія	Оцінка
Енергетика	D+	Освітні заклади	D+
Паркові та рекреаційні зони	D+	Публічний транспорт	D-
Автомобільне дорожнє покриття	D	Залізничне сполучення	B
Мости	C+	Водний транспорт	D
Порти	C+	Авіаційне сполучення	D
Стічні води	D+	Утилізація сміття	C+
Меліораційні споруди	D	Небезпечні відходи	D+
Питна вода	D	Дамби	D

Джерело: побудовано автором на основі [6].

Однією із ключових складових конкурентоспроможності в ланцюгу створення вартості у сільському господарстві є забезпеченість об’єктами виробничої інфраструктури. Вони включають у свої межі об’єкти, які залучені у процес виробництва, створюють базис для здійснення товарообігу, заходи із переробки, пакування тощо. Функціонування галузей сільського господарства США у значній мірі спирається на стабільність і надійність транспортної системи, в тому числі річкового, залізничного і автомобільного сполучення, оскільки основні виробничі потужності країни розташовані здебільшого у північній та центральній частині США та територіально досить віддалені від великих внутрішніх ринків і точок відправлення продукції на експорт. Наразі сільське господарство є найбільшим споживачем вантажоперевезень у Сполучених Штатах, що становить близько 30 % в їх загальній кількості. Крім того, транспортні витрати, як правило, складають відносно високу частку в структурі загальної вартості продукції.

Виробники сільськогосподарської продукції мають значну залежність від системи водного сполучення США. За даними Міністерства сільського господарства США, використовуючи баржи, переміщується близько 50 % від

загального обсягу експорту зернобобових, у тому числі близько 68 % соєвих бобів, 58 % пшениці і 65 % кукурудзи. Велика частина імпортованої і експортованої сільськогосподарської продукції країни транспортуються через портову систему, зниження ефективності функціонування якої призведе до зниження конкурентоспроможності США на зовнішньому ринку і погіршення функціонування внутрішнього. Зокрема, один з головних конкурентів Сполучених Штатів, Аргентина, інвестувала понад 650 млн дол. США в рамках проекту днопоглиблювальних робіт. Цей проект знизив вартість фрахту продукції аргентинським експортерам зерна до океану. Китай також швидко удосконалює систему водного шляху. У США в останні роки значні інвестиції були залучені у систему водного сполучення для покращення їх екологічного становища.

Наразі нагальну необхідність становить оновлення системи водних шляхів США, оскільки вони більше не можуть вмістити обсяг трафіку та фізичний розмір сучасних суден. Зважаючи на це, актуалізуються заходи із інвестування у технічне обслуговування цих об'єктів, впровадження програм, спрямованих на гарантування безпечного і ефективного комерційного судноплавства по річках і озерах США для забезпечення торговельних інтересів та продовольчої безпеки. Морські контейнерні перевезення стали важливою складовою інфраструктурного забезпечення міжнародної торгівлі. У деяких випадках відсутність доступних контейнерів обмежує кількість товарів, які можуть бути експортовані. У наслідок того, що досить часто інформація щодо місцезнаходження та кількість незадіяних контейнерів недоступна, втрачаються торговельні можливості.

Залізничні перевезення сільськогосподарської продукції в США є також досить затребуваними. Однак, подекуди товаровиробники стикаються з такими труднощами як непрогнозоване коливання тарифів та кількісні обмеження перевезень. Врегулюванню існуючих протиріч у забезпечення залізничної транспортної системи аграрного сектору сприятиме провадження обґрунтованої цінової політики. З цією метою Міністерством сільського господарства США розроблені пропозиції із налагодження системи завантаженості перевізників задля створення можливості зниження тарифних ставок.

Важливою складовою виробничої інфраструктури аграрного сектора США є забезпеченість сільськогосподарською технікою, функціонування ринку якої характеризується тенденцією до зростання, основним фактором якого є посилення інтеграційних процесів у межах сектору. За останні роки відбулося значне збільшення числа великогабаритних ферм. Ця тенденція, як очікується, продовжуватиметься. Таким чином, збільшення числа великих ферм буде нарощувати попит на сільськогосподарську продукцію машинобудування. Ще одним важливим фактором стимулювати зростання ринку сільськогосподарської техніки став брак кваліфікованої робочої сили, що було спричинено зміщенням фокусу до інших професій, введення в дію більш строгих правил імміграційної політики. Проаналізуємо обсяги витрат на забезпечення технічними засобами аграрного сектора США за даними 2018 р. (табл. 4).

Таблиця 4.

Валові витрати на технічне забезпечення аграрного сектора США, млн дол. США

Показник	Рік								
	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017***	**2018***
Забезпеченість транспортними засобами і обладнанням	18,6	22,5	30,0	30,9	33,1	23,0	20,0	20,0	20,0
Транспортні засоби	9,6	11,7	16,2	16,0	18,5	13,1	11,4	-	-
Трактори	6,9	8,1	11,2	11,0	11,3	8,1	7	-	-
Вантажні автомобілі	2,3	3,0	4,3	4,5	6,6	4,6	4	-	-
Інші автомобілі	0,4	0,6	0,7	0,6	0,6	0,4	0,4	-	-
Устаткування	9,0	10,9	13,8	14,9	14,6	9,9	8,6	-	-
Будівлі та споруди	3,6	4,8	4,7	5,4	6,1	5,1	4,7	-	-

*Примітка: * – прогнозовані дані.*
Джерело: побудовано на основі [7].

Відповідно до здійсненого прогнозу, до 2018 р. забезпеченість транспортними засобами і обладнанням американського сільськогосподарського виробництва буде на стабільному рівні останніх трьох років. Найбільшим на ринку сільськогосподарської техніки в США у 2014 р. був сегмент тракторів. Міжнародні постачальники домінують на ринку сільськогосподарської техніки в США, що ускладнює доступ до нього регіональним підприємствам. У першу п'ятірку постачальників сільськогосподарської техніки входять AGCO; CNH Industrial; Deere & Company; Kubota. Іншими відомими виробниками у межах зазначеного ринку є CLAAS, Daedong USA, Krone, KUHN Group, Lely, Mahindra & Mahindra, SAME DEUTZ-FAHR, Vermeer, and Versatile. Лізингова діяльність є перспективним напрямом підвищення забезпеченості сільськогосподарською технікою аграрного сектора США. Таке зміщення акцентів відбувається через зниження цін на зерно, ускладнення доступу до інвестиційних джерел малими та середніми підприємствами, а також зниження норми прибутку у межах досліджуваної галузі [8].

Енергоефективність є невід'ємною частиною сталого розвитку сільського господарства. Протягом останніх 25 років у межах аграрного сектору США вдалося досягнути підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів майже в два рази. Однак, потенціал у цьому напрямі розвинено не до кінця. З поміж перспективних напрямів економії енергії варто виокремити підвищення ефективності підтримки існуючого обладнання або установка нового високоефективного. У багатьох випадках затрати енергії, необхідної для нагрівання води або охолодження сільськогосподарських продуктів також можуть бути знижені за рахунок збереження та застосування більш ефективних технологій. Ефективне використання тракторів і польового обладнання дозволяє оптимізувати обсяги використання палива і зменшити кількість робочих годин тощо [9].

Провадження іригаційних заходів, як складової інфраструктурного забезпечення, є важливим фактором у формуванні конкурентоспроможного сільського господарства. Функціональні іригаційні системи із використанням

енергозберігаючого обладнання і устаткування, сприяють мінімізації кількості використання водних та енергетичних ресурсів. Крапельне зрошення дозволяє витрачати воду тільки там, де це необхідно, знижуючи рівень її споживання Більш висока продуктивність системи, як правило, викликає підвищений тиск і збільшення обсягів води, що подається. Ці удосконалення повинні призвести до скорочення кількістю годин зрошення, необхідних для проведення поливу [9].

Функціонування ринкової інфраструктури в США є досить ефективним. Варіативність збутової діяльності різняться переважно за цільовими ринками та масштабом товарних партій. Доставку продукції до споживачів забезпечують заклади громадського харчування, магазини, торговельні мережі тощо. Так, станом на 2014 р. в США налічувалося понад 935 тис ресторанів та інших установ громадського харчування та близько 114 тис. супермаркетів, продуктових магазинів та інших закладів із реалізації продовольства для населення. Ці продовольчі та сільськогосподарські організації майже повністю знаходяться у приватній власності, працюють в умовах високої конкуренції, прагнуть діяти у відповідності до вимог із збереження стану навколишнього природного середовища, а також спрямовані на забезпечення покращена якості життя населення [10].

Для товаровиробників із незначним обсягом виробництва вихід на загальнонаціональний або глобальний ринок ускладняється. У зв’язку із цим однією із нагальних проблематик агропродовольчого сектору США є розвиток локальних сільськогосподарських виробничих систем та забезпечення їх необхідним інфраструктурним базисом. Дедалі більшого поширення набувають так звані фермерські ринки та виставки де створюється можливість для реалізації необробленої продукції безпосередньо споживачам. Результати досліджень Міністерства сільського господарства США дають змогу стверджувати, що продажі продукції локального виробництва у ресторанах, установах роздрібної торгівлі, а також регіональним дистриб'юторам збільшуються досить високими темпами. Значна частина існуючої продовольчої інфраструктури Америки не направлена на задоволення господарських потреб місцевих і регіональних виробників. Здебільшого це зумовлено невеликими товарними партіями, які можуть постачати такі господарства, значною територіальною віддаленістю для того щоб бути у змозі зберегти географічне походження продуктів харчування. Доступ до інфраструктури може відкрити величезні можливості для місцевої економіки.

Фермерські ринки є одним із прикладів інфраструктурного утворення, яке створює можливість для взаємодії локальних товаровиробників і споживачів. У тих районах, де споживачі не в змозі отримати доступ до фермерських ринків, їм стають у нагоді так звані мобільні ринки – один із варіантів, як розвиток інфраструктури може спростити доступу споживачам до продовольства. Також, значного поширення набувають так званні термінальні ринки, які використовуються для торгівлі сільськогосподарською продукцією в межах або поблизу великих міських районів. Історично так склалося, що вони служили в якості місця, де оптові покупці можуть придбати продукти, що надходять з усіх куточків країни або навіть земної кулі. За їх допомогою забезпечується належна

інфраструктура, для того щоб допомогти малим і середнім, локальним і регіональним виробникам краще задовольнити зростаючий попит населення на продукцію місцевого походження. Спрощення діяльності малих та середніх товаровиробників можливо досягнути за рахунок створення некомерційних інтеграційних утворень, зокрема кооперативів [11]. Вагомого значення для ефективного функціонування аграрного сектора має налагодження соціальної інфраструктури. З цією метою урядом США, використовуючи новітні технології, провадиться ряд заходів із забезпечення жителів сільської місцевості гідними житловими умовами, якісними водними ресурсами, ефективною та надійною системою поводження з відходами та системою використання поновлюваних джерел енергії, а також розвитку найважливіших соціальних об'єктів, включаючи центри охорони здоров'я, школи і відділи громадської безпеки.

Державна політика направлена на забезпечення сільгоспвиробників належним рівнем соціального захисту, що складається з необхідних інструментів управління ризиками, допомоги в разі стихійних та інших лих, а також своєчасної та справедливої допомоги для фермерів. Інвестиції в інфраструктуру включають пряме фінансування і кредитування розвитку широкосмугового зв'язку та інших передових телекомунікаційних систем; електроенергетичного забезпечення і впровадження поновлюваних, альтернативні джерел енергії; виробництва біопалива; а також поширення стійких систем, які використовують сировину біоматеріалів і біомаси. Здійснюються заходи із розширення можливостей для створення робочих місць та економічного зростання [10]. Крім того, запроваджено ряд програм із розвитку бізнесу і професійної підготовки, з метою створення додаткових можливостей для розвитку місцевих громад.

Відповідно до Програми розвитку агропродовольчого сектору США до 2019 р. (Food and Agriculture Sector, Specific Plan) визначено такі першочергові цілі із сприяння його функціонування як продовжувати політику консолідації державного інструментарію із можливостями приватного сектора з метою запобігання, захисту, пом'якшення, реагування на техногенні та природні катастрофи, які загрожують агроінфраструктурі і тим самим національній продовольчій безпеці; розширення комунікативної системи між усіма стейкхолдерами сектора для підвищення ефективності обміну інформацією; сприяння секторальній кібербезпеці; впровадження новітніх аналітичних методів для зміцнення можливостей щодо запобігання і реагування на можливі загрози у межах досліджуваного сектора [10].

Висновки. Аграрний сектор економіки США характеризується високим рівнем розвитку та стійкою конкурентоспроможністю, одним із ключових аспектів забезпечення якої є створення сучасної, за світовими стандартами, інфраструктури аграрного ринку. Не зважаючи на високі показники у міжнародних рейтингах за рівнем розвитку інфраструктурного забезпечення, виокремлюється ряд напрямів у цій сфері, які потребують подальшого удосконалення. Наразі, урядом Сполучених Штатів Америки акцентується увага на максимізації впровадження у господарську діяльність прогресивних надбань науково-технічного прогресу, найбільш передових економіко-організаційних

форм виробництва, сприянні розвитку локального виробництва та збуту продукції тощо. Здійснення зазначених заходів сприятиме подальшому зміцненню конкурентних позицій аграрного сектора США у межах глобального економічного простору та є цінним взірцем для здійснення трансформаційних перетворень у вітчизняній практиці.

Список використаних джерел

1. Food System Infrastructure - National Good Food Network [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://ngfn.org/resources/ngfn-database/knowledge/Food_System_Infrastructure_Report.pdf.
2. Індекс глобальної конкурентоспроможності 2013: Забезпечення сталого зростання та формування стійкості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://www.feg.org.ua/uploadfiles/reports/files/3_chapter1_ukr.pdf.
3. Global Competitiveness Report 2015-2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/USA.pdf.
4. Индекс LPI – суть, но не содержание. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://www.baif.by/stati/indeks-lpi-sut-no-ne-soderzhanie/.
5. Country Score Card: United States. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://lpi.worldbank.org/international/scorecard/radar/254/C/USA/2016#chartarea.
6. ASCE's Report Card for America's Infrastructure [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://www.infrastructurereportcard.org/economic-impact/.
7. Gross capital expenditures, 2010-2018F [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://www.ers.usda.gov/data-products/farm-income-and-wealth-statistics/gross-capital-expenditures.aspx.
8. Agricultural Machinery Market In The US 2016-2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://www.technavio.com/report/usa-agricultural-equipment-agricultural-machinery-market.
9. Introduction to Energy Efficiency and Conservation on the Farm [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://articles.extension.org/pages/26607/introduction-to-energy-efficiency-and-conservation-on-the-farm.
10. Food and Agriculture Sector-Specific Plan – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/nipp-ssp-food-ag-2015-508.pdf.
11. Local Food Infrastructure [Електронний ресурс]. – Режим доступу до докум.: http://www.usda.gov/documents/3-Infrastructure.pdf.

УДК 33.339.976.4

Скупейко В. В., к.е.н., доцент
Львівський університет бізнесу та права

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті визначено потребу у перегляді політики розвитку сфери АПК в умовах євроінтеграції. Розкрито передумови щодо реалізації структурних зрушень та імплементації євроінтеграційних пріоритетів АПК. Перелічено ризики дестабілізації процесів забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та можливих іміджевих втрат в умовах євроінтеграції. Опрацьовано прикладні аспекти проблеми забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах євроінтеграції за результатами комплексного SWOT-аналізу. Виділено стратегічні євроінтеграційні пріоритети АПК. Сформовано стратегічні, тактичні та оперативні цілі з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів АПК.

Ключові слова: *сільськогосподарські підприємства, пріоритети АПК, євроінтеграція, імплементація, ризики дестабілізації процесів, стратегічні, тактичні та оперативні цілі, конкурентоспроможність.*

The paper accentuates the need for agricultural policy review during eurointegration. It also describes the preconditions for the implementation of structural changes and eurointegration priorities of agroindustrial complex. The risks of competitiveness system destabilization and possible reputation losses under eurointegration are listed. Moreover, the author considered practical aspects of competitiveness maintenance in agricultural firms during eurointegration as a result of SWOT-analysis. Strategic eurointegration priorities for agroindustrial complex are elaborated. As a result, strategic, tactic and operational goals are set.

Key words: *agricultural firms, agroindustrial complex priorities, eurointegration, implementation, destabilization risks, strategic, tactic and operational goals, competitiveness.*

В статье определена потребность в пересмотре политики развития сферы АПК в условиях евроинтеграции. Раскрыты предпосылки относительно реализации структурных сдвигов и имплементации евроинтеграционных приоритетов АПК. Перечислены риски дестабилизации процессов обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий и возможных имиджевых потерь в условиях евроинтеграции. Проработаны прикладные аспекты проблемы обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий в условиях евроинтеграции по результатам комплексного SWOT-анализа. Выделены стратегические евроинтеграционные приоритеты АПК. Сформированы стратегические, тактические и оперативные цели с учетом евроинтеграционных приоритетов АПК.

Ключевые слова: *сельскохозяйственные предприятия, приоритеты АПК, евроинтеграция, имплементация, риски дестабилизации процессов, стратегические, тактические и оперативные цели, конкурентоспособность.*

Вступ. Динамічний характер конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств вимагає наявності стійких атрибутивних

властивостей інституційно-економічного механізму її забезпечення, відповідно до наростаючих викликів, ризиків і загроз ринкового середовища, в умовах параметрів якого безпосередньо функціонують підприємства. Поряд з цим, безперервні трансформаційні процеси розвитку та змін спонукають сільськогосподарські підприємства до формування гнучких адаптивних якостей їх внутрішніх організаційних підсистем і блоків, що визначають структуру бізнес-процесів цих підприємств, у тому числі, пов'язаних із забезпечення належного рівня конкурентоспроможності останніх. Ситуація загострюється в умовах реструктуризації торговельних відносин України у зв'язку з анексією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і веденням військових дій на території Донецької і Луганської областей, що фактично дало незворотній поштовх до утвердження євроінтеграційного вектору зовнішньої політики України і, як наслідок, обумовило перехід до ратифікації «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» [1], а також практичної імплементації економічної її частини.

Очевидно, що зміна параметрів зовнішньоторговельних відносин України не могла оминути сферу АПК, який є одним із базових у структурі її національної економіки. У зв'язку з цим, сільськогосподарські підприємства, з однієї сторони, отримали доступ до можливостей виходу на найбільш платоспроможний ринок у світі, яким є споживчий ринок країн-членів ЄС, а з іншої – перед ними постали неминучі виклики інноваційної модернізації та забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції, адже європейський ринок характеризується одним з найвищих рівнів стандартів і вимог до продовольства. Варто відзначити, що посилення інтеграції АПК до вимог практик країн-членів Європейського Союзу, формує унікальні можливості не лише в аспекті завоювання ніші на європейських аграрних ринках, але й в контексті створення ресурсного базису для забезпечення конкурентних переваг сільськогосподарських підприємств на ринках країн Азії, північної Африки, Америки тощо. Це обґрунтовується тим, що наближення стандартів якості й безпеки продовольства до вимог Європейського Союзу апріорі гарантує високий рівень конкурентоспроможності підприємств і покращення їх іміджевих характеристик на світових агарних ринках.

Аналіз останніх досліджень засвідчив достатньо високу заінтересованість обраною тематикою як вітчизняних, так і іноземних науковців [1-10]. Однак, у проаналізованих дослідженнях прослідковується недостатня взаємоузгодженість параметрів управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств з євроінтеграційними пріоритетами АПК.

Методика досліджень. Таким чином, об'єктивно виникає потреба у взаємоузгодженні параметрів управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств з євроінтеграційними пріоритетами АПК, що дозволить: по-перше, мінімізувати ризики виходу сільськогосподарських підприємств на європейські ринки; по-друге, активізувати процес техніко-технологічної модернізації та переоснащення сільськогосподарських підприємств на інноваційних засадах; по-третє, підвищити рівень якості й безпеки продовольства; по-четверте, диверсифікувати ринки збуту

сільськогосподарської продукції підприємств; по-п'яте, зміцнити захисні механізми внутрішнього аграрного ринку від продовольчого імпорту внаслідок лібералізації торгівлі.

Постановка завдання. Отже, в межах написання статті ключовими завданнями нами обрано формування цілей управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств в умовах євроінтеграції за результатами проведеного SWOT-аналізу з врахуванням найбільш суттєвих ризиків.

Результати досліджень. Європейські орієнтири АПК формують унікальні можливості для нарощення ресурсних потужностей сільськогосподарських підприємств, а також створюють для останніх додаткові переваги в умовах неминучого посилення глобалізаційних процесів світової економіки. Для успішного розв'язання завдань євроінтеграції АПК має достатньо передумов, серед яких, зокрема, багатий природно-ресурсний потенціал, людський капітал, поступово зростаючу інвестиційну привабливість, збережений уклад сільського життя та багатовікові традиції ведення сільського господарства [2, с. 58-59]. Євроінтеграційні процеси сприятимуть зростанню ефективності функціонування економіки та темпів технологічної модернізації, покращенню вільного доступу до новітніх технологій, капіталу, інформації; підвищенню кваліфікації кадрового персоналу, за умов їх вільного руху в межах єдиного європейського ринку праці; створенню сприятливого інвестиційного середовища розвитку сільських територій; суттєвому зростанню обсягів торгівлі на ринку ЄС; формуванню передумов для активізації міжгалузевого обміну, передусім, у високотехнологічних сферах; вдосконаленню регуляторних механізмів функціонування АПК, збалансуванню його суб'єктно-галузевої структури [3, с. 259]. Як зазначає І. Ганза, імплементація євроінтеграційних пріоритетів АПК сформує ряд передумов для реалізації структурних зрушень, серед яких, насамперед, виділено такі як зростання експорту продукції в ЄС; розширення доступу на ринки третіх країн через гармонізацію стандартів з ЄС; покращення інвестиційного клімату через адаптацію національного законодавства до норм і правил ЄС; скасування субсидування експорту сільськогосподарської продукції з ЄС до України; поступове збільшення квот на експорт з України до ЄС окремих видів аграрної продукції [4, с. 118].

Досягнення євроінтеграційних пріоритетів АПК передбачає забезпечення його відповідності таким критеріям як ефективне використання сучасної сільськогосподарської техніки, матеріальних ресурсів та технологічних систем, випуск конкурентоспроможної продукції, впровадження у виробничий процес результатів науково-технічного прогресу, домінування в сфері аграрного виробництва наукоємних галузей, розвиток інфраструктури аграрного ринку, раціональне використання сільськогосподарських угідь, впровадження ресурсозберігаючих та відновлювальних технологій, екологізація аграрного виробництва тощо [5, 6]. Очевидно, що активізація євроінтеграційних процесів формує низку можливостей та переваг для сільськогосподарських підприємств, ефективне використання яких передбачає дотримання стратегічного підходу до управління АПК на всіх ієрархічних рівнях економіки. Поряд з цим,

розбалансованість управлінських впливів, здебільшого, ресурсна обмеженість і низька фінансова ліквідність сільськогосподарських підприємств посилюють ризики дестабілізації процесів забезпечення їх конкурентоспроможності та понесення іміджевих втрат в умовах євроінтеграції.

Серед найбільш суттєвих ризиків доцільно виділити такі:

1) невідповідність темпів техніко-технологічної модернізації сільськогосподарських підприємств вимогам і потребам наростаючих євроінтеграційних процесів у зв'язку із стагнацією банківсько-фінансової сфери України;

2) посилення конкуренції на внутрішньому аграрному ринку з боку іноземних виробників внаслідок лібералізації засад організації міжнародної торгівлі;

3) обмежений часовий період для адаптації сільськогосподарських підприємств до європейських вимог, недотримання рамок якого може зумовити банкрутство й ліквідацію значної частки цих підприємств;

4) поширення практики застосування інституційних бар'єрів тарифного і нетарифного регулювання торгівлі з країнами-членами ЄС, суттєво обмежені експортні квоти для аграрних виробників, а також ускладнений доступ до інструментів експортної торгівлі малих сільськогосподарських підприємств;

5) поглиблення стагнації й занепаду підприємств тваринницької галузі, подолання яких потребує реалізації масштабних інвестицій, освоєння яких ускладнюється в умовах надходження на внутрішній аграрний ринок якісних європейських продуктів-аналогів;

6) потужне національне аграрне лобі в парламентах країн-членів ЄС, представники якого є прихильниками застосування практики політки протекціонізму продовольчого ринку;

7) поглиблення сировинної спрямованості сільськогосподарських підприємств через високий рівень затребуваності відносно дешевшої вітчизняної продовольчої сировини на європейському ринку.

Опрацювання прикладних аспектів проблеми забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах євроінтеграції потребують проведення комплексного SWOT-аналізу, результати якого представлені в таблиці 1.

Визначальними чинниками формування конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства на європейському ринку є рівень його ресурсного забезпечення, споживчі характеристики та властивості продукції, галузева структура виробництва, механізму моніторингу та контролю виробничо-господарських процесів, маркетингова політика тощо. Євроінтеграційні процеси передбачають адаптацію інституційного базису у відповідності до вимог європейської моделі, яка ґрунтується на принципах захисту добросовісної конкуренції та інтересів споживачів. Сільськогосподарські підприємств є однією з найбільш важливих ланок формування продовольчого ланцюга аграрного ринку, адже вони піддаються економічному тиску з боку суб'єктів господарювання переробної галузі, оптово-роздрібної торгівлі, транспорту та інших видів економічної діяльності [7, с. 40]. У зв'язку з цим,

досягнення євроінтеграційних пріоритетів АПК вимагає системного взаємоузгодження параметрів управління конкурентоспроможністю сільськогосподарського підприємства, як базового первинного елементу формування продуктового ланцюга в аграрній сфері, з цими пріоритетами на засадах мінімізації критичних розбіжностей виробничо-технологічних циклів, гармонізації підходів до гарантування високих рівнів якості та безпеки продовольства, покращення споживчих властивостей продукції.

Таблиця 1.

Результати SWOT-аналізу забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах євроінтеграції

	Сильні сторони	Слабкі сторони
Внутрішнє середовище	Сприятливий природно-ресурсний потенціал підприємств; відносно дешевша робоча сила; усталені традиції господарювання в аграрній сфері; висока частка продукції, що вироблена в умовах використання обмеженої кількості хімікатів; потужний людський капітал сільських територій; розвинена спеціалізація сільськогосподарських підприємств; наближеність до європейського ринку	Занедбаність матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств; морально-застарілий характер виробничо-технологічних циклів; невідповідність у підходах до сертифікації і стандартизації якості й безпеки продовольства до вимог Європейського Союзу; нерозвиненість коопераційних та інтеграційних зв'язків підприємств; низька фінансова ліквідність підприємств.
	Можливості	Загрози
Зовнішнє середовище	Освоєння нових ринків збуту аграрної продукції; гармонізація технологічних параметрів з вимогами Європейського Союзу; підвищення рівня якості та безпеки продовольства; диверсифікація виробничої діяльності підприємств; підвищення ефективності бізнес-процесів підприємств; покращення ділової активності на європейському ринку; розвиток горизонтально-вертикальних інтеграційних відносин підприємств.	Посилення конкурентного середовища і часткова втрата ніші на внутрішньому аграрному ринку; квотне регулювання продовольчого експорту, спрямованого на ринки країн-членів ЄС; зниження у короткостроковій перспективі показників рентабельності сільськогосподарських підприємств; банкрутство підприємств із низьким рівнем конкурентоспроможності; збільшення частки іноземного капіталу в сфері національного АПК.

Джерело: власна розробка авторів.

Враховуючи особливості розвитку аграрної сфери та специфіку функціонування продовольчих ринків у країнах-членах ЄС, доцільно виділити такі стратегічні євроінтеграційні пріоритети АПК:

1) гармонізація системи стандартизації та сертифікації якості й безпечності продовольства з нормами і вимогами Європейського Союзу;

2) модернізація виробничо-технічних потужностей АПК, впровадження енергоощадних технологій та екологізація агарного виробництва;

3) інституційне наближення державної політики регулювання та підтримки АПК до засад Спільної аграрної політики (САП) Європейського Союзу;

4) підвищення інвестиційної привабливості АПК, подолання депресивних процесів розвитку сільських територій, розбудова об'єктів соціально-економічної структури та покращення людського капіталу в сільській місцевості;

5) збалансування галузево-суб'єктної та виробничо-галузевої структури АПК;

6) зниження рівня сировинної спрямованості АПК, диверсифікація напрямів його виробничо-господарської діяльності та збільшення сполучних ланок формування доданої вартості в аграрній сфері;

7) розвиток органічного землеробства, виробництво екологічно чистої та безпечної аграрної продукції;

8) створення виробничо-збутових транскордонних аграрних кластерів і розбудова інфраструктури аграрного ринку;

9) формування структур інтеграційно-кооперативного типу та полегшення доступу до інструментів зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств;

10) структурна перебудова засад реалізації політики імпортозаміщення, протекціонізму та захисту аграрного ринку;

11) валоризація регіональної аграрної продукції, сертифікація та промоція її на ринку Європейського Союзу;

12) імплементація прикладних засад організації та розвитку бізнес-процесів сільськогосподарських підприємств за досвідом країн Європейського Союзу.

В умовах реструктуризації та зміни параметрів інтеграційних процесів сільськогосподарським підприємствам доцільно не тільки активізувати пошуки нових способів виходу на зовнішні ринки, але й впроваджувати інноваційні підходи до організації зовнішньоекономічної діяльності шляхом зміни параметрів внутрішнього та зовнішнього середовища, вдосконалення їх бізнес-процесів, розробки та реалізації довгострокових стратегій розвитку підприємств, які орієнтовані на отримання ринкових переваг у конкурентній боротьбі [8]. Євроінтеграційні процеси під впливом конкуренції на єдиному європейському ринку та забезпечення вільного доступу до новітніх технологій активізують зростання ефективності виробничо-господарської діяльності; пришвидшують темпи технологічної модернізації; полегшують залучення іноземного капіталу; сприяють поширенню інформації, підвищенню кваліфікації людського капіталу, створенню більш сприятливого інвестиційного середовища, істотному зростанню обсягів торгівлі; забезпечують формування передумов для прискореного зростання обміну інформацією та підвищення якості регулятивних інститутів [9, с. 86-87].

Взаємоузгодження параметрів управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств з євроінтеграційними пріоритетами АПК потребує визначення її стратегічних, тактичних та оперативних цілей (рис. 1).

Євроінтеграція зумовлює зростання інтенсифікації та поглиблення сировинної спеціалізації сільськогосподарських підприємств, що дестабілізує процеси забезпечення їх екологічної безпеки, посилює антропогенне навантаження на екосистеми та виснажує природно-ресурсний потенціал цих підприємств. З огляду на це, формується ключовий виклик забезпечення динамічної конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах наростаючих євроінтеграційних процесів, який полягає в пошуку балансу між економічними, екологічними та соціальними аспектами гарантування ефективності їх функціонування в контексті становлення засад сталого розвитку [10, с. 173]. Адже цілком очевидним є те, що орієнтація виключно на

зростання економічної складової ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств неспроможна гарантувати забезпечення їх міцних конкурентних переваг на ринку в довгостроковій перспективі, а лише здатна обмежитися досягненням короткострокових економічних вигод.

Рис. 1. Цілі управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств в умовах євроінтеграції.

Джерело: результат досліджень автора.

Висновки. Тому принципово важливою є організація раціонального управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств шляхом збалансованого поєднання ключових складових ефективності їх господарювання та формування механізму трансформації економічної ефективності (зростання продуктивності праці, покращення виробничо-технологічних циклів, підвищення показників рентабельності, збільшення обсягів продажів тощо) в соціальну (покращення мотивації праці, розвиток персоналу підприємства, відшкодування інфраструктурних втрат сільських територій, формування сприятливого морально-психологічного клімату в колективі, підвищення в працівників почуття відповідальності за результати своєї праці) та екологічну (виробництво екологічно безпечної продукції, збалансування рослинницької й тваринницької галузей, збереження природної родючості ґрунтів, збільшення частки органічної продукції в загальній їх структурі, організація безвідходного виробництва, дотримання науково-обґрунтованих технологічних карт, сівозмін та оптимізація площ посівів сільськогосподарських культур) площини. У подальших дослідженнях

вбачається необхідність проведення більш глибокого аналізу та побудови відповідних пропозицій щодо імплементації європейських засад формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел

1. Урядовий портал. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (додатки IV Розділу). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=247411743&cat_id=223223535

2. Ужва А. Конкурентоспроможність агропромислового комплексу в контексті євроінтеграційних пріоритетів України / А. Ужва // Економічний дискурс : міжнародний збірник наукових праць. Випуск 3. (м. Львів). – Тернопіль : Крок, 2014. – С. 58-60.

3. Ставська Ю. В. Переваги та ризики євроінтеграції для АПК України / Ю.В. Ставська, І.А. Дмитренко // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія : Економічні науки. № 3 (80), 2013. – С. 256-264.

4. Ганза І. В. Експортний потенціал вітчизняних підприємств АПК в дискурсі інтеграції до європейського ринку / І.В. Ганза // Глобальні та національні проблеми економіки. Випуск 5, 2015. – С. 116-121.

5. Голомша Н. Є. Конкурентоспроможність сільського господарства України: можливості та фактори зростання / Н.Є. Голомша // Науково-виробничий журнал: Інноваційна економіка. – Тернопіль, 2010. – № 4. – С. 67-71.

6. Лихолат С. М. Розвиток процесу дерегулювання підприємницької діяльності в Україні / С.М, Лихолат, С.Б. Білинська-Слотило // Науковий вісник НЛТУУ: Зб. наук.-техн. праць. – Львів, 2005. - Вип. 15.4. – С. 251-253.

7. Сітковська А. О. Конкурентоспроможність аграрних підприємств в умовах поглиблення євроінтеграційних відносин / А.А. Сітковська // Інвестиції : практика та досвід, 2016. – № 8. – С. 38-40.

8. Алексєєва Т. І. Організаційно-економічний механізм забезпечення ЗЕД підприємства / Т.І. Алексєєва // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 7 (981). – С. 3-9.

9. Гусонька Д. М. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності на ринку аграрної продукції в умовах євроінтеграційних процесів України / Д.М. Гусонька // Економіка, фінанси, менеджмент : актуальні питання науки і практики, 2016. – № 10. – С. 81-90.

10. Лебедєва В. В. Перспективи диверсифікації аграрних підприємств напрямку євроінтеграції / В.В. Лебедєва // Економіка : реалії часу, 2013. – № 3 (8). – С. 172-179.

УДК 338.465.4

Сяська О. В., к.е.н., доцент
Рівненський державний гуманітарний університет

ВОДОПРОВІДНО-КАНАЛІЗАЦІЙНЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті розглянуто особливості сучасного стану водопровідно-каналізаційного господарства України. Проаналізовано основні проблеми підприємств галузі в сучасних умовах. Запропоновано напрямки удосконалення функціонування підприємств ВКГ.

Ключові слова: *водопровідно-каналізаційне господарство, втрати води, технологічні витрати води, собівартість послуг водопостачання, раціональне водокористування.*

In the article features of a modern condition of a water supply and sewerage economy of Ukraine are considered. The main problems of the industry enterprises in modern conditions are analyzed. Suggested directions for improving the functioning of water utilities.

Keywords: *water supply and sewerage, water losses, technological water consumption, cost of water supply services, rational water use.*

В статье рассмотрены особенности современного состояния водопроводно-канализационного хозяйства Украины. Проанализированы основные проблемы предприятий отрасли в современных условиях. Предложены направления совершенствования функционирования предприятий ВКХ.

Ключевые слова: *водопроводно-канализационное хозяйство, потери воды, технологические расходы воды, себестоимость услуг водоснабжения, рациональное водопользование.*

Вступ. Функціонування підприємств водопровідно-каналізаційного господарства (ВКГ) – це на сьогодні одне з найгостріших і найболючіших питань економіки України. Небезпечний рівень зношення виробничих фондів на підприємствах галузі, висока енергоємність процесів, значні втрати води, недостатня якість послуг, що надаються населенню, не може влаштовувати суспільство і потребує рішучих дій з боку держави щодо подолання негативних тенденцій, що спостерігаються в галузі. Майже у всіх тарифах відсутня інвестиційна складова, що не стимулює підприємства до ефективної діяльності, енергозбереження, не дає змоги водоканалам планувати і здійснювати заходи з модернізації обладнання та мереж, запроваджувати енергозберігаючі технології. Як наслідок, технічний стан підприємств має стійку тенденцію до погіршення.

Аналіз останніх досліджень. Питання функціонування підприємств водопровідно-каналізаційного господарства та аналізу їх діяльності розглянуті в працях таких науковців як Данилишин Б.М., Димченко О.В., Качала Т.М., Сташук В.А., Хвесик М.А., Хорєв В.М., Яцик А.В. та ін. Однак, незважаючи на значимість і цінність проведених досліджень, проблеми забезпечення ефективного функціонування підприємств ВКГ та напрямки їх успішного реформування залишаються до кінця невирішеними.

Методика досліджень. Потребують подальшого дослідження такі аспекти, як оцінка сучасного стану водопровідно-каналізаційного господарства України та вплив нової законодавчої бази на діяльність водопостачальних підприємств.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження та аналіз діяльності підприємств ВКГ, виявлення основних проблем та недоліків їх функціонування і на основі проведених досліджень розроблення напрямків розвитку водопровідно-каналізаційної галузі України.

Результати досліджень. Сьогодні, в умовах ринкової економіки, рівень розвитку водопровідно-каналізаційного господарства України не задовольняє потреб населення, а існуюча законодавча база потребує розширення та удосконалення. З огляду на ці обставини, прийнято цілий ряд законів, наказів та урядових постанов щодо реформування діяльності підприємств комунального господарства. Проаналізуємо основні нормативні документи, які регламентують діяльність водопровідно-каналізаційних підприємств, що були прийняті впродовж останніх років.

1. Закон України №2479-VI від 09.07.2010 р. «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг» [1] визначає правові засади державного регулювання у сфері комунальних послуг.

2. Закон України №1540-VIII від 22.09.2016 р. «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» [2] визначає правовий статус Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), її завдання, функції, повноваження та порядок їх здійснення. В свою чергу, НКРЕКП встановлює та погоджує тарифи на централізоване водопостачання та водовідведення підприємствам ВКГ, яким здійснює ліцензування.

3. Постанова НКРЕКП №302 від 10.03.2016 р. «Про затвердження Порядку формування тарифів на централізоване водопостачання та водовідведення» [3] визначає механізм формування тарифів на централізоване водопостачання та водовідведення для суб'єктів природних монополій, які провадять або мають намір провадити господарську діяльність з централізованого водопостачання та/або водовідведення, ліцензування якої здійснюється НКРЕКП.

4. Постанова НКРЕКП №364 від 24.03.2016 р. «Про затвердження Процедури встановлення тарифів на централізоване водопостачання та водовідведення» [4] застосовується НКРЕКП при встановленні тарифів на централізоване водопостачання та водовідведення і поширюється на суб'єктів господарювання, які отримали у встановленому законодавством порядку ліцензії на провадження господарської діяльності з централізованого водопостачання та водовідведення та ліцензування діяльності яких здійснюється НКРЕКП.

5. Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України №179 від 25.06.2014 р. «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження технологічних нормативів використання питної води підприємствами, які надають послуги з централізованого водопостачання та/або водовідведення» [5]. В цьому Порядку вказано, що для підприємств ВКГ значення втрат води не повинно перевищувати 28% від

піднятої води, а для водоканалів, у яких загальна протяжність водоводів становить більше 25% від загальної довжини мереж - 30% від піднятої води.

6. Постанова НКРЕКП №1305 від 23.04.2015 р. «Про затвердження Порядку визначення індивідуальних технологічних нормативів використання питної води суб'єктам природних монополій, ліцензування діяльності яких здійснюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» [6].

Крім того, з 1 січня 2016 року внесено зміни до Податкового кодексу, якими окремі платежі (в т.ч. збір за спеціальне використання води) трансформовано у рентну плату. Ставки рентної плати за спеціальне використання води встановлено статтею 255 Податкового кодексу України.

Перераховані вище закони, накази, урядові постанови визначають основні правові, економічні та організаційні засади діяльності підприємств ВКГ, регулюють відносини між підприємствами, які надають послуги з водопостачання і водовідведення, та споживачами. Ряд документів затверджено з метою раціонального використання води при її підйомі, очищенні, транспортуванні та реалізації споживачам.

Системи водопостачання та водовідведення міст являють собою складний комплекс споруджень і пристроїв, експлуатація яких потребує систематичного проведення технічних, економічних і організаційних заходів, оскільки від правильного вирішення завдань, пов'язаних з їх проведенням, залежить не тільки благоустрій міста, але і нормальне життя населення і робота підприємств.

На відміну від більшості промислових підприємств, діяльність яких має ритмічний характер, робота підприємств ВКГ залежить від попиту споживачів у конкретні періоди не тільки року, але й доби. Це ставить роботу водоканалів у безпосередню залежність від попиту споживачів, і в першу чергу – від населення. В зв'язку з цим, відповідно до потреб водоспоживачів, складаються графіки подачі води, а в періоди максимального попиту на воду, водопостачальні підприємства повинні мати резервні потужності.

Для оцінки кількості води, що забирається з джерела, та її втрат в Україні розроблені: Методика розрахунку технологічних витрат питної води підприємствами, які надають послуги з централізованого водопостачання та/або водовідведення [7]; Методика розрахунку втрат питної води підприємствами, які надають послуги з централізованого водопостачання [8]. Вони визначають механізм здійснення розрахунку поточних індивідуальних технологічних нормативів втрат і витрат питної води підприємствами, що надають послуги з централізованого водопостачання. Згідно цих методик до складових поточних індивідуальних технологічних нормативів використання питної води (ІТНВПВ) на підприємствах водопровідно-каналізаційного господарства відносять:

1. Витрати води підприємства:

– витоки питної води (при підйомі та очищенні, з трубопроводів при аваріях, через нещільність арматури, на водорозбірних колонках);

– необліковані втрати питної води (втрати води, які не зареєстровані засобами вимірювальної техніки; втрати, пов'язані з несанкціонованим відбором води з мережі; технологічні втрати води на протипожежні цілі).

2. Технологічні витрати питної води у водопровідному господарстві:

– технологічні витрати на виробництво питної води (при підйомі та очищенні, на промивку фільтрів, тощо);

– технологічні витрати на транспортування і постачання питної води;

– технологічні витрати на допоміжних об'єктах;

– витрати води на господарсько-питні потреби робітників;

– витрати води на утримання зон санітарної охорони.

Поточні індивідуальні технологічні нормативи втрат і витрат питної води розробляються кожним підприємством ВКГ, затверджуються органами місцевого самоврядування на строк до 5 років, погоджуються НКРЕКП і входять в розмір тарифу за водопостачання.

В табл. 1 наведено результати діяльності базових водоканалів України та проведено порівняльний аналіз фактичних втрат і технологічних витрат води із затвердженими ІТНВПВ.

Таблиця 1.

Аналіз результатів діяльності підприємств ВКГ України в 2017 р.

Базове підприємство	Втрати води, %	Технологічні витрати води, %	Втрати + витрати, %	ІТНВПВ, %	Частка ветхих та аварійних мереж водопроводу, %
КП „Вінницяоблводоканал"	24,75	13,58	38,33	42,14	23,3
КП „Луцькводоканал"	30,09	4,57	34,66	32,52	53
КП „Дніпроводоканал"	48,11	11,61	59,72	40,61	37,9
КП „Житомирводоканал"	41,92	14,10	56,02	37,03	63,51
КП „ВУВКГ м. Ужгорода"	28,65	13,41	42,06	-	49
КП „Водоканал" м. Запоріжжя	36,27	11,70	47,97	44,03	61,87
КП „Івано-Франк.водоекотехпром"	31,95	16,66	48,61	41,16	17
ОКВП „Дніпро-Кіровоград"	35,35	7,34	42,69	38,5	50
МКП „Львівводоканал"	54,34	1,75	56,10	35,49	61
МКП „Миколаївводоканал"	30,61	13,09	43,70	42,14	7
філія „Інфоксводоканал", м. Одеса	28,30	9,23	37,53	42	23,4
КП „Полтававодоканал"	23,79	4,72	28,51	32,99	47
РОВКП ВКГ „Рівнеоблводоканал"	24,94	2,62	27,56	34,81	18
КП „Міськводоканал" СМР	30,03	1,56	31,60	31,25	39,75
КП „Тернопільводоканал"	29,90	3,28	33,18	34,35	57
КП „Харківводоканал""	42,24	7,20	49,44	37,47	55,22
МКП „ВУВКГ м. Херсона"	28,51	1,43	29,94	34,34	54,5
МКП „Хмельницькводоканал"	34,36	1,49	35,85	33,64	46
КП „Черкасиводоканал"	22,16	4,96	27,11	31,54	39
КП „Чернівціводоканал"	55,40	12,04	67,44	48,66	35
КП „Чернігівводоканал"	18,64	0,86	19,51	30,51	33,1
ПАТ „Київводоканал"	22,21	7,19	29,40	40,67	41

Джерело: розраховано автором на основі даних НКРЕКП [9].

З таблиці видно, що в 2017 р. найбільші фактичні понаднормативні втрати і витрати води спостерігались на підприємствах ВКГ Чернівців, Дніпра, Львова, Житомира та Харкова. Найнижчий рівень фактичних втрат і витрат води (значно нижче від нормативного) був на водоканалах Києва, Чернігова та Рівного.

Проведений аналіз показав, що найвищі показники втрат води, значення яких значно перевищують 30% рівень, зафіксовано на підприємствах ВКГ Чернівців, Львова, Дніпра, Харкова та Житомира.

Головною причиною високих показників втрат води на водоканалах є незадовільний технічний стан водопровідних мереж України, які відносяться до головних елементів систем питного водопостачання, оскільки через них питна вода транспортується до споживачів. Саме від стану водопровідних мереж залежить не тільки можливість безперебійного і надійного забезпечення споживачів питною водою, але і її якість. Погіршення хімічних і мікробіологічних показників питної води під час її транспортування по розподільчих водопровідних мережах, що має місце практично в усіх регіонах країни, є надзвичайно небезпечним фактором і потребує серйозної уваги. Однією з найболючіших проблем даної сфери є фізична зношеність мереж водопостачання, їх висока енергозатратність. Більшість водопроводів перебуває в аварійному стані та потребує негайної заміни.

З табл. 1 видно, що найгірший стан водопровідних мереж (понад 50%) зафіксовано в Житомирі, Запоріжжі, Львові, Тернополі, Харкові, Херсоні та Луцьку. Найменша частка ветхих та аварійних мереж водопостачання спостерігалась у Миколаєві (7%), Івано-Франківську (17%) та Рівному (18%).

Вище зазначалося, що для кожного водоканалу показники індивідуальних технологічних нормативів втрат і витрат питної води встановлюються НКРЕКП і входять в розмір тарифу за водопостачання. Величина ІТНВПВ залежить від фактичного рівня втрат, технологічних витрат води та стану водопровідних мереж. Тому підприємствам ВКГ необхідно здійснювати заміну зношених та аварійних водопроводів, що призведе до зменшення втрат води та обсягу водозабору. Це в свою чергу вплине на зменшення складових собівартості послуг водопостачання (зменшаться витрати електроенергії, палива і матеріалів, розмір рентної плати за спеціальне використання води). За рахунок зекономлених коштів від зменшення собівартості (при незмінному тарифі) пропонуємо водоканалам фінансувати роботи по заміні аварійних водопровідних мереж.

В роботі [10] доведено, що зменшення показників складових собівартості послуг водопостачання призводить до зменшення тарифу за лінійним законом. В той же час зниження втрат та технологічних витрат води з рівня α до рівня α_1 веде до зменшення собівартості C на величину ΔC, яка характеризується гіперболічною залежністю:

$$\Delta C = \frac{\alpha_1 - \alpha}{100 - \alpha_1} \cdot \frac{E+M}{V_p} + \frac{100 P_{св}}{\alpha V_p}, \quad (1)$$

де $P_{св}$ – рентна плата за спеціальне використання води, грн.; *E, M* – витрати на електроенергію та матеріали, грн.; V_p – обсяг реалізованої води, м^3; α, α_1 – втрати та технологічні витрати води, %.

Отже, зменшення втрат та технологічних витрат води, витрат електроенергії і матеріалів приведе до зниження собівартості послуг водопостачання, що при фіксованому тарифі можна вважати засобом нагромадження коштів для фінансування робіт по заміні ветхих та аварійних водопровідних мереж. Так, за матеріалами НКРЕКП [9] на 2018 р. Рівненському обласному виробничому комунальному підприємству ВКГ «Рівнеоблводоканал» в тарифах передбачений прибуток для здійснення виробничих інвестицій, що вплинуло на рівень зростання тарифу на водопостачання. За рахунок інвестицій водоканал планує впровадження нових енергоощадних технологій та відновлення водопровідно-каналізаційних мереж.

Крім розглянутої вище проблеми технологічних втрат води у ВКГ існує також проблема споживчих втрат, яка полягає в марнотратному водокористуванні в побутових умовах. Спостереження показують, що нераціональне використання води визначається, головним чином, відношенням споживачів до води, а також технічними причинами. Прикладами марнотратного витрачання води в побуті можуть бути розповсюджені випадки її застосування для охолодження продуктів харчування, постійного протоку води через крани та змішувачі в періоди приготування їжі, миття посуду, прання білизни, купання та інших господарсько-побутових процедур. Все це свідчить про легковажне та безгосподарське відношення до води.

Отже, проблему споживчих втрат води створюють не підприємства ВКГ, а водокористувачі, в основному, населення. Однією з причин нераціонального використання та втрат води в побутових умовах є система розрахунків за воду, яка передбачає фіксовану норму її споживання на одного мешканця за добу і не стимулює раціональне водокористування, а навпаки, веде до неекономного та надмірного витрачання води.

Враховуючи вищесказане та обмеженість водних ресурсів України, необхідно, на наш погляд, на законодавчому рівні терміново вирішувати питання щодо обов’язкового встановлення в абонентів приладів обліку в системах холодного та гарячого водопостачання, оскільки економічне стимулювання раціонального використання та споживання води діє лише в тих випадках, коли оплата за послуги водопостачання і водовідведення фактично проводиться за рахунок споживачів, в інших випадках зацікавленості в економії води не спостерігається.

На нашу думку, для ефективного розвитку підприємств ВКГ, спрямованого на раціональне водокористування, потрібно об’єднати зусилля трьох сторін: водоканалів, держави та водоспоживачів. Саме в спільних діях цих сторін у реалізації запропонованих нами заходів щодо зменшення втрат і технологічних витрат води, втрат води в побуті, зменшення витрат електроенергії та матеріалів, підвищення рентної плати за спеціальне використання води ми вбачаємо вирішення проблеми забезпечення раціонального використання водних ресурсів (див. рис. 1).

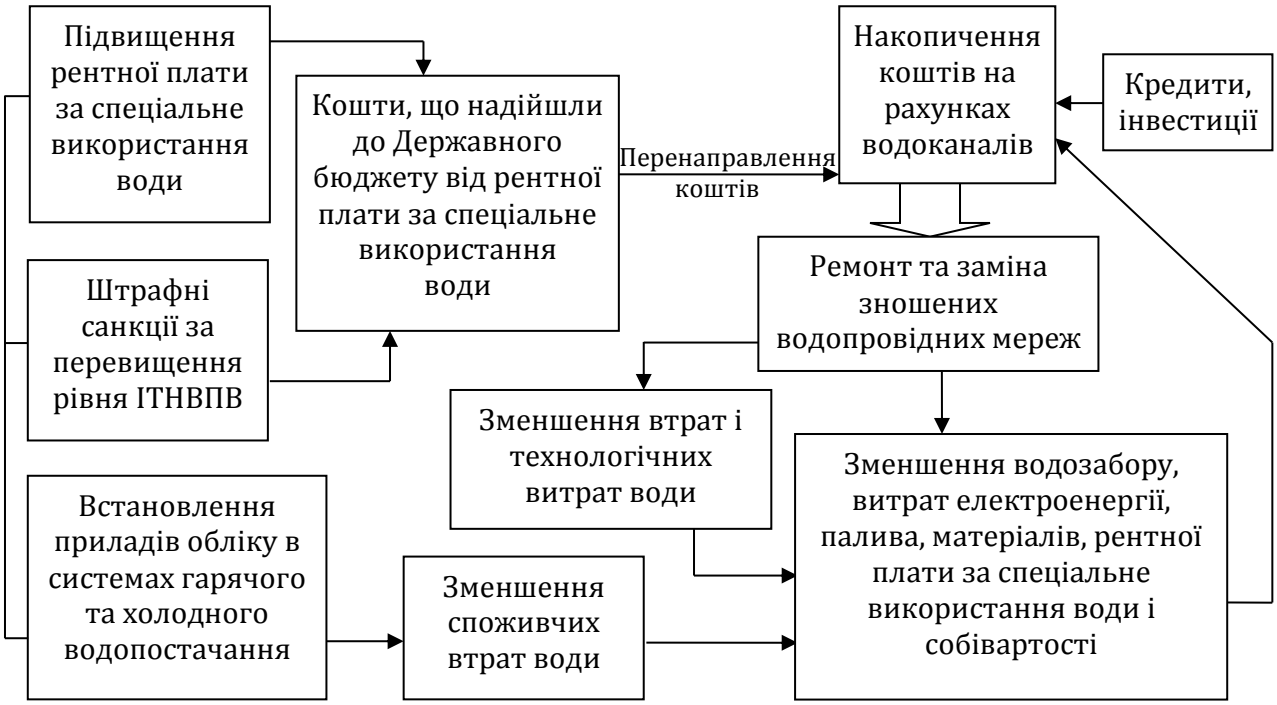

Рис. 1. Схема підвищення ефективності діяльності підприємств ВКГ.

Успішність реалізації запропонованих автором заходів для забезпечення раціонального використання водних ресурсів залежить від діяльності всіх суб'єктів у цій сфері, від фахового рівня кадрів, від розуміння керівництвом місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування завдань щодо підвищення ефективності роботи водопровідно-каналізаційного господарства.

Висновки. Проведене дослідження показало, що для нормального функціонування та розвитку підприємств ВКГ необхідно:

1. Проводити на підприємствах ефективну енергозберігаючу політику, спрямовану на зменшення витрат енергоносіїв, зниження енергоємності продукції та послуг.

2. Забезпечувати споживачів питною водою належного рівня та якості.

3. Вирішити на законодавчому рівні питання про обов'язкове встановлення населенням приладів обліку води в системах холодного та гарячого водопостачання, що сприятиме раціональному використанню та збереженню водних ресурсів.

4. Здійснювати заміну ветхих та аварійних водопровідних мереж, оскільки через значну зношеність трубопроводів відбуваються перерви в наданні послуг споживачам, порушується режим безперебійного водопостачання. Ці заходи сприятимуть зменшенню втрат води при транспортуванні та вартості наданих послуг.

5. НКРЕКП встановити штрафні санкції для підприємств ВКГ за перевищення рівня ІТНВПВ.

6. Створювати сприятливі умови для залучення інвестицій у розвиток, реконструкцію і технічне переоснащення систем водопостачання.

7. Вжити заходи щодо забезпечення 100%-го рівня оплати за послуги водопостачання та погашення існуючої заборгованості.

Список використаних джерел

1. Про державне регулювання у сфері комунальних послуг : Закон України №2479-VI від 09.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2479-17/page

2. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг : Закон України №1540-VIII від 22.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1540-19

3. Про затвердження Порядку формування тарифів на централізоване водопостачання та водовідведення : Постанова НКРЕКП №302 від 10.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0593-16/page

4. Про затвердження Процедури встановлення тарифів на централізоване водопостачання та водовідведення : Постанова НКРЕКП №364 від 24.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0643-16

5. Про затвердження Порядку розроблення та затвердження технологічних нормативів використання питної води підприємствами, які надають послуги з централізованого водопостачання та/або водовідведення : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України №179 від 25.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1062-14/paran21#n21

6. Про затвердження Порядку визначення індивідуальних технологічних нормативів використання питної води суб'єктам природних монополій, ліцензування діяльності яких здійснюється Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг: Постанова НКРЕКП №1305 від 23.04.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0592-15

7. Про затвердження Методики розрахунку технологічних витрат питної води підприємствами, які надають послуги з централізованого водопостачання та/або водовідведення : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України №181 від 25.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1064-14/paran14#n14

8. Про затвердження Методики розрахунку втрат питної води підприємствами, які надають послуги з централізованого водопостачання : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України №180 від 25.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1063-14/paran14#n14

9. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nerc.gov.ua/

10. Сяська О.В. Тарифна політика у водопровідно-каналізаційному господарстві України / О.В. Сяська // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції [зб. наук. пр.]. – Рівне : НУВГП, 2010. – Вип. XVI, № 1. – С. 410–421.

УДК 330.3:338.49

Тульчинський Р. В., к.е.н., доцент
ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая»

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НОВОГО РЕГІОНАЛІЗМУ

У статті розглядається інституційне забезпечення розвитку регіональних суспільних систем в умовах становлення нового регіоналізму. З'ясовано, що стан інституційного забезпечення розвитку регіональних суспільних систем характеризується недосконалістю, що проявляється у несистемності та фрагментарності розроблення та впровадження заходів щодо розвитку регіонів, недосконалістю та нерозвиненістю суспільних інституцій підтримки регіонального розвитку та становлення нового регіоналізму. Запропоновано напрями його удосконалення.

Ключові слова: *новий регіоналізм, регіональний розвиток, інституціональне забезпечення, регіональна політика, інститути.*

The article considers the institutional support for the development of regional social systems in the context of the emergence of a new regionalism. It was found that the state of institutional support for the development of regional social systems is characterized by imperfection, which manifests itself in the non-system and fragmentation of the development and implementation of measures for the development of regions, imperfection and undeveloped public institutions supporting regional development and the emergence of a new regionalism. Directions of its improvement are offered.

Key words: *new regionalism, regional development, institutional support, regional policy, institutes.*

В статье рассматривается институциональное обеспечение развития региональных общественных систем в условиях становления нового регионализма. Выяснено, что состояние институционального обеспечения развития региональных общественных систем характеризуется несовершенством, что проявляется в несистемности и фрагментарности разработки и внедрения мероприятий по развитию регионов, несовершенством и неразвитостью общественных институтов поддержки регионального развития и становления нового регионализма. Предложены направления его совершенствования.

Ключевые слова: *новый регионализм, региональное развитие, институциональное обеспечение, региональная политика, институты.*

Вступ. Становлення нового регіоналізму в Україні вимагає прийняття рішень владними структурами різного рівня з урахуванням науково-методичного підґрунтя, що сприятиме розвитку регіональних суспільних систем. Під регіоналізмом, на наш погляд, необхідно розуміти певну концепцію, що передбачає розширення повноважень та відповідальності регіонів, набуття регіонами, які можуть і не співпадати з офіційними адміністративними кордонами, суб'єктності та конкурентоспроможності на світовому ринку [1, с. 154]. Економічний розвиток країни багато в чому залежить від ефективності інституціонального забезпеченням розвитку регіональних суспільних систем. В Україні становлення нового регіоналізму відзначається розпочатими процесами децентралізації владних повноважень, розробленню стратегічних заходів щодо розвитку регіонів тощо.

Аналіз останніх досліджень. Вагомі здобутки у дослідженні багатогранних проблем інституціонального забезпечення розвитку регіональних суспільних систем представлені у роботах таких вітчизняних вчених як : О. Алимова, А. Багдаєва, Б. Данилишина, Є. Логінова, А. Мазаракі, М. Орлатого, В. Приходька, Ю. Саєнка, Д. Стеченка та ін.

Проблемам становлення нового регіоналізму в Україні присвячено праці вітчизняних науковців, а саме: О. Білоруса, І. Бураковського, М. Бутко, Є. Василькова, З. Варналія, А. Гальчинського, Б. Губського, М. Гетьманчука, І. Зварич, Т. Кальченка, Д. Лук'яненка, В. Новицького, Ю. Пахомова, В. Рокочої, О. Чугріни, В. Чужикова, Г. Щедрової, І. Яковюка й ін.

Віддаючи належне науковому доробку вчених, необхідно зазначити, що проблематика інституціонального забезпечення розвитку регіональних суспільних систем вимагає подальших наукових розвідок.

Методика дослідження. Необхідно зазначити, що інституціональне забезпечення розвитку регіональних суспільних систем залишається недосконалим, що вимагає розроблення відповідних заходів щодо його удосконалення з урахуванням парадигми становлення нового регіоналізму в Україні.

У досліджень використовувалися загальнонаукові прийоми досліджень та специфічні методи наукового пізнання. Зокрема, застосовувався монографічний метод та метод узагальнень, аналізу та синтезу. Методологія дослідження базувалась на системному підході, що дало можливість дослідити інституціональне забезпечення розвитку регіональних суспільних систем в умовах становлення нового регіоналізму.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інституціонального забезпечення розвитку регіональних суспільних систем в умовах становлення нового регіоналізму. Для досягнення поставленої мети було вирішено такі завдання: проаналізовано інституціональне забезпечення регіонального розвитку; визначено його недоліки; запропоновано напрями його удосконалення.

Результати дослідження. Інституційне забезпечення регіонального розвитку відповідно до Конституції та законодавства України здійснюється через: Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України,

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міжвідомчу координаційну комісію з питань регіонального розвитку, Раду регіонального розвитку, агенції регіонального розвитку та інші органи виконавчої влади та місцевого самоврядування [2, с. 93].

Головним органом, що забезпечує реалізацію державної політики територіального розвитку з 2007 р. є Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Становлення нового регіоналізму, що супроводжується процесом децентралізації, який передбачає передачу певних функцій, повноважень та відповідальності перед суспільством від центральних органів до виконавчих та місцевих органів влади вимагає удосконалення інституційного забезпечення та створення системи інституцій спроможних, забезпечити взаємодію, координацію та зусилля таких інституцій спрямованих на розвиток регіонів.

Певним кроком у цьому напрямі було створення Кабінетом Міністрів України у 2009 р. Ради з питань регіонального розвитку та місцевого самоврядування (одними із головних завдань якої є: проведення аналізу державної регіональної політики, зокрема щодо розвитку місцевого самоврядування; пошук ефективних шляхів її вдосконалення; напрацювання спільних планів дій центральних, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з метою забезпечення збалансованого розвитку регіонів [3]) та у 2015 р. Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку (одними із головних завдань якої є: забезпечення координації дій органів виконавчої влади із забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики, зокрема з обов'язковим залученням органів місцевого самоврядування до формування та реалізації державної регіональної політики, а також до узгодження галузевих прогнозів розвитку регіонів із стратегічними завданнями державної регіональної політики [4]).

Щодо розвитку регіональних суспільних систем, основними законами України є Закони: «Про стимулювання розвитку регіонів» [5], «Про засади державної регіональної політики» [6], «Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» та інші.

Також Кабінетом Міністрів України затверджено постанову «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», яка визначає цілі державної регіональної політики та основні завдання центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, спрямовані на їх досягнення, а також передбачає узгодженість державної регіональної політики з іншими державними політиками, які спрямовані на територіальний розвиток [7]. Стратегія спрямована на досягнення таких цілей:

– по-перше, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів;

– по-друге, територіальну соціально-економічну інтеграцію і просторовий розвиток територій;

– по-третє, створення інституціональних умов для регіонального розвитку.

Сучасний стан інституційного забезпечення розвитку регіональних суспільних систем характеризується недосконалістю, що проявляється у несистемності та фрагментарності розроблення та впровадження заходів щодо розвитку регіонів, недосконалістю та нерозвиненістю суспільних інституцій підтримки регіонального розвитку та становлення нового регіоналізму.

До інститутів, які впливають на становлення нового регіоналізму, окрім органів державної, регіональної та місцевої влади, можна віднести широке коло інституцій. Практика країн ЄС доводить, що у становленні нового регіоналізму були задіяні такі інституції, як [8, с. 140]: національні, регіональні та місцеві агентства розвитку; асоціації муніципалітетів; комунальні фундації; державні інвестиційні корпорації; регіональні інвестиційні та фінансові компанії; державні компанії регіонального розвитку; торговельно-комерційні та промислові палати; приватні консультанти та експерти; гарантійні та благодійні фонди; профспілки; організації, що займаються працевлаштуванням населення; організації, що спеціалізуються на поширенні нових технологій; бізнес-інкубатори; технополіси; бізнесові й інноваційні центри; венчурні фонди; заклади вищої освіти та наукові центри; технологічні дослідні лабораторії тощо.

Необхідно зазначити, що більшість перерахованих інституцій в Україні є нерозвиненими, що вимагає проведення певних реформ передбачених «Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року», спрямованих на їх становлення та активізацію діяльності, що сприятиме становленню нового регіоналізму в Україні.

До недоліків інституціонального забезпечення розвитку регіональних суспільних систем та становлення нового регіоналізму в Україні можна віднести:

– неефективне чинне законодавство та нестабільність інституційної структури щодо регулювання регіонального розвитку;

– нерозвиненість мережі недержавних інституцій регіонального та місцевого розвитку, відсутність координації багаторівневого управління за участю органів місцевого самоврядування, бізнесу, недержавних організацій та населення;

– відсутність чіткої державної довгострокової політики регіонального розвитку із визначенням стратегічних пріоритетів, планування та прогнозування розвитку регіонів;

– повільність та невизначеність реформи місцевого самоврядування та територіально-адміністративного устрою щодо політики деконцентрації та децентралізації державних повноважень;

– нерозвиненість державно-приватного партнерства та відсутність узгодженості інтересів їх діяльності;

– неузгодженість та нерозвиненість багаторівневого вертикального управління сфери регіонального та місцевого розвитку між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, нерозвиненість горизонтальних зв’язків між регіонами;

– систему взаємопов’язаних прогнозних та програмних документів регіонального розвитку різного рівня, координації заходів щодо їх реалізації;

– відсутність механізму моніторингу та оцінки ефективності заходів, спрямованих відповідно до єдиної системи стратегічного планування та програмування на соціально-економічний розвиток регіонів;

– відсутність прозорого механізму фінансового забезпечення розвитку регіонів, координації та послідовності виділення державних ресурсів, у тому числі фінансових, на середньостроковий і/або довгостроковий період, спрямованих на вирішення конкретних проблем регіонального та місцевого розвитку, визначених у відповідних стратегіях;

– практичну відсутність важелів впливу обласних, районних і міських органів влади щодо спрямування засобів на вирішення конкретних проблем місцевого та регіонального розвитку та формування пріоритетів розвитку регіонів тощо.

Висновки. Проведене дослідження інституціонального забезпечення становлення нового регіоналізму та визначені його недоліки дає можливість запропонувати напрями його удосконалення. Становлення нового регіоналізму в Україні вимагає удосконалення інституціонального забезпечення, що повинно бути спрямовано на:

– створення нормативно-законодавчої бази становлення нового регіоналізму, що передбачає процес регіоналізації, унормування основи економічної самодостатності регіонів, використання наявного регіонального потенціалу, механізмів їх економічної інтеграції та кооперації, у тому числі на світовому ринку, що сприятиме розвитку регіональних суспільних систем;

– запровадження системи стратегічного планування та програмування регіонального та місцевого розвитку, а також моніторингу результатів за умов участі, координації дій та інтересів центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та наявного ресурсного потенціалу територій;

– спрямування розроблення заходів щодо розвитку взаємозв’язків між різними рівнями влади, правової розбудови інституцій місцевого та регіонального управління, спроможних нести відповідальність та досягати поставлених загальнодержавних та регіональних цілей з урахуванням потреб населення регіонів;

– активізацію мережи недержавних інституцій регіонального та місцевого розвитку, сприятиме розвитку державно-приватного партнерства та узгодженості інтересів органів регіонального управління, місцевого самоврядування, бізнесу, недержавних організацій та населення тощо.

У свою чергу, запровадження таких детермінант інституціонального забезпечення становлення нового регіоналізму сприятиме розвитку територіальних суспільних систем та підвищенню добробуту їх населення.

Список використаних джерел

1. Тульчинський Р. В. Регіоналізм та його сутність: різноманіття наукових поглядів / Р. В. Тульчинський // Інноваційна економіка : наук. вир. журнал. – 2017. – № 11-12 (72). – С. 151-155.

2. Тульчинська С.О. Перспективи та домінанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: моногр. /С.О. Тульчинська. – Херсон: Вид-во «ПП Вишемирський В.С.», – 2014. – 210 с.

3. Постанова КМУ « Про утворення Ради з питань регіонального розвитку та місцевого самоврядування» № 309 від 2.04.2009 р., поточна редакція від 24.03.2015р., підстава 92-2015-п.

4. Постанова КМУ «Про утворення Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку» № 714 від 16.09. 2015 р.

5. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» № 2850-15 від 08.09.2005 р. / Відомості Верховної Ради України № 51. – 2005. – ст. 548; поточна редакція від 02.12.2012р., підстава 5463-17.

6. Закон України «Про засади державної регіональної політики» № 156-19 від 05.02.2015 р. / Відомості Верховної Ради України №13. – 2015. – ст.90.

7. Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» № 385 від 6.08.2014 р.; поточна редакція від 12.01.2018 р., підстава 1089-2017-п.

8. Тульчинська С.О. Концепція інноваційного розвитку регіонів на основі регіональних переваг / С.О. Тульчинська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. - №9(135). – С. 138-142.

УДК 336.67: 338.242+519.86

Хома І. Б., д.е.н., професор
Національний університет «Львівська політехніка»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ БІЗНЕСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено теоретико-методологічні аспекти моделювання фінансових рішень в умовах невизначеності бізнесової діяльності. Проаналізовано метод оптимізації бізнесової діяльності – «бджолиний алгоритм», який в англомовних публікаціях має назву Artificial Bee Colony (ABC) Algorithm (Bees Algorithm). У базовій версії цей метод виконує «сусідній» пошук у поєднанні з випадковим пошуком рішень і може використовуватись у моделюванні для комбінаторної і функціональної багатокритеріальної оптимізації прийняття фінансових рішень.

Ключові слова: *фінансові рішення, невизначеність, бізнесова діяльність, стратегія фінансового управління, моделювання, методи оптимізації.*

Theoretical and methodological aspects of modeling financial decisions in the context of uncertainty of business activity are investigated in the article. The method of optimization of business activity – "bee algorithm" is analyzed, and which in English-language publications is called Artificial Bee Colony (ABC) Algorithm (Bees Algorithm). In the basic version, this method performs a "neighboring" search along with random search for solutions and can be used in modeling for combinatorial and functional multi-criteria optimization of financial decision making.

Key words*: financial decisions, uncertainty, business activity, financial management strategy, modeling, optimization methods.*

В статье исследованы теоретико-методологические аспекты моделирования финансовых решений в условиях неопределённости бизнес-деятельности. Проанализирован метод оптимизации бизнес-деятельности – «пчелиный алгоритм», который в англоязычных публикациях называется Artificial Bee Colony (ABC) Algorithm (Bees Algorithm). В базовой версии этот метод выполняет «соседний» поиск вместе со случайным поиском решений и может использоваться в моделировании для комбинаторной и функциональной многокритериальной оптимизации принятия финансовых решений.

Ключевые слова: *финансовые решения, неопределённость, бизнес-деятельность, стратегия финансового управления, моделирование, методы оптимизации.*

Вступ. Сучасна фінансова нестабільність у державі передусім позначається на результатах діяльності бізнесових структур. Це призводить до того, що більшість з них невиправдано пришвидшеними темпами наближаються до нестійкого фінансово-економічного стану, а пізніше і до повного банкрутства, що потребує запровадження додаткових теоретико-методологічних аспектів моделювання прийняття виважених фінансових рішень в умовах невизначеності ведення бізнесової діяльності та обов‘язкової переоцінки їх стратегії фінансового управління, до якої мають бути застосовані кожного разу більш ефективніші підходи, які були б гнучкими і дієвими навіть до незначних небажаних коливань з боку зміни величини власного і позиченого капіталу, дебіторської і кредиторської заборгованостей, тобто структури фінансових ресурсів на підприємствах тощо.

Основною причиною занепаду таких господарюючих суб‘єктів стає те, що вони не тільки не можуть обрати правильних рішень виходу з кризової ситуації, але стикаючись в умовах невизначеності та ризику з ідентифікованою точкою біфуркації у своїй підприємницькій діяльності, не приділяють увагу у цьому стані можливому різновекторному моделюванню фінансових рішень, а також, зокрема, їх контролю та оптимізації в межах зміни самої стратегії фінансового управління, яку принципово необхідно періодично коригувати в умовах невизначеності ведення бізнесової діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у дослідження положень моделювання фінансових рішень в умовах невизначеності та ризику внесли Вітлінський В.В., Голіков А.П., Донець Л.І., Карагодова О.О., Кігель В.Р. Костіна Н.І., Машина Н.І., Хачатрян С.Р., Чернова Г.В. та багато інших науковців.

Проте, їх дослідження в реаліях часу сучасної мінливої економіки потребують постійних доповнень і доопрацювань, коли стратегія класичного фінансового управління на бізнесових структурах інколи дає збої та швидко відмирає, і щоб вижити цим підприємницьким структурам слід приймати більш виважені і кардинально нові фінансові рішення, постійно їх контролюючи і оптимізуючи на основі удосконалених методів.

Методика досліджень. Невирішеними раніше частинами загальної проблеми, котрим присвячена стаття, є пошук шляхів переоцінки стратегії фінансового управління на підприємствах та методів оптимізації бізнесової діяльності в умовах невизначеності та на їх основі проведення моделювання

фінансових рішень у точці біфуркації бізнесової діяльності з використанням елементів контролю та оптимізації.

Постановка завдання. Мета роботи – узагальнити та удосконалити теоретико-методологічні підходи щодо моделювання фінансових рішень в умовах невизначеності бізнесової діяльності в нестабільних ринкових умовах.

Результати досліджень. Як відомо, будь-яка модель – це уявно або реально створена конструкція, яка максимально відтворює структурне функціонування дійсно наявної системи. Процес або прийом побудови моделей отримав назву моделювання. Як правило, конструювання фінансових моделей здійснюється з метою пізнання широкого спектру фінансово-економічних процесів, що відбуваються у ході фінансово-господарської діяльності бізнесових структур та для опису прийняття різноманітних фінансових рішень [1].

Проте моделюючи фінансові рішення слід враховувати, що моделювання має і деякі негативні риси. Це стосується насамперед абстрагування низки чинників, введення певних обмежень, внаслідок чого будь-яка модель лише схематично характеризує той чи інший оригінал. Незважаючи на це, моделювання в наукових і практичних розробках є досить ефективним методом дослідження й сприяє підвищенню його науковості та конструктивності.

Одержання необхідної інформації при моделюванні досягається завдяки тому, що модель, з одного боку, абстрагує другорядні (з позиції заданої мети) фактори, а з іншого – узагальнює основні сторони досліджуваного явища, даючи змогу сконцентрувати зусилля на вирішенні основних питань [1; 2].

Всі фінансові рішення базуються на фінансово-економічних процесах, які є динамічною підсистемою функціонування світової економіки зі складною організацією, яка відображає сукупність фінансових відносин, розгалужену банківську та зовнішньоекономічну діяльність держав і структурних підрозділів їхніх господарств, що базуються на міжнародному географічному поділі праці [1]. Також фінансові рішення характеризуються динамізмом у часі та просторі. Ці сторони фінансової діяльності легко піддаються математичній формалізації, яка зберігає ідентичність реальних співвідношень та масштабність складових явищ і процесів, що досліджуються у часовому і просторовому аспектах. На цій основі за допомогою математичних і математико-статистичних методів можлива побудова економіко-математичних та суто фінансових моделей, які досліджують і встановлюють конкретні фінансово-економічні закономірності та взаємозалежності, зокрема і в умовах невизначеності та ризику.

Невизначеність у бізнесовій діяльності – досить широке поняття, яке відображає об‘єктивну неможливість отримати абсолютне знання та одержати відповідь про внутрішні та зовнішні умови функціонування підприємницьких структур, які мають цілу множину неоднозначних параметрів, що не завжди піддаються точному прогнозу в різноманітних ризикових ситуаціях.

Вважається, що найскладнішим є процес моделювання прийняття фінансових рішень в умовах невизначеності ведення бізнесової діяльності, де невизначеність розглядається як неповноцінність або неточність інформації про умови підготовки прийняття та реалізації фінансових рішень, у тому числі пов‘язаних з фінансовими втратами і одержанням небажаних кінцевих

фінансових результатів. Невизначеність у прийнятті фінансових рішень завжди пов‘язана з можливістю виникнення у ході бізнесової діяльності несприятливих ситуацій і наслідків та у більшості випадках характеризується наявністю високого фінансового ризику і потребує його врахування, а отже, і швидкої переоцінки наявної стратегії фінансового управління.

На практиці врахування невизначеності зазвичай здійснюється трьома способами: 1) перевіркою стійкості розробленої фінансової дії; 2) коригуванням параметрів фінансової операції і перевіркою виконання фінансово-економічних нормативів; 3) формалізованим описом невизначеності.

Процес прийняття фінансових рішень обов‘язково має містити елементи передбачення майбутнього стану бізнесової діяльності або фінансових вигод у перспективі. Прогнозування необхідне для з‘ясування внутрішніх та зовнішніх умов функціонування керованої системи, а також для передбачення наслідків реалізації управління. Якщо прийняти постулат про наявність невизначеності в знаннях про майбутнє, що прогноз - імовірнісне твердження, то невизначеність можна розглядати як обов‘язковий атрибут прийняття фінансових рішень на бізнесових структурах.

На практиці зниження рівня невизначеності, яке необхідне для прийняття рішень, забезпечується: збором інформації, що зменшує невизначеність очікувань; обробкою інформації методами аналізу, прогнозу, сценарію та з’ясуванням причин, форм і наслідків невизначеності; розробленням моделей, адекватних ситуаціям, що мають місце, і здобуттям у результаті моделювання значень цільових величин, функціональних залежностей станів об’єкта управління та навколишнього середовища.

Раціональні методи прийняття рішень в умовах невизначеності та ризику пов‘язані з множиною допустимих планів та їх ефективністю. Одним із засобів підвищення ступеня збалансованості плану в умовах невизначеності є створення резервів підприємницької діяльності.

Як відомо, точка біфуркації у стані невизначеності бізнесової діяльності – це критичний стан системи, при якому відповідна система стає нестійкою по відношенню до всіх виникаючих періодичних змін. До того ж у цій точці виникає невизначеність щодо подальшого розвитку всієї системи, зокрема і окремого підприємства, де сам стан системи характеризується хаотичністю та абсолютною непрогнозованістю [3; 4].

Періодичні економічні коливання у сфері підприємницької діяльності окремих суб‘єктів господарювання будуть спостерігатись завжди, проте залежатимуть не тільки від значної кількості чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру та їх хаотичного коливання, які можуть коригувати перебіг економічного циклу підприємства, а й від такого суб‘єктивного чинника як некоректно прийнятих фінансових рішень, або просто застарілих рішень у межах раніше запровадженої стратегії фінансового управління, яка себе вже віджила і потребує суттєвих змін. Під стратегією фінансового управління підприємства часто розуміють стратегію фінансово-інвестиційного управління. Фінансово-інвестиційна стратегія – це сукупність рішень, що включають вибір джерел залучення коштів і в процесі свого управління встановлюють

пріоритетність їх цільового використання [5, с. 240]. При формуванні оновленої фінансової стратегії мають бути переглянуті всі можливі джерела фінансування і надана перевага лише окремим з них, які є оптимальними у певний період часу перебігу відповідної стадії життєвого циклу підприємства, в якій виникла невизначеність щодо подальшої бізнесової діяльності.

З іншого боку точка біфуркації демонструє можливі якісні перебудови як самої системи в цілому, так і різноманітних об‘єктів системи, через параметри, від яких вона залежать. Ця точка дає поштовх до змін встановленого режиму роботи всієї системи, зокрема і фінансового управління.

Слід вважати, що система переоцінки стратегії фінансового управління має базуватись на трансформації структури фінансових ресурсів та їх впливі на стабілізацію фінансово-економічного стану підприємства. Цього можна досягти через низку фінансово-економічних показників-індикаторів в аспекті захисту від різноманітних несприятливих економічних факторів. Система переоцінки стратегії фінансового управління має включати: 1) цілеспрямований відбір єдиного правильного вектору прийняття ефективних фінансових рішень, зокрема в розрізі інноваційно-інвестиційних рішень та залучення банківських кредитів; 2) пошук нових оптимальних фінансових відносин; 3) перегляд співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей; 4) переоцінку фінансового забезпечення бізнесової діяльності; 5) удосконалення методики визначення координат точки біфуркації при погіршенні фінансово-економічного стану підприємства для більш ранньої її ідентифікації та прогнозованості подолання її наслідків в умовах невизначеності [6].

У точці біфуркації в наслідок багатовекторності можливих прийнятих рішень вони можуть бути неправильними й абсолютно невиправданими подальшим очікуваним сподіванням, а їх реалізація не дозволятиме у достатньо обмежений проміжок часу дійти єдиного оптимального фінансового результату. Тому оновлена стратегія фінансового управління при моделюванні в умовах невизначеності подальших фінансових рішень має вирішити проблему попередження прийняття неефективних рішень.

При необхідності посилення захисних функцій виробничо-господарської структури усупереч зафіксованих процесів відпливу з неї фінансових коштів перевага має надаватись дотриманню лише оптимальної дебіторської політики за переглянутими критеріями оптимальності, а якщо на підприємстві переважає використання зовнішніх запозичень, то їх необхідно перенести на фінансування довгострокових інвестиційних програм, рівень прибутковості яких дав би змогу виконувати зовнішні зобов’язання за принципами самоокупності [7], це забезпечить додатковий захист і повну і вчасну виплату боргів з меншим ризиком. Встановлено, що за слабкого фінансового стану при неоптимальній структурі фінансових ресурсів, при неефективних фінансових відносинах завжди спостерігається зниження ліквідності, де основним індикатором цього стає підвищення кредиторської і, у деяких випадках, поточної дебіторської заборгованостей відносно попереднього періоду паралельно зі зменшенням величини власного капіталу.

Останнім часом незбалансованість між кредиторською та дебіторською заборгованостями, непрогнозованість фінансових ризиків та спадна тенденція основних результативних показників щодо оборотності обігових коштів чітко простежується за даними структури балансу більшості бізнесових господарюючих суб'єктів у сфері промисловості за розділами: оборотні активи, довгострокові і поточні зобов'язання [8]. Основною причиною неплатежів фінансово нестійких підприємств є вибраний ними нераціональний шлях управління своєю фінансово-інвестиційною діяльністю, що зумовлено неефективним використанням позичених коштів і пов'язаним з цим непередбаченим зростанням фінансового й інвестиційного ризику. Тривала неплатоспроможність таких підприємств спочатку обмежує, а потім і зовсім блокує їх діяльність при неправильно прийнятих фінансових рішеннях.

Нерівномірність фінансового забезпечення деяких підприємств за рахунок власних ресурсів може бути пов'язана одночасно як з внутрішніми, так і з зовнішніми факторами. Внутрішні фактори, які впливають на погіршення їх фінансового стану, пов'язані із незбалансованістю між рівнем організації виробництва, високою собівартістю продукції та її якістю. Зовнішніми факторами є система оподаткування, ліцензування, насиченість ринку товарами певної групи, стан платоспроможності покупців. Слід зазначити, що при зростанні внутрішнього дисбалансу підприємницька система завжди буде наближатись до точки біфуркації, а її напрямок розвитку буде розгалужуватись і вибір того чи іншого прийнятого рішення в цій точці буде залежати від чинника випадковості. Найскладнішим у перебігу підприємницької діяльності є визначення координат точки біфуркації, при розрахунку яких більшість науковців враховують лише вплив макроекономічних чинників на визначення моменту настання цього стану невизначеності, хоча це не завжди так і потребує суттєвого уточнення, проте це ускладнює у подальшому моделювання у цій точці ефективних фінансових рішень [3; 4].

Дослідження показали, що розроблення методів оптимізації бізнесової діяльності спрощує процес моделювання прийняття фінансових рішень на перспективу та є запорукою забезпечення достатнього економічного захисту на підприємстві. Тому в умовах входження в євроінтеграційний простір кожна бізнесова одиниця має дбати про ефективність прийняття фінансових рішень та запроваджених в дію різноманітних методів оптимізації та контролю щодо останніх. Саме цей аспект є гарантією підтримання повноцінної економічної захищеності бізнесової діяльності в системі формування перспективного розвитку вітчизняного підприємництва як в умовах невизначеності ринку у момент значних фінансово-економічних криз та потрясінь і достатньо високого фінансового ризику, так і в результаті впливу негативних наслідків широкого кола бізнес-конфліктів, які можуть періодично зароджуватись та надходити як з внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Тому розроблення та постійне оновлення методів оптимізації ведення бізнесової діяльності в системі моделювання фінансових рішень на сьогоднішньому етапі є надзвичайно необхідним і потребує виваженого ставлення до них саме в розрізі їх розуміння як однієї з основних складових

забезпечення та оптимального управління економічною безпекою будь-якого господарюючого суб‘єкта [9].

На практиці існує значна кількість методів оптимізації, проте не всі вони придатні до прикладного застосування в процесі моделювання фінансових рішень. Зараз нагальною потребою постало питання надавати перевагу доволі новим методам оптимізації, які можна застосовувати як, зокрема, для досягнення оптимальної бізнесової діяльності, так і за її участю виходити на вищий рівень, а саме до оптимального забезпечення та моделювання економічного захисту підприємницької структури. Ці методи досі не мали широкого прикладного застосування у вітчизняній економіці, і зокрема в спектрі забезпечення інтегрованого економічного захисту окремого суб‘єкта господарювання в певній галузі економіки, але можуть зробити суттєвий прорив у моделюванні фінансових рішень.

До таких, наприклад, «молодих» методів оптимізації можна віднести так званий «бджолиний алгоритм», який в англомовних публікаціях має назву Artificial Bee Colony (ABC) Algorithm (Bees Algorithm) [10], що є інноваційним методом для знаходження глобальних максимумів чи мінімумів, тобто глобальних екстремумів при розробці складних багатовимірних функцій, на яких може базуватись прийняття фінансових рішень. Загалом, як показали дослідження, цей метод у різних своїх інтерпретаціях може стати основою для забезпечення імітаційної побудови системи оптимальних фінансових рішень, що, своєю чергою, буде представлено багатовимірною функцією, яка залежатиме від значної кількості параметрів. Це дозволить здійснити максимальний контроль та досягти оптимального фінансового результату насамперед у розрізі інноваційної, фінансово-кредитної, інвестиційної та комерційної сфер діяльності підприємства.

Як відомо, цей метод у базовій версії виконує «сусідній» пошук у поєднанні з випадковим пошуком правильних рішень і може використовуватись для комбінаторної і функціональної оптимізації фінансових рішень [10]. Метод «сусіднього» пошуку рішень дозволяє встановити якісний контроль за наперед відомими і вибраними суміжними фінансово-економічними параметрами, зокрема, які впливають на кінцеві фінансові рішення у межах всіх складових економічного захисту підприємства, через які буде фіксуватись основний вплив на вимір єдиного правильного рішення на основі інтегрованого результату багатовимірної функції, де наперед буде встановлено математичний взаємозв‘язок між усіма її параметрами.

Також цей пошук дасть можливість оцінити результат прийняття фінансового рішення у порівнянні з подібними бізнесовими структурами з додатковим використанням методу аналогів. Випадковий пошук має стати проривом до закономірної локальної, тобто точкової оцінки випадкових фінансово-економічних процесів або впливів на стан невизначеності та подальше прийняття оптимальних фінансових рішень на шляху забезпечення інтегрованої економічної захищеності підприємства.

Для функціональної оптимізації фінансових рішень важливим є першочерговий вибір параметрів, які слід оптимізувати через правильне

визначення допустимого інтервалу для пошуку оптимальних значень, де у допустимій області випадковим чином розташовують змодельовані вектори, задавши швидкість їх руху, які представляють собою спектр оперативно прийнятих оптимальних рішень, що переміщаються через простір усієї множини теоретично можливих фінансових рішень.

Доведено, що цей «бджолиний» алгоритм, як його називають, буде діяти і впливати одночасно на всю систему вибраних рішень, яка забезпечує економічний захист підприємства, періодично переміщуючи її на незначну величину, циклічно рухаючи її через всі вузлові точки контролю, оцінюючи придатність сформованої системи захисту бізнесової одиниці.

Як відомо, функція придатності, використовуючи координати векторів у просторі рішень, буде мати здатність повертати значення придатності у першочергову позицію і діяти циклічно. У такій ситуації можна коригувати швидкість прийняття оптимальних фінансових рішень щодо забезпечення максимального економічного захисту підприємства. Вважається, що при розробленні та постійному удосконаленні цього методу, маніпуляції зі швидкістю прийняття правильних рішень є основним елементом оптимізації [10]. До того ж цей метод може вирішити проблему раннього виявлення негативних наслідків у діяльності підприємства у процесі прийняття фінансових рішень в умовах невизначеності.

Будь-яка бізнесова діяльність не може розвиватись і досягати позитивних результатів, якщо суспільство відноситься до неї нейтрально, або саме функціонує невдало чи спонтанно та хаотично. Завдання будь-якого бізнесу – це створення без перешкод прибутків та у подальшому їх збільшення, уникаючи зайвих та непередбачених витрат. Слід вважати, що витрати можуть бути і результатом, і пролонгованим наслідком різноманітних бізнес-конфліктів, які з часом дестабілізують та повністю руйнують як цілісність і базову стратегію підприємницької діяльності, так і її безпеку.

Сьогоднішній стан підприємницької діяльності та систему її фінансових рішень у більшості випадках складно змоделювати, так як вони залежать від підходу до точного оцінювання ситуацій, які порушують економічний захист господарюючих суб‘єктів та періодично можуть виникати у внутрішньому і зовнішньому середовищі виробничо-господарських структур у процесі побудови ділової співпраці з різними партнерами, конкурентами, кредиторами тощо. До того ж вітчизняні підприємства на сучасному етапі розвитку, формуючи активні взаємовідносини з суб‘єктами ринку на основі євроінтеграційних процесів, прагнуть залучати додаткові інвестиційні кошти, проте, вони першочергово мають дотримуватись за допомогою відповідних методів оптимізації прийняття рішень створення лише оптимальних стосунків, щоб не понести у майбутньому суттєвих фінансових втрат.

Неправильно змодельовані фінансові рішення на бізнесовому суб‘єкті призводять до: ідентифікації більшої величини економічного збитку підприємства, ніж запланована; ідентифікації нульової результативності укладених бізнес-угод; недосягнення узгодженості та рівності сторін бізнес-угоди; невиконання принципу узагальнення ділових стосунків або

неможливості диференціювати комерційний ризик в результаті укладання бізнес-угод; порушення умови домовленостей при перебігу бізнес-угод, тобто неможливості застосування багатокритеріальної оптимізації інтересів усіх сторін бізнес-угод [11, с. 106-107].

Висновки. Таким чином, неефективні фінансові рішення завжди призведуть до настання якоїсь несприятливої події, що дестабілізує цілісність бізнесової діяльності. Ефективне моделювання фінансових рішень з використанням методів їх оптимізації дозволяє зробити економічний розвиток бізнесової діяльності більш передбаченим та підконтрольним. Тому застосування новітніх підходів моделювання у системі переоцінки стратегії фінансового управління є необхідним у реаліях часу, що дозволяє вчасно та оптимально переглянути насамперед величину банківських кредитів і позик, власних коштів у бізнесовій діяльності, що позитивно позначиться на фінансово-економічному стані будь-якої підприємницької структури. Перспективами подальших розробок слід вважати незупинний пошук та розроблення нових прикладних методів оптимізації бізнесової діяльності з різними наперед вибраними керуючими параметрами, що дозволить постійно удосконалювати процес побудови багатовимірних функцій для забезпечення максимальної безпеки підприємництва у сучасних ринкових умовах і формувати постійно оновлену систему моделювання прийняття ефективних фінансових рішень.

Список використаних джерел

1. Голіков А.П. Економіко-математичне моделювання світо-господарських процесів: Навчальний посібник / А.П. Голіков. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2009. – 222 с.

2. Карагодова О.О. Дослідження операцій: Навчальний посібник / О.О. Карагодова – Київ: Центр учбової літератури, 2007 – 256 с.

3. Кадирова О.С. Применение теории катастроф при анализе экономического роста в автомобильной промышленности / О.С. Кадирова / Материалы 65-ой Международной научно-технической конференции «Приоритеты развития отечественного автотрактостроения и подготовки инженеров и научных кадров «Международного научного симпозиума «Автостроения-2009». – Книга 11, Москва, МГТУ «МАМИ». – 2009. – С. 162-167.

4. Ihor Alieksieiev, Iryna Khoma. Transformation of Strategic Management of the Enterprise at the Bifurcation Point in Terms of the Emergence of Business Confiicts // International Conference on Informatics, Management Engineering and Industrial Application (IMEIA 2016, April 24-25, Phuket, Thailand). – DEStech Publications, Inc. 439 North Duke Street Lancaster, Pennsylvania 17602 U.S.A. – PP. 116-124.

5. Мізюк Б.М. Стратегічне управління підприємством / Б.М. Мізюк. – Львів. – «Коопосвіта». – ЛКА, 1999. – 388 с.

6. Хома І.Б. Інноваційні підходи в системі переоцінки стратегії фінансового управління підприємства в умовах невизначеності / І.Б. Хома // Тези доповідей VI Міжнародної наук.-практ. конференції «Управління інноваційним процесом в

Україні: економічні, соціальні та політичні трансформації» (м. Львів, 19-21 травня 2016 р.) – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. – С. 184-185.

7. Сухоруков А.І. Фінансова безпека держави / А.І. Сухоруков, О.Д. Ладюк. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 192 с.

8. Хома І.Б. Системний аналіз факторів та індикаторних показників стану економічної захищеності промислового підприємства / І.Б. Хома // Збірник наукових праць «Економічний аналіз». – Тернопіль. – ТНЕУ: Економічна думка, 2012. – Вип. 10. – Частина 3. – 412 с. – С. 406–411.

9. Хома І.Б. Розроблення методів оптимізації бізнесової діяльності як складова забезпечення та управління економічною безпекою підприємства / І.Б. Хома // Міжнародна наук.-практ. конференція «Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів» (м. Ужгород, 8 травня). – Ужгород: УжНУ. - 2015. – С. 125-128.

10. Artificial Bee Colony (ABC) Algorithm. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://erciyes.edu.tr; Karaboga D. and Akay B. A comparative study of Artificial Bee Colony algorithm / Karaboga D., Akay B. // Applied Mathematics and Computation. - Vol. 214, no. 1, 2009. - P. 108–132.

11. Хома І.Б. Облік ознак виявлення бізнес-конфліктів у системі контролю економічної захищеності підприємства / І.Б. Хома // Вісник «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку» Національного університету «Львівська політехніка», 2014. - № 794. – С. 103-108.

УДК 336.748.12.

Шеверя М. Ю., к.е.н.,
Ревть Ю. І.
Карпатський інститут підприємництва

ІНФЛЯЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ КРАЇНАХ

У статті досліджено основні фактори, що впливають на розвиток інфляційних процесів, а також здійснено порівняльний аналіз рівня інфляції в Україні та ряду інших держав.

Ключові слова: *інфляція, інфляційні процеси, причини інфляції.*

The article reveals the main factors that influence the development of inflation processes. It also presents the results of the comparative analysis of the inflation rate in Ukraine and some other countries.

Key words: *inflation, inflationary processes, causes of inflation.*

В статье исследованы основные факторы, влияющие на развитие инфляционных процессов, а также осуществлен сравнительный анализ уровня инфляции в Украине и ряда других государств.

Ключевые слова: *инфляция, инфляционные процессы, причины инфляции.*

Вступ. Достатньо актуальною проблемою української економіки в наш час є інфляція. Її негативні наслідки простежуються в усіх сферах соціально-економічного життя нашої держави. Інфляція провокує зростання цін, є причиною безробіття та зниження рівня добробуту населення, призводить до поглиблення економічних і соціальних протиріч, змінює економічні орієнтири. Крім цього, залежно від розміру інфляція здатна зруйнувати грошову систему, послабити національну валюту, стимулювати витік капіталів закордон тощо. Властивою інфляція є переважній більшості економічно розвинених країн в світі й є однією з основних проблем в тих країнах, що розвиваються. Зважаючи на кризу та війну в Україні, а також на євроінтеграційний курс нашої держави, об'єктивно необхідним є дослідження питання регулювання інфляційних процесів.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженнями інфляційних процесів та формулюванням ефективних засад антиінфляційної політики займається велика кількість науковців-економістів, зокрема, Антонюк А., Батракова Т., Григораш Т., Касьянова Н., Коваленко І., Олійник С., Петрик О., Шинкар В. та ін. Зусилля науковців зорієнтовано на пошук швидких і дієвих шляхів подолання інфляційних процесів.

Методика досліджень. Дослідження причин інфляції, їх впливу на рівень індексу споживчих цін, а також циклічності інфляційних процесів дає можливість розробки ефективних заходів мінімізації негативного впливу на економіку країни. Вивчення і порівняння результатів антиінфляційного регулювання зарубіжних країн є цінним підґрунтям для впровадження їх досвіду реалізації економічних реформ в Україні. Методологічну основу дослідження складають сукупність методів, прийомів і принципів наукового дослідження. Динаміка і особливості перебігу інфляційних процесів в Україні та деяких інших країнах досліджено з використанням методів конкретного і абстрактного, логічного та історичного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інфляційних процесів і особливостей їх формування в Україні та в окремих країнах, надати рекомендації щодо вдосконалення механізму антиінфляційного регулювання.

Результати досліджень. Для інфляції на сучасному етапі властивою є низка типових ознак: у минулому інфляція мала здебільшого локальний характер, а нині – глобальний, тобто раніше інфляційні процеси відбувалися у певні періоди, іншими словами, були періодичними, то зараз є перманентним.

На нашу думку, доречним буде порівняння рівня інфляції України, Польщі – країни пострадянського простору, Китаю – соціалістичної країни, Єгипту – країни в якій більшість населення зайняті у сфері послуг та Європейського Союзу, асоційованим членом якого Україна стала у 2014 році (табл. 1).

Таблиця 1.

Індекс інфляції в окремих країнах за 2007-2017 рр., %

Роки	Україна	Польща	Китай	Єгипет	Європейський Союз
1	2	3	4	5	6
2007	16,6	2,5	4,8	11,0	3,17
2008	22,3	4,2	5,9	11,7	2,17

1	2	3	4	5	6
2009	12,3	3,5	-0,7	16,2	1,53
2010	9,1	3,0	3,2	11,1	2,67
2011	4,6	4,2	5,4	10,2	3,03
2012	-0,2	3,7	2,6	7,1	2,35
2013	0,5	1,1	2,6	9,5	0,99
2014	24,9	0,1	2,0	10,1	-0,09
2015	43,3	-1,0	1,5	10,4	0,17
2016	12,4	-0,8	2,3	12,1	1,16
2017*	11,5	2,1	1,9	34,2	1,18

*Примітка: * – тут і далі за січень-жовтень 2017 року.*
Джерело: http://www.ereport.ru

Як бачимо з табл. 1 рівень інфляції в Україні не є найвищим серед представлених країн. На основі таблиці побудуємо графіки для кожної з країн (рис. 1-6).

Українські реалії дали цінні інфляційні матеріали, на основі яких можливо зробити перевірку та уточнити теоретичні домінанти щодо сутності, форм прояву, першопричин і наслідків інфляції, дослідити особливості її перебігу.

Світова криза 2008-2009 рр. дуже сильно вдарила по економіці України: ВВП скоротився на 14,8%. Не дивлячись на це, рівень інфляції дещо впав – з 22,3% в 2008 році до 12,3% в 2009 році і 9,1% в 2010 році (на кінець року). Здавалось, країна рухається у правильному напрямку: в 2010 році економічне зростання набрало певних обертів, рівень інфляції уповільнився до однозначного числа [2].

Протягом 2011-2013 років спостерігається тенденція зниження показників інфляції (рис. 1), особливо у 2012 році індекс споживчих цін знизився на 0,2% порівняно з попереднім роком (уперше з 2002 року). Основним чинником низхідної динаміки індексу споживчих цін у 2012 році стало здешевлення продовольчих товарів на 2,9% завдяки високому рівню пропозиції на внутрішньому продовольчому ринку, забезпеченому за рахунок високого врожаю плодоовочевої продукції в 2011-2012 роках та розвитку інфраструктури зберігання і реалізації продовольчих товарів. Це спричинило здешевлення сирих продуктів на 4,6%. Істотний вплив на зниження темпів інфляції мало також стримування тарифів на послуги, котрі регулювались адміністративно [6].

У 2014-2015 роках інфляція почала стрімко зростати. Відбувалося згортання виробництва і значне падіння ВВП. Наприкінці 2014 року інфляція увійшла у фазу галопуючої, а економіка від рецесії перейшла до стану глибокої депресії. У першому кварталі 2015 року разом зі зростанням інфляції відбулось падіння ВВП на 16 %. Лише у 2016 році інфляція дещо сповільнилась та становила 112,4%.

До однієї з основних причин виникнення інфляції в Україні слід віднести дефіцит державного бюджету, який в 2017 році запланований на рівні 77,5 млрд. грн. Для покриття бюджетного дефіциту національний банк здійснює емісію грошей, що призводить до зменшення купівельної спроможності національної валюти та інфляції. Так у 2014-2015 рр. Національний банк України

«надрукував» 294,9 млрд. грн. за статтею перевищення доходів над витратами в держбюджеті, що призвело до гіперінфляції в Україні [5].

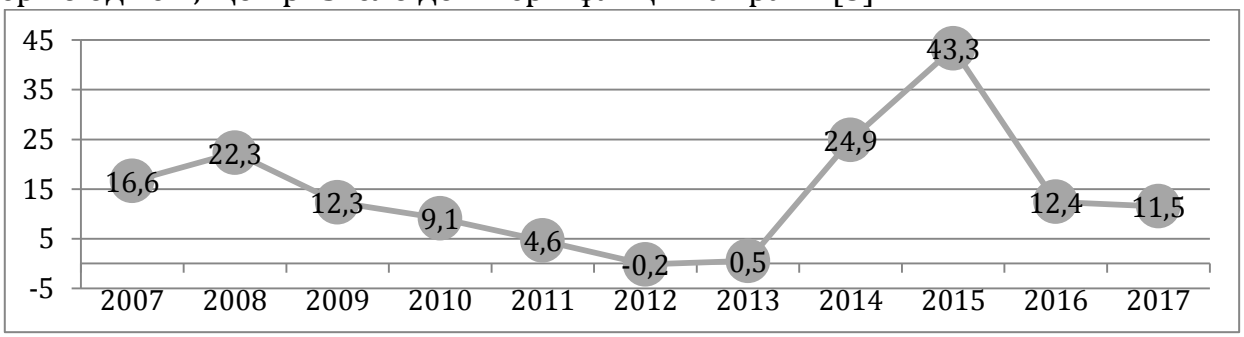

Рис. 1. Динаміка індексу інфляції в Україні у 2007-2017 рр., %

Ще однією з причин інфляції в Україні і далі залишається монополізація ринків, що створює можливості для підприємств скорочувати пропозицію та збільшувати ціни на товари та послуги. В Україні в умовах олігополії та монополії діє 42% ринку, 11% відносяться до природньої монополії, інші – ринки з конкурентними відносинами. Найбільш монополізованим в Україні є паливно-енергетичний комплекс та ринок транспорту і зв'язку [1].

Крім того, в останні роки суттєвий вплив на інфляційні процеси має мілітаризація економіки. Це пов’язано з тим, що мілітаризація економіки збільшує видаткові кошти державного бюджету, що веде до зростання бюджетного дефіциту. У 2016 році оборонний бюджет України складав 92 млрд. грн. (5% від ВВП). Мілітаризація деформує структуру виробництва, звужує можливість збільшення випуску товарів та послуг народного споживання у зв’язку з перерозподілом фінансових ресурсів з інших галузей економіки [3].

Ще одним важливим чинником зростання цін в Україні у 2015-2016 рр. є повзуче підвищення вартості житлово-комунальних послуг та подорожчання енергоносіїв. Так комунальні тарифи, які регулюються адміністративно в 2016 році збільшилися на 34,6 % за рік. У 2015 році цей показник становив 64,4 %, що стало основною причиною зростання споживчих цін в 2016 році. Ціни на нафтопродукти в Україні збільшилися на 19,4 % (12,3 % у 2015 році), не зважаючи на зменшення цін на нафту на міжнародному ринку [3].

Таким чином, можна зробити висновок, що Україна має достатньо високі темпи інфляції, тому необхідна ефективна програма антиінфляційної політики.

З точки зору динаміки розвитку економіки Польща належить до групи країн Європейського Союзу, що найбільш швидко розвиваються. В результаті вона покращує свою позицію в ЄС. Посилення інфляційного тиску, яке відзначалося в 2004 р. і на початку 2005 року і було пов'язане з «ціновим шоком» після вступу в ЄС і підвищенням цін палива на світових ринках, мало тимчасовий характер. З липня 2014 року в країні спостерігалася виключно дефляція. У листопаді 2016 р. зниження цін сповільнилося, досягнувши рівня 2015 р. Грудень 2016 року став першим місяцем зростання цін. На думку експертів, зростання інфляції в 2017 р. пов'язане з підвищенням цін на нафту і на деякі продукти харчування.

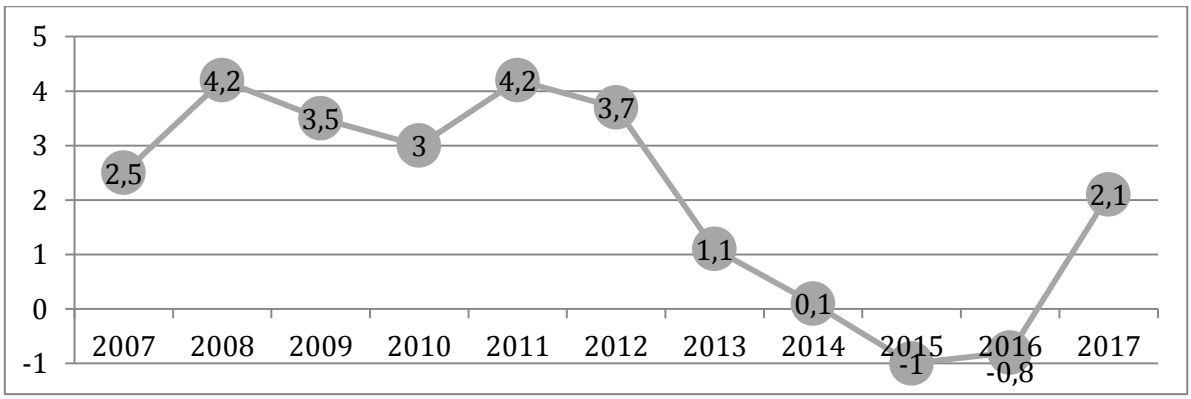

Рис. 2. Динаміка індексу інфляції в Польщі у 2007-2017 рр., %

Економіка Китайської Народної Республіки за останні 30 років постійно зростає, і в 2016 році займала 2 місце в світі за величиною номінального ВВП. У серпні 2015 року в економіці Китаю почалися серйозні проблеми. Народний банк Китаю провів різку - відразу на 1,9% - девальвацію юаня через проблеми з експортом. У першому кварталі 2016 року загальний борг Китаю виріс до рекордних 237% від ВВП. З метою стабілізації курсу юаня, Китай почав скорочення національних резервів іноземної валюти. З середини 2016 року валютні резерви країни постійно скорочувалися, в результаті чого на початку січня 2017-го вони скоротилися до мінімального значення з лютого 2011 року.

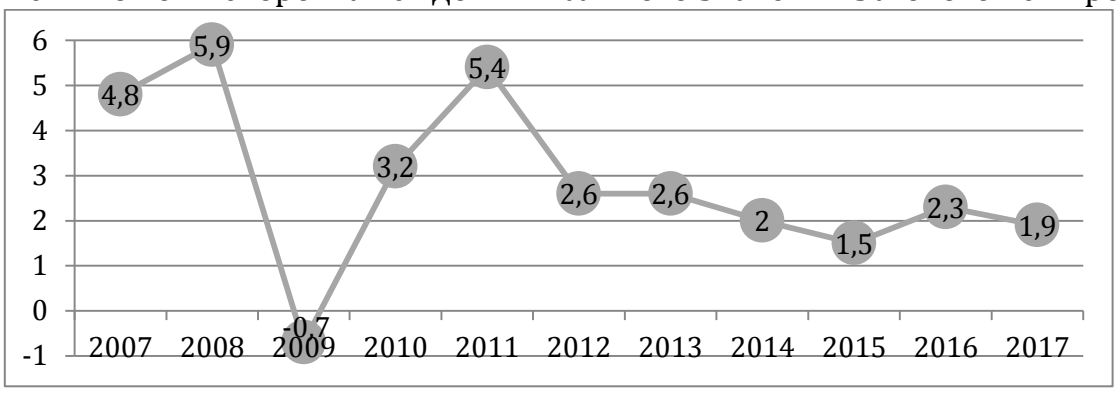

Рис. 3. Динаміка індексу інфляції в Китаї у 2007-2017 рр., %

Рівень інфляції в Єгипті за 10 місяців 2017 р. зріс на 34,2% в річному вираженні. Такий показник став рекордним за останні 30 років. Рекордний рівень інфляції став наслідком погіршення економічної ситуації в країні після військового перевороту в 2013 році. У червні 2017 р. уряд Єгипту в два рази підвищив тарифи на паливо і газ. У липні тарифи на електроенергію в Єгипті зросли на 42,1%. У цьому ж місяці Центральний банк підвищив процентні ставки на 2%. У листопаді 2016 року уряд Єгипту припинив контролювати валютний курс. Після цього єгипетський фунт став стрімко дешевшати відносно долара США. Крім цього, у 2016 році туристичний потік до Єгипту скоротився на 43%.

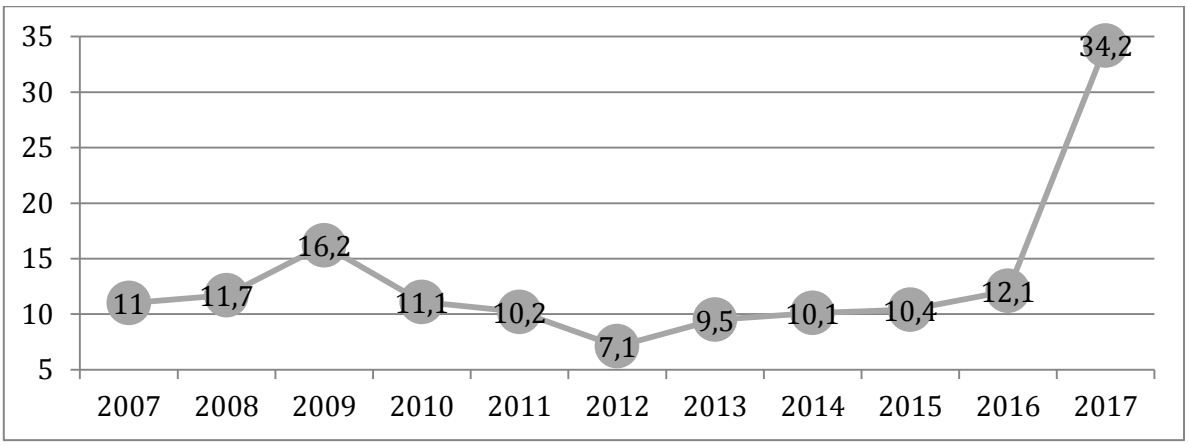

Рис. 4. Динаміка індексу інфляції в Єгипті у 2007-2017 рр., %

У 2014 р. у Євросоюзі зафіксовано дефляцію (0,09%), яка є протилежною інфляції. Рівень інфляції за 2015 р. становив 0,17%. У 2016 р. Європейський Союз займає 37 місце за рівнем інфляції в світі.

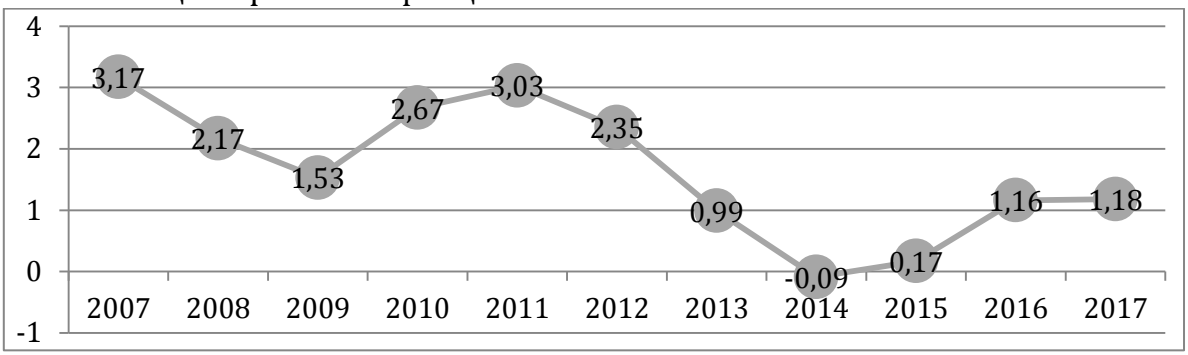

Рис. 5. Динаміка індексу інфляції в Європейському Союзі у 2007-2017 рр., %

Для порівняння рівня інфляції будуємо ще один графік (рис. 6) для всіх країн.

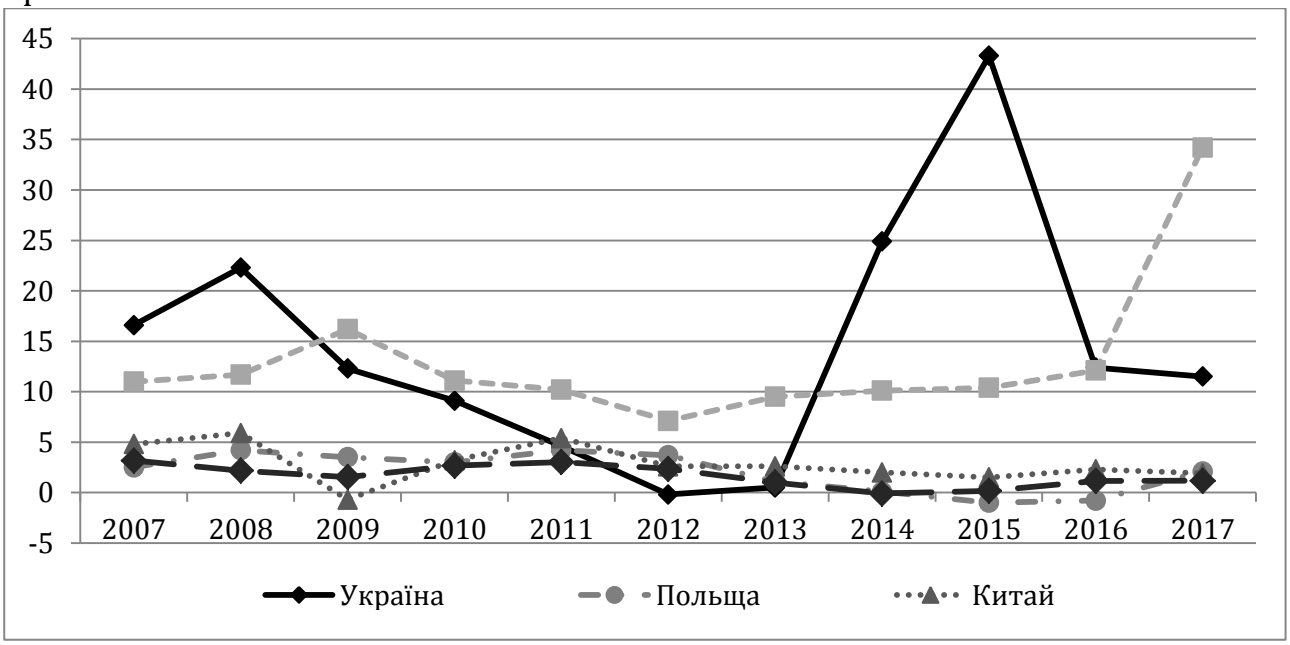

Рис. 6. Динаміка індексу інфляції окремих країн у 2007-2017 рр., %

Як видно з рис. 6 найвищий рівень інфляції в України та Єгипту, а найнижчий у Польщі та Європейського Союзу. Окрім цього у 2015-2016 рр. ЦРУ склало рейтинг країн за рівнем інфляції. Серед 226 країн досліджувані країни посіли такі місця: Україна - 225 і 212 відповідно, Єгипет – з 210-го перемістився на 209, Китай – 87 і 120, Європейський Союз у 2016 році зміцнив свої позиції на 3 пункти і займає 37 місце, Польща теж змінила свої позиції в рейтингу – з 10-го місця перемістилася на 12.

У 2014 році, внаслідок воєнних дій на сході України та в результаті системних помилок, інфляційні процеси значно пришвидшились. Сьогодні важливо визначитись, яким чином бюджетна і грошово-кредитна сфери будуть взаємодіяти протягом найближчих років і як це буде впливати на інфляційні процеси. І тут слід звернути увагу на кілька принципових моментів [7].

По-перше, це проблема боргів, які потрібно обслуговувати. В якій частині ці борги будуть повернуті, яка частина буде реструктурована і яка залучена на нове фінансування? В Україні за останні роки існує чітка тенденція щодо зростання боргової кризи. Так, у 2014 році тільки за відсотками по запозиченнях Україна сплатила 48,3 мільярдів гривень, у 2015 р. – 84,5 млрд. грн., у 2016 р. – 95,8 млрд. грн., а у 2017 році ця сума попередньо склала 111,3 мільярди грн. [4].

По-друге, не можна не зважати на потоки міжнародних фінансів, які вже почали рухатися з розвинутих країн світу в інші регіони. Починає зростати дохідність на ринках цінних паперів, нерухомості тощо, а це означає, що роль спекулятивного капіталу стає більш активною і важливою. Багато ознак фінансової піраміди уже проявляються, наприклад, у Китаї. В Україні найбільш уразливою сферою для спекуляцій є ринок нерухомості, особливо ринок землі [7].

По-третє, це боргові проблеми інших країн, у тому числі європейських. Боргова проблема стоїть досить гостро в цілому ряді європейських країн і без кардинального перегляду принципів фіскальної політики вона охоплюватиме дедалі більше держав. З економічної точки зору ситуація в Україні, з урахуванням російської агресії погіршуватиметься. І розраховувати на значні обсяги фінансової допомоги з боку ЄС сьогодні – проблематично [7].

Потрібно звернути увагу на те, що деякі країни, наприклад, Польща, навіть в умовах загальноєвропейської і загальносвітової кризи уникнули спаду економіки, забезпечивши в країні економічне зростання. Відбулось це завдяки тому, що компенсатором виступив внутрішній ринок. І в цьому контексті на сьогодні в Україні немає продуманих і зважених рішень. Якщо і надалі буде стимулюватись тільки внутрішній споживчий попит населення на шкоду попиту інвестиційному, високого рівня інфляції не уникнути. Потрібно припинити руйнівну політику соціального популізму. В Україні великий дефіцит Пенсійного фонду, компенсувати який – непосильне завдання для слабкого бюджету. Необхідно вдаватися до непопулярних рішень, до збільшення пенсійного віку деяким категоріям населення та обмеження максимального розміру пенсій. Сьогодні здійснюється дотування з бюджету вартості газу для населення. Держава в кризу не може собі цього дозволити, та й не повинна дозволяти. Необхідно встановити реальну ринкову вартість газу для всіх, у тому числі й для

населення, і перейти від тотального дотування до адресної підтримки малозабезпечених та бідних [7]. Таким чином, досвід країн Євросоюзу та інших високорозвинених країн, щодо встановлення контролю над інфляцією, може бути корисним для України.

З 2015 р. уряд України запровадив так зване інфляційне таргетування. Це дозволило знизити темпи інфляції, проте розмір індексу споживчих цін за січень-жовтень 2017 року становить 11,5%. Національним банком на кінець 2017 року інфляція прогнозувалася на рівні 12.2%, у 2018 році – 7.3%, а у 2019 – 5%.

Висновки. За сучасних умов розвитку економіки однією з найгостріших її проблем є інфляція, яка негативно впливає на всі аспекти суспільного життя в багатьох країнах світу. Інфляцією знецінюються результати праці, грошові заощадження, гальмується потік інвестицій та економічне зростання. Основними її проявами є знецінення грошової одиниці, зростання цін тощо. Переймання Україною досвіду антиінфляційного регулювання інших країн з розвиненою економікою дозволило б взяти під контроль інфляційні процеси та попереджати причини їх виникнення.

Список використаних джерел

1. Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.amc.gov.ua

2. Історія інфляції України від Олександра Жолудя (ІНФОГРАФІКА) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://politcom.org.ua/?p=8657

3. Касьянова Н.В. Сучасні інфляційні процеси в Україна в умовах нестабільної економіки [Електронний ресурс] // Н.В. Касьянова, Б.А. Демченко. – Режим доступу: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/7_2017_ukr/9.pdf

4. Коваленко І. Людям пудрять мізки /І.Коваленко // Експрес, 2015. – № 15. – С.2

5. Олійник С. М. Інфляція по-новому / С. М. Олійник // Експрес. – 2015. – № 7. – С. 13-15.

6. Петрик О. Інфляція в Україні та її прогнозування в Національному банку // Вісник Національного банку України. – 2012. – №5. – С. 8-12.

7. Шинкар В. А. Макроекономічні проблеми інфляції в сучасній економіці / В. А. Шинкар, С. В. Сідак, Г. В. Яцко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. – 2015. – Вип. 1(1). – С. 268-271. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2015_1(1)__65.

УДК 658.15

Шифріна Н. І., к.е.н., доцент
Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

ВИЗНАЧЕННЯ ПРИОРИТЕТНОГО МЕТОДИЧНОГО АПАРАТУ ФІНАНСОВОЇ ОЦІНКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена визначенню пріоритетного методичного апарату фінансової оцінки промислового підприємства на основі зіставлення експрес-, коефіцієнтного аналізу і комплексної діагностики за атрибутивними критеріальними ознаками.

Ключові слова: *фінансова оцінка, експрес-аналіз, коефіцієнтний аналіз, комплексний аналіз.*

The article is devoted to the definition of the priority methodical apparatus of the financial evaluation of the industrial enterprise on the basis of comparison of express, coefficient analysis and complex diagnostics on the attributive criterion features.

Key words: *financial evaluation, express analysis, coefficient analysis, complex analysis.*

Статья посвящена определению приоритетного методического аппарата финансовой оценки промышленного предприятия на основе сопоставления экспресс, коэффициентного анализа и комплексной диагностики по атрибутивным критериальным признакам.

Ключевые слова: *финансовая оценка, экспресс-анализ, коэффициентный анализ, комплексный анализ.*

Вступ. В нестабільних і непередбачуваних умовах сучасної України: постійної зміни економічної кон'юнктури, падіння платоспроможного попиту, зниження інвестиційної активності та ін., одним з головних напрямів аналітичної роботи промислового підприємства є адекватна фінансова оцінка його діяльності та резервів. Керівництво зацікавлене у докладному аналізі фінансових потоків, щоб на основі одержаної інформації приймати управлінські рішення, які регулюватимуть формування фінансових ресурсів і впливатимуть на їх ефективне використання.

Аналіз останніх досліджень. Питання діагностики фінансової оцінки підприємств знаходить відображення в роботах вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків. Зокрема, Н. П. Шморгун й І. В. Головко, зосереджуються на технічній стороні фінансових обчислень, виведенні формул і висвітленні методики їх застосування під час визначення фінансових характеристик підприємства [1]; Л. Т. Гіляровська і А. А. Вехорева досліджують фактори фінансової стійкості [2]; Н. М. Горицька концентрує увагу на структурі фінансового аналізу [3]; Ю. С. Цал-Цалко розроблено різноманітні підходи застосування методів багатофакторного статистичного аналізу для фінансової оцінки підприємств [4]. На особливу увагу заслуговують методологічні системи й інструментарій фінансового управління підприємством розглянуті І. А. Бланком [5] та ін.

Дослідження показують, що ретельний вибір методичного апарату аналізу і проведення на його основі адекватної фінансової оцінки, є однією з основних проблем більшості вітчизняних промислових підприємств, що обумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямку.

Методика досліджень. Виявлення суджень групи експертів щодо ранжирування і попарної оцінки атрибутивних критеріїв та альтернатив за рівнями економічної значущості методом аналізу ієрархій Т. Сааті, з'ясування більш пріоритетного напряму фінансової оцінки промислового підприємства на основі зіставлення експрес-, коефіцієнтного аналізу і комплексної діагностики за відібраними критеріальними ознаками.

Постановка завдання. Дослідження вагомості атрибутивних критеріїв, які є індикатором якості отриманої фінансової інформації. Визначення на їх основі пріоритетного методичного апарату фінансової оцінки промислового підприємства.

Результати досліджень. Сучасна теорія і практика пропонує багато методик оцінки фінансового стану підприємства, які можна представити у вигляді трьох основних напрямів дослідження: експрес, деталізованого (коефіцієнтного) і комплексного аналізу.

Експрес-аналіз (ЕА). Дозволяє отримати огляд результатів роботи підприємства на основі вивчення абсолютних даних бухгалтерської звітності. Може проводитися як окремий та як попередній етап фінансової оцінки. Сутність даного виду аналізу полягає в можливості швидко дати загальну оцінку роботі підприємства, але без розкриття внутрішнього змісту кожного фактору, що вплинули на формування окремих показників [1, с. 112].

Деталізований (коефіцієнтний) фінансовий аналіз (ДА). Являє собою розрахунок абсолютних і відносних фінансових показників, які характеризують стан і тенденції розвитку підприємства за основними напрямками дослідження. Деталізація аналітичних процедур може бути досягнута за рахунок залучення більш якісної інформаційної бази, порівняння отриманих результатів з нормативними або базисними величинами. Деталізований аналіз припускає як всебічне дослідження поточного положення (ретроспективний аналіз) фінансової оцінки підприємства, так і його проекції на перспективу.

Ретроспективний аналіз міститься в ідентифікації поточного положення підприємства за рахунок зіставлення кожної позиції показників із попереднім періодом або планом (вертикальний і горизонтальний аналіз) і визначенні відносних показників (коефіцієнтів) за основними напрямками дослідження: майновий стан, ліквідність, платоспроможність, фінансова незалежність, прибутковість та рентабельність, ділова та ринкова активність й ін. Цей метод дозволяє отримати більш детальну характеристику фінансової оцінки досліджуваного підприємства і виявити зміни показників в просторово-часовому аспекті.

Перспективний аналіз роботи підприємства передбачає визначення основних тенденцій динаміки аналізованого об'єкту і, на їх основі, прогнозування фінансового положення у майбутньому. Цей вид аналізу використовується для рішення задач стратегічного управління. Перелік даних,

що прогнозуються, може варіювати від побудови прогнозної звітності до більш локального випадку – прогнозу окремих показників (об'єм реалізації, прибуток, рентабельність, податкове навантаження, оборотність, та ін.).

Комплексний фінансовий аналіз (КА). Сутність цієї методики полягає у формуванні групи показників, які у сукупності повинні відповідати вимогам комплексної характеристики поточного стану підприємства та перспективам його подальшого розвитку. Відібрані показники компонуються в єдиний інтегральний фінансовий показник.

Вперше така методика була розроблена і використана для з'ясування загрози банкротства на підприємствах під час Великої депресії у США. Надалі, з розвитком суспільства, економіки й фінансів метод постійно удосконалювався і його застосування було поширено на інші області – комплексне рейтингове оцінювання, визначення фінансово-економічного стану підприємств і організацій та ін.

Таким чином комплексний фінансовий аналіз в основному використовується для визначення фінансово-економічного стану, комплексної рейтингової оцінки й імовірності банкрутства досліджуваного підприємства.

Ретельний вибір того чи іншого напряму оцінки фінансового стану підприємства залежить від очікування отримання результату у вигляді фінансової інформації, корисність якої оцінюється рядом атрибутивних (не маючих кількісного виразу) критеріїв: достовірністю (ДС), що визначається правдивістю та нейтральністю, тобто відсутністю помилок і пристрасних оцінок, а також припускає можливість перевірки; доречністю (ДР), яка означає значимість змісту інформації для користувачів; своєчасністю (СЧ), тобто відповідністю періоду часу потреби; зрозумілістю (ЗР) та можливістю інтерпретування; доступністю (ДТ), що припускає можливість одержання необхідних даних; порівнянністю (ПР), тобто спроможністю зіставлення із аналогійною інформацією; економічною ефективністю ЕЕ, яка означає що витрати на одержання фінансової інформації не повинні перевищувати економічний ефект від її використання [2, С. 38-39; 3, с. 31; 4, с. 82; 5, С. 62-64].

Таким чином задача вибору пріоритетного методичного апарату фінансової оцінки промислового підприємства на основі атрибутивних критеріїв відноситься до багатокритеріальних.

Нестачу кількісної інформації пропонується заповнити за допомогою методики експертного опитування. До експертної групи було відібрано методом анкетування десять користувачів фінансової інформації, які мають відповідну кваліфікацію, в значній мірі володіють досвідом фінансових обчислень та практикою прийняття на їх основі управлінських рішень. Ступень погодженості суджень експертів перевірено за допомогою ранжирування критеріїв (табл. 1).

Також ступень погодженості експертів визначено на основі коефіцієнту конкордації за формулою [6, с. 316]:

$$E'_e = \frac{S}{\frac{1}{12}\ m^2\ r^3 - r}, \qquad E'_e = \frac{2594}{\frac{1}{12} \cdot 10^2 \cdot (7^3 - 7)} = 0{,}926, \qquad S = \sum_i^m C_i - \overline{N}^{\ 2},$$

де C_i – сума рангів, поставлена усіма експертами і-ой альтернативі; $\overline{\tilde{N}}$ - середнє арифметичне сум рангів; m – число експертів; r – кількість альтернатив.

Значущість отриманого значення коефіцієнту конкордації ($К_к$) оцінюється критерієм χ^2 (число ступенів свободи дорівнює числу факторних ознак за відрахуванням одиниці) [6, с. 319]:

$$\chi^2 = \frac{S}{\frac{1}{12}\ mr(r+1)}, \qquad \chi^2 = \frac{2594}{\frac{1}{12}\ 10 \cdot 7(7+1)} = 55{,}66.$$

Таблиця 1.

Результати ранжирування критеріїв

Експерти	Критерії							Сума	Середнє
	ДС	ДР	СЧ	ЗР	ДТ	ПР	ЕЕ		
1	7	6	4	3	2	5	1	28	4
2	6	7	3	5	2	4	1	28	4
3	7	6	4	3	2	5	1	28	4
4	7	6	3	4	1	5	2	28	4
5	6	7	4	3	2	5	1	28	4
6	7	6	4	3	2	5	1	28	4
7	7	6	4	3	2	5	1	28	4
8	7	5	4	1	3	6	2	28	4
9	7	6	4	3	2	5	1	28	4
10	7	6	4	3	2	5	1	28	4
Сума	68	61	38	31	20	50	12	280	40
Відхилення від середнього	28	21	-2	-9	-20	10	-28	-	-
Квадрат відхилення	784	441	4	81	400	100	784	2594	-

Отримане значення $\chi^2 = 55{,}66$ перевищує табличне $\chi^2 = 12{,}59$ для $\alpha = 0{,}05$, що дозволяє зробити висновок: $К_к$ значимий і існує висока ступінь погодженості експертів.

Для визначення пріоритетного методичного апарату фінансової оцінки промислових підприємств вважається за доцільне використання методу аналізу ієрархій (метод Сааті), що запропонований американським вченим Томасом Сааті [7]. Структуризація розрахунків має вигляд ієрархічної структури із рівнями: загальна мета, критерії, альтернативи (рис. 1).

Сутність методу полягає в попарному зіставленні елементів кожного рівня, шляхом отримання експертних суджень, тобто присвоєння кожним експертом визначеного балу у межах шкали (від 1 – рівноцінність до 9 – найвища перевага) відповідно його думки про значущість кожного з запропонованих критеріїв. Результат попарних зіставлень фіксується в таблиці (матриці) у вигляді простого дробу. Наприклад, на пересічені строки ДС (достовірність) і стовпця ПР (порівнянність) фіксується дріб 7/1, це виражає думку експерта, що критерій ДС переважає значущість ПР в 7 разів. Далі прості дроби переводяться у десяткові, підраховуються суми по строках і визначається вага (значущість) елемента кожного рівня.

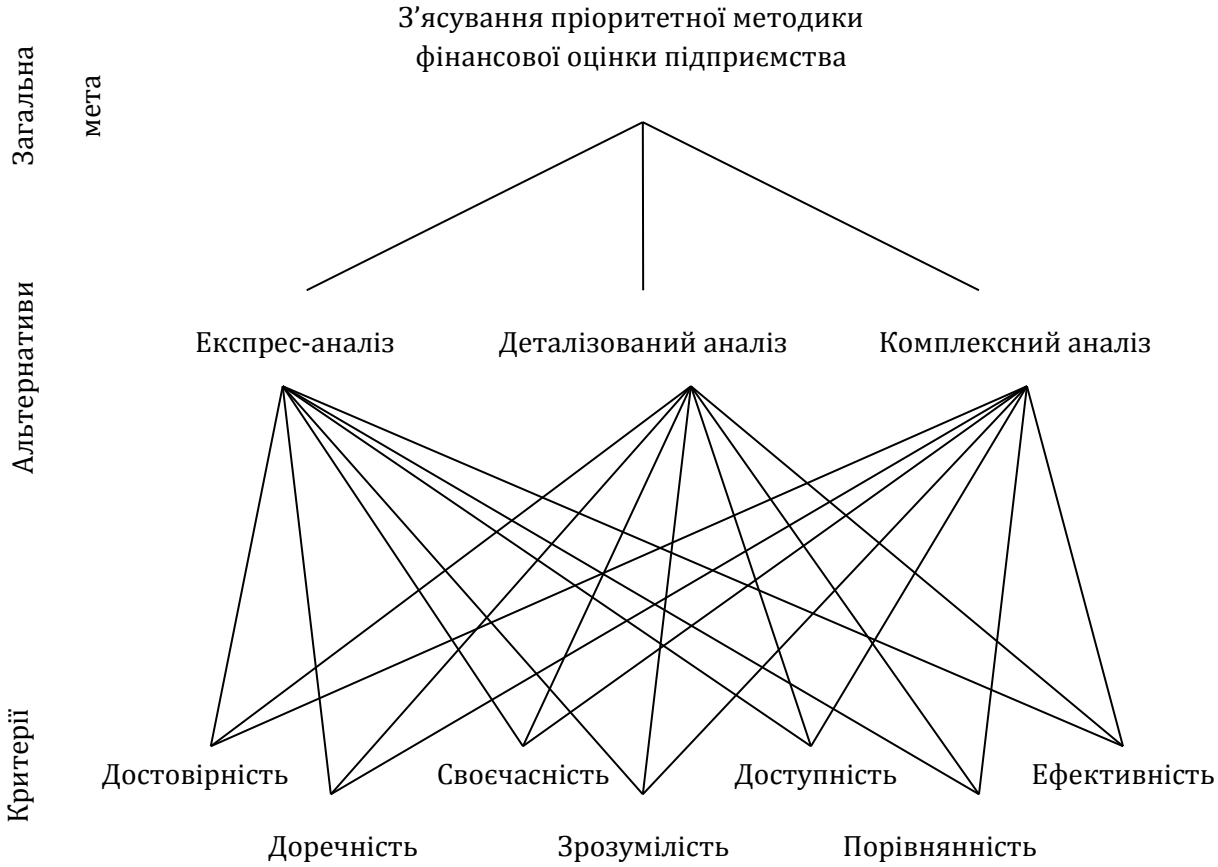

Рис. 1. Ієрархічна структура дослідження.

На нижчому рівні ієрархічної схеми з'ясовується вага (значущість) критеріїв і порівнюються задані альтернативи окремо за кожним показником (табл. 2).

Таблиця 2.

Результати опитування експертів

Критерії	Альтернативи	Середнє значення	Медіана
Достовірність	ЕА	0,33	0,325
	ДА	**0,61**	**0,605**
	КА	0,07	0,07
Доречність	ЕА	0,06	0,06
	ДА	**0,56**	**0,57**
	КА	0,38	0,375
Своєчасність	ЕА	**0,57**	**0,6**
	ДА	0,22	0,2
	КА	0,21	0,2
Зрозумілість	ЕА	0,24	0,25
	ДА	0,09	0,085
	КА	**0,66**	**0,67**
Доступність	ЕА	0,33	0,335
	ДА	0,10	0,09
	КА	**0,57**	**0,59**
Порівнянність	ЕА	0,06	0,06
	ДА	**0,52**	**0,545**
	КА	0,42	0,405
Економічна Ефективність	ЕА	**0,47**	**0,495**
	ДА	0,08	0,07
	КА	**0,46**	**0,445**

Для з'ясування спільної думки експертів застосовується розрахунок середньої арифметичної або медіани. Визначення більш пріоритетного варіанту здійснюється за допомогою зваженої суми (табл. 3).

Таблиця 3.

Визначення оптимального варіанту оцінки фінансового стану

	ДС	ДР	СЧ	ЗР	ДТ	ПР	ЕЕ	Зважена сума
ЕА	0,325	0,06	0,6	0,25	0,335	0,06	0,495	0,236
ДА	0,605	0,57	0,2	0,085	0,09	0,545	0,07	**0,459**
КА	0,07	0,375	0,2	0,67	0,59	0,405	0,445	0,294
Вага	0,31	0,24	0,11	0,07	0,05	0,185	0,02	

За результатами проведеного дослідження найбільш вагомими визначені критерії: достовірність (31%), доречність (24%), порівнянність (18,5%). Майже не вплинули на результати дослідження, за рахунок низької вагомості, критерії: доступність (5%) і ефективність (2%). У відповідності до проаналізованих переваг більш пріоритетним напрямом фінансової оцінки промислового підприємства доцільно вважати методику деталізованого (коефіцієнтного) аналізу (45,9%).

Висновки. Незважаючи на отримані досягнення й результати розробок в області фінансової оцінки промислових підприємств у цей час доводиться констатувати, що оцінка ефективності використання фінансових ресурсів у коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі із прийнятною довірчою ймовірністю має потребу в подальших розробках і практичному апробуванні.

Таким чином, подальші дослідження й розробки методів діагностики фінансового стану промислових підприємств України з метою додання їм більшої інформативності, універсальності й поряд із цим поглибленого обліку факторів кожного конкретного виробництва правомірно вважати актуальними та своєчасними.

Список використаних джерел

1. Экономический анализ: ситуации, тесты, примеры, задачи, выбор оптимальных решений, финансовое прогнозирование: Учеб. Пособие / Под ред. М. И. Баканова, А. Д. Шеремета. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 656 с.

2. Гиляровская Л. Т. Анализ и оценка финансовой устойчивости коммерческого предприятия / Л. Т. Гиляровская, А. А. Вехорева. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с.

3. Горицкая Н. Финансовый анализ. Общие положения / Н. Горицкая // Бухгалтерия Налоги Бизнес. – 2006. – № 31. – С. 30–34.

4. Цал-Цалко Ю. С. Статистичний аналіз фінансової звітності: теорія практика та інтерпретація. – Монографія. – Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2004. – 506 с.

5. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента. Т.1. / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – 592 с.

6. Венецкий И. Г. Основные математико-статистические понятия и формулы в экономическом анализе: Справочник / И. Г. Венецкий, В. И. Венецкая. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Статистика, 1979. – 447 с.

7. Саати Т. Принятие решение. Метод анализа иерархий: Пер. с англ. – М. : Радио и связь, 1993. – 278 с.

УДК 336

Шостак Л. В., к.е.н. доцент,
Близнюк А. Л.,
Богдан М. А.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті розглядаються напрями протистоянню кризовим процесам у Україні. Пропонуються підходи щодо антикризового управління країн світу. Визначені можливі напрями формування політики у країні та на підприємствах для подолання кризових явищ.

Ключові слова: *криза, антикризове управління, світовий досвід, криза на підприємстві, державне антикризове управління, антикризові заходи.*

In the article is considered directions of opposition with crisis processes in Ukraine. Offered approaches in relation to the anti-crisis management of the world countries. The defined possible directions of forming of policy in a country and on enterprises for overcoming of the crisis phenomena.

Key words: *crisis, anti-crisis management, world experience, crisis in the enterprise, state crisis management, anti-crisis measures.*

В статье рассматриваются направления противостоянию кризисным процессам в Украине. Предлагаются подходы относительно антикризисного управления стран мира. Определены возможные направления формирования политики в стране и на предприятиях для преодоления кризисных явлений.

Ключевые слова: *кризис, антикризисное управление, мировой опыт, кризис на предприятии, государственное антикризисное управление, антикризисные меры.*

Вступ. Пошук напрямів протистоянню кризовим процесам у світі, а також впровадження сучасних інструментів сприяння росту економіки, є одним із важливих завдань для зростаючих країн. Ситуація в Україні постала така, що за останні роки відбулося кілька економічних і фінансових шоків, які негативно вплинули на економіку та країни та добробут населення.

Слід підкреслити, що Україна вже стала частиною світової національної економіки, тому складні завдання реформувань повинні враховувати і міжнародні виклики. В умовах необхідності вирішення в країні економічних проблем особливої уваги набуває вивчення світового досвіду, оскільки не всі методи та інструменти антикризової політики у світовій практиці можуть бути адаптовані до української економіки з огляду на специфіку законодавства, передумов та національного розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми теорії та практики антикризового управління останнім часом викликають значний резонанс у багатьох вітчизняних вчених-економістів. На сьогодні у світі накопичена значна теоретична та практична база виходу підприємств з кризи з найменшими для нього втратами та прогнозування антикризових явищ.

Важливе місце в розгляді питань подолання наслідків фінансової кризи та застосування такого досвіду в Україні займають дослідження таких вчених, як Алле М., Буравський І., Буравський В., Геєць В., Герст П., Крильчук Є., Мозговий О., Онищенко О., Пінк Ф., Фішер І., та інші.

Проте, проблема наслідків кризових явищ для вітчизняних підприємств й надалі залишається невирішеною.

Методика дослідження. Теоретико- методологічною основою дослідження виступаютьпраці провідних вчених-економістів сучасності з проблем антикризового управління підприємствами. Для досягнення поставленого в дослідженні завдання авторами використовуються загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розкритті окремих аспектів використання на практиці теоретичних надбань антикризового управління провідними зарубіжними країнами.

Результати досліджень. На жаль, слід констатувати, що несприятливі зовнішні виклики (насамперед, продовження російської агресії на Сході України), поширення і поглиблення внутрішніх протистоянь між провідними політичними силами (які мали б стати осередками вироблення виваженої результативної економічної політики), слабкість антикорупційних заходів, – поки не дозволили Україні стати взірцем трансформаційних реформувань, утвердитись у якості сучасної конкурентоспроможної країни.

На нашу думку, при виході із кризи вітчизняним підприємствам варто вивчати післявоєнний досвід країн Німеччини, Японії, Південної Кореї та ін., але можна й скористатись досвідом США, коли вони виходили з важкої кризи 1930-1933 рр.

Президент Франклін Рузвельт, приходячи до влади в 1930 році, через три роки підняв промислове виробництво до рівня докризового періоду, знизив ціни на товари й послуги, підвищив зарплати й пенсії, а в подальші роки США стало однією з провідних і високотехнологічних країн. Слід зауважити, що він робив це не за рахунок зовнішніх запозичень і фінансової допомоги європейських та інших держав (у Європі в цей період була своя серйозна економічна криза), а за рахунок власних внутрішніх резервів. У «Новому курсі» Рузвельт визнав і включив до механізму реформ основний реформаторський чинник – людський, створивши такі умови, за яких вона спрацювала на соціальний прогрес США. Йдеться про умови, коли громадянам стало вигідно жити й працювати чесно. Це і забезпечило американському суспільству вихід з кризи на шляху до соціального прогресу [1].

Фундаментом розвитку будь-якої держави є її економічний потенціал, що ґрунтується на потужній науково-технічній базі. Саме виробничо-технічні галузі суспільства забезпечують матеріальний добробут народу.

За словами радника Міністра економіки та технологій ФРН Вольфганга Шеремета, позитивну динаміку ВВП Німеччини зумовлять 6 груп антикризових заходів, які задіяв уряд у боротьбі з економічною кризою [2]:

– кредитування реального сектора економіки під державні гарантії;

– додаткове державне замовлення на продукцію промислових підприємств;

– підтримка платоспроможного попиту населення за рахунок зниження податків та відрахувань. Зокрема, передбачено підвищення розміру неоподатковуваного мінімуму доходу та зниження ввізного мита, буде запроваджено податкову знижку й родинам з дітьми, зменшення відрахування на медичне й пенсійне страхування. Збільшено соціальну допомогу на дітей багатодітним сім'ям;

– забезпечення зайнятості населення, державні інвестиції в науково-дослідну діяльність;

– прийняття закону про стабілізацію фінансового ринку. Закон передбачає перехід від ситуативних рішень до системної санації фінансових установ. Держава вирішила додатково надати 400 млрд євро для гарантій за міжбанківськими кредитами.

Одним з найефективніших пунктів німецької та французької антикризових програм стала підтримка автомобілебудування як найбільш постраждалої галузі. У Німеччині кожен власник старого авто (якому не менше дев'яти років) міг поміняти свою машину на нову, отримавши доплату в 2500 євро. В результаті продаж найбільшого в Європі виробника автомобілів — компанії Volkswagen — зростав три місяці поспіль. У липні 2009 року він збільшився на 6,7% порівняно з попереднім місяцем. Програма допомогла не лише автогігантам — було підтримано й споживчий попит. За офіційними даними, у II кварталі 2009 року індивідуальне споживання у Франції зросло на 0,4% [3, 4].

Іншим фактором відновлення німецької економіки став план підтримки робітників, прийнятий для уникнення масових звільнень. Він допоміг зберегти 400 тис. робочих місць. Компанії замість звільнень фахівців скорочували робочий тиждень. При цьому держава відшкодовувала підприємствам частину зарплат незвільнених працівників. Програма обійшлася Німеччині в 6 млрд євро, натомість у червні 2009 року безробіття зменшилося на 0,1% (до 8,1%), порівняно з попереднім місяцем [5].

Проте, особливих рекордів у подоланні фінансової кризи досягли країни Азії. Китай став першою країною, яка оголосила про успіхи в боротьбі з міжнародною фінансовою кризою. Основні заходи Китаю для подолання фінансової кризи зводяться до наступного [7]:

– китай інвестує у житлове будівництво, іпотеку та інфраструктурні проекти;

– скорочує й модернізує податкову систему, знижує процентні ставки й резервні вимоги до банківської системи;

– реструктурує промислові підприємства, які зіштовхнулися з падінням попиту на світовому ринку, зокрема сталеливарні й автомобілебудівні компанії.

Крім того, аби пом'якшити наслідки кризи для населення Китаю, уряд має намір вкласти значні кошти в розвиток безкоштовної освіти та протягом трьох років забезпечуватиме безоплатними медичними послугами все населення країни.

У 80-х роках ХХ ст. Південна Корея, Гонконг, Таїланд і Сінгапур завдяки бурхливому розвитку економіки отримали почесне звання «азіатських тигрів». Але тільки Корея фінансувала економічне зростання за рахунок внутрішніх коштів. За участю держави було створено чеболі, що об'єднували найбільші підприємства різних галузей, а також банки. Чеболям надавалися значні податкові та інвестиційні пільги, а підприємствам, які до них входили, держава пропонувала субсидії і дешеві кредити. Причому якщо на початку 60-х уряд країни проводив політику імпортозаміщення, то вже до кінця десятиріччя орієнтиром економічної політики став розвиток експортноорієнтованих галузей – машино- і автомобілебудування, металургії, виробництва побутової електроніки. Посприяв корейській економіці і традиційно високий рівень заощаджень громадян, частка яких становила 70% доходів населення. Результатом такої політики держави стало зростання ВВП у середньому на 8% протягом трьох десятиріч. А найбільші корейські чеболі – Goldstar (нині LG), Daewoo, Samsung, Iliva, Pohang – увійшли до числа помітних гравців глобальних ринків [8].

Утворення самодостатніх, універсальних багатогалузевих економічних комплексів – сюданів, дало можливість Японії стати провідною державою світу. Створення транснаціональних корпорації (ТНК) – великих міжнародних промислово-фінансових об'єднань промислового, фінансового, наукового, людського капіталу незалежно від національних кордонів, дало змогу країнам, де розташовані центральні компанії цих корпорацій, і передусім США, Японії, Франції, Великобританії, Німеччині, контролювати світові ринки багатьох товарів [9].

Використання промислово-фінансових господарств як форми співробітництва фінансових і промислових установ дозволяє: збільшити стійкість як промислових підприємств, так і банківської установи; створити фінансовий механізм для розвитку виробництва; отримувати додатковий прибуток від реалізації продукції усім членам створеного господарства, включаючи банки; проводити інноваційну діяльність, новітні наукові розробки, упровадження яких підвищить якість продукту; зменшувати поточні, технологічні й інформаційні витрати; одержувати банку надійну кредитну клієнтуру, що має ліквідне забезпечення, значний власний капітал, і тим самим вирішити задачу розміщення великих активів.

Оскільки підприємства відіграють велику роль в економіці, то виникнення кризових явищ, банкрутство і подальша ліквідація негативно впливають на економіку держави загалом.

Під час кризи послідовність дій будь-якої компанії зрозуміла. Спочатку - стиск бізнесу для того, щоб в умовах падіння попиту забезпечити його виживання і вивільнити додаткові кошти (скорочення витрат, позбавлення від неефективних або непрофільних напрямів і активів).

Потім - інтенсивний розвиток в рамках нової бізнес-моделі або розвиток нових привабливих напрямків. Однак для того, щоб визначитися з набором конкретних інструментів, які дозволять не тільки не упустити можливості, що відкриваються, але і використовувати їх для посилення позицій компанії на ринку, потрібна стратегія.

Найчастіше компанії використовують одну з чотирьох стратегій виходу компаній з кризи [10]:

- зміна позиціонування;
- інвестування в інновації;
- перегляд портфеля бізнесів, концентрація на основній діяльності;
- злиття та поглинання.

Зміна позиціонування - прикладом такої стратегії може бути ситуація під час світової кризи 2008-2009р.р. Subaru збільшила продажі автомобілів за рахунок правильного позиціонування і політики продажів. Subaru належить до фінансово залежного кластеру, який сильно постраждав не тільки в Європі та Росії, але і в США. Продуктова категорія легкових автомобілів в США постраждала вкрай сильно, продаж практично всіх марок впав. Пропозиція більшості виробників не відповідала новим потребам покупців. У цих умовах Subaru змогла збільшити свої продажі і посилити конкурентне становище. Стратегічні цілі під час кризи, які використовували на цьому підприємстві:

1. Нові продукти. Subaru вивела на ринок нові актуальні моделі. Своєчасний запуск на ринок моделі Subaru Forester третього покоління забезпечив серйозне, для умов кризи, зростання продажів.

2. Нові ціни. Компанія запропонувала вигідні умови покупки своїх автомобілів.

3. Дилерська мережа. Subaru змогла організувати ефективний продаж і дуже ефективну дилерську мережу [10].

Перегляд портфеля бізнесів, концентрація на основній діяльності - прикладом є Сан - Мігель - філіппінська компанія - під час кризи оптимізувала свої операції та управління капіталом, що дозволило їй збільшити вартість на 40%. Сан - Мігель була створена в 1890 році як маленька пивоварня. Зараз внесок San Miguel у ВВП Філіппін становить 4% і приносить 6% всіх податкових виплат. Компанія працює за кількома напрямками: виробництво напоїв, продукти харчування, пакувальних матеріалів та інших товарів. Стратегічні ініціативи в період кризи:

1. Оптимізація операцій: San Miguel вжила заходів, спрямованих на збільшення частки використовуваних потужностей; компанія сконцентрувалася на основному бізнесі, який повністю підконтрольний керуючому складу; San Miguel здійснила злиття з Ayala's Purefoods, коли ціна даної компанії стала привабливою.

2. San Miguel поглинула рафінадні заводи, гостро потребуючи фінансових ресурсів.

3. Поліпшення управління капіталом: San Miguel своєчасно погасила свої борги і скоротила фінансові виплати. Компанія позбулася бізнесів з високим боргом - Coca-Cola напої. Компанія покинула альянси Coca-Cola Amatil і Nestle

Філіппіни; компанія позбулася неприбуткових активів - активи були переглянуті і реструктуровані, а в тих випадках, де це можливо, виведені; перегляд переліку виробленої продукції: акцент на стратегічну взаємодію між своїми активами.

4. San Miguel переглянула перелік виробленої продукції, зробивши наголос не на безликі товари, а на брендові продукти з високою доданою вартістю [10].

Злиття та поглинання - під час кризи 1997р. Alaska Milk Corporation реалізувала політику обережних поглинань, що дозволило компанії в подальшому значно збільшити капіталізацію. Alaska Milk Corporation виробляє і постачає сухий молочний порошок, готове молоко та інші рідкі молочні продукти. Компанія - лідер у виробництві випареного і згущеного молока, зараз займає на ринку 36% і 43% відповідно. З 1997 по 2000 г. капіталізація компанії збільшилася на 52%. Стратегічні ініціативи:

1. Поглинання. Alaska закінчила 1997 фінансовий рік з профіцитом у 553 млн філіппінських песо. Цьому сприяло здешевілу в умовах кризи сировину, низькі капітальні витрати компанії. У сукупності з акуратною фінансовою політикою і відсутністю великих боргів, всі ці фактори дозволили компанії перейти до поглинань виробників з сильним брендом і дистриб'юторів.

2. Розподіл. Alaska розширила дистриб'юторську мережу і, щоб застрахувати себе від ризиків, пов'язаних з єдиним продуктом, створила партнерство з Nabisco і Келлог-х, ставши дистрибутором їхньої продукції [10].

Інвестування в інновації - під час кризи 1997р. Компанія Samsung Electronics не економила на стратегічно важливих процесах, а зробила ставку на розвиток нових видів продуктів, що дозволило їй після кризи вийти у світові лідери. Компанія Samsung Electronics - виробник електроніки. Є світовим лідером у виробництві напівпровідників, телекомунікаційного обладнання та цифрової конвергенції. Випускає чіпи пам'яті, рідкокристалічні дисплеї, мобільні телефони та монітори. В 124 офісах компанії на території 56 країн світу працюють близько 138 000 людина. Основні стратегічні ініціативи, що проводила компанія:

1. R & D. Samsung Electronics інвестувала в розробку нових продуктів і після закінчення кризи стала лідером в телекомунікаційному обладнанні, виробництві плоских дисплеїв, тонкоплівкових транзисторів.

2. Логістика. Компанія перейшла до організації логістики just-in-time, що скоротило товарні запаси вдвічі і вивільнило 1,5 млрд дол. Коштів [10].

Висновки. Отже, передовий досвід світових економічних лідерів свідчить, що для виходу з кризи вітчизняним підприємствам варто скористатись комплексами моделей антикризового управління, які наведені вище. Причому, немає необхідності копіювати модель повністю, а потрібно окремі її елементи адаптувати під умови розвитку кожного окремого підприємства. Це обумовлено особливостями економіко-політичної ситуації в країні, норамтивно-законодавчою базою, умовами накопичення досвіду країнами, розбіжностями в побудові фінансово-кредитних механізмів тощо. Використання лише позитивного досвіду має стати першим кроком на шляху реформування системи

антикризового управління в Україні та надання вітчизняним підприємствам зайняти достойне місце в європейській економічній спільноті.

Список використаних джерел

1. Белопольський М.Г Економічна програма щодо виходу України з кризи /М. І. Белопольський // Наукові записки Приазовського державного технічного університету -2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/Admin/Downloads/82053-172820-1-SM.pdf

2. Ділові кола України й Німеччини презентували довгострокові програми запобігання економічній рецесії. — Український союз промисловців та підприємців.— Заголовок з екрану. Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.uspp.org.ua/news/967.html

3. Решетов П. Світовий ринок автомобілів: методологія виходу із кризи. Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.intv.ua/news/article/?id=57765581

4. Зростання автопродажів у Німеччині встановило рекорд за останні 10 років // NEWSru.ua / Економіка. Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.newsru.ua/finance/06mar2009/germany.html

5. Ткачук Т. Шляхи подолання фінансової кризи: міжнародний досвід та перспективи України [Електронний ресурс] / Т. Ткачук. –Режим доступу: http://dissertacia.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=47:2010-06-06-13-14-19&catid=7:2010-06-06-14-43-36&Itemid=16

6. Barclays Capital / News. Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.barcap.com/

7. Китай знайшов вихід із кризи / Інформаційно-аналітичний портал — обговорення питань економіки і бізнесу в Україні. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://news.km.ru

8. Шкарпова О. Захід не допоможе [Електрон. ресурс] / О. Шкарпова // Електронний ресурс – Режим доступу: http://www.kontrakty.com.ua/show/ukr/print_article/30/0720066900

9. Галянтич М. Промислово-фінансові групи в Україні: проблеми статусу та правового регулювання діяльності / М. Галянтич, В. Махінчук, Н. Задорожна // Підприємництво, господарство, право. – 2004. – № 3. – С. 25-30.

10. Десять прикладів виходу підприємства з кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://alltop10.org

Підписано до друку 30.03.2018. Формат 60x84 1/16. Папір офісний. Гарнітура Cambria.
Друк цифровий. Ум.друк.арк 18,83. Наклад 50 пр.

Друк та палітурні роботи:
«Центр інформаційного забезпечення та редакційно-видавничої діяльності ВІЕМ»
43020, Україна, Луцьк, вул. Електроапаратна, 3